

500m

**การจัดการเงินในครอบครัว กรณีศึกษาบ้านสามขา
ตำบลหัวเสือ อำเภอแม่ทะ จังหวัดลำปาง**

นางศิริินภา กรรพุมมาลย์

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาโทบริหารธุรกิจ
วิชาเอกการพัฒนาครอบครัวและสังคม สาขาวิชามนุษยนิเวศศาสตร์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช

พ.ศ. 2551

**Family Financial Management: Case Study of Baan Sam Kha, Tambon Hua
Suea, Amphoe Mae Ta, Lampang Province**

Mrs. Sirinapa Kunphoommarl

**A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of the Requirements for
the Degree of Master of Home Economics in Family and Social Development**

School of Human Ecology

Sukhothai Thammathirat Open University

2008

หัวข้อวิทยานิพนธ์ การจัดการเงินในครอบครัว กรณีศึกษาบ้านสามขา ตำบลหัวเสือ
อำเภอแม่ทะ จังหวัดลำปาง

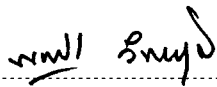
ชื่อและนามสกุล นางศรินภา กรรพุมมาลัย

วิชาเอก การพัฒนาครอบครัวและสังคม

สาขาวิชา มนุษยนิเวศศาสตร์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช

อาจารย์ที่ปรึกษา 1. รองศาสตราจารย์ ดร.ชินรัตน์ สมสืบ
2. รองศาสตราจารย์บุญเสริม หุตะแพทย์

คณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์ได้ให้ความเห็นชอบวิทยานิพนธ์ฉบับนี้แล้ว

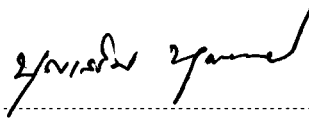
..... ประธานกรรมการ

(รองศาสตราจารย์พูนศิริ วัจนะภูมิ)

..... กรรมการ

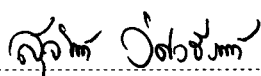
(รองศาสตราจารย์ ดร.ชินรัตน์ สมสืบ)

..... กรรมการ

(รองศาสตราจารย์บุญเสริม หุตะแพทย์)

คณะกรรมการบัณฑิตศึกษา มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช อนุมัติให้รับวิทยานิพนธ์
ฉบับนี้ เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาโทศึกษาศาสตร์มหาบัณฑิต วิชาเอก
การพัฒนาครอบครัวและสังคม สาขาวิชามนุษยนิเวศศาสตร์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช

..... ประธานกรรมการบัณฑิตศึกษา

(รองศาสตราจารย์ ดร.สุจินต์ วิทวธีรานนท์)

วันที่ 19 เดือน พฤศจิกายน พ.ศ. 2552

ชื่อวิทยานิพนธ์ การจัดการเงินในครอบครัว กรณีศึกษาบ้านสามขา ตำบลหัวเสือ อำเภอแม่ทะ จังหวัด
ลำปาง

ผู้วิจัย นางศิริณา กรรพุมมาลย์ ปริญญา คหกรรมศาสตรมหาบัณฑิต (การพัฒนาครอบครัวและสังคม)
อาจารย์ที่ปรึกษา (1) รองศาสตราจารย์ ดร.ชินรัตน์ สมสืบ (2) รองศาสตราจารย์บุญเสริม หุตะแพทย
ปีการศึกษา 2551

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ (1) ศึกษาสถานการณ์การดำเนินชีวิตของครอบครัวบ้านสามขา ตำบลหัวเสือ อำเภอแม่ทะ จังหวัดลำปาง และ (2) เพื่อศึกษาการจัดการการเงินในครอบครัวบ้านสามขา ตำบลหัวเสือ อำเภอแม่ทะ จังหวัดลำปาง

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ กลุ่มตัวอย่างเป็นครอบครัวบ้านสามขาที่เข้าร่วมกิจกรรมทำ “บัญชีครัวเรือน” เพื่อแก้ไขปัญหาหนี้สิน และยังคงดำเนินกิจกรรมอย่างต่อเนื่อง จำนวน 10 ครัวเรือน โดยการสุ่มตัวอย่างแบบเจาะจง เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย ได้แก่ แบบสัมภาษณ์เจาะลึกแบบกึ่งโครงสร้างและไม่มีโครงสร้าง การบันทึกเทป การเก็บรวบรวมข้อมูลจากการทบทวนวรรณกรรม เอกสารและสัมภาษณ์เชิงลึก การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงเนื้อหา

ผลการวิจัย พบว่า สถานการณ์การดำเนินชีวิตครอบครัวบ้านสามขาปัจจุบันมีการได้มาของรายได้แตกต่างจากในอดีต การประกอบอาชีพมีความหลากหลายทั้งทำการเกษตร รับราชการ ค้าขาย รับจ้างภาคอุตสาหกรรม ซึ่งขึ้นอยู่กับระดับการศึกษาและการถือครองที่ดิน การใช้จ่ายของครอบครัวมีการเปลี่ยนแปลงไปจากเดิม เนื่องจากปัจจัยด้านการเกษตร การศึกษา โครงสร้างพื้นฐานและวิถีชีวิต ส่งผลให้ครอบครัวเกิดปัญหาหนี้สิน การจัดการการเงินในครอบครัวบ้านสามขาเป็นการจัดการแก้ไขปัญหาหนี้สินที่เกิดขึ้นภายในครอบครัวที่มีผลมาจากพฤติกรรมการใช้จ่ายที่ได้ได้รับอิทธิพลจากการเปลี่ยนแปลงสังคมด้านการพัฒนาสู่ความทันสมัย ชุมชน เกิดการสร้าง “วินัยการเงิน” ใหม่ของครอบครัวด้วยการรวมกลุ่มสัจจะออมทรัพย์เป็นการออมทรัพย์รายเดือน ครอบครัวบ้านสามขาได้นำแนวคิด “การทำบัญชีครัวเรือน” เป็นเครื่องมือในการแก้ไขปัญหาหนี้สิน ด้วยข้อมูลรายรับ-รายจ่าย ใช้กระบวนการกลุ่มและทีมวิจัยชาวบ้านเป็นพี่เลี้ยงในการเรียนรู้การทำบัญชี แลกเปลี่ยนประสบการณ์ ความคิดเห็นระหว่างกันภายในชุมชนและเรียนรู้การตรวจสอบข้อมูล นำไปวิเคราะห์ปัญหาหนี้สิน ช่วยวางแผนในการลงทุนทางการเกษตร การใช้จ่ายเพื่อการบริโภคและการดำเนินชีวิตครอบครัว โดยสมาชิกภายในครอบครัวทุกคนมีส่วนร่วมรับรู้ข้อมูลและปรับเปลี่ยนพฤติกรรมและโลกทัศน์ใหม่ให้สามารถดำเนินชีวิตครอบครัวได้อย่างมั่นคง

คำสำคัญ การดำเนินชีวิตครอบครัว การจัดการการเงินในครอบครัว บ้านสามขา

Thesis title: Family Financial Management: Case Study of Baan Sam Kha, Tambon Hua Suea, Amphoe Mae Ta, Lampang Province

Researcher: Mrs. Sirinapa Kunphoommarl; **Degree:** Master of Home Economics (Family and Social Development); **Thesis advisors:** (1) Dr. Chinnarat Somseub, Associate Professor; (2) Boonserm Hutabhaedya, Associate Professor; **Academic year:** 2008

Abstract

The objectives of this research are (1) to examine the current situation of family livelihood of Baan Sam Kha, Tambon Hua Suea, Amphoe Mae Ta, Lampang Province and (2) to investigate the financial management pattern of such family in Baan Sam Kha, Tambon Hua Suea, Amphoe Mae Ta, Lampang Province.

This research method mainly used was qualitative technique. Families purposively selected for this study were 10 active families which participated in household budgeting for solving debt problems. Research methodologies commenced were indepth interview both with and without structured questionnaires, literature review and guided interview with tape recording. Content analysis was designed for data analysis.

The research findings showed that present sources of income came from various occupations, such as farmers, government officers, traders, and industrial labors, which were heavily depended on levels of education and land holdings. The agriculture productions, education for young people, infrastructure and ways of life factors have affected the family expenditure and imposed on family debt problem. Family financial management was applied to manage family debt which was influenced by expenditure behavior and became the impact of social change and modernization. Rural families have created a new financial discipline by establishment of monthly saving group. "Household budgeting" was introduced as a new tool for debt solution by emphasizing on income-expenditure data note-taking through group process with the help from local researchers as key actors for account making, and experience sharing within local community. Learning from financial data checking system led to debt analysis which assisted in planning on agricultural investment, consumption expense and family's way of lives. The members of the studied families participated in financial data knowledge and introduced new paradigm shift which also brought upon sustainable family livelihood.

Keywords: Sustainable Family Livelihood, Family Financial Management, Baan Sam Kha

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ สำเร็จลุล่วงไปได้ดี ด้วยความกรุณาจากรองศาสตราจารย์ ดร.ชินรัตน์ สมสืบ และรองศาสตราจารย์บุญเสริม หุตะแพทย์อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ ที่ได้กรุณาตลอดเวลาอันมีค่าให้คำแนะนำ คำปรึกษาและตรวจแก้ไขวิทยานิพนธ์จนสำเร็จสมบูรณ์ ผู้วิจัยขอขอบพระคุณไว้เป็นอย่างสูง ณ โอกาสนี้

ขอขอบพระคุณ รองศาสตราจารย์พูนศิริ วัจนะภูมิ กรรมการสอบวิทยานิพนธ์ ที่ได้ให้คำปรึกษาตลอดจนข้อเสนอแนะต่างๆ ขอขอบพระคุณคณาจารย์สาขาวิชามนุษยนิเวศมหาวิทาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราชทุกท่านที่ได้ให้ความรู้ คำแนะนำและกำลังใจในการทำวิทยานิพนธ์ฉบับนี้

ที่สำคัญ ผู้วิจัยขอขอบพระคุณพ่อหลวงจ่ามงค์ จันทร์จอม จ่าชัย-ครูสีนวล วงศ์ตระกูล ลุงทอง ยะโส ครูสันศักดิ์-มาณี จันทร์จอม ลุงทัน วรรณสุวงศ์ สมวร-จันดี วงศ์จินา บุญเรือน เฒ่าคำศรีออน ชัดดีะ พรรตน์ วงศ์จินา และชาวบ้านสามขา ตำบลหัวเสือ อำเภอแม่ทะ จังหวัดลำปางที่ได้ตลอดเวลา ให้ความร่วมมือในช่วงที่ผู้ศึกษาเข้าเก็บรวบรวมข้อมูลในพื้นที่ รวมทั้งคุณสมภพ สุวรรณปัญญา เจ้าหน้าที่พัฒนาชุมชน ที่ได้อนุเคราะห์ข้อมูล ทำให้การวิจัยครั้งนี้สำเร็จลุล่วงไปด้วยดี

ท้ายที่สุดนี้ ขอขอบคุณ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.มนตรี กรรพุมมาลย์ ที่เป็นกำลังใจผลักดัน จนทำให้การศึกษาวิจัยในครั้งนี้เป็นไปตามเป้าหมายของผู้วิจัย และหวังเป็นอย่างยิ่งว่า วิทยานิพนธ์ฉบับนี้จะประโยชน์แก่ผู้ที่สนใจในการศึกษาเรื่องการจัดการการเงินในครอบครัว และครอบครัวศึกษาต่อไป

ศิริินภา กรรพุมมาลย์

กรกฎาคม พ.ศ. 2552

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	ง
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	จ
กิตติกรรมประกาศ	ฉ
สารบัญตาราง	ญ
สารบัญภาพ	ฎ
บทที่ 1 บทนำ	1
1. ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	1
2. วัตถุประสงค์การวิจัย	4
3. กรอบแนวคิดการวิจัย	5
4. ขอบเขตของการวิจัย	6
5. นิยามศัพท์เฉพาะ	6
6. ประโยชน์ที่ได้รับ	7
บทที่ 2 วรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง	8
1. แนวคิดเกี่ยวกับครอบครัว	8
2. การจัดการภายในครอบครัว	15
3. การจัดการการเงินในครอบครัว	24
4. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	31
บทที่ 3 วิธีดำเนินการวิจัย	42
1. ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง	42
2. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย	43
3. การเก็บรวบรวมข้อมูล	44
4. การวิเคราะห์ข้อมูล	46
บทที่ 4 บริบทชุมชนบ้านสามขา	47
1. ประวัติของชุมชนบ้านสามขา	47
2. ลักษณะทางกายภาพของชุมชนบ้านสามขา	46
3. ลักษณะทางสังคม เศรษฐกิจและวัฒนธรรมของชุมชนบ้านสามขา	53
4. พัฒนาการของบ้านสามขาและการเปลี่ยนแปลง	58

สารบัญ (ต่อ)

	หน้า
5. การแก้ไขปัญหาหนี้สินภายในชุมชนบ้านสามขา	61
บทที่ 5 ผลการวิเคราะห์ข้อมูล	68
ตอนที่ 1 บริบทครอบครัวบ้านสามขา	68
1. ครอบครัวที่ 1	68
2. ครอบครัวที่ 2	70
3. ครอบครัวที่ 3	72
4. ครอบครัวที่ 4	73
5. ครอบครัวที่ 5	75
6. ครอบครัวที่ 6	76
7. ครอบครัวที่ 7	77
8. ครอบครัวที่ 8	78
9. ครอบครัวที่ 9	79
10. ครอบครัวที่ 10	80
ตอนที่ 2 สถานการณ์การดำเนินชีวิตของครอบครัวบ้านสามขา	81
1. การได้มาหรือรายได้ของครอบครัว	81
2. การใช้จ่ายหรือรายจ่ายของครอบครัว	83
ตอนที่ 3 การจัดการการเงินในครอบครัวบ้านสามขา	89
1. กระบวนการจัดการการเงินของบ้านสามขา	89
2. การทำบัญชีครัวเรือน	92
บทที่ 6 สรุปการวิจัย อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ	101
1. สรุปการวิจัย	101
2. อภิปรายผล	106
3. ข้อเสนอแนะ	114
บรรณานุกรม	118

สารบัญ (ต่อ)

	หน้า
ภาคผนวก	125
ก. แบบสัมภาษณ์ข้อมูลพื้นฐานครอบครัว	126
ข. แบบสัมภาษณ์การจัดการการเงินในครัวเรือน	128
ค. แบบสัมภาษณ์การจัดการการเงินในครอบครัว	132
ง. ภาพการเก็บข้อมูลภาคสนามบ้านสามขา	134
ประวัติผู้วิจัย	144

ญ

สารบัญตาราง

	หน้า
ตารางที่ 3.1 กลุ่มตัวอย่างที่ศึกษา	43
ตารางที่ 4.1 ประวัติพัฒนาการ (Timeline) ของชุมชน	60

สารบัญภาพ

	หน้า
ภาพที่ 1.1	กรอบแนวคิดการวิจัย 5
ภาพที่ 4.1	แสดงที่ตั้งและขอบเขตของจังหวัดลำปาง 49
ภาพที่ 4.2	แสดงที่ตั้งและขอบเขตของอำเภอแม่ทะ 50
ภาพที่ 4.3	แผนที่เขตรับผิดชอบขององค์การบริหารส่วนตำบลหัวเสือ 51
ภาพที่ 4.4	แผนที่บ้านสามขา ตำบลหัวเสือ อำเภอแม่ทะ จังหวัดลำปาง 52
ภาพที่ 4.5	การตั้งบ้านเรือนในหมู่บ้านสามขา 55
ภาพที่ 4.6	โครงสร้างการบริหารจัดการของชุมชนบ้านสามขา 57
ภาพที่ 4.7	สภาวะการก่อเกิดปัญหาหนี้สินภายในบ้านสามขา 64

บทที่ 1

บทนำ

1. ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ครอบครัวเป็นหน่วยสังคมที่เล็กที่สุดและเป็นสถาบันที่เก่าแก่ที่อยู่คู่กับสังคมมนุษย์ เป็นสถาบันที่มีความสำคัญยิ่งสถาบันหนึ่ง เนื่องจากเป็นแหล่งที่ก่อให้เกิดความสัมพันธ์ของผู้คนในสังคม ก่อให้เกิดความผูกพันกัน สร้างบรรทัดฐานของสังคมทั้งในด้านการอยู่ร่วมกันและการทำมาหากิน รวมทั้งการสร้างสมาชิกใหม่ เพื่อทดแทนสมาชิกเดิมที่ตายจากไป การดำเนินชีวิตของครอบครัวในอดีตส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรมแบบยังชีพ ผลิตเพื่อบริโภคเพื่อใช้เองและผลิตซ้ำได้ด้วยตนเอง ไม่ต้องพึ่งพาโลกภายนอก มีความผูกพันภายในสูง มีการช่วยเหลือซึ่งกันและกันในการผลิต มีความพอเพียงในตนเอง มีการทำกิจกรรมด้านหัตถกรรมและเกษตรกรรมในครัวเรือนเดียวกัน คือ ทั้งมีการทอผ้าและการปลูกข้าว ความสัมพันธ์ทางการผลิตมีลักษณะที่ใช้เทคโนโลยีในการผลิตต่ำ พึ่งพาความอุดมสมบูรณ์จากธรรมชาติ โดยหาอาหารจากธรรมชาติโดยตรง (ฉัตรทิพย์ นาถสุภา 2540) ความสัมพันธ์ระหว่างพ่อแม่และลูกเป็นความสัมพันธ์ที่ใกล้ชิดกัน มีการเรียนรู้และเลียนแบบภายในครอบครัวจากรุ่นหนึ่งสู่อีกรุ่นหนึ่ง ความสัมพันธ์ของครอบครัวกับเครือข่ายหรือคนในชุมชนมีลักษณะของการช่วยเหลือซึ่งกันและกัน เกื้อกูลกัน พึ่งพาธรรมชาติ กระบวนการผลิตเกิดขึ้นภายในครัวเรือน เพื่อการบริโภคภายในครัวเรือน ส่วนที่เหลือนำออกมาเพื่อแลกเปลี่ยนสิ่งที่จำเป็นสำหรับการดำเนินชีวิต การติดต่อสัมพันธ์กับชุมชนภายนอกมีน้อยมาก เนื่องจากการเดินทางนั้นเป็นการเดินทางโดยเท้าหรือพาหนะที่เป็นสัตว์ ต้องใช้เวลาค่อนข้างยาวนาน ด้วยเหตุนี้ วัฒนธรรมจากสังคมภายนอก ไม่ว่าจะเป็นวัฒนธรรมจากสังคมเมือง สังคมตะวันตก หรือองค์ความรู้ด้านเทคโนโลยีนั้น แพร่กระจายเข้าสู่ชุมชนได้ค่อนข้างน้อย

ครอบครัวในปัจจุบันได้เกิดการเปลี่ยนแปลงทั้งทางด้านสังคมและด้านวัฒนธรรมจากกระแสการพัฒนาในรูปแบบต่างๆ การเปลี่ยนแปลงทางสังคมส่งผลต่อครอบครัวทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในด้านความสัมพันธ์และรูปแบบของความสัมพันธ์ จะเห็นได้จากความสัมพันธ์ระหว่างพ่อแม่ลูกที่เห็นห่างกัน ความสัมพันธ์ระหว่างเครือญาติเปลี่ยนเป็นแบบทฤษฎีภูมิ ส่วนการเปลี่ยนแปลงทางด้านวัฒนธรรม เป็นการเปลี่ยนแปลงเกี่ยวกับค่านิยม ความเชื่อ อุดมการณ์ ประเพณีพิธีกรรม สัญลักษณ์ สถานภาพ บทบาท และโลกทัศน์ กระแสความทันสมัย

(modernization) เป็นปรากฏการณ์ทางวัฒนธรรมที่หมายรวมถึงการเป็นอุตสาหกรรม การเป็นเมือง และระบบราชการที่ส่งผลให้ครอบครัวรับเอาวัฒนธรรมทางตะวันตกทั้งทางวัตถุ เช่น เทคโนโลยี ด้านการเกษตร การสื่อสาร การแพทย์ การศึกษาและอื่นๆ รวมทั้งวัฒนธรรมทางตะวันตกที่ไม่ใช่ วัตถุ เช่น ค่านิยม อุดมการณ์ โลกทัศน์ แบบแผนการเลือกคู่ การแต่งงาน ระบบราชการ (งามพิศ สัตย์สงวน 2545) เข้าไปสู่ครอบครัว ส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงการประกอบอาชีพจากภาค การเกษตร ไปเป็นแรงงานในภาคอุตสาหกรรมที่ต้องทำงานตลอดเวลา ทำให้มีเวลาอยู่กับครอบครัว น้อยลง ต้องต่อสู้กับโลกภายนอกที่มีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา กระบวนการเรียนรู้และการ เปลี่ยนแบบจากการถ่ายทอดภายในครอบครัวเปลี่ยนเป็นการรับจากสังคมภายนอก ระบบเศรษฐกิจ แบบเงินสดที่เข้ามามีบทบาทแทนระบบเศรษฐกิจแบบแลกเปลี่ยน (คุชฎี กาพอ่อนศรี และสมศักดิ์ ศรีสันติสุข 2530; พระมหาอัมพร จำปาตา 2536 อ้างถึงใน ศรีไพโร รุ่งสว่าง 2540) หรือเป็นระบบ เศรษฐกิจแบบทุนนิยมผสมกับเศรษฐกิจแบบเงินสด ส่งผลให้ชนบทที่เคยเลี้ยงตัวเองได้นั้น มี ความสามารถในการพึ่งพิงตนเองได้น้อยลง ชาวบ้านที่สามารถปรับตัวได้ยังคงสามารถอยู่ในชุมชน ได้ ส่วนชาวบ้านที่ไม่สามารถปรับตัวได้จะกลายเป็นแรงงานรับจ้างในชนบท หรือไม่ก็กลายเป็น แรงงานอพยพอยู่ในเมืองใหญ่ๆ (ศรีไพโร รุ่งสว่าง 2540) เงินเข้ามามีบทบาทเป็นสื่อกลางในการ ดำเนินชีวิตของครอบครัวมากขึ้น วิธีการบริโภคและการใช้จ่ายก็เปลี่ยนไป เช่น การนิยมซื้อหา อาหารและสิ่งของเครื่องใช้จากร้านค้าเพื่ออำนวยความสะดวกในชีวิตประจำวันมากกว่าการผลิต สิ่งของขึ้นใช้เองและการหาอาหารจากแหล่งธรรมชาติ ซึ่งปริมาณอาหารจากแหล่งธรรมชาติเองก็ หาได้ยากขึ้น อีกทั้งสิ่งของเครื่องใช้ที่อำนวยความสะดวกในการดำเนินชีวิตมีราคาแพงขึ้น

ปัญหาความเหลื่อมล้ำด้านรายได้ ปัญหาการขาดดุลทางเศรษฐกิจ ปัญหาการ เปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตของครอบครัว มาตรฐานความเป็นอยู่และการบริโภค ส่งผลต่อการ เปลี่ยนแปลงด้านเศรษฐกิจของครอบครัว โดยเฉพาะเรื่องรายได้ รายจ่าย ทำให้เกิดปัญหาหนี้สินที่ ต้องกู้ยืมมาเพื่อเสริมรายได้ให้เพียงพอกับรายจ่าย (วิจิตวงศ์ ณ ป้อมเพชร 2545) ปัญหาหนี้สินใน ครอบครัวเป็นสิ่งที่พบเห็นได้ทั่วไป จากข้อมูลของสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจ และสังคมแห่งชาติ พบว่า รายได้เฉลี่ยครัวเรือนยากจนต่อเดือน เปรียบเทียบปี 2549 และ 2550 เท่ากับ 4,671 และ 5,143 บาทตามลำดับ ซึ่งรายได้เฉลี่ยของครัวเรือนยากจนในภาคเหนือต่ำที่สุด คือ 4,611 บาท/ครัวเรือน/เดือนในปี 2550 ค่าใช้จ่ายเฉลี่ยของครัวเรือนยากจนเท่ากับ 4,213 บาท/ ครัวเรือนในปี 2550 ครัวเรือนยากจนในภาคเหนือจะมีค่าใช้จ่ายต่อครัวเรือน 3,598 บาท/ครัวเรือน จากแบบแผนค่าใช้จ่ายเพื่อการบริโภคของครัวเรือนยากจนในปี 2550 พบว่า ค่าใช้จ่ายสูงสุดเป็น ค่าอาหารและเครื่องดื่ม รองลงมาเป็นค่าใช้จ่ายเกี่ยวกับที่อยู่อาศัย ซึ่งภาระรายจ่ายเพื่อการบริโภค ของคนจนเมืองและคนจนในชนบท สองลำดับแรก คือ ค่าอาหารและเครื่องดื่ม และค่าใช้จ่ายด้านที่

อยู่อาศัย คร่าวเรือนยากจนมีหนี้สินเฉลี่ยในปี 2550 เป็นเงิน 40,169 บาท/ครัวเรือน คร่าวเรือนยากจนในภาคเหนือมีหนี้สินเฉลี่ยเป็นอันดับสอง 39,390 บาท/ครัวเรือน โดยหนี้สินของครัวเรือนยากจนในชนบททุกภูมิภาค กู้ยืมเพื่อใช้ในการทำการเกษตร รองลงมาเพื่อนำมาใช้อุปโภคบริโภคในครัวเรือน ค่าใช้จ่าย (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ 2551) ซึ่งสำนักงานสถิติแห่งชาติได้นำเสนอค่าใช้จ่ายเฉลี่ยที่จำเป็นต่อการยังชีพของครัวเรือนทั่วประเทศในปี 2551 ว่า มีค่าใช้จ่ายเฉลี่ยเดือนละ 15,942 บาท ค่าใช้จ่ายร้อยละ 34.2 เป็นค่าอาหารและเครื่องดื่ม รองลงมาร้อยละ 19.3 เป็นค่าใช้จ่ายเกี่ยวกับการเดินทางและยานพาหนะ ร้อยละ 19.1 เป็นค่าที่อยู่อาศัยและเครื่องใช้ภายในบ้าน ร้อยละ 5.6 เป็นการมีส่วนร่วมบุคคล เครื่องนุ่งห่ม รองเท้า ค่าใช้จ่ายในการศึกษาและใช้ในการบันเทิง ร้อยละ 2.2 (สำนักงานสถิติแห่งชาติ 2551)

ปัญหาหนี้สินที่เกิดขึ้นจากการเปลี่ยนแปลงทางอุดมคติและค่านิยมวัฒนธรรมในเรื่องหนี้สิน จะเห็นได้จากในอดีต การเป็นหนี้เป็นสินเป็นสิ่งที่น่าอับอาย คนที่เป็นหนี้เป็นสินมักจะถูกปิดบัง และหลายคนมักจะแสดงความมั่งคั่งร่ำรวยเพื่อเป็นการตบตาคนอื่นเท่านั้น แต่ในปัจจุบันค่านิยมในเรื่องการกู้หนี้ยืมสินเปลี่ยนไปเป็นสิ่งที่ได้รับการยอมรับกันในสังคม ภาวะการณ์เป็นหนี้สินเกิดจากคนไทยส่วนใหญ่ที่ขาดความรู้ความเข้าใจในการจับจ่ายใช้สอย ไม่มีความยับยั้งชั่งใจ ฟุ้งเฟ้อ ไม่มีความพอดี เป็นนักบริโภคนิยมที่สุดโต่ง (ศรีศักร วัลลิโภดม 2544) ในขณะที่การศึกษาระดับความรู้เกี่ยวกับปัญหาหนี้สิน ส่วนใหญ่จะศึกษาและวิเคราะห์แบบแยกส่วน ขาดการวิเคราะห์ปัญหาแบบพลวัต กระบวนการศึกษาและวิเคราะห์ ยังต้องศึกษาความแตกต่างของครอบครัวในด้านฐานะเศรษฐกิจ ความสามารถหรือลักษณะของการจัดการเงินกู้ หรือการจัดการเงินทุนด้วย (สุเทพ แสนมงคล 2543) การแก้ไขปัญหาหนี้สิน ควรเริ่มจากการสร้างจิตสำนึกให้ชาวบ้านได้ตระหนักถึงปัญหาหนี้สิน และค้นหาแนวทางในการแก้ไขปัญหาได้ด้วยตนเอง ทำความเข้าใจกับคนในครอบครัวให้รับรู้ถึงสาเหตุของปัญหาหนี้สินที่มีร่วมกัน (เทอดศักดิ์ กองพรหม 2545)

ทางออกในการแก้ปัญหานี้หนี้และความยากจนเป็นประเด็นปัญหาใหญ่ที่ครอบครัวเพียงครอบครัวเดียวไม่สามารถแก้ได้ “...คนในชุมชนต้องรู้เท่าและรู้ทันปัญหานี้ แล้วร่วมแรงร่วมใจช่วยเหลือและพึ่งพิงอิงกัน ในชุมชน ร่วมกันเสริมสร้างบรรยากาศของการมีวินัยทางการเงิน รวมทั้งร่วมกันคิดหาคำตอบในการสร้างองค์กรการเงินที่เข้มแข็งของตน เพื่อที่จะสามารถบริหารจัดการทางการเงิน ให้แก่สมาชิกและเพื่อที่จะรองรับเงินกองทุนที่มาจากนโยบายต่างๆของภาครัฐให้เป็นประโยชน์สูงสุดกับชุมชนเอง มิใช่ต้องตกเป็นฝ่ายตั้งรับและถูกกระทำแต่เพียงอย่างเดียว” (พูลทรัพย์ สวนเมือง ตูลาพันธุ์ 2548) ดังนั้น “วินัยทางการเงินและการจัดการการเงิน” จึงเป็นปัญหาที่ต้องมีการแก้ไขอย่างเร่งด่วน เพื่อให้ครอบครัวไม่ติด “กับดัก” และต้องจมอยู่กับหนี้สินตลอดไป โดยไม่มีทางออก

บ้านสามขา ตำบลหัวเสือ อำเภอแม่ทะ จังหวัดลำปาง เป็นหมู่บ้านหนึ่งที่มีลักษณะเหมือนหมู่บ้านอื่นๆในสังคมไทย ครอบครัวส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรม การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นภายในบ้านสามขาทำให้เกิดปัญหาหนี้สินขึ้นในครอบครัว เริ่มตั้งแต่หนี้สินเพื่อการเกษตร หนี้สินเรื่องยานพาหนะ หนี้สินเพื่อการศึกษา การแก้ไขปัญหา มักจะทำการกู้ยืมจากญาติพี่น้องในระยะแรก ต่อมาเมื่อหาแหล่งเงินกู้ไม่ได้ จึงเกิดการรวมกลุ่มสะสมทุนขึ้น แล้วกู้ยืมกันภายในกลุ่ม เมื่อทุนภายในกลุ่มเริ่มหมดหรือเกิดภาวะหนี้เสีย ไม่สามารถชดใช้ได้ ก็จะมีการตั้งกลุ่มใหม่ขึ้น แล้วทำการกู้ยืมจากกลุ่มใหม่ไปใช้หนี้กลุ่มเก่า ทำให้เกิดวัฏจักรหนี้สินขึ้นในชุมชน แต่เมื่อกระบวนการเรียนรู้เรื่อง “ประชาพิชัย” เข้าไปในหมู่บ้าน ปี พ.ศ. 2540 ประเด็นที่ชุมชนอยากเรียนรู้คือ “หนี้สินของหมู่บ้าน” บ้านสามขาจึงได้ทำการเก็บรวบรวมข้อมูลหนี้สินของตนเอง พบว่าหนี้สินภายในหมู่บ้าน แบ่งเป็นหนี้สินธนาคาร ส่วนใหญ่เป็นธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร หนี้ สหกรณ์ (ครู) หนี้กลุ่มต่างๆในชุมชน หนี้นายทุน หนี้เพื่อการศึกษา และหนี้อื่นๆรวมกัน 20 ล้านบาทเศษ เป็นหนี้เสียประมาณ 7 แสนกว่าบาท การแก้ไขปัญหาในระยะแรก ได้มีแนวคิดการ “ปรับโครงสร้างหนี้” มาใช้ โดยลดดอกเบี้ยกองทุนลงมาเรื่อยๆ จนในที่สุดไม่เก็บดอกเบี้ย เพียงแต่ให้คืนต้นทุน แต่ปัญหายังคงอยู่ สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัยภาคเหนือได้สนับสนุนบ้านสามขาในการทำวิจัย ที่มนักวิจัยชาวบ้านและชาวบ้านทุกคนได้ทำบัญชีรายรับ-รายจ่ายของแต่ละครัวเรือน มีการจัดกลุ่มในการวิเคราะห์บัญชีรายรับ-รายจ่ายและแลกเปลี่ยนเรียนรู้กัน ชุมชนเกิดการเรียนรู้และปรับตัวในการจัดการการเงิน ซึ่งเป็นสิ่งที่น่าสนใจว่า สถานการณ์การดำเนินชีวิตครอบครัวบ้านสามขามีลักษณะอย่างไร ครอบครัวบ้านสามขาได้เรียนรู้การจัดการการเงินในครอบครัวอย่างไร องค์กรความรู้อะไรที่ใช้ในการส่งเสริมครอบครัวให้ปรับตัวได้ทำทันกับกระแสโลกาภิวัตน์ ซึ่งจะเป็นประโยชน์ในการถ่ายทอดประสบการณ์และบทเรียนแก่ชุมชนอื่นๆ ที่จะทำให้ครอบครัวสามารถดำเนินชีวิตในสังคมปัจจุบันได้อย่างราบรื่น มีวิถีชีวิตที่สามารถพึ่งพาตนเองได้และมีความมั่นคงทางสังคมและชีวิตครอบครัว

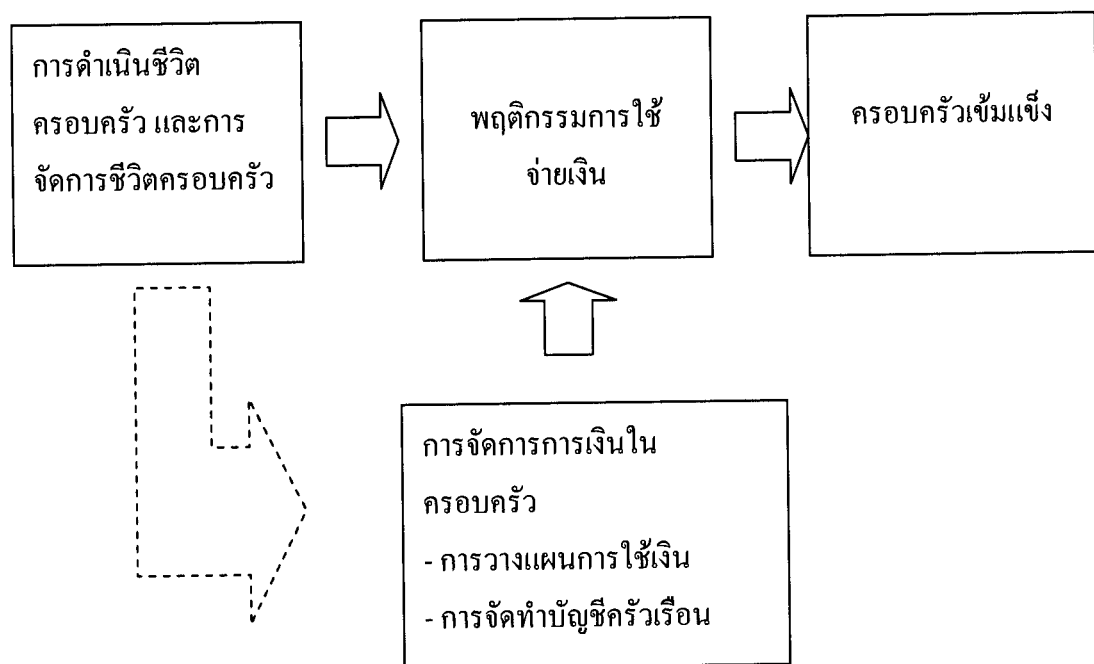
2. วัตถุประสงค์การวิจัย

2.1 เพื่อศึกษาสถานการณ์การดำเนินชีวิตครอบครัวบ้านสามขา ตำบลหัวเสือ อำเภอแม่ทะ จังหวัดลำปาง

2.2 เพื่อศึกษาการจัดการการเงินในครอบครัวบ้านสามขา ตำบลหัวเสือ อำเภอแม่ทะ จังหวัดลำปาง

3. กรอบแนวคิดการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ เพื่อศึกษาสถานการณ์การดำเนินชีวิตครอบครัว และการจัดการการเงินในครอบครัวในบ้านสามขา ตำบลหัวเสือ อำเภอแม่ทะ จังหวัดลำปาง จาก ภาพที่ 1.1 แสดงให้เห็นถึงการดำเนินชีวิตครอบครัวและการจัดการชีวิตครอบครัวมีผลทางตรงต่อ พฤติกรรมการใช้จ่ายเงินของครอบครัวและส่งผลทางอ้อมต่อการจัดการการเงินในครอบครัว อัน ได้แก่ การวางแผนการใช้จ่ายเงินและการจัดทำบัญชีครัวเรือน ในขณะที่การจัดการการเงินในครอบครัว ส่งผลต่อพฤติกรรมการใช้จ่ายเงินของครอบครัว กระบวนการใช้จ่ายเงินของครอบครัวส่งผลต่อ ครอบครัวเข้มแข็ง ทำให้ครอบครัวเข้มแข็ง มีความมั่นคงทางการเงิน มีการวางแผนการใช้จ่ายเงินและการใช้ จ่ายอย่างฉลาด

ภาพที่ 1.1 กรอบแนวคิดการวิจัย

4. ขอบเขตของการวิจัย

ขอบเขตด้านประชากร คือ ครอบครัวในหมู่บ้านสามขา ตำบลหัวเสือ อำเภอแม่ทะ จังหวัดลำปาง

ขอบเขตด้านเนื้อหา คือ ลักษณะ โครงสร้างของครอบครัว การดำเนินชีวิตครอบครัว และการจัดการการเงินภายในครอบครัวของชุมชนบ้านสามขา ตำบลหัวเสือ อำเภอแม่ทะ จังหวัดลำปาง

5. นิยามศัพท์เฉพาะ

นิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้มีดังนี้

5.1 การดำเนินชีวิตครอบครัว คือ กระบวนการที่ครอบครัวชนบทใช้ทรัพยากรและทรัพย์สิน สนับสนุนความสามารถที่จะปรับปรุงมาตรฐานการครองชีพ ที่ส่งผลให้การดำเนินชีวิตครอบครัวมีความยั่งยืน มีความเกี่ยวข้องกับกิจกรรมพื้นฐานทางเศรษฐกิจ โดยเฉพาะการผลิตและการบริโภคของครอบครัว การผลิต ในที่นี้เป็นการได้มาซึ่งทรัพยากรเงิน เพื่อการบริโภคหรือการใช้จ่ายของครอบครัว

5.2 การจัดการชีวิตครอบครัว คือ กระบวนการที่ครอบครัวในแต่ละช่วงชีวิตครอบครัว จัดการกระบวนการผลิตและการบริโภคของครอบครัว เพื่อให้การดำเนินชีวิตครอบครัวเป็นไปอย่างราบรื่น

5.3 พฤติกรรมการใช้จ่ายเงิน คือ พฤติกรรมของครอบครัวในการใช้จ่ายเงิน การซื้อหาสิ่งของเครื่องใช้ อาหารการกิน การรักษาพยาบาล และค่าใช้จ่ายในการศึกษาของบุตรหลานมากขึ้น เช่น การพฤติกรรมการใช้เงินที่ประหยัด มัธยัสถ์ ไม่ฟุ้งเฟ้อ ไม่บริโภคมามากเกินไป เข้าใจหลักการทำบัญชีครัวเรือนที่ใช้ในการวิเคราะห์ความสามารถทางการเงินของครอบครัว

5.4 การจัดการการเงินในครอบครัว คือ การที่ครอบครัวนำแนวคิดการจัดการมาประยุกต์ใช้ในการจัดการทรัพยากร โดยเฉพาะการเงินของครอบครัวเพื่อให้ได้ประโยชน์มากที่สุด ด้วยกระบวนการวางแผนทางการเงินและการจัดทำบัญชีครัวเรือนหรือบัญชีรายรับ-รายจ่าย

5.5 ครอบครัวเข้มแข็ง หมายถึง ครอบครัวมีคุณภาพทางเศรษฐกิจ สามารถใช้ทรัพยากรเงินของครอบครัวให้เกิดประโยชน์อย่างมีประสิทธิภาพ มีคุณภาพชีวิตครอบครัวที่ดี

6. ประโยชน์ที่ได้รับ

ประโยชน์ที่ได้รับจากการวิจัยครั้งนี้มีดังนี้

6.1 เพื่อเกิดความเข้าใจในสถานการณ์การดำเนินชีวิตครอบครัวชนบทในปัจจุบัน

6.2 เพื่อเกิดความเข้าใจในกระบวนการจัดการการเงินในครอบครัวชนบท

6.3 เพื่อนำความรู้กระบวนการจัดการการเงินไปประยุกต์ใช้กับครอบครัวชนบทใน

ชุมชนอื่นต่อไป

6.4 เพื่อนำความรู้การจัดการการเงินไปประยุกต์ใช้ เพื่อลดปัญหาความยากจนใน

ครอบครัวชนบท

บทที่ 2

วรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ เพื่อศึกษาสถานการณ์การดำเนินชีวิต ครอบครัวชนบทและการจัดการการเงินในครอบครัวของบ้านสามขา ตำบลหัวเสือ อำเภอแม่ทะ จังหวัดลำปาง โดยมีการทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง ดังต่อไปนี้

1. แนวคิดเกี่ยวกับครอบครัว
2. การจัดการภายในครอบครัว
3. การจัดการการเงินในครอบครัว
4. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

1. แนวคิดเกี่ยวกับครอบครัว

1.1 ครอบครัว (Family)

ครอบครัวมีความสำคัญในการช่วยเหลือหลอมและสร้างรากฐานให้บุคคลมีชีวิตและจิตใจที่เข้มแข็ง พร้อมและกล้าเผชิญชีวิตให้อยู่รอดได้ด้วยการปรับตัวอย่างรู้เท่าทันทุกสถานการณ์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งท่ามกลางกระแสความผันผวนของสังคมสมัยใหม่ที่มีความสลับซับซ้อนและเปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็ว (มนนิภา สังข์ศักดิ์ดา 2545)

1.1.1 ทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับครอบครัว

ทฤษฎีระบบ (System Theory) อธิบายว่า ครอบครัวเป็นระบบย่อยระบบหนึ่งที่มีความสำคัญในการขับเคลื่อนสังคม (จรรยา สุวรรณทัต 2545: 13) เป็นทั้งองค์กรทางสังคมและสถาบันทางสังคม องค์ประกอบของครอบครัวในฐานะที่เป็นองค์กรทางสังคม ได้แก่ สมาชิก ภรรยา ลูกและเครือญาติ (สัญญา สัญญาวิวัฒน์ 2544: 3) องค์ประกอบของครอบครัวในฐานะที่เป็นสถาบันทางสังคม ประกอบด้วย บรรทัดฐาน ค่านิยม ความเชื่อ หน้าที่และสัญลักษณ์ (งามพิศ สัตย์สงวน 2545: 9) นอกจากนี้ครอบครัวยังเป็นแหล่งสร้างความสัมพันธ์ของผู้คนในสังคม ก่อให้เกิดความผูกพันกัน สร้างบรรทัดฐานของสังคม ทั้งในด้านการอยู่ร่วมกัน และการทำมาหากิน (สัญญา สัญญาวิวัฒน์ 2544: 2) ทำหน้าที่เป็นตัวแบบจำลองของสังคมนั้นๆ เป็นแหล่งกำหนด

รูปแบบของพฤติกรรม ค่านิยม และแหล่งสร้างคุณลักษณะของสมาชิกให้เข้าไปในรูปแบบเดียวกัน (ฌองส์ เล็งประชา 2541:)

ทฤษฎีหน้าที่นิยม (Functionalism) อธิบายว่า ครอบครัวมีหน้าที่ 6 ประการ คือ ผลิตสมาชิกใหม่ให้แก่สังคม (reproduction) ดูแลและปกป้องสมาชิก (protection) อบรมและขัดเกลาทางสังคมแก่สมาชิก (socialization) กำหนดกฎระเบียบเกี่ยวกับพฤติกรรมทางเพศ (regulation of sexual behavior) ให้ความรักความเป็นมิตรแก่สมาชิก (affection and companionship) และให้สถานภาพทางสังคมแก่สมาชิก (provision of social status) (ศิริรัตน์ แอดสกุล 2551: 16) ครอบครัวจะต้องทำหน้าที่เป็นหน่วยพื้นฐานสำคัญในการถ่ายทอดแบบแผนพฤติกรรม การประพฤติปฏิบัติ สิ่งที่ถูกที่ควรให้กับสมาชิกผ่านกระบวนการอบรมขัดเกลาทางสังคม เพื่อให้สมาชิกในครอบครัวเรียนรู้การอยู่ร่วมกับบุคคลอื่นในสังคมได้เป็นอย่างดี ซึ่งกระบวนการอบรมขัดเกลาทางสังคมถือเป็นการเรียนรู้ที่สำคัญ และมีการพัฒนาการเรียนรู้ตลอดเวลา เป็นการถ่ายทอดประสบการณ์จากผู้ใหญ่แต่ละรุ่นที่ปฏิบัติกันสืบมา โดยเกิดขึ้นภายในครอบครัว เริ่มตั้งแต่ยังเป็นวัยทารก (ประกายรัตน์ ภัทรชิตี 2545: 57) การถ่ายทอดความรู้ภายในครอบครัวเป็นวัฏจักรหมุนเวียนไม่มีที่สิ้นสุด (ชูเกียรติ ลีสวรรณ์ 2535) เป็นกระบวนการถ่ายทอดค่านิยม วัฒนธรรม ความรู้และทักษะที่จำเป็นในการดำรงชีวิต (งามพิศ สัตย์สงวน 2545: 30) มีเป้าหมายเพื่อให้สมาชิกได้เกิดการเรียนรู้ วัฒนธรรม ขนบธรรมเนียมประเพณี วิธีการดำเนินชีวิต การร่วมกิจกรรมในชุมชน ที่ส่งผลให้สมาชิกในครอบครัวมีพฤติกรรมที่พึงประสงค์ (รัชพล นิจพิบูลย์ 2538)

ทฤษฎีปฏิสัมพันธ์เชิงสัญลักษณ์ (Symbolic Interactionism) อธิบายกระบวนการปฏิสัมพันธ์ระหว่างกันของสมาชิกในครอบครัว โดยมองว่า ครอบครัวเป็นแหล่งหล่อหลอมบุคลิกภาพของสมาชิกในครอบครัวผ่านกระบวนการปฏิสัมพันธ์ภายในครอบครัวเกี่ยวกับกระบวนการคิดและความรู้สึกของบุคคลที่มีต่อการกระทำอย่างใดอย่างหนึ่ง (จิตตินันท์ เดชะคุปต์ 2545: 47) ซึ่งมุมมองแบบปฏิสัมพันธ์ (Interactionist Perspective) เป็นมุมมองระดับจุลภาค (micro level) คือ ระดับปัจเจกบุคคล (individuals) และกลุ่มขนาดเล็ก (small groups) ที่ประกอบด้วยพฤติกรรมบุคคลที่ขึ้นอยู่กับสัญลักษณ์และการให้ความหมายร่วมกัน การเรียนรู้ที่เกิดขึ้นระหว่างปฏิสัมพันธ์ของปัจเจกบุคคลกับบุคคลอื่นและกลุ่ม และสาเหตุพื้นฐานของปัญหาสังคม ก็คือวิธีการที่เราให้การนิยามตัวเราเองและสภาพสังคมที่อยู่รอบตัวเรา ในขณะที่มุมมองระดับมหภาค (macro level) อยู่ในระดับสังคมและชุมชน/กลุ่มใหญ่ เป็นมุมมองแบบหน้าที่นิยม (Functionalist Perspectives) และความขัดแย้ง (Conflict Perspectives) (Coleman, James William 1998: 7)

1.1.2 แนวคิดเกี่ยวกับครอบครัว

ครอบครัวเป็นทั้งหน่วยผลิตและหน่วยบริโภคเพื่อการกินอยู่ของสมาชิกในครอบครัว (ณรงค์ เส็งประชา 2541) ในอดีต ครอบครัวเป็นหน่วยผลิตที่สำคัญ กระบวนการผลิตจะเริ่มที่ครอบครัว สมาชิกทุกคนจะร่วมกันทำงานและแบ่งปันผลผลิตซึ่งกันและกัน ปัจจุบันพ่อแม่จะทำงานนอกบ้าน เพื่อหาเลี้ยงดูสมาชิกในครอบครัว โดยมีเป้าหมายเพื่อชีวิตความเป็นอยู่ การศึกษา การพักผ่อนหย่อนใจ สุขภาพอนามัยและอื่นๆ (นิยม บุญมี 2530: 8) ครอบครัวมีความเกี่ยวข้องกับกิจกรรมพื้นฐานทางเศรษฐกิจ 5 กิจกรรม คือ การบริโภค การผลิตและการลงทุน การออม การแลกเปลี่ยนและการกระจายรายได้ ซึ่งการบริโภค เป็นการใช้จ่ายของครัวเรือน เพื่อซื้อสินค้าและบริการมาสนองความต้องการ และทำให้เกิดความพึงพอใจจากการบริโภค การผลิตเป็นการซื้อปัจจัยการผลิตมาผลิตสินค้าเพื่อขาย ส่วนการลงทุน เป็นการซื้อสินค้าและบริการที่ไม่ได้นำมาใช้ประโยชน์ในการบริโภคแต่นำมาใช้ในการผลิตสินค้าและบริการอื่นๆเพื่อขาย การออม เป็นการเก็บเงินเพื่อใช้ในวันข้างหน้าหรือเมื่อมีเหตุจำเป็น เงินออม เป็นเงินที่เหลือ เมื่อเงินรายได้ที่ได้รับหักการใช้จ่ายแล้ว การแลกเปลี่ยนสินค้า เป็นความสัมพันธ์ระหว่างผู้ผลิตและผู้บริโภค การกระจายรายได้ ครัวเรือนจะมีรายได้เท่าใดขึ้นอยู่กับผลตอบแทนปัจจัยการผลิต (คณะกรรมการวิชาเศรษฐศาสตร์เพื่อการดำเนินชีวิตที่ดี 2551: 161)

การบริโภคและการใช้จ่ายตามวิถีชีวิตของครอบครัวไทยในปัจจุบันได้เปลี่ยนแปลงไปจากอดีต ต้องมีการซื้อหาสิ่งของเครื่องใช้ อาหารการกิน การรักษาพยาบาล และค่าใช้จ่ายในการศึกษาของบุตรหลานมากขึ้น ซึ่งจำเป็นต้องส่งเสริมให้สมาชิกครอบครัวมีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับพฤติกรรมเศรษฐกิจที่เหมาะสม เช่น การสร้างนิสัยและพฤติกรรมประหยัด การประมาณตน การรู้จักบริโภคและดำรงชีวิตอย่างพอเพียง (ประกายรัตน์ ภัทรธิตี 2545: 64) และการรู้จักใช้ประโยชน์อย่างมีประสิทธิภาพจากทรัพยากรต่างๆที่ครอบครัวมีอยู่ทั้งที่เป็นรูปธรรมและนามธรรม ประกอบด้วยเงิน แรงงานคน พื้นที่ดิน อาคาร อุปกรณ์เครื่องใช้ ภูมิปัญญา ทักษะและความสามารถของสมาชิก และเวลา (ประหยัด สายวิเชียร 2545: 102) ความรู้ความเข้าใจเหล่านี้จะส่งผลให้ครอบครัวเกิดดุลยภาพทางเศรษฐกิจ สามารถใช้ทรัพยากรในครอบครัวให้เกิดประโยชน์สูงสุด จัดสรรทรัพยากรให้สมาชิกได้อย่างเพียงพอและครอบครัวมีสถานภาพทางการเงินที่มั่นคง การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นกับครอบครัวในสังคมโลกาภิวัตน์ ทำให้เกิดสังคมบริโภคขึ้น ครอบครัวจำเป็นต้องรู้เท่าทันสถานการณ์การเปลี่ยนแปลงต่างๆ และมีการพัฒนาให้สมาชิกในครอบครัวเป็นคนมีคุณภาพ ปรับตัวได้เมื่อเผชิญปัญหาต่างๆ และสามารถแก้ไขปัญหาค้นคว้าได้ (ประกายรัตน์ ภัทรธิตี 2545: 60)

1.1.3 การดำเนินชีวิตครอบครัว (Family Livelihood)

การดำเนินชีวิตครอบครัว หมายถึง กระบวนการใช้ชีวิตร่วมกันของกลุ่มบุคคลที่มีความผูกพันกันทางสายโลหิตหรือทางกฎหมายหรือทางสังคม โดยมีความสัมพันธ์ต่อกันอย่างใกล้ชิด และมีการพึ่งพิงกันทางเศรษฐกิจและสังคม การดำเนินชีวิตครอบครัวมักจะไม่อยู่นิ่ง มีการเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นตลอดเวลาตามปัจจัยที่เกี่ยวข้อง ซึ่งการดำเนินชีวิตครอบครัวจะมีภารกิจตามบทบาทหน้าที่ของครอบครัวที่สนองตอบความต้องการของสมาชิกในครอบครัว โดยหน้าที่ของครอบครัวที่เชื่อมโยงกับการดำเนินชีวิตครอบครัวแบ่ง เป็น 3 ด้าน ได้แก่

1. สังคม-วัฒนธรรม คือ หน้าที่ของครอบครัวที่จะเลี้ยงดู อบรมเด็กหรือสมาชิกให้มีความสุขตามวัย
2. เศรษฐกิจ ครอบครัวมีหน้าที่เป็นทั้งผู้ผลิตและผู้บริโภคที่มีคุณภาพ มีการงานอาชีพที่สุจริต
3. การเมืองการปกครอง ครอบครัวเป็นฐานในการฝึกเด็กให้เรียนรู้การร่วมกันแบบมีกติกา รู้จักหน้าที่ สิทธิและมีความเคารพกัน (จิตตินันท์ เดชะคุปต์ 2545: 6)

การดำเนินชีวิตครอบครัวเกี่ยวข้องกับวิถีการดำรงชีพ รวมทั้งกิจกรรมที่ทำและได้รับการดำรงชีพ ซึ่งการก่อเกิดการดำเนินชีวิตหมายถึง กลุ่มกิจกรรมหรือแฟ้มการดำเนินชีวิตที่มีการใช้ทรัพยากรและทรัพย์สิน โดยทรัพย์สินเหล่านี้แบ่งออกได้เป็นหลายประเภท เช่น ทรัพยากรมนุษย์ ทรัพยากรวัตถุ และทรัพยากรธรรมชาติ (Neihof, Anke and Price, Lisa 2001) L. J. De Hann (2000) ได้ระบุความแตกต่างของทุนมนุษย์ ทุนทรัพยากรธรรมชาติ ทุนกายภาพ ทุนการเงินและทุนทางสังคม ซึ่งทุนเหล่านี้ไม่จำเป็นต้องเป็นทรัพย์สินส่วนบุคคล และประเด็นที่สำคัญก็คือ การเข้าถึงทรัพยากรเมื่อจำเป็นหรือต้องการ และทรัพย์สินเหล่านี้จะสามารถแปรสภาพเป็นทรัพยากรได้เมื่อจำเป็น เช่น ปศุสัตว์ หรือสัตว์เลี้ยง เป็นทรัพย์สินที่เก็บไว้จนมีมูลค่ามากขึ้น สามารถแปรสภาพเป็นทรัพยากรได้ เช่น แปรเป็นเนื้อสัตว์ นมและเงินตรา (Tilburg, Aad van 2001: 8)

ระบบการดำเนินชีวิตมักจะถูกใช้ภายใต้บริบทของครัวเรือน ซึ่งครัวเรือนก็คือ กลุ่มทางสังคมที่อาศัยอยู่ในที่ๆเดียวกัน ร่วมทานอาหารด้วยกัน และมีการตัดสินใจร่วมกันในเรื่องการเก็บรวบรวมทรัพยากร และการรวมรายได้เข้าด้วยกัน โดยครัวเรือนชนบทมีทรัพยากรหลากหลายประเภท เช่น ที่ดิน แรงงาน ทรัพย์สินเงินออมและเครือข่ายทางสังคม (Tilburg, Aad van 2001: 7) สมาชิกในครอบครัวต้องทำความเข้าใจเกี่ยวกับทรัพยากรของครอบครัว มีการประเมินสถานการณ์ ติดตามข่าวสารข้อมูลเพื่อรับรู้การเปลี่ยนแปลงของสังคม วิเคราะห์สถานการณ์ต่างๆ เพื่อวางแผนอนาคต ค้นหาทางเลือก และมีการประเมิน แก้ไขและจัดการกับ

ปัญหา ซึ่งสิ่งเหล่านี้จะช่วยให้สมาชิกในครอบครัวเกิดการเปลี่ยนแปลงหรือปรับตัวให้เข้ากับสถานการณ์ได้ และสมาชิกในครอบครัวจำเป็นต้องมีทักษะต่างๆ เช่น ทักษะในการตัดสินใจ ทักษะในการแก้ปัญหา การมีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ การคิดอย่างมีวิจารณญาณ การสื่อสารอย่างมีประสิทธิภาพ การสร้างสัมพันธภาพระหว่างบุคคล การตระหนักในตนเอง การรู้จักตนเอง ความเห็นอกเห็นใจ การจัดการกับอารมณ์และการจัดการกับความเครียด ทักษะเหล่านี้เป็นทักษะที่สำคัญและจำเป็นต่อการดำเนินชีวิต (ศิริกุล อิศรานุรักษ์ 2545)

การดำเนินชีวิตครอบครัวมีเป้าหมายหลัก คือ การมีคุณภาพชีวิตที่ดีและการมีความมั่นคงในครอบครัว องค์ประกอบที่สำคัญของการมีคุณภาพชีวิตที่ดี ได้แก่ (1) ทำให้การดำเนินชีวิตเป็นไปในทางที่ดี ใช้วิธีการชอบธรรมในการสนองตอบความต้องการของตนเอง (2) ทำให้บุคคลพัฒนาปรับปรุงตนเอง สังคมและสิ่งแวดล้อมให้ดีขึ้น (3) ทำให้บุคคลใช้ภูมิปัญญา เหตุผล และวิธีการแห่งสันติในการแก้ปัญหา (4) ทำให้บุคคลยอมรับคุณค่าและความสำคัญของตนเอง ของผู้อื่น ตลอดจนสังคมและสิ่งแวดล้อม อันทำให้ปัญหาสังคมลดน้อยลง และ (5) ทำให้บุคคลเป็นพื้นฐานที่ดีของครอบครัวและสังคม ทำให้มีความสุข มีความเจริญก้าวหน้า มีเสถียรภาพ ปลอดภัย ความเป็นปึกแผ่นมั่นคงและความเป็นระเบียบ ส่วนการประกันความมั่นคงในการดำเนินชีวิตครอบครัว หมายถึง การจัดการเพื่อเป็นหลักประกันในการให้ครอบครัวมีความมั่นคงและให้ความช่วยเหลือแก่สมาชิกครอบครัว (พูนสุข เวชวิฐาน 2545)

ศรีทับทิม (รัตน โกศล) พานิชพันธ์ (2545) กล่าวถึงความมั่นคงของครอบครัวเป็นหัวใจของการดำเนินชีวิตครอบครัว ซึ่งความมั่นคง หมายถึง การมีเสถียรภาพ มีความสมดุล มีความยืดหยุ่นและยืนยาว ปัจจัยด้านเศรษฐกิจเป็นปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อความมั่นคงของครอบครัวเป็นพื้นฐาน และเป็นปัจจัยที่ส่งผลต่อการมีคุณภาพชีวิตที่ดีในครอบครัวระดับหนึ่ง แบ่งเป็นด้านรายได้และความสามารถในการจัดสรรรายได้และการสร้างหลักประกันและฐานะทางเศรษฐกิจที่มั่นคง ถ้าครอบครัวขาดรายได้อย่างสม่ำเสมอ การคงสภาพของครอบครัวไว้คงเป็นเรื่องยากและลำบาก ความมั่นคงของรายได้ของครัวเรือน มีความสัมพันธ์กับระดับความมั่นคงของชีวิตสมรสและคุณภาพชีวิตสมรส คู่สมรสควรมีวิธีจัดการหรือจัดสรรรายได้ที่มีศักยภาพ โดยสามีภรรยาควรตกลงกันเรื่องการจัดสรร/จัดการเรื่องเงิน/รายได้ในครอบครัว อาทิเช่น นำรายได้สามีภรรยา มารวมกันและใช้จ่ายร่วมกันจากกองกลาง หรือสามีภรรยาต่างมีรายได้ของตนเองที่เก็บไว้ และมีกองกลางต่างหาก หรือต่างคนต่างมีรายได้ ต่างเก็บกันเอง แล้วตกลงว่าใครจะออกค่าใช้จ่ายส่วนไหน หรือ สามีภรรยาได้ให้ภรรยาทั้งหมดเพื่อจัดการ หรือให้ส่วนหนึ่งและอีกส่วนหนึ่งเก็บไว้ใช้ส่วนตัว ส่วนประเด็นการสร้างหลักประกันและฐานะทางเศรษฐกิจที่มั่นคง คู่สมรสที่สามารถสร้างหลักประกันและฐานะทางเศรษฐกิจที่มั่นคงย่อมส่งเสริมให้ครอบครัวมีความมั่นคง แนวทาง

และวิธีการเสริมสร้างความมั่นคงของครอบครัวเริ่มตั้งแต่การให้การศึกษาชีวิตครอบครัว การเสริมพลังครอบครัว รวมถึงมาตรการในการเสริมสร้างความมั่นคงของครอบครัว ซึ่งการเสริมพลังครอบครัวเป็นการส่งเสริมความเข้มแข็งให้แก่ครอบครัว เป็นกระบวนการเพิ่มอำนาจให้แก่สมาชิกในครอบครัว เพื่อให้สามารถดำเนินการปรับปรุงสถานการณ์ชีวิตของสมาชิกแต่ละคนในครอบครัวโดยรวมดีขึ้น นอกจากนี้ยังเป็นการส่งเสริมให้สมาชิกในครอบครัวสามารถเข้าถึงและควบคุมทรัพยากรที่ต้องการได้ สามารถตัดสินใจและสามารถแก้ไขปัญหาครอบครัวและปัญหาอื่นๆในครอบครัวได้ ตลอดจนสามารถมีปฏิสัมพันธ์กับสมาชิกในครอบครัวและสังคม เพื่อให้ได้มาซึ่งทรัพยากรต่างๆ อย่างมีประสิทธิภาพและเพื่อการพัฒนาครอบครัวให้มีคุณภาพที่ดีได้

1.2 วงจรชีวิตครอบครัว (Family Life Cycle)

วงจรชีวิตครอบครัว (family life cycle) หมายถึง การเปลี่ยนแปลงที่ครอบครัวทั่วไปต้องประสบในช่วงของการดำเนินชีวิตครอบครัว (family life span) มีลักษณะที่สำคัญ 3 ประการ คือ 1) มีรูปแบบที่แน่นอน 2) เกิดขึ้นเป็นระยะ ตามลำดับขั้นตอนและ 3) มีความเป็นสากล การศึกษาวงจรชีวิตครอบครัวเป็นการศึกษาลำดับขั้นตอนของการดำเนินชีวิตครอบครัวที่มีการเปลี่ยนแปลงภายในครอบครัวตลอดเวลา เป็นการมองครอบครัวในระยะยาวว่าจะมีการพัฒนาไปอย่างไร ต้องเผชิญกับอะไรบ้าง และมีภารกิจใดบ้างที่จะทำให้สมาชิกพัฒนาไปได้อย่างเหมาะสม (ประกายรัตน์ ภัทรธิดิและกมลตา แสงสีทอง 2545: 193)

1.2.1 ทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับวงจรชีวิตครอบครัว

ทฤษฎีจิตสังคม (Psychosocial Theory) ของ อีริกสัน (Erik Erikson) ได้อธิบายพัฒนาการของชีวิตตั้งแต่วัยทารกจนถึงวัยชรา ซึ่งวัยแรกของชีวิตเป็นวัยที่เป็นรากฐานเบื้องต้น และเป็นรากฐานให้วัยต่อมา โดยเน้นความสำคัญทางด้านสังคม วัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อมด้านจิตใจที่มีบทบาทต่อการพัฒนาบุคลิกภาพของบุคคล และพัฒนาการของคนไม่มีที่สิ้นสุดจะเปลี่ยนไปเรื่อยๆ และเน้นลักษณะสัมพันธ์ภาพของบุคคลที่มีต่อกลุ่มบุคคลต่างๆ เช่น พ่อแม่ พี่น้อง และความสัมพันธ์เหล่านี้อาจมีข้อขัดแย้งเกิดขึ้นที่เป็นจุดกระตุ้นให้บุคคลมีพฤติกรรมและพัฒนาบุคลิกภาพในรูปแบบต่างๆ ซึ่งอีริกสันได้แบ่งวงจรชีวิตของบุคคลไว้ 8 ขั้นตอน คือ ระยะเวลาแรกเกิดถึง 18 เดือน ระยะเวลาทารกตอนปลาย (18 เดือน – 3 ปี) ระยะเวลาเด็กตอนต้น ระยะเวลาเด็กตอนปลาย ระยะเวลาวัยรุ่น ระยะเวลาผู้ใหญ่ตอนปลาย ระยะเวลาวัยกลางคน และระยะเวลาวัยสูงอายุ (ประกายรัตน์ ภัทรธิดิ และกมลตา แสงสีทอง 2545)

ทฤษฎีพัฒนาการครอบครัว (Family Development Theory) ของเอเวอลิน ดูวัล (Evelyn Duvall) ประกอบด้วยแนวคิด 2 แนวคิดหลัก คือ วงจรชีวิต (life cycle) และ พัฒนากิจหรืองานพัฒนาการ (development task) ซึ่งวงจรชีวิตครอบครัวจะแบ่งประสบการณ์ของครอบครัว

เป็นลำดับขั้นภายในช่วงชีวิต (life span) และอธิบายการเปลี่ยนแปลงในโครงสร้างและหน้าที่ของครอบครัวในแต่ละลำดับขั้นของวงจรชีวิต ส่วนงานพัฒนาการเป็นหน้าที่หรือความรับผิดชอบที่เพิ่มขึ้นที่ต้องทำให้สำเร็จในแต่ละลำดับขั้น ซึ่งเอเวลิน ได้แบ่งวงจรชีวิตของครอบครัวเป็น 8 ระยะ ประกอบด้วย 1) ระยะสร้างครอบครัวใหม่ 2) ระยะบุตรแรกเกิด 3) ระยะบุตรเข้าสู่ช่วงปฐมวัย 4) ระยะบุตรเข้าโรงเรียน 5) ระยะบุตรเข้าสู่วัยรุ่น 6) ระยะบุตรเข้าสู่วัยผู้ใหญ่ตอนต้น ระยะวัยผู้ใหญ่ตอนกลาง และระยะวัยสูงอายุ (ระยะเกษียณอายุจนถึงคู่สมรสเสียชีวิต) (ประกายรัตน์ ภัทรชิตี และกมลลา แสงสีทอง 2545: 194)

1.2.2 แนวคิดเกี่ยวกับวงจรชีวิตครอบครัว

กมลลา แสงสีทอง (2545: 197) ได้ให้ความหมายของวงจรชีวิตครอบครัวว่า วงจรชีวิตครอบครัวมีจุดเริ่มต้นเมื่อบุคคลเข้าสู่ชีวิตการแต่งงาน อยู่ร่วมกันในฐานะที่มีการเปลี่ยนแปลงสภาพโดยการแต่งงาน และสิ้นสุดลงเมื่อฝ่ายหนึ่งฝ่ายใดเสียชีวิต หรือ โดยการสิ้นสุดชีวิตครอบครัว แบ่งเป็น 4 ขั้นตอน ประกอบด้วย 1) การเข้าสู่ชีวิตครอบครัว ประกอบด้วย การเลือกคู่ การนัดพบ การเกี่ยวพาราตี การหมั้นหมายและการแต่งงาน 2) การก่อกำเนิดบุตรและเลี้ยงดูบุตร ประกอบด้วย การตั้งครรภ์ การเลี้ยงดูบุตรและการอบรมขัดเกลาทางสังคม 3) การแต่งงานของบุตร ประกอบด้วย บุตรสุดท้ายแยกออกจากครอบครัว การแต่งงานของบุตรในครอบครัวและแยกออกจากบ้านไปตั้งครอบครัวใหม่ และ 4) การสิ้นสุดของครอบครัว ขั้นนี้คู่สมรสเสียชีวิต ทั้งนี้โดยการตายของฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง

การเข้าสู่วงจรชีวิตครอบครัว จะเริ่มต้นจากการแต่งงานที่ควรมีความพร้อมด้านต่างๆ เช่น อายุ วุฒิภาวะทางอารมณ์ สุขภาพ การศึกษา สถานภาพทางเศรษฐกิจและอาชีพการงาน อันเป็นจุดเริ่มต้นของการมีชีวิตครอบครัวที่ดี มีความสุขและเป็นครอบครัวที่มีคุณภาพ นอกจากนั้นการแต่งงานยังก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญ 2 ประการ คือ การเปลี่ยนแปลงสภาพและการเปลี่ยนแปลงบทบาท ดังนั้นต้องมีการปรับตัวให้สอดคล้องกับสภาพของการเป็นสามีภรรยา และการปรับตัวนั้นอาจเป็นไปตามบรรทัดฐานของส่วนรวมหรือสังคม และ/หรือ บรรทัดฐานที่เป็นไปตามการเลี้ยงดูของครอบครัวแต่ละครอบครัว รวมทั้งความชอบส่วนตัวของคู่สมรส การดำเนินชีวิตครอบครัวที่มีความราบรื่น เป็นสุข ต้องมีความเข้าใจอันดีต่อกัน สนับสนุน ค้ำครองกัน ส่งเสริมให้เกียรติกันและกัน ให้กำลังใจไม่ทอดทิ้งกัน (ประกายรัตน์ ภัทรชิตี และกมลลา แสงสีทอง 2545: 218) การดำเนินชีวิตของบุคคลในวงจรชีวิตครอบครัวมีความเกี่ยวพันกับการเปลี่ยนแปลงของครอบครัวผ่านกาลเวลาใน 2 รูปแบบ คือ การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างครอบครัว (การแต่งงาน การหย่าร้าง การเกิดและการตาย) และการเปลี่ยนแปลงรายได้และการบริโภคทุกขั้นตอนของวงจรชีวิตครอบครัว (Kunphoommarl, Sirinapa 2007)

การทำความเข้าใจกับการเปลี่ยนแปลงในแต่ละชั้นของวงจรชีวิตครอบครัว เป็นสิ่งจำเป็น เพื่อให้ครอบครัวสามารถใช้ชีวิตร่วมกันได้อย่างมีความสุข ครอบครัวที่ยั่งยืนและสามารถจัดการกับสถานการณ์หรือวิกฤติการณ์ต่างๆ ในครอบครัวได้ หากครอบครัวไม่สามารถเปลี่ยนแปลง/ปรับตัวเกี่ยวกับความสัมพันธ์ภายในครอบครัวให้เหมาะสมกับชีวิตที่เปลี่ยนแปลงไป จะส่งผลให้พัฒนาการตามวงจรชีวิตครอบครัวเกิดสะดุดหรือชะงักได้ ความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับวงจรชีวิตครอบครัว จะทำให้เกิดประสิทธิภาพในการวางแผนชีวิตครอบครัวด้านต่างๆ เช่น การมีบุตร การใช้จ่ายในครอบครัว การรับผิดชอบภาระงานภายในครอบครัว อนาคตของบุตร และการแก้ไขปัญหาต่างๆ ในครอบครัว เนื่องจากครอบครัวขยายตัว เป็นช่วงที่มีบุตรเกิดขึ้น มีความต้องการใช้ทรัพยากรต่างๆ ในการดำเนินชีวิตของครอบครัว เป็นช่วงที่มีระยะเวลายาวนานและต้องใช้ทรัพยากรเพิ่มขึ้นตามจำนวนบุตร ระยะครอบครัวอยู่ตัว บุตรเริ่มสามารถพึ่งพาตนเองได้ ความต้องการในการใช้ทรัพยากรต่างๆ ลดลง ครอบครัวหดตัว เป็นช่วงที่บุตรแยกไปมีครอบครัว เป็นช่วงหลังจากการเกษียณอายุ รายได้ที่มีอยู่อาจลดน้อยลง ค่าใช้จ่ายเรื่องที่อยู่อาศัยและบุตรลดลงแต่ ค่าใช้จ่ายด้านการดูแลสุขภาพและการเจ็บป่วยอาจมากขึ้น (จิตตินันท์ เดชะคุปต์ 2545) วงจรชีวิตครอบครัวจะส่งผลให้การจัดการในครอบครัวมีความราบรื่น ไม่ว่าจะเป็นการจัดการการใช้ชีวิตคู่ร่วมกัน การจัดการทรัพยากรของครอบครัวและการจัดการความขัดแย้งในครอบครัว เนื่องจากการจัดการที่ไม่มีประสิทธิภาพอาจเป็นสาเหตุหนึ่งที่เกิดความขัดแย้งภายในครอบครัว เมื่อเริ่มต้นวงจรชีวิตครอบครัว ควรมีความร่วมมือและปรึกษาหารือตั้งแต่ก่อนแต่งงานในเรื่องการใช้จ่ายในครอบครัว การเก็บออม หรือการลงทุน โดยยึดหลักเกณฑ์ที่สำคัญ คือ ความเหมาะสมกับความจำเป็นของครอบครัว คำนึงถึงประโยชน์ที่ครอบครัวจะได้รับ และต้องเก็บสะสมเพื่อฉุกเฉิน เพื่อสร้างความมั่นคงให้กับครอบครัวในอนาคต (ประกายรัตน์ ภัทรธิตี และกมลลา แสงสีทอง 2545)

2. การจัดการภายในครอบครัว

2.1 การจัดการ (Management)

การจัดการเป็นเรื่องของศาสตร์และศิลป์รวมกัน การจัดการเป็นศาสตร์ เนื่องจากการจัดการเป็นความรู้ ที่สามารถกำหนดขึ้นเป็นหลักเกณฑ์ สามารถพิสูจน์ได้ หลักการจัดการทั้งหลายล้วนเป็นศาสตร์ เป็นความรู้ที่มีการพิสูจน์สมมติฐานได้ทั้งสิ้น และการจัดการเป็นศิลป์ คือ การที่จะนำเอาหลักการจัดการเหล่านั้นมาใช้ ต้องมีการประยุกต์ มีการผสมผสานความคิดริเริ่ม ใช้ประสบการณ์และต้องมีการปรับปรุงให้ตรงหรือสอดคล้องกับสถานการณ์ต่างๆ ดังนั้น การจัดการเท่ากับเป็นศิลป์ที่ผู้บริหารต้องมีการประยุกต์ใช้ให้เกิดผลสำเร็จตามที่ต้องการ (ธงชัย สันติวงษ์

2545; พยอม วงศ์สารศรี 2542; สมคิด บางโม 2538; ปราณี พรรณวิเชียร 2530) การจัดการเป็นกระบวนการที่ผู้จัดการต้องใช้ศิลป์และกลยุทธ์ต่างๆดำเนินกิจกรรมตามขั้นตอน โดยอาศัยความร่วมมือร่วมใจของสมาชิกในองค์กร การตระหนักถึงความสามารถ ความถนัด ความต้องการและความมุ่งหวังในด้านความเจริญก้าวหน้าในการปฏิบัติงานของสมาชิกในองค์กรควบคู่ไปด้วย องค์กรจึงจะสัมฤทธิ์ผลตามเป้าหมายที่กำหนดไว้ (พยอม วงศ์สารศรี 2542) การจัดการเป็นกระบวนการที่มีการเปลี่ยนแปลงตลอดเวลา เป็นกรอบให้เกิดการกระทำที่มีจุดมุ่งหมายที่ต้องใช้ทรัพยากร หน้าที่หรือองค์ประกอบในการจัดการ เพื่อให้บรรลุเป้าหมาย ซึ่งเป้าหมาย ทรัพยากรและวิธีการดำเนินการที่แตกต่างกัน ทำให้รูปแบบการจัดการมีความหลากหลายมากขึ้น

2.1.1 ทฤษฎีการจัดการ

ฟาโยล (Fayol) ได้นำเสนอองค์ประกอบของการจัดการ 4 ประเด็น คือ การวางแผน การจัดระเบียบ การชี้แนะและการควบคุม ซึ่งประเด็นเหล่านี้ได้ถูกนำมาประยุกต์ใช้ในการดำเนินธุรกิจ และได้ถูกนำมาประยุกต์ใช้ในการจัดการภายในครอบครัวด้วย ซึ่งเอลเลน ริชาร์ด (Ellen Richards) ได้นำแนวคิดทางวิทยาศาสตร์มาประยุกต์ใช้กับการศึกษาครอบครัว โดยเฉพาะ การศึกษาอนามัยในบ้าน โภชนาการและสุขภาพ รวมทั้งการจัดการภายในครอบครัว เพื่อนำไปสู่การพัฒนาสภาพความเป็นอยู่และกระบวนการจัดการของครอบครัว สถาบันครอบครัวและชุมชน ส่วนเฟรดเดอริก เทย์เลอร์ (Frederick Taylor) เป็นผู้คิดริเริ่มในการนำวิธีการทางวิทยาศาสตร์มาประยุกต์ใช้ในการดำเนินธุรกิจ เพื่อพัฒนาวิธีการทำงานด้านการบริหารจัดการในยุคปฏิวัติอุตสาหกรรม โดยเน้นที่ธรรมชาติของงานและการเปลี่ยนแปลงกระบวนการทำงานเพื่อเพิ่มประสิทธิภาพและเพิ่มผลผลิต ทั้งเอลเลน ริชาร์ด (Ellen Richards) และเฟรดเดอริก เทย์เลอร์ (Frederick Taylor) มีการศึกษาการจัดการบนเป้าหมายที่คล้ายกันในช่วงเวลาเดียวกัน โดยการจัดการภายในครอบครัวหรือเศรษฐศาสตร์ครอบครัวมุ่งเน้นเพื่อปรับปรุงชีวิตของบุคคลและครอบครัว ในขณะที่การจัดการธุรกิจมุ่งเน้นเพื่อปรับปรุงประสิทธิภาพและเพิ่มการผลิต (Moore, Tami James and Asay, Sylvia M. 2008)

2.1.2 ความหมายของการจัดการ

สาคร สุขศรีวงศ์ (2551: 26) ให้ความหมายการจัดการว่า เป็นการทำงานให้สำเร็จตามวัตถุประสงค์ขององค์กร ผ่านกิจกรรมต่างๆ ทางการจัดการ โดยมีกิจกรรมหลัก 4 ประการ คือ การวางแผน (การกำหนดเป้าหมายและวิธีการให้บรรลุเป้าหมายที่ตั้งไว้) การจัดองค์กร (การจัดสรรทรัพยากรต่างๆ ให้เหมาะสมกับแผนงาน) การชี้แนะ (ภาวะผู้นำและแรงจูงใจพนักงานให้ปฏิบัติตามแผนงาน) และการควบคุมองค์กร (การควบคุมการดำเนินงานต่างๆ ให้บรรลุเป้าหมายที่ตั้งไว้) นอกจากนั้นยังมีกิจกรรมที่สนับสนุนการจัดการ ได้แก่ การตัดสินใจในการบริหารจัดการ

การจัดการเชิงกลยุทธ์ การจัดการทรัพยากรมนุษย์ การบริหารกลุ่ม และการจัดการสภาพแวดล้อมระหว่างประเทศ

ปราณี พรรณวิเชียร (2530) สรุปความหมายของการจัดการว่า “เป็นการประสมประสานทรัพยากรต่างๆ ที่ตนมีอยู่อย่างมีประสิทธิภาพ เพื่อให้บรรลุเป้าหมายขององค์กร” สำหรับทรัพยากรที่เกี่ยวข้องกับการจัดการโดยตรง ได้แก่ คน เงิน วัสดุและการจัดการ

ธงชัย สันติวงษ์ (2545: 3) ให้ความหมายว่า การจัดการเป็นภารกิจของบุคคลใดบุคคลหนึ่ง (ที่เรียกว่า ผู้บริหาร) ที่เข้ามาประสานให้การทำงานของบุคคลที่ต่างฝ่ายต่างทำ และไม่อาจประสบผลสำเร็จจากการแยกกันทำให้สามารถบรรลุผลสำเร็จได้ด้วยดี

ความสำคัญของการจัดการ มีดังนี้

1) การจัดการเป็นสมองขององค์กร การที่องค์กรจะประสบความสำเร็จตามเป้าหมายที่กำหนดไว้นั้น จำเป็นต้องมีกระบวนการจัดการที่ดี อาทิเช่น มีการวางแผนและตัดสินใจ โดยผ่านการกลั่นกรองจากฝ่ายจัดการที่ได้พิจารณาข้อมูลต่างๆ อย่างใช้ดุลยพินิจ ใช้สติปัญญาพิจารณาผลกระทบต่างๆที่จะเกิดขึ้นต่อองค์กรนั้น

2) การจัดการเป็นเทคนิควิธีการที่ทำให้สมาชิกในองค์กรเกิดจิตสำนึก ร่วมในการปฏิบัติงาน มีความตั้งใจ เต็มใจช่วยเหลือให้องค์กรประสบความสำเร็จ ทั้งนี้เพราะมีกระบวนการสร้างขวัญและกำลังใจในการทำงานนำทางให้องค์กรไปสู่ความสำเร็จ

3) การจัดการเป็นการกำหนดขอบเขตในการทำงานของสมาชิกในองค์กร ไม่ให้ซ้ำซ้อนกัน ทำให้ปฏิบัติงานเป็นไปด้วยความราบรื่น รวดเร็วและมีประสิทธิภาพ

4) การจัดการเป็นการแสวงหาวิธีการที่ดีที่สุด ในการปฏิบัติงานให้องค์กรเกิดประสิทธิผลและประสิทธิภาพสูงสุด (พยอม วงศ์สารศรี 2545)

องค์ประกอบที่สำคัญของการจัดการ คือ การบริหารหรือการจัดการจะเกิดขึ้นในบริบทของกลุ่ม มีเป้าหมายหรือวัตถุประสงค์ร่วมกัน และเป็นงานด้านสมอง ต้องใช้ความคิด ปฏิภาณและการตัดสินใจเพื่อสร้างเงื่อนไขและรักษาไว้ซึ่งเงื่อนไขสำหรับการบรรลุเป้าหมายของกลุ่ม (ธงชัย วงศ์ชัยสุวรรณ 2540) การบริหารจัดการให้มีประสิทธิภาพ ต้องมีการปลูกฝังและพัฒนาทักษะที่จำเป็นหลายด้าน ได้แก่ ทักษะด้านความคิด (ความสามารถในการคิด วิเคราะห์ คาดการณ์) ทักษะด้านมนุษย์หรือบุคคล (การเป็นผู้นำ ความเข้าใจ ฐูใจและจงใจสมาชิกในองค์กร) ทักษะด้านเทคนิคงาน (ความสามารถในการบริหาร การทำงานเฉพาะทาง สามารถปรับปรุงวิธีการทำงานให้มีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น และสามารถแก้ไขปัญหาเฉพาะหน้าได้) (พยอม วงศ์สารศรี 2545; สาคร สุขศรีวงศ์ 2551; ธงชัย สันติวงษ์ 2545) การจัดการเป็นกระบวนการที่มีขั้นตอน 5 ขั้นตอน คือ การวางแผน การจัดองค์กร การจัดคนเข้าทำงาน การสั่งการและการควบคุม

(ชงชัย สันติวงษ์ 2545; พยอม วงศ์สารศรี 2545; สมคิด บางโม 2538; ปราณิ พรรณวิเชียร 2530) ส่วนศาสตราจารย์สุกรีวงศ์ (2551) ได้เสนอขั้นตอนของการจัดการ 4 ขั้นตอน ประกอบด้วย การวางแผน การจัดองค์กร การชี้นำและการควบคุมองค์กร

2.1.3 แนวคิดการจัดการที่เกี่ยวข้องกับครอบครัว

การจัดการได้เข้ามาเกี่ยวข้องกับครอบครัวตั้งแต่ปี ค.ศ. 1861 โดยบีตัน (Beeton) ได้นำเสนอแนวทาง 3 แนวทางในการจัดการที่ดี ในหนังสือ “การจัดการภายในครัวเรือน” (Household Management) ประกอบด้วย การกำหนดตัวอย่างและจัดเตรียมแนวทางให้กับสมาชิก การควบคุมการเงินของครอบครัวอย่างระมัดระวัง และการมุ่งมั่นสำหรับวิธีการและขั้นตอนในกิจกรรมการจัดการ (Moore, Tami James and Asay, Sylvia M. 2008: 57)

อลิซาเบธ โกลด์สมิท (Goldsmith, Elizabeth B. 2005: 54) ได้กล่าวในหนังสือ “การจัดการทรัพยากรของบุคคลและครอบครัว” (Resource Management for Individuals and Families) ว่าการจัดการเป็นการศึกษา/สำรวจถึงวิธีการใดที่มนุษย์แสดงปฏิกิริยาโต้ตอบต่อการเปลี่ยนแปลง และสามารถเปลี่ยนแปลงอย่างไร ดังนั้นการจัดการจึงมีบทบาทเกี่ยวข้องกับครอบครัว เพื่อให้ครอบครัวสามารถปรับตัวได้กับการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นภายในครอบครัว โดยเฉพาะความซับซ้อนของการดำรงชีวิตอันเนื่องมาจากการเปลี่ยนแปลงในสังคมในประเด็นการอพยพ ระดับและรูปแบบการดำรงชีวิต บทบาทของสมาชิกครอบครัวและแบบแผนการปฏิสัมพันธ์หรือการติดต่อกับสังคม รวมทั้งการเปลี่ยนแปลงบทบาทชาย-หญิงในครอบครัว (ศิริกาญจน์ คุงจานุทัศน์ 2540)

2.2 การจัดการชีวิตครอบครัว (Family Life Management)

การจัดการได้ถูกนำมาเป็นเครื่องมือ เพื่อให้ครอบครัวสามารถบรรลุวัตถุประสงค์หรือเป้าหมายที่ตั้งไว้ในการพัฒนาการดำเนินชีวิตของครอบครัว และครอบครัวต้องมีการเปลี่ยนแปลงวัตถุประสงค์หรือเป้าหมายตลอดช่วงวงจรชีวิตครอบครัว การจัดการสามารถจะพัฒนาได้จากการเรียนรู้และความพยายามที่มีสติ เด็กจะเกิดการเรียนรู้การจัดการผ่านประสบการณ์ที่ดำเนินการในครอบครัว ดังนั้น การจัดการชีวิตครอบครัวจึงแทรกซึมเข้าไปในทุกด้านของการดำเนินชีวิตครอบครัว

2.2.1 ทฤษฎีเกี่ยวกับการจัดการชีวิตครอบครัว

ทฤษฎีระบบนิเวศวิทยา (Ecosystems Approach) เป็นแนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับการจัดการชีวิตครอบครัว ประกอบด้วยแนวคิดเชิงระบบและแนวคิดนิเวศวิทยา เพื่อนำมาวิเคราะห์รูปแบบการดำเนินชีวิตที่มีความหลากหลายและเกี่ยวข้องกับสิ่งแวดล้อมโดยรอบ และสามารถจัดการกับการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น โดยแนวคิดเชิงระบบจะให้ความสนใจ

ความสัมพันธ์ของระบบต่างๆ เช่น ระบบครอบครัว ชุมชน สังคม ประเทศชาติ ที่มีการปะทะสัมพันธ์กันและส่งผลซึ่งกันและกัน หากเกิดการเปลี่ยนแปลงในระบบใดระบบหนึ่งก็จะส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงของอีกระบบหนึ่ง เช่น แม่ที่ต้องทำงาน ต้องมีการเปลี่ยนแปลงบทบาทและชีวิตความเป็นอยู่ที่ส่งผลกระทบต่อบทบาท การดำเนินชีวิต ความรับผิดชอบและการใช้ทรัพยากรของบุคคลอื่นในครอบครัว ซึ่งแนวคิดนิเวศวิทยาถูกนำมาประยุกต์ใช้กับครอบครัว โดยมองความสัมพันธ์ระหว่างครอบครัวกับสิ่งแวดล้อมที่อยู่รอบข้าง ที่มีองค์ประกอบพื้นฐาน 3 ด้าน คือ 1) สมาชิกในครอบครัวที่มีการปะทะสัมพันธ์กัน 2) สิ่งแวดล้อม ไม่ว่าจะเป็นคนหรือธรรมชาติที่ส่งผลกระทบต่อทรัพยากรในครอบครัวและการได้มา 3) การจัดระบบความสัมพันธ์ของบุคคล ที่มีความสัมพันธ์กับรูปแบบการจัดการของสมาชิกในครอบครัว เพื่อจัดการข้อมูลข่าวสารและกิจกรรมต่างๆร่วมกัน ให้เป็นไปตามวัตถุประสงค์เบื้องต้นของการดำเนินชีวิต (Rice, Ann Smith and Tucker, Suzanne M. 1986: 7)

2.2.2 แนวคิดเกี่ยวกับการจัดการชีวิตครอบครัว

การจัดการชีวิตครอบครัว (family life management) เป็นกระบวนการที่ต่อเนื่องเชื่อมโยงระหว่างบุคคล/ครอบครัวและสิ่งแวดล้อมประจำวันที่อยู่รอบตัว ซึ่งการเปลี่ยนแปลงทางสังคมส่งผลกระทบต่อค่านิยมของคน/ครอบครัวเปลี่ยนไปตามกาลเวลา อันเนื่องจากการเติบโตและอายุ ซึ่งการจัดการชีวิต (life management) เป็นกระบวนการที่บุคคลใช้ในการดำเนินชีวิตให้เป็นไปตามเป้าหมายที่ประสงค์ เป็นการดำเนินชีวิตประจำวันที่ประกอบด้วย การตัดสินใจ การให้คุณค่า วางแผนและจัดการ (Goldsmith, Elizabeth B. 2005: 16) ผ่านรูปแบบการดำเนินชีวิต (lifestyles) ที่ขึ้นอยู่กับสังคมหรือสิ่งแวดล้อม โดยรอบตัวบุคคลนั้นๆ แนวคิดการจัดการชีวิตครอบครัว ได้พัฒนามาจากแนวคิดการจัดการในการดำเนินชีวิตครอบครัว (management in family living) (Rice, Ann Smith and Tucker, Suzanne M. 1986: 15)

การจัดการชีวิตครอบครัวต้องทำความเข้าใจเกี่ยวกับวงจรชีวิตครอบครัว และแต่ละช่วงชีวิตในวงจรชีวิตครอบครัว เนื่องจากแต่ละช่วงชีวิตครอบครัวจะมีกระบวนการเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้น และส่งผลกระทบต่อการดำเนินชีวิตของครอบครัว เช่น ครอบครัวเริ่มต้น จะมีการเปลี่ยนแปลงสถานภาพทางสังคม การเปลี่ยนแปลงการใช้ชีวิต และการเปลี่ยนแปลงด้านจิตใจ และการปรับตัว ช่วงใช้ชีวิตครอบครัว มีการเปลี่ยนแปลงชีวิตใหม่ๆ สภาพแวดล้อมใหม่ การจัดระบบการดำเนินชีวิต การจัดการทรัพยากรของครอบครัว การจัดการความขัดแย้งในครอบครัว การตัดสินใจเกี่ยวกับการมีบุตร ส่วนช่วงครอบครัวตอนปลาย จะมีการเปลี่ยนแปลงด้านสุขภาพ การเปลี่ยนแปลงการดำเนินชีวิต และการปรับตัวเนื่องจากการเสียชีวิตของคู่สมรส (จิตตินันท์ เดชะคุปต์ 2545)

2.3 การจัดการทรัพยากรในครอบครัว (Family Resource Management)

ทรัพยากรเป็นสิ่งนำเข้า (input) ที่เข้าสู่ระบบการจัดการชีวิต (Rice, Ann Smith and Tucker, Suzanne M. 1986: 13) ซึ่งการที่ครอบครัวจะดำเนินชีวิตประจำวันได้อย่างราบรื่น ต้องอาศัยทรัพยากรต่างๆ เพื่อตอบสนองความต้องการของสมาชิกในครอบครัว เพื่อให้เกิดความพึงพอใจหรือความสุข (จิตตินันท์ เฉชะคุปต์ 2545: 23; Moore, Tami James and Asay, Sylvia M. 2008: 28) ความต้องการของครอบครัวแต่ละครอบครัวจะเปลี่ยนแปลงไปตามความต้องการของแต่ละบุคคลในครอบครัวนั้นๆ ทรัพยากรมีลักษณะแน่นอน ทรัพยากรเป็นสิ่งที่จำเป็นเพื่อถูกใช้ อาจเป็นทรัพย์สิน หรือสิ่งของที่ถูกใช้เพื่อให้บรรลุผลหรือความพึงพอใจบางอย่าง ทรัพยากรเป็นสิ่งที่มีความพลั่งที่ตอบสนองความต้องการและทำให้การดำเนินชีวิตดีขึ้น (Goldsmith, Elizabeth B. 2005: 99)

2.3.1 ทฤษฎีเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรในครอบครัว

ทฤษฎีทรัพยากร (Resource Theory) ถูกสร้างโดย โฟโย (Foa 1971) พัฒนาแนวคิดมาจากแนวคิดจิตวิทยาสังคมว่า บุคคลพยายามให้ความต้องการของแต่ละคนอยู่ในบริบทของการปะทะสัมพันธ์ทางสังคม โฟโย (Foa) ได้กล่าวถึงการปะทะสัมพันธ์ที่มีความเกี่ยวข้องกับบุคคลในการรวบรวมทรัพยากร โดยระบุทรัพยากรไว้ 6 ประเภท คือ ความรัก สถานภาพ ข้อมูลเงิน ทรัพย์สินสิ่งของ และการบริการ และทรัพยากรเหล่านี้มีไว้เพื่อเป็นแลกเปลี่ยนในการปะทะสัมพันธ์กัน เช่น สินค้าเครื่องอุปโภคแลกเปลี่ยนกับเงิน และการบริการมีรูปแบบแลกเปลี่ยนกับเงิน ในโรงเรียน ข้อมูลความรู้แลกเปลี่ยนกับสถานภาพ (ใบประกาศหรือวุฒิบัตร) แนวคิดทฤษฎีทรัพยากรไม่ได้อธิบายหรือเชื่อมโยงพฤติกรรมของมนุษย์กับเศรษฐกิจ เพราะว่าความหมายของการแลกเปลี่ยนกันมีความสำคัญมาก มีความเกี่ยวข้องกับการสื่อสารภายในระหว่างผู้ที่แลกเปลี่ยนกัน ลักษณะภายในของการแลกเปลี่ยน หรือลักษณะของการแลกเปลี่ยนที่ผ่านมา (Moore, Tami James and Asay, Sylvia M. 2008: 132) ส่วนอลิซาเบธ โกลด์สมิธ (Elizabeth B. Goldsmith 2005) ได้นำเสนอแนวคิดทฤษฎีทรัพยากรในกระบวนการแลกเปลี่ยนทรัพยากร โดยมองว่า หากทรัพยากรสามารถนำไปออมหรือลงทุน เป็นการเก็บทรัพยากรนั้น เพื่อใช้ในยามฉุกเฉินหรือยามจำเป็นภายหลัง นอกจากนั้น การเก็บออมหรือการลงทุนในทรัพยากรยังเป็นการทำให้ทรัพยากรเพิ่มขึ้นในอนาคตด้วย ซึ่งการแลกเปลี่ยนหรือทำให้ทรัพยากรสมดุลได้ จะอยู่ภายใต้ความสัมพันธ์ที่ขึ้นอยู่กับรายได้ สถานะ ความชำนาญและทรัพย์สินอื่นๆ ความสมดุลนี้ไม่ได้เกิดขึ้นอย่างง่าย บางครั้งก็อาจเกิดความขัดแย้งกันในการกระจายและใช้ทรัพยากร

ทฤษฎีเศรษฐศาสตร์ทรัพยากร (Economic Resources) มองทรัพยากร เศรษฐศาสตร์ของครอบครัวถึงการได้มาหรือการได้รับสืบทอด สมาชิกครอบครัวมีส่วนในการหาทรัพยากรเศรษฐศาสตร์โดยการทำงาน ซึ่งการตอบแทนการทำงานเป็นค่าจ้างหรือเงินเดือน

นอกจากนั้นทรัพยากรยังได้มาในรูปของผลตอบแทนที่ได้รับจากการทำงาน เช่น ประกันสังคม ประกันสุขภาพ และประกันการเลิกจ้าง หรือแม้แต่การได้รับวันหยุด วันลาป่วย ประกันชีวิต ประกันทุพพลภาพ และแผนการออมเพื่อการเกษียณอายุ (Moore, Tami James and Asay, Sylvia M. 2008: 135)

ทฤษฎีการจัดการทรัพยากรครอบครัว (Family Resource Management) พัฒนามาจากจิตวิทยาพฤติกรรม จิตวิทยาการเรียนรู้ เศรษฐศาสตร์ บริหารธุรกิจและงานเขียนของ Deacon และ Firebaugh (1975) ในเรื่องการจัดการทรัพยากรครอบครัว เป้าหมายเพื่อเป็นการ ออกแบบ โครงสร้างทฤษฎีที่ช่วยอธิบายและคาดเดาพฤติกรรมการจัดสรรทรัพยากรของครอบครัว จุดแข็งของโครงสร้างทฤษฎีอยู่ที่การจัดการทรัพยากรครอบครัวที่ทำให้ครอบครัวสามารถ ดำเนินการต่อไปได้ ประเด็นร่วมที่สรุปมาจากแนวคิดที่ผ่านมา คือ ความจำเป็นของครอบครัวที่ต้อง มีการตัดสินใจร่วมกัน (Avery, R. J. and Stafford, K. 1991)

2.3.2 แนวคิดเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรในครอบครัว

แฮมิลตัน (Hamilton 1992 cited in Moore, Tami James and Asay, Sylvia M. 2008: 127) ได้ให้คำจำกัดความทรัพยากรว่า เป็นสิ่งของที่บุคคลใช้หรือต้องการใช้เพื่อให้บรรลุ วัตถุประสงค์ตามเป้าหมาย ส่วนโฟโย (Foa 1993 cited in Moore, Tami James and Asay, Sylvia M. 2008: 127) มองว่า ทรัพยากรอาจเป็นสิ่งของที่เป็นรูปธรรมหรือสัญลักษณ์ ที่สามารถใช้เป็นวัตถุ ในการแลกเปลี่ยนระหว่างผู้คน ประหยัด สายวิเชียร (2545:102) ให้ความหมายของทรัพยากรของ ครอบครัว หมายถึง ทรัพยากรที่ครอบครัวมีอยู่ทั้งที่เป็นรูปธรรมและนามธรรม ทรัพยากรที่เป็น รูปธรรม ได้แก่ เงิน คน (แรงงาน) พื้นที่ดิน อาคาร รวมทั้งอุปกรณ์เครื่องใช้ ส่วนทรัพยากรที่เป็น นามธรรม ได้แก่ ภูมิปัญญา ความสามารถ ทักษะของสมาชิกและเวลา ซึ่งทรัพยากรสามารถจำแนก ได้หลายประเภท เช่น จำแนกแบบสัมผัสได้หรือสัมผัสไม่ได้ จำแนกเป็นมนุษย์หรือสิ่งของ การ จำแนกทรัพยากรแบบมนุษย์หรือสิ่งของมองว่าการดำเนินชีวิตของคนเราอยู่บนฐานของการรวมกัน ของทรัพยากรมนุษย์และสิ่งของ ทรัพยากรด้านสิ่งของ รวมทั้งทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งที่มีมนุษย์ สร้างขึ้น จะมีการลดลงระหว่างการใช้ ส่วนทรัพยากรมนุษย์รวมถึงความเชี่ยวชาญ ความชำนาญ และความสามารถที่เป็นองค์ประกอบในแต่ละบุคคลที่มีการเพิ่มขึ้นในระหว่างการใช้ เช่น ความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลเป็นทรัพยากรมนุษย์ที่น่าสนใจที่มีการเปลี่ยนแปลงตลอดเวลา สิ่งที่เป็นองค์รวมของทรัพยากรมนุษย์ ความสามารถที่มนุษย์ใช้เพื่อบรรลุเป้าหมายอาจเรียกรวมกันว่า “ทุนมนุษย์” (human capital) การลงทุนในทุนมนุษย์ ถือว่า เป็นเป้าหมายระยะยาวของบุคคล และ การศึกษาเป็นเป้าหมายหนึ่งที่จะเพิ่มศักยภาพของทุนมนุษย์ขึ้น (Goldsmith, Elizabeth B. 2005: 206)

แนวคิดทรัพยากรมนุษย์ เป็นมุมมองที่มนุษย์จะนำทรัพย์และสิ่งของต่างๆ มาเพื่อปรุงแต่ง/เสริมสร้างชีวิตและครอบครัว ความรู้และสติปัญญาเป็นทรัพย์ที่สำคัญมากของ ทรัพยากรมนุษย์และมีความยืดหยุ่นมาก รวมทั้งประสบการณ์ที่ได้รับจากอดีต เทคนิคการเรียนรู้ รวมทั้งความชำนาญที่จำเป็นและสร้างสรรค์ คาเวนพอร์ต (Davenport, T.H. and Prusak, L. 1998 cited in Moore, Tami James and Asay, Sylvia M. 2008: 134) กล่าวถึงทุนมนุษย์ที่ ประกอบด้วยความสามารถ พฤติกรรม ความพยายามและเวลา ความสามารถมักเกี่ยวข้องกับความรู้ ความเข้าใจและความชำนาญของแต่ละบุคคล ซึ่งอาจจะมีมาแต่กำเนิดก็ได้ แต่คนโดยทั่วไปมัก ได้รับจากการศึกษา พฤติกรรมรวมทั้งวิธีการสังเกตต่างๆที่บุคคลทำเพื่อให้บรรลุเป้าหมาย ประกอบด้วยค่านิยม คุณค่าและความเชื่อ ความพยายามเป็นส่วนประกอบที่นำไปสู่การทำกิจกรรม หรือการใช้ความสามารถ เป็นแรงกระตุ้นให้บุคคลทำสิ่งต่างๆให้สำเร็จ เวลาแม้ว่าจะไม่ใช่ ทรัพยากรที่มีภายในตัวบุคคล แต่เป็นทรัพยากรพื้นฐานที่อยู่ภายใต้การควบคุมของบุคคล เวลา สามารถแบ่งเป็น 3 หมวดเศรษฐกิจพื้นฐาน เช่น เวลาที่ใช้ในการทำงานเพื่อได้รายได้ เวลาที่ทำงาน ที่ไม่เกิดรายได้ คือ งานบ้าน และเวลาที่ทำกิจกรรมพักผ่อนหย่อนใจ ทุกๆคนมีเวลาที่จำกัด การ เลือกว่าจะใช้เวลาให้เกิดประโยชน์แตกต่างกันไปในแต่ละบุคคล

อลิซาเบธ โกลด์สมิธ (Goldsmith, Elizabeth B. 2005: 100) ได้กล่าวถึง คำว่า “Resourcefulness” ซึ่งอธิบายถึงความสามารถในการตระหนักหรือเข้าใจและใช้ทรัพยากรอย่าง มีประสิทธิภาพ บุคคลที่มีความสามารถด้านทรัพยากร จะใช้ทรัพยากรในการจัดการกับความท้าทาย ที่เกิดขึ้นประจำวัน ซึ่งสิ่งที่เป็นปัญหาพื้นฐานในการจัดการคือ ทรัพยากรมีอยู่อย่างจำกัด จำเป็นต้อง มีการตัดสินใจใช้บนฐานของการแบ่งปัน ดังนั้น การที่บุคคลได้เรียนรู้การจัดการทรัพยากรอย่างมี คุณภาพ จะช่วยให้การจัดการมีประสิทธิภาพ ส่งผลต่อคุณภาพชีวิตที่ดีด้วย ส่วนแซมมี มัวร์ (Moore, Tami James and Asay, Sylvia M. 2008: 145) กล่าวถึงการจัดการทรัพยากรที่มี ประสิทธิภาพจะเกี่ยวพันกับการดำเนินชีวิตของบุคคลที่ดีขึ้น ทรัพยากรมีผลทั้งทางตรงและ ทางอ้อมต่อครอบครัว เช่น ผลทางตรง คือ การทำให้เศรษฐกิจในครอบครัวมั่นคง ส่วนผลทางอ้อม คือ ช่วยให้ครอบครัวสามารถต่อสู้ต่อไปได้ เมื่อครอบครัวเกิดความกังวลในการใช้ทรัพยากรว่าจะ ใช้อย่างไร หรือการที่มีทรัพยากรไม่เพียงพอ หรือมีเหตุการณ์ที่ไม่คาดฝันเกิดขึ้น ก็อาจจะก่อให้เกิด ความตึงเครียดขึ้นได้ ซึ่งจะส่งผลต่อเหตุการณ์ต่างๆที่อาจคาดไม่ถึง เช่น การหย่าร้าง การเจ็บป่วยได้ ดังนั้น บุคคลและสมาชิกในครอบครัวต้องมีการจัดการการเงิน เพื่อขจัดหรือลดความเปราะบางอัน นำไปสู่ความตึงเครียดด้านเศรษฐกิจ วิธีการจัดการทรัพยากรในครอบครัวสามารถทำได้หลายแบบ ขึ้นอยู่กับแต่ละครอบครัว แต่การจัดการทรัพยากรอย่างระมัดระวังจะช่วยให้เตรียมตัวของ ครอบครัวในเหตุการณ์ที่ทรัพยากรหยุดหรือขาดแคลน นอกจากนั้นอลิซาเบธ โกลด์สมิธ

(Goldsmith, Elizabeth B. 2005: 103) ยังกล่าวถึงความสัมพันธ์ระหว่างทรัพยากรกับเศรษฐศาสตร์ว่าเศรษฐศาสตร์ในฐานะของการผลิต การพัฒนาและการจัดการความมั่งคั่งของทรัพยากร มีความสัมพันธ์กับการแจกจ่ายและการบริโภคด้วย และได้จำแนกแนวคิดเศรษฐศาสตร์กับทรัพยากรในหลายประเด็น เช่น ทางเลือกและโอกาส ความมั่งคั่งทางเศรษฐกิจ การแบ่งปันและการตระหนักถึงทรัพยากร รายละเอียดมีดังนี้

- ประเด็นทางเลือกและโอกาส เมื่อความขาดแคลนหรือข้อจำกัดด้านทรัพยากรส่งผลให้บุคคลต้องมีการเลือกและตัดสินใจในการแบ่งปันทรัพยากรที่มีอยู่ เพื่อให้ชีวิตความเป็นอยู่ดีขึ้น แนวคิดการจัดการจะช่วยเป็นแนวทางในการทำให้เกิดการตัดสินใจเลือกวิธีที่ดีที่สุดในการใช้และแบ่งปันทรัพยากร โดยเฉพาะในเรื่องเวลาและการเงิน

- ประเด็นความมั่งคั่งทางเศรษฐกิจเป็นเรื่องที่บุคคลและครอบครัวต้องการให้ครอบครัวมีความมั่นคงและความพอเพียงทางเศรษฐกิจ เกี่ยวพันกับการป้องกันความเสี่ยงทางเศรษฐกิจ เช่น การสูญเสียการจ้างงาน การเจ็บป่วย ภาวะการล้มละลาย ความล้มเหลวของธนาคาร ความยากจนและความขาดแคลนในช่วงอายุมาก ความมั่งคั่งทางเศรษฐกิจมีปัจจัยทางการเงินหลายประการที่รวมอยู่ เช่น รายได้ที่เป็นตัวเงิน ทรัพย์สินทางการเงิน ทุนมนุษย์ การบริการและสินค้าที่จับต้องได้

- ประเด็นการแบ่งปันหรือการจัดสรรทรัพยากรและการตระหนักถึงทรัพยากร ซึ่งการนำแนวคิดการจัดการมาใช้ในการจัดสรรทรัพยากรเพื่อให้บรรลุเป้าหมาย ผ่านกระบวนการวางแผน และมีระดับขั้นตอนที่จำเป็นเพื่อให้สามารถนำไปสู่เป้าหมายได้ ส่วนที่สำคัญมาก คือ การแบ่งปันหรือจัดสรรทรัพยากรให้เหมาะสมกับเป้าหมาย โดยเป้าหมายจะถูกกำหนดขึ้นก่อน แบ่งเป็นเป้าหมายระยะสั้น กลางและยาว ประเด็นนี้ในเชิงทฤษฎี ทรัพยากรจะต้องถูกแบ่งปันหรือจัดสรรให้กับเป้าหมายที่สำคัญที่สุดเป็นอันดับแรก เพื่อให้บรรลุตามวัตถุประสงค์แต่ในเชิงปฏิบัติ การแบ่งปันหรือการจัดสรร จะมีความเบี่ยงเบนไปตามความจำเป็นหรือความต้องการที่เกิดขึ้นในทันทีทันใดมากกว่า นอกจากนั้นอลิซาเบธ โกลด์สมิธ (Goldsmith, Elizabeth B. 2005) กล่าวในประเด็นการแบ่งปันและการจัดสรรทรัพยากรว่าแต่ละบุคคลจะมีรูปแบบของทรัพยากรและจำนวนทรัพยากรที่แตกต่างกัน รวมทั้งมีความต้องการในการดำเนินชีวิตที่แตกต่างกัน ดังนั้นการตระหนักถึงทรัพยากรที่มีอยู่จึงเป็นความจำเป็นเพื่อทำความเข้าใจเกี่ยวกับความชำนาญ พรสวรรค์และความเป็นเจ้าของทรัพยากรนั้นๆ ซึ่งเป็นปัญหาส่วนใหญ่ของวัยรุ่นที่ขาดความตระหนักถึงทรัพยากร เป็นสิ่งที่จำเป็นที่ต้องมีการพัฒนาวัยรุ่นในด้านนี้ให้มากขึ้น เมื่อโตขึ้นจะได้เกิดความตระหนักและมั่นใจในการใช้ทรัพยากรและการแบ่งปันหรือจัดสรรทรัพยากรนั้นๆ ได้ดีขึ้น

กระบวนการศึกษาเป็นปัจจัยหนึ่งที่ช่วยให้วัยรุ่นตระหนักถึงทรัพยากรและเข้าใจการจัดการ
ทรัพยากร ในฐานะที่เป็นทุนได้

คัตซ์ (Deutch, P.J. 2005 cited in Moore, Tami James and Asay, Sylvia M. 2008: 149) อธิบายหลักการกระจายความยุติธรรมในการจัดสรรทรัพยากร ซึ่งความเสมอภาคจะขึ้นอยู่กับ การกระจายทรัพยากรต่อระบบ และการกระจายทรัพยากรที่เป็นธรรม การแบ่งทรัพยากรให้สมาชิกกลุ่มหรือสมาชิกในครอบครัวทุกคนเท่าๆกัน เพื่อช่วยสร้างความร่วมมือและความ
ประนีประนอม แต่ไม่จำเป็นว่าจะตอบสนองความต้องการของสมาชิกทุกคน ในกรณีที่ทรัพยากรมี
อยู่อย่างจำกัด ต้องใช้หลักความจำเป็นเข้ามาช่วยในการจัดสรรทรัพยากร

แลงฮอลทซ์ (Langholtz, H. et al. 2003) ได้กล่าวถึงการใช้ทรัพยากรในคนส่วนใหญ่ที่มีแนวโน้มไม่คำนึงถึงผลที่จะเกิดขึ้นในอนาคต มักจะไม่นึกถึงกำไรหรือขาดทุนจากการใช้
ทรัพยากร คนส่วนใหญ่มีแนวโน้มใช้ทรัพยากรมากในช่วงต้นเดือนและใช้น้อยลงในช่วงปลาย
เดือน คนที่มีทรัพยากรน้อยและไม่แน่นอน มีแนวโน้มจะวางแผนมากขึ้นเพื่อลดความเสี่ยง
หรือไม่ก็ต้องการปรับตัวในการใช้ทรัพยากร ถ้าจำเป็นก็จะมีการเปลี่ยนวิธีการจัดสรรทรัพยากร
ใหม่ให้มีประสิทธิภาพมากขึ้น

3. การจัดการการเงินในครอบครัว

3.1 การจัดการการเงินในครอบครัว (Family Financial Management)

เงินเป็นทรัพยากรด้านเศรษฐศาสตร์ที่มีความสำคัญ เป็นเครื่องมือที่บุคคลใช้ในการ
การดำเนินชีวิตและทำให้บรรลุเป้าหมายที่ประสงค์ ซึ่งทรัพยากรทางเศรษฐศาสตร์ประกอบด้วยเงิน
เครดิต ผลประโยชน์จากการจ้างงาน และความมั่งคั่ง เงินได้มีบทบาทสำคัญเมื่อเกิดการเปลี่ยนแปลง
จากภาคเกษตรกรรมมาสู่ภาคอุตสาหกรรม มูลค่าของเงินถูกกำหนดโดยมูลค่าแลกเปลี่ยนของ
รัฐบาล ตลาด และเป้าหมายของครอบครัวและบุคคล ผ่านกระบวนการใช้จ่าย เก็บออม ลงทุน กู้ยืม
โอนหรือแลกเปลี่ยนเงินตรา (Rice, Ann Smith and Tucker, Suzanne M. 1986: 344) ครอบครัวมี
ความจำเป็นต้องจัดการการไหลเวียนของทรัพยากร โดยเฉพาะการไหลเข้าและออกของเงินในส่วน
ของครอบครัวเพื่อรักษาสมดุลของครอบครัว (Moore, Tami James and Asay, Sylvia M. 2008: 72)
เงินเข้ามาเกี่ยวข้องทั้งทางตรงและทางอ้อมในครอบครัว การหาเงิน (ทำงาน) การหมุนเวียนของเงิน
(การแลกเปลี่ยนทางสังคม) และการใช้เงิน (การจัดการการเงิน) เป็นสิ่งที่น่าสนใจมีความหมาย
สำหรับผู้คนแตกต่างกันและหลากหลายในแต่ละครอบครัว การจัดการการเงินและการใช้ทรัพยากรใน
ฐานะที่เป็นทรัพยากรเกี่ยวข้องกับคุณภาพชีวิตที่ปรารถนาของครอบครัว เพราะเกี่ยวข้องกับบ้าน

อาหารการกิน เครื่องนุ่งห่ม และวัสดุอุปกรณ์ (Nickell, Paulena, Rice, Ann Smith and Tucker, Suzanne P. 1986)

3.1.1 ทฤษฎีการจัดการการเงิน

คาปูร์ (Kapoor, Jack R., Dlabay, Les R. and Hughes, Robert J. 2004)

กล่าวถึงองค์ประกอบการวางแผนด้านการเงิน 8 ประการ ดังนี้

1. การได้รับ (การมี) (obtaining) ทรัพยากรที่มีในที่นี้ คือ รายได้หลักจากการจ้างงานและกำไรที่เกิดจากการดำเนินธุรกิจหรือกิจกรรมส่วนตัว
2. การวางแผน (planning) การจัดทำบัญชี การใช้จ่าย การออม และการลงทุนในรายได้ที่มีเป็นหลักการขั้นพื้นฐานของการวางแผนทางการเงินที่ประสบผลสำเร็จ การจัดสรรทรัพยากรที่มีอยู่ให้ครอบคลุมค่าใช้จ่ายในการดำรงชีพที่จำเป็นและการจัดสรรเงินบางส่วนเพื่อความมั่นคงทางการเงินในอนาคต ก็คือ ภาวะที่สำคัญของการวางแผนทางการเงิน
3. การออม (saving) บุคคลจะมีความมั่นคงทางการเงินระยะยาวจะต้องเริ่มต้นด้วยการเก็บออมเป็นประจำ เป็นปกติ เพื่อไว้ใช้ในยามฉุกเฉิน ไว้ใช้ในรายจ่ายที่ไม่คาดการณ์ไว้ การซ่อมแซมบ้านเรือนที่จำเป็น การซื้อหาสินค้าและบริการเฉพาะที่ต้องการ
4. การกู้ยืม (borrowing) การที่จะบรรลุเป้าหมายทางการเงินได้ต้องมีการควบคุมพฤติกรรมในการใช้จ่าย การใช้เครดิตซื้อสิ่งของในกรณีที่ท่านจะใช้จ่ายเงินไม่ควรให้เกิดจากเครดิตที่มีจะเป็นสิ่งที่สำคัญต่อความสำเร็จของการวางแผนทางการเงิน การใช้เครดิตมากเกินไป หรือใช้ในทางที่ผิดเป็นสาเหตุหลักของความยุ่งยากทางเศรษฐกิจของแต่ละบุคคล การล้มละลายทางการเงิน เนื่องมาจากการที่บุคคลไม่สามารถจ่ายหนี้สินได้ตรงเวลา ก็เกิดขึ้น
5. การใช้จ่าย (spending) ในการจัดทำแผนการใช้จ่ายเงิน ควรทำรายละเอียดเกี่ยวกับการใช้จ่ายเงินประจำวันและค่าใช้จ่ายตามภาระหน้าที่ ซึ่งการตัดสินใจในการจ่ายสินค้าหรือสิ่งของที่จำเป็นเป็นประเด็นสำคัญของการวางแผนทางการเงิน
6. การคุ้มครอง (protecting) สิ่งที่เป็นในการจัดการการเงิน ก็คือ การประกันที่พอเพียงครอบคลุมชีวิต ครอบครัวและทรัพย์สิน ซึ่งการประกันมักถูกมองข้ามไปในแผนการจัดการการเงิน บุคคลจำนวนมากที่ประสบภัยได้รับบาดเจ็บ พิการ มีโรคภัยไข้เจ็บในช่วงอายุ 50 ปี มีมากกว่าบุคคลที่เสียชีวิตในช่วงอายุเดียวกัน ดังนั้น การประกันความทุพพลภาพ/สุขภาพเป็นความจำเป็น สำหรับคนในช่วงอายุนี้
7. การลงทุน (investing) การลงทุนมีหลากหลายรูปแบบ บางคนที่ต้องการความปลอดภัยในการลงทุนระยะยาว จึงควรเลือกลงทุนที่มีความเสี่ยงน้อย เช่น พันธบัตรรัฐบาล หุ้นบริษัท หรือลงทุนในบริษัทที่มีผลการดำเนินงานที่ดี

8. การร่วมทุน (sharing) การตัดสินใจในการโอนเงินทุน/ทรัพย์สิน ในเวลาที่เหมาะสมเป็นสิ่งสำคัญของการวางแผนทางการเงิน การได้รับผลประโยชน์สูงสุดสำหรับสมาชิกในครอบครัวและการเสียภาษีที่น้อยลง เป็นเป้าหมายที่สำคัญของการวางแผนด้านอสังหาริมทรัพย์ วิธีการลงทุนในทรัพย์สินจะช่วยให้เลือกวิธีการปฏิบัติที่จะเป็นทุนในการดำเนินชีวิตในปัจจุบันและอนาคต การใช้จ่ายเพื่อการศึกษา ความจำเป็นในการเกษียณอายุ

3.1.2 แนวคิดการจัดการการเงินในครอบครัว

จิตตินันท์ เชชะคุปต์ (2545) ได้กล่าวถึงการจัดการการเงินของครอบครัวที่มีความสำคัญต่อการดำเนินชีวิตของครอบครัวนั้น เพื่อตอบสนองความต้องการของสมาชิกในครอบครัวทั้งด้านร่างกายและจิตใจ ให้บุคคลมีชีวิตอยู่และสามารถทำหน้าที่ตามบทบาทของการจัดการทรัพยากรพิจารณาจากความต้องการในด้านต่างๆของสมาชิกในครอบครัวในแต่ละช่วงของวงจรชีวิตครอบครัว เป็นการสร้างความมั่นคงของชีวิตครอบครัว การรู้จักใช้หรือมีการจัดการทรัพยากรของครอบครัวที่มีอยู่อย่างจำกัดให้ได้ประโยชน์มากที่สุด จะทำให้ครอบครัวอยู่ในภาวะสมดุล ไม่มีปัญหาการขาดแคลนทรัพยากร และเพื่อเตรียมสมาชิกในครอบครัวให้มีทักษะในการจัดการในอนาคตด้วย เนื่องจากครอบครัวเป็นแหล่งหล่อหลอมและปลูกฝังค่านิยม ความเชื่อ ตลอดจนเจตคติของสมาชิกในครอบครัวให้มีการจัดการทรัพยากรในครอบครัวอย่างเป็นระบบระเบียบแบบแผน เพื่อเผชิญกับความต้องการที่เปลี่ยนแปลงไปและความสามารถในการจัดการทรัพยากรที่มีอยู่ให้เกิดประสิทธิภาพและประสิทธิผลสูงสุด ส่วนวรรณีย์ ชลนภาสถิตย์ (2545: 58) ให้ความเห็นว่าการจัดการการเงินของครอบครัวมีความสำคัญดังต่อไปนี้

1. จะทำให้ครอบครัวสามารถเลือกวิธีการดำเนินชีวิตที่สร้างประโยชน์ในเชิงอยู่ดีและมั่นคงปลอดภัยโดยการพัฒนากลยุทธ์
2. ครอบครัวจะเรียนรู้ในการจัดหาเงินเพิ่มเติมขึ้น โดยวิธีการอื่นๆ เช่น การลงทุน การออม เนื่องจากรายได้ประจำของครอบครัวเกิดจากค่าแรงและเงินเดือนที่เติบโตในอัตราที่ช้า
3. บุคคลจะเรียนรู้ที่ต้องหาทางสร้างรายได้เพื่อความอยู่รอดของตนเอง
4. การรู้จักการวางแผนหรือจัดการด้านการเงินเป็นสิ่งจำเป็น เนื่องจากเงินเข้ามาเกี่ยวข้องกับชีวิตตั้งแต่แรกเกิด

วรรณีย์ ชลนภาสถิตย์ (2545: 59) มองการจัดการการเงินผ่านวงจรชีวิตของบุคคลแต่ละคน ในประเด็นรายได้ การใช้จ่ายและการลงทุน ดังนี้

1. วัยเด็กและวัยการศึกษา เป็นช่วงที่ไม่สามารถหารายได้ด้วยตนเอง แต่ต้องการใช้จ่าย ดังนั้น รายได้จึงมาจากผู้ปกครองหรือบิดามารดา และการใช้จ่ายเป็นการใช้ให้เพียงพอกับที่ได้รับ โดยบุคคลเรียนรู้ถึงข้อจำกัดของทรัพยากรที่มีอยู่
2. วัยเริ่มต้นของการสร้างครอบครัว เป็นช่วงที่เริ่มหารายได้ด้วยตนเอง การใช้จ่ายเป็นการจัดหาสินทรัพย์ประเภทปัจจัยอำนวยความสะดวกและให้ความสุข
3. วัยสร้างความมั่นคงในอาชีพ เป็นช่วงที่อายุคาบเกี่ยวและต่อเนื่องกับวัยของการสร้างครอบครัว เริ่มให้ความสนใจกับการออมและการลงทุนเพื่อสร้างฐานะ รายได้โดยใช้เวลาและความชำนาญในอาชีพเป็นเครื่องมือ
4. วัยก่อนเกษียณอายุ ในช่วงนี้ทุกกิจกรรมจะยังคงเหมือนเดิม แต่จะให้ความสำคัญมากกับการออมและการลงทุน เพื่อเตรียมความพร้อมสำหรับช่วงเวลาเกษียณอายุ ช่วงนี้เป็นช่วงที่มีรายได้สูงที่สุดของวงจรชีวิต
5. วัยเกษียณอายุ เป็นช่วงที่อายุหลัง 60 ปี วัยนี้สามารถทำงานได้ แต่รายได้จะลดลงจากช่วงเวลาที่ทำงานและรายได้ประจำ นอกจากนี้รายจ่ายจะลดลงด้วยเนื่องจากการมีกิจกรรมในสังคมน้อยลง

จิตตินันท์ เดชะคุปต์ (2545) มองการจัดการการเงินผ่านวงจรชีวิตครอบครัว แบ่งครอบครัวเป็นครอบครัวเริ่มต้น ครอบครัวขยายตัว ครอบครัวอยู่ตัว และครอบครัวหดตัว

1. ครอบครัวเริ่มต้น เมื่อตัดสินใจมาอยู่ร่วมกัน ควรมีการเตรียมทรัพยากรต่างๆ ให้พร้อมก่อนที่จะมีบุตรคนแรก โดยเฉพาะการวางแผนเกี่ยวกับเศรษฐกิจของครอบครัวและเป้าหมายการดำเนินชีวิต ซึ่งเริ่มต้นจากการวิเคราะห์ความต้องการและทรัพยากรของครอบครัว การวางแผนจัดการทรัพยากรที่มีอยู่และจัดหาใหม่ การตัดสินใจในการจัดการทรัพยากรให้เกิดประโยชน์มากที่สุด และต้องประเมินผลการตัดสินใจด้วย ซึ่งการจัดทำบัญชีการเงินของครอบครัวอย่างเป็นระบบทั้งในส่วนที่เป็นรายได้และรายจ่าย จะช่วยให้สามีภรรยาได้มีการวางแผนการใช้จ่ายเงินให้เพียงพอกับรายรับและมีการเก็บออมเงินส่วนที่เหลือ
2. ครอบครัวขยายตัว เป็นช่วงที่มีความต้องการใช้ทรัพยากรต่างๆ ในการดำเนินชีวิตครอบครัวมากที่สุด และเป็นช่วงเวลาที่ยาวนานและต้องใช้ทรัพยากรเพิ่มขึ้นตามจำนวนบุตร ดังนั้นการบริหารการเงินการคลังของครอบครัวจึงมีความจำเป็น เพราะเป็นการจัดสรรรายได้ที่มีอยู่ให้เพียงพอกับรายจ่าย มีการเก็บออมและนำเงินออมไปลงทุนเพื่อให้เกิดประสิทธิภาพและประโยชน์มากที่สุด รวมทั้งสามีภรรยาต้องมีการร่วมกันวางแผนอย่างมีเหตุผลและมีระบบในการจัดสรรเงินรายได้ที่มีจำกัด การกำหนดเป้าหมายระยะสั้นและระยะยาวตามช่วงอายุหรือวัยของบุตร จะช่วยในการจัดทำงบประมาณครอบครัว ทำให้การคาดคะเนรายได้และรายจ่ายของครอบครัวจาก

แบบแผนการใช้จ่ายเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ รวมทั้งการจดบันทึกรายการใช้จ่ายส่วนตัวของสามี ภรรยาและครอบครัว นอกจากนี้ยังนำบัญชีมาเปรียบเทียบรายรับ-รายจ่ายเพื่อนำไปสู่การปรับปรุง แก้ไขปัญหาด้านการเงินที่อาจจะเกิดขึ้นในอนาคตด้วย

3. ครอบครัวอยู่ตัว เป็นช่วงที่ความต้องการใช้ทรัพยากรต่างๆ ในการดำเนินชีวิตครอบครัวลดลง ภาระเรื่องค่าใช้จ่ายของบุตรลดลง บุตรสามารถพึ่งพาตนเองไม่ต้องเป็นภาระของพ่อแม่ ดังนั้น การทบทวนเป้าหมายของครอบครัวจึงจำเป็นเพื่อนำไปสู่การปรับแผนการใช้จ่ายเงิน รวมทั้งการวางแผนเพื่อคุณภาพชีวิตที่ดีของคู่สามีภรรยาในบั้นปลายชีวิตด้วย

4. ครอบครัวหดตัว เป็นช่วงที่บุตรแยกไปมีครอบครัว และเป็นช่วงหลังจากการเกษียณอายุ ช่วงนี้เป็นช่วงที่จำเป็นต้องเตรียมทรัพยากรเพื่อการดูแลรักษาสุขภาพและการเจ็บป่วย รายได้ที่มีอยู่อาจลดน้อยลง รวมทั้งค่าใช้จ่ายเรื่องที่อยู่อาศัยและบุตรก็ลดลงด้วย แต่ถ้าหากครอบครัวมีการวางแผนการเงินอย่างเป็นระบบและมีการใช้จ่ายอย่างประหยัดมาในแต่ละระยะของวงจรชีวิตครอบครัวจะมีเงินออมที่จะนำมาใช้เพื่อให้เกิดความสุขในบั้นปลายของชีวิตคู่สามีภรรยา

การจัดการการเงินไม่เพียงมีความหมายว่าเป็นการจัดการเงินเพื่ออนาคตเท่านั้น แต่ยังหมายถึงการตัดสินใจที่ชาญฉลาดในการซื้อและใช้จ่ายสิ่งของที่จำเป็นในแต่ละวันว่าจะซื้ออย่างไร และเมื่อไรดี ส่งผลต่อการใช้เครดิตได้อย่างฉลาด และรู้ว่าเมื่อไรควรจะถูกยืม การจัดการการเงินยังส่งผลต่อความเข้าใจว่าเงินมีความสำคัญต่อความสัมพันธ์ของครอบครัว การเลี้ยงดูบุตร การวางแผนเพื่อการศึกษา การปกป้องทรัพย์สินและการเพิ่มขึ้นของทรัพย์สิน ในขณะที่ผู้สูงวัยต้องการการพิทักษ์หรือปกป้องในช่วงชราภาพ ความชำนาญจะช่วยให้ครอบครัวมีความมั่นคงทางการเงิน การใช้จ่ายอย่างฉลาด การใช้จ่ายเพื่อที่อยู่อาศัย การประกันชีวิตและทรัพย์สินเพื่อความปลอดภัย การลงทุนที่เหมาะสม การวางแผนเพื่อการเกษียณอายุและชีวิตในอนาคต เครื่องมือที่สำคัญในการจัดการการเงิน คือ การตั้งคำถามในใจว่า อะไรคือเป้าหมาย เรามีข้อมูลที่จำเป็นที่จะทำให้การตัดสินใจเป็นไปด้วยดีหรือไม่ อะไร คือ ทางเลือก และเราสามารถเลือกทางที่ให้ผลประโยชน์มากที่สุดได้อย่างไร (Savage, Terry 1993)

การจัดการการเงินเป็นพฤติกรรมที่พัฒนามาจากประสบการณ์ ที่เริ่มตั้งแต่วัยเด็ก มีการวางแผนบนเป้าหมายที่มีคุณค่า ดำเนินการตามแผน เก็บข้อมูลการดำเนินงาน ประเมินการทำงานตามเป้าหมายที่วางไว้ และทำแผนใหม่บนแนวทางที่ได้จากการประเมิน ซึ่งทัศนคติของสมาชิกครอบครัวในการใช้เงินเป็นสิ่งที่น่าสนใจมากกว่าวิธีการที่จะจัดสรรเงินให้สมาชิกในครอบครัว ประสบการณ์การจัดการการเงินยังเป็นสิ่งที่สมาชิกในครอบครัวควรมีส่วนร่วม เพราะจะ

ทำให้สมาชิกมีความเข้าใจในรายได้ของครอบครัว ข้อตกลงทางการเงินและคุณค่าของเป้าประสงค์ทางการเงิน

3.2 การทำบัญชีครัวเรือน (Family Budgeting)

การทำบัญชีครัวเรือนมีความสำคัญ เพราะเป็นการเก็บรวบรวมข้อมูลการใช้จ่าย โดยเฉพาะการทำบัญชีที่เป็นระบบจะทำให้สามารถแจกแจงรายละเอียดของการใช้จ่ายได้ อะไรคือรายจ่ายประจำ สามารถปรับปรุงรายจ่ายที่ผันแปรไป ทำให้สามารถตรวจสอบค่าใช้จ่ายของครอบครัวได้อย่างใกล้ชิด ไม่ว่าจะเกิดการหดตัวหรือขยายตัวของรายจ่าย การทำบัญชีที่ดีจะเป็นเครื่องมือที่ใช้ระบุเป้าหมายได้ชัดเจนและระบุขั้นตอนเพื่อนำไปสู่เป้าหมายด้วย (Goodyear, Margaret R. and Klohr, Mildred Chapin 1954) ซึ่งกระบวนการจัดการการเงินจะมีความหมายหรือมีความสำคัญน้อยมาก หากครอบครัวขาดความรู้ความเข้าใจว่า เงินที่ได้มาถูกใช้ไปจริงอย่างไร และสามารถนำข้อมูลการใช้จ่ายไปประยุกต์ใช้ในการปรับปรุงระบบการเงินของครอบครัวให้มีประสิทธิภาพมากขึ้น

3.2.1 ความหมายของบัญชีครัวเรือน

นภาพร ลิขิตวงศ์ขจร (2550: 26) กล่าวถึงการทำบัญชีครัวเรือนว่า เป็นการทำบัญชีหรือการบันทึกรายรับ-รายจ่ายประจำวันของครัวเรือน มีความสำคัญ คือ ทำให้ทราบรายรับรายจ่ายและหนี้สินของครัวเรือน ทำให้ทราบว่า ครัวเรือนมีเงินคงเหลือเท่าใดในแต่ละวัน และสามารถนำข้อมูลดังกล่าวมาใช้ในการบริหารการเงิน จัดลำดับความสำคัญของรายจ่าย และวางแผนการใช้จ่ายว่า รายจ่ายใดมีความจำเป็นหรือรายจ่ายใดสามารถตัดออกไปได้

การทำบัญชีเป็นวิธีการวางแผนการใช้จ่ายเงินในกระบวนการจัดการที่ชาญฉลาด ช่วยสร้างความมั่นใจว่ารายได้ที่ได้หามาครอบคลุมค่าใช้จ่ายที่ครอบครัวเผชิญอยู่อย่างเหมาะสม ช่วยให้ครอบครัวบรรลุเป้าหมายทางการเงินบนพื้นฐานของแต่ละเดือน และยังช่วยให้ครอบครัวประสบความสำเร็จตามเป้าหมายทางการเงินระยะยาวด้วย (Jorgensen, Stephen R. and Henderson, Gail H. 1990)

3.2.2 แนวคิดการทำบัญชีครัวเรือน

การทำบัญชีครัวเรือน (family budget) เป็นการวางแผนการใช้จ่ายและคาดประมาณรายได้และรายจ่ายของครอบครัว เป็นการแสดงรายการในช่วงเวลาหรือระยะเวลาที่แน่นอน จะส่งผลให้ครอบครัวสามารถใช้จ่ายเงินได้ตามความต้องการและทำให้การใช้จ่ายเงินคุ้มค่ากับสิ่งที่ได้จ่ายไป การทำบัญชีครัวเรือนจะช่วยให้ครอบครัวใช้จ่ายเงินซื้อในสิ่งที่ต้องการเท่านั้นและบัญชีครัวเรือนไม่ได้เป็นกระบวนการในการจำแนกรายรับรายจ่ายของครอบครัว หรือเป็นการแบ่งรายได้ของครอบครัวในแต่ละเดือน แต่การทำบัญชีครัวเรือนเป็นการจัดแจงให้กับการใช้รายได้ที่มีความ

ยึดหยุ่นของแต่ละครอบครัว ซึ่งจะทำให้ครอบครัวสามารถกำหนดรายจ่ายล่วงหน้าได้เป็นอย่างดี ประเด็นที่สำคัญในการจัดทำบัญชีครัวเรือน ก็คือ การทำเพื่อเป็นแนวทางในการวางแผนและเป็นเครื่องมือที่ใช้ควบคุมการตัดสินใจภายใต้การวางแผนที่ได้คาดการณ์ไว้ ไม่มีแผนใดที่จะเหมาะสมกับครอบครัวทุกครอบครัว แต่ละครอบครัวต้องทำบัญชีครัวเรือนที่เป็นไปตามรายได้ สภาพแวดล้อมและมาตรฐานของการดำเนินชีวิตครอบครัวตนเอง การทำแผนที่มีประสิทธิภาพ จะช่วยให้หลุดพ้นจากหนี้สิน หรือการไม่เป็นหนี้ เช่น การกำหนดว่าจุดยืน ณ วันนี้ การประมาณรายได้และรายจ่ายสำหรับปีปัจจุบัน และการพัฒนาแผนระยะยาวที่ขึ้นอยู่กับวัตถุประสงค์พื้นฐาน และเป้าประสงค์ระยะกลาง (Moore, Tami James and Asay, Sylvia M. 2008)

การทำบัญชีครัวเรือนมี 2 วัตถุประสงค์ คือ เป็นการสร้างวินัยในการใช้จ่ายเงินของครอบครัวและลดจำนวนเงินที่เสียเปล่าไปจากการใช้จ่ายที่ไม่ก่อให้เกิดประโยชน์ วัตถุประสงค์แรกเกี่ยวข้องกับการพัฒนาแผนการใช้จ่ายเพื่อที่ครอบครัวจะสามารถใช้เงินได้ ครอบคลุมค่าใช้จ่ายทั้งหมดก่อนที่เงินจะหมด ซึ่งแผนการใช้จ่ายจะต้องสะท้อนให้เห็นถึงรายได้ และค่าใช้จ่ายรายเดือนที่แท้จริงของครอบครัว โดยจะต้องมีความตระหนักถึงรูปแบบการใช้จ่าย และเต็มใจที่จะเก็บรวบรวมข้อมูลการใช้จ่ายในแต่ละเดือน วัตถุประสงค์ที่สอง การทำบัญชีมีความหมายว่าครอบครัวจะต้องมีข้อตกลงในการใช้จ่าย เป็นการใช้จ่ายที่จำเป็น (Jorgensen, Stephen R. and Henderson, Gail H. 1990)

การทำบัญชีครัวเรือนหรือการจดบัญชีเป็นการบันทึกบัญชีที่ง่าย และจะทำให้ผู้จัดทำบัญชีทราบว่า มีรายได้มากน้อยแค่ไหน สามารถลดค่าใช้จ่ายรายการใดออกไปได้บ้าง น่าจะทำให้สร้างความสมดุลระหว่างรายได้และค่าใช้จ่ายให้เหมาะสมแก่ฐานะทางการเงินเฉพาะตัวได้ดี ผลทางอ้อมของการทำบัญชีครัวเรือน คือ การปลูกฝังให้เกิดการเก็บออม เรียนรู้ที่จะใช้อย่างประหยัดและเกิดการพึ่งพาตนเองอย่างยั่งยืนในอนาคต (ประไพพิมพ์ สุริวัตินนท สุกัญญา เลิศสุโภชนวิชัย และประสพชัย พสุนนท์ 2552)

สิ่งที่ทำให้บุคคลเลิกทำบัญชีรายรับ-รายจ่าย มีดังนี้

1. เข้าใจว่าการทำบัญชีรายรับ-รายจ่ายเป็นเพียงแค่การทำบัญชี

(Bookkeeping) ซึ่งการทำบัญชีรายรับ-รายจ่ายเป็นการวางแผนล่วงหน้า การเก็บรายละเอียดจะช่วยให้เห็นถึงการจัดหมวดหมู่ค่าใช้จ่ายที่แน่นอน เช่น ค่าอาหารต่อสัปดาห์

2. บุคคลมักจะพยายามทำให้แผนการใช้จ่ายเหมาะสม เป็นไปในทิศทางที่ไม่เป็นจริง ซึ่งการใช้จ่ายเงินเป็นเรื่องส่วนตัวที่ไม่มีใครบอกได้ว่าควรจะใช้อย่างไร วิธีการที่ดีที่จะทำให้รายได้ถูกแบ่งปันไปครอบคลุมการใช้จ่ายประเภทต่างๆ ควรจะเป็นไปตามมาตรฐานการดำเนินชีวิตของครอบครัวแต่ละครอบครัว

3. สมาชิกในครอบครัวมักจะบังคับให้เกิดการเปลี่ยนพฤติกรรมการใช้จ่ายอย่างรวดเร็วเกินไป ซึ่งสูตรลับอยู่ที่การอนุญาตให้แต่ละคนมีเงินค่าใช้จ่ายส่วนตัว (Person Allowance) เพื่อให้เกิดการเรียนรู้ในการใช้จ่ายเงินเท่าที่ได้รับให้มีประสิทธิภาพ

4. การเกิดเหตุการณ์ที่ไม่คาดคิด ซึ่งสิ่งที่ไม่คาดคิดจะเกิดขึ้นเป็นปกติในครอบครัวทั่วไป เช่น ค่าทำฟัน ค่ารักษาพยาบาล ค่าเสื้อผ้า ค่าใช้จ่ายในการศึกษา ของขวัญ การซ่อมแซมบ้าน จึงจำเป็นต้องมีการปรับตัว การตัดทอนและการเพิ่มเติมในการวางแผนที่เป็นเรื่องปกติธรรมดา

5. เกิดความขัดแย้งกันภายในครอบครัว เป็นความจริงที่ว่าเงินสามารถทำให้เกิดความขมขื่นและความไม่พอใจ แต่เงินก็อาจไม่ใช่สาเหตุหลัก ปัญหาอาจจะเกิดจากความสัมพันธ์ในครอบครัวที่ไม่มั่นคงส่งผลต่อการใช้จ่ายเงินอย่างประมาท ไม่เข้าใจต่อสถานการณ์ และแก้ไขปัญหาในด้านความสัมพันธ์ในครอบครัวอาจจะส่งผลต่อการสร้างความเข้าใจ และการต่อสู้กันเพื่อเอาชนะปัญหาทางการเงินด้วยกันได้ (Dodge, Bernice 1948)

4. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

4.1 งานวิจัยเกี่ยวข้องกับครอบครัว

ทิลเบอร์ค (Tilburg, Aad van 2001) ศึกษาความหลากหลายในการดำเนินชีวิตของครอบครัวทำการเกษตรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศเซียร์ราลีออน พบว่า ความหลากหลายในการดำเนินชีวิต เป็นกระบวนการที่ครอบครัวชนบทสร้างความหลากหลายของกิจกรรมและสนับสนุนความสามารถที่จะปรับปรุงมาตรฐานการครองชีพ ครอบครัวจะใช้ทรัพยากรมนุษย์ วัตถุและสิ่งแวดล้อม เพื่อให้การดำเนินชีวิตมีความยั่งยืน จากการศึกษาการเข้าถึงสินเชื่อ พบว่า มีร้อยละ 62 ของผู้ตอบแบบสอบถามกู้ยืมเงินจากบุคคลอื่น โดยเฉพาะเพื่อน ญาติ พ่อค้า และ/หรือเพื่อนบ้าน วัตถุประสงค์ของการกู้ยืมเพื่อใช้ในการบริโภคและเพื่อซื้ออาหาร ค่าเล่าเรียน หนังสือ งานสังคมและค่ารักษาพยาบาล นอกจากนี้การศึกษายังเป็นเครื่องมือที่สำคัญของความหลากหลายในการดำเนินชีวิต (โดยเฉพาะหนุ่มสาว) หนุ่มสาวได้รับการศึกษาแต่อัตราการว่างงานนอกภาคการเกษตรกลับอยู่ในระดับสูง

สมศักดิ์ ศรีสันติสุข ไพฑูรย์ คัชมาตย์ และเพียรศักดิ์ ภักดี (2546) ศึกษาการประเมินความยากจนแบบมีส่วนร่วมของคนจนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ พบว่า กระบวนการพัฒนาประเทศตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติเป็นส่วนหนึ่งที่ทำลายวัฒนธรรมเดิมของคนจนให้มารับวัฒนธรรมฟุ่มเฟือย ทำให้วิถีชีวิตไม่สามารถปรับตัวได้ ปัจจัย

ส่วนบุคคลที่ทำให้เกิดปัญหาของความยากจน คือ การมีลูกมาก การไม่มีการศึกษา การไม่มีความรู้และความสามารถหรือทักษะเฉพาะในการทำงาน และคนที่ชอบบอขายมุขต่างๆ ทำให้เกิดเป็นหนี้สิน แบบแผนการดำรงชีวิตของคนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือเปลี่ยนไปตามกระแสการพัฒนาประเทศ จากเดิมแบบแผนการดำรงชีวิตมีความสอดคล้องกลมกลืนกับโครงสร้างของชุมชน มีจารีตประเพณี ความเชื่อค่านิยมที่มีลักษณะสัมพันธ์กับวิถีการดำรงชีวิต เช่น คนจนสามารถหาของป่าเก็บเห็ด เก็บหน่อไม้ อาศัยสิ่งแวดล้อมตามธรรมชาติ ปัจจุบัน โครงสร้างชุมชนเปลี่ยนไป เกิดการอพยพจากชนบทเข้ามาทำงานในเมืองมากขึ้น ทรัพยากรธรรมชาติที่เคยหาได้เริ่มหมดไป อาหารที่ไม่เคยซื้อก็ต้องใช้เงินซื้อ คนแย่งกันทำงานเพื่อเงินทอง คนที่ไม่สามารถปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตจากชวานากลายเป็นคนจนในชุมชน ครอบครัวคนจนมีความหวังและอุดมคติที่จะส่งลูกให้มีโอกาสเรียนหนังสือที่สูงขึ้น แต่ระบบการศึกษาหรือหลักสูตรที่เรียนไม่เหมาะกับลูกหลานของคนจนที่จะประกอบอาชีพต่อไปในอนาคต นอกจากนั้นแล้วคนจนมักจะเข้าไม่ถึงความช่วยเหลือต่างๆจากรัฐเนื่องจากมีความรู้สึกต่ำต้อย มักปลีกตัวออกจากสังคม ถูกกีดกันจากคนในหมู่บ้านหรือชุมชน ข้อเสนอแนะจากการศึกษา เริ่มจากการลดภาระการเสียดอกเบี้ยในอัตราสูง โดยปรับเปลี่ยนหนี้สินที่มีอัตราดอกเบี้ยสูงให้เป็นหนี้สินที่มีอัตราดอกเบี้ยต่ำ โดยผ่านกลไกของกลุ่มออมทรัพย์ นอกจากนั้นยังต้องสร้างความสามารถในการบริหารการเงิน เนื่องจากคนจนทั้งในเมืองและในชนบท ขาดวินัยในการใช้จ่าย ขาดความรู้ในการบริหารการเงิน ตลอดจนขาดความสามารถในการบริหารทุกเรื่องในชีวิตประจำวัน จำเป็นต้องจัดการอบรม ควบคุมดูแลอย่างใกล้ชิด และใช้หลักจิตวิทยาเพื่อให้คนจนฝึกลดรายจ่ายที่ไม่จำเป็น รู้จักเก็บออมด้วยกลไกที่กลุ่มคนจนจัดตั้งขึ้น รวมทั้งการสร้างจิตสำนึกในการพึ่งพาตนเองในอนาคต เพราะคนจนจำนวนไม่น้อยไม่ชวนขวยในการทำงาน ไม่คิดถึงอนาคตของตนและครอบครัว มีรายได้และใช้หมดเป็นวันๆ ต้องปรับเปลี่ยนวิถีคิดของคนจน และเพิ่มศักยภาพของคนจนรุ่นลูก โดยการช่วยเหลือให้ได้รับการศึกษาที่สูงขึ้น เกิดการปรับเปลี่ยนพฤติกรรม อุปนิสัย และแนวความคิด

วรรณิ ดวงดีทวีรัตน์ (2540) ศึกษาการปรับตัวของครอบครัวในชุมชนชนบทในสภาพการเปลี่ยนแปลงของสังคม พบว่า ลักษณะ โครงสร้างครอบครัวเป็นครอบครัวเดี่ยวมากขึ้น ชุมชนและครอบครัวได้รับผลกระทบในด้านการผลิตและอาชีพ เนื่องจากการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม มีการประกอบอาชีพที่หลากหลายมากขึ้น อาชีพในภาคการเกษตรถูกลดความสำคัญลงไป สมาชิกในครอบครัวต่างต้องช่วยกันทำงานหารายได้เข้ามาใช้จ่ายในครอบครัว และรายจ่ายหรือการใช้จ่ายในกิจกรรมการดำรงชีวิตต่างๆก็เพิ่มมากขึ้นด้วย เช่น การส่งบุตรหลานให้ศึกษาเล่าเรียนมากขึ้น รายจ่ายด้านการรักษาพยาบาล การซื้อหาสิ่งของเครื่องใช้ อาหารการกินต่างๆ เพิ่มมากขึ้น การได้ออกมาสู่ชุมชนเมืองมากขึ้นทำให้ได้พบเห็นแบบอย่างการ

ดำเนินชีวิตที่แตกต่างจากเดิม รวมทั้งการได้รับอิทธิพลจากสื่อทางโทรทัศน์วิทยุและเพื่อนบ้านมีส่วนทำให้วิถีการบริโภคและการใช้จ่ายของครอบครัวเปลี่ยนแปลงเพื่ออำนวยความสะดวกในชีวิตประจำวันมากขึ้น การผลิตสิ่งของขึ้นใช้เองและการหาอาหารจากแหล่งธรรมชาติทำได้ยากมากขึ้น

4.2 งานวิจัยเกี่ยวข้องกับปัญหาหนี้สิน

เทอดศักดิ์ กองพรหม (2544) ศึกษากระบวนการสร้างสำนึกการปลดปล่อยตนเองจากการเป็นหนี้สินอย่างยั่งยืน พบว่า สาเหตุของหนี้สิน คือ ราคาสินค้าอุปโภคบริโภคสูง รายได้น้อย รายจ่ายสูง มีความอยาก ส่งลูกเรียน ภาวะดอกเบี้ยเงินกู้สูงทำให้ต้องกู้ยืมเงินจากที่อื่น ใช้จ่ายการผลิตสูง ราคาผลผลิตต่ำ ค่านิยมความฟุ้งเฟ้อ (ของใช้ เครื่องอำนวยความสะดวก) ทางเลือกด้านอาชีพมีน้อย มีทำกินมีน้อย ดินเสื่อมทำให้ได้ผลผลิตน้อย น้ำไม่พอใช้ทำให้ไม่สามารถใช้ประโยชน์ในที่ดินได้ เศรษฐกิจตกต่ำ การเลิกงาน การพ่นน พ้อคำคนกลางเอาเปรียบ ปัญหายาเสพติด และราคาน้ำมันแพง ปัญหาของหนี้สินมาจากค่านิยมความอยาก ใช้จ่ายการผลิต ราคาพืชผล ระบบการศึกษา ดอกเบี้ยสูงและการถูกเอาเปรียบ ยาเสพติดและอบายมุข การพึ่งพา ใช้จ่ายภายนอกชุมชนมากเกินไป ทางเลือกด้านอาชีพมีน้อยและเศรษฐกิจตกต่ำ กระบวนการสร้างความตระหนักของชาวบ้านในเรื่องหนี้สิน คือ ให้ชาวบ้านได้เห็นสาเหตุของปัญหาและร่วมศึกษาถึงสาเหตุและวิธีการแก้ไขปัญหาด้วยตนเอง ชาวบ้านควรมีส่วนร่วมในการวิเคราะห์ศึกษาทุกกระบวนการอย่างต่อเนื่องและสร้างแรงกระตุ้นจากภายนอก (องค์กรต่างๆที่มีส่วนเกี่ยวข้อง) ให้เข้ามามีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหา จะทำให้ชาวบ้านไม่รู้สึกรู้ว่าตนเองแก้ไขปัญหาโดยโดดเดี่ยวตามลำพัง ข้อเสนอแนะ คือ ชาวบ้านควรมีการทำบัญชีรายรับ-จ่ายประจำวันในครัวเรือนแบบง่าย เพื่อให้ทราบถึงฐานะทางการเงินที่แท้จริง ตลอดจนการทำบัญชีต้นทุนการผลิตภาคการเกษตรต่างๆ

ไพทศน์ ภัยพิสัย (2547) ศึกษากระบวนการเรียนรู้ในการแก้ไขปัญหาหนี้สินภาคเกษตรกรรมของหมู่บ้านป่าไผ่ ตำบลแม่โป่ง อำเภอค้อยสะเกิด จังหวัดเชียงใหม่ พบว่า ปัญหาหนี้สินเป็นปัญหาที่เกิดขึ้นในระดับครอบครัวและชุมชน ปัญหาแรก เนื่องจากรายได้ต่ำไม่เพียงพอ กับรายจ่ายที่สูงขึ้นมาก การขาดรายได้เสริมในช่วงว่างจากการเพาะปลูก ค่าใช้จ่ายในวิถีชีวิตประจำวันสูงขึ้น บางอย่างชุมชนไม่สามารถผลิตเองได้ มีราคาแพงมาก เช่น ค่าใช้จ่ายในการซื้อสินค้าอุปโภคบริโภค ค่าใช้จ่ายในการศึกษา รวมทั้งค่าใช้จ่ายในการเดินทาง ค่าเสื้อผ้า ค่ากิจกรรม ค่าขนม ค่าใช้จ่ายที่เกิดการการพ่นน อบายมุข การเล่นหวยเสี่ยงโชค ค่าใช้จ่ายด้านสุขภาพ รวมทั้งรายจ่ายที่เป็นต้นทุนการผลิต และรายจ่ายเกี่ยวกับการชำระหนี้ การใช้ “กระบวนการวิจัยเชิง

พัฒนา” เป็นเครื่องมือในการสร้างองค์ความรู้ร่วมกันของชาวบ้านและนักวิชาการในการแก้ไขปัญหาหนี้สิน จะก่อให้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ประสบการณ์ประโยชน์ซึ่งกันและกัน นำไปสู่การขับเคลื่อนการแก้ไขปัญหาหนี้สินบนฐานของกระบวนการสร้างความรู้ ถ่ายทอดความเข้าใจ ความตระหนัก ให้เกิดการขยายแนวร่วมในระดับชุมชนก่อน

ทานทิพย์ ชำรงวารงกูร (2545) ศึกษาการเกิดและเส้นทางหนี้สิน ประสบการณ์ชาวบ้านและทางออก พบว่า อาชีพหลักของครอบครัวที่มีการกู้เงินสูงที่สุด คือ ครัวเรือนค้าขาย รองลงมาเป็นครัวเรือนที่ทำการเกษตรผสมผสาน และครัวเรือนกลุ่มข้าราชการ เมื่อพิจารณาหนี้ค้ำค้าง กลับพบว่า ลูกหนี้ที่ทำการเกษตรผสมผสานมีหนี้ค้ำค้างต่ำสุด เนื่องจากส่วนใหญ่สามารถลดรายจ่ายค่าอาหารการกินและปัจจัยการผลิตได้อย่างชัดเจน สาเหตุของการเป็นหนี้ ส่วนใหญ่จะกู้มาลงทุนด้านการเกษตร รองลงมาเป็นกู้เพื่อใช้จ่ายส่วนตัวและกู้ไปใช้หนี้และค้ำประกัน เส้นทาง การปลดหนี้ทำได้ 4 วิธี คือ 1) ปลดหนี้โดยการทำเกษตรกรรมเชิงเดี่ยวบนฐานความรู้จริงในการลดรายจ่าย 2) ปลดหนี้โดยการยอมเสียดินส่วนน้อย แล้วสร้างเสริมความมั่นคงด้วยวิธีการเกษตรผสมผสาน 3) ปลดหนี้โดยการทำเกษตรผสมผสานบนรากฐานของการสร้างอยู่สร้างกินแบบตนเอง 4) การสร้างหนี้เพื่อการเรียนรู้ ทำให้หนี้อยู่ในสภาพพร้อมใช้ ปัจจัยสำคัญ คือ การปรับเปลี่ยนความคิดอยากรวยพึ่งเงินพึ่งตลาดมาเป็นพึ่งตนเอง กระบวนการศึกษาดูงานจากพื้นที่จริง การเรียนรู้ร่วมกันอย่างต่อเนื่อง การปรับเปลี่ยนวิถีปฏิบัติและนิสัยส่วนตัว พร้อมทั้งความร่วมมือจะเป็นปัจจัยสนับสนุนในการปลดหนี้

นิภา เข้มมี (2546) ศึกษาแนวทางการพัฒนาเพื่อแก้ไขปัญหาหนี้สินเกษตรกรบ้านโป่งรุ ตำบลนครเจดีย์ อำเภอป่าซาง จังหวัดลำพูน พบว่า ปัญหาหนี้สินมีความสัมพันธ์กับบริบทของชุมชนบ้านโป่งรุที่มีความหลากหลายของกลุ่มคน มีความแตกต่างกันทางวัฒนธรรม เหมือนคนแปลกหน้ามาอยู่ร่วมกัน มีความไม่ไว้วางใจกัน ต่างคนต่างอยู่ ไม่มีความผูกพันต่อกัน จึงยากที่จะให้ชุมชนร่วมกันแก้ไขปัญหา หวังแต่กลุ่มเยาวชนคนรุ่นใหม่ที่จะเข้ามาช่วยกันแก้ไขปัญหาเนื่องจากเติบโตในชุมชนนี้เหมือนกัน มีภูมิหลังเหมือนกัน มีความผูกพันกันในฐานะเพื่อน มีการพูดคุยแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกัน ดังนั้น การจัดการกระบวนการเรียนรู้ให้กับกลุ่มเยาวชนจึงเป็นเรื่องที่สำคัญและน่าจะดำเนินการอย่างต่อเนื่อง เจื่อนใจและปัจจัยที่มีผลต่อการก่อหนี้ของเกษตรกรในเขตปฏิรูปที่ดิน คือ เจื่อนใจในการดำเนินนโยบายของรัฐในการส่งเสริมการเพาะปลูกที่ไม่ได้มาตรฐานทำให้เกษตรกรไม่ได้รับผลตอบแทนและขาดทุนทุกปี สภาพพื้นที่ของเขตปฏิรูปแห่งแล้ง น้ำไม่เพียงพอต่อการทำการเกษตร ค่านิยมความเชื่อเกี่ยวกับหนี้สินเปลี่ยนไป ชาวบ้านไม่เดือดร้อนหรือกลัวการเป็นหนี้ การใช้วิถีชีวิตของชาวบ้านจึงผูกพันกับการเป็นหนี้มาตลอด ตั้งแต่การลงทุนทางการเกษตร การซื้อของเงินผ่อน (รถจักรยานยนต์ ที่วี ตู้เย็น) การแก้ไขปัญหาหนี้สิน ด้วยการหาแหล่งเงินกู้เพื่อ

มาลงทุนในการผลิต แต่ไม่ได้มีการคิดทบทวนบทเรียนที่ผ่านมา การจัดทำโครงการของภาครัฐไม่มีการวางแผนการผลิตและการตลาด ไม่มีการติดตามหรือประเมินผลโครงการ แนวทางการแก้ไขปัญหานี้สินของเกษตรกร พบว่า เจื่อนใจในความพยายามจัดการหนี้สิน มาจากปัจจัยภายนอกที่เข้ามากระตุ้นและจัดกระบวนการเรียนรู้ให้ชุมชนได้มาวิเคราะห์สถานการณ์ร่วมกัน ปัจจัยภายในที่สำคัญ คือ กระบวนการเรียนรู้ของชุมชน การสร้างความตระหนักให้ชุมชนเกิดการเรียนรู้และสามารถนำไปปรับใช้ การสร้างกระบวนการเรียนรู้ในชุมชนต้องมีการศึกษาบริบทของชุมชน ประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมของชุมชนเสียก่อน เพื่อเข้าใจความเป็นมาของชุมชน ความเชื่อเกี่ยวกับหนี้สิน และทิศทางของชุมชนในการปรับตัวในการจัดการหนี้สินของตนเอง นอกจากนั้น การจัดการกระบวนการเรียนรู้ต้องมีความต่อเนื่อง เพื่อให้เกิดความตระหนักและเรียนรู้อย่างแท้จริงเป็นการจุดประกายความคิดในการจัดการหนี้สินของตนเอง นอกจากนั้นต้องมีแกนนำที่สำคัญเป็นผู้นำที่มีศักยภาพ มีความเข้มแข็งและหลากหลาย

สง่า ชาเสียง (2547) ศึกษาสถานการณ์ปัญหาและภาวะหนี้สินของชุมชนบ้านหนองอ้อ หมู่ 3 ตำบลบ้านสิงห์ อำเภอโพธาราม จังหวัดราชบุรี พบว่า ปัญหานี้สินที่เกิดขึ้นในชุมชนแบ่งสาเหตุการเกิดหนี้เป็น 3 ประเภท คือ 1) หนี้เพื่ออนาคต เป็นหนี้สินที่สร้างขึ้นเพื่อคาดหวังว่าจะวางรากฐานความมั่นคงให้กับชีวิตและครอบครัว เช่น หนี้เพื่อการลงทุนประกอบอาชีพ หนี้เพื่อการศึกษา 2) หนี้เพื่อความอยู่รอด เป็นหนี้สินที่สร้างขึ้นด้วยความจำเป็นสำหรับฉุกเฉินปัจจัยพื้นฐานในการดำรงชีพ เช่น การซื้ออาหารเงินเชื่อ ค่าน้ำ ค่าไฟ 3) หนี้เพื่อความฟุ่มเฟือย เป็นหนี้สินที่สร้างขึ้นด้วยความไม่จำเป็น แต่เกิดจากความต้องการความสะดวกสบาย ความบันเทิง และความทัดหน้าเทียบตาทางสังคม เช่น หนี้เงินผ่อน การพนัน ค่าหุย เหล้า บุหรี่ ซึ่งข้อมูลเหล่านี้ได้จากการเก็บข้อมูลแบบสอบถาม นำไปสู่การจัดเวทีเพื่อวิเคราะห์ข้อมูลร่วมกัน เพื่อสร้างความสมดุลของรายได้และรายจ่าย เริ่มด้วยการลดรายจ่ายภาระหนี้สิน การเพิ่มรายได้ด้วยวิธีการต่างๆ เช่น การจัดตั้งกลุ่มข้าวสาร การจัดตั้งกลุ่มแลกเปลี่ยนชุมชน การสนับสนุนกลุ่มอาชีพ การจัดทำบัญชีรายรับ-รายจ่ายเป็นต้น ปัญหาอุปสรรคของการทำวิจัย เนื่องจากทีมวิจัยเป็นชาวบ้านธรรมดาไม่เคยมีความรู้หรือประสบการณ์เกี่ยวกับงานวิจัย มีปัญหาในขั้นตอนการทำวิจัย การเก็บรวบรวมข้อมูล การเขียนรายงาน เวลาที่ต่างกัน เนื่องจากการประกอบอาชีพที่แตกต่างกัน บทเรียนที่ได้รับจากการทำวิจัย คือ ได้เรียนรู้กระบวนการทำวิจัย ได้ทราบถึงสถานการณ์ของตนเองที่เผชิญอยู่ คือ ความฟุ่มเฟือยที่ก่อให้เกิดหนี้สิน เข้าใจถึงหัวใจของการวิจัย คือ การจดบันทึก นำไปสู่การจัดทำบัญชีรายรับ-รายจ่าย ที่เป็นการสำรวจการใช้จ่ายและรายได้ของตนเองและครอบครัว เพื่อสำรวจว่า อะไรควรซื้อ อะไรควรจ่าย อะไรเป็นสิ่งฟุ่มเฟือย เป็นการฝึกให้รู้จักกิน รู้จักใช้ รู้จักประหยัดและอดออม

4.3 งานวิจัยเกี่ยวข้องกับการทำบัญชีครัวเรือน

ประไพพิมพ์ สุทธิวสินนท์ สุกัญญา เลิศสุโกชวณิชย์ และประสพชัย พสุนนท์ (2552) สำรวจสภาพปัญหาการจัดทำบัญชีครัวเรือน กรณีศึกษาตำบลสามพระยา อำเภอชะอำ จังหวัดเพชรบุรี พบว่า ปัญหาในการจัดทำบัญชีครัวเรือนแบ่งเป็น 3 ด้าน คือ ความรู้ความเข้าใจในการจัดทำบัญชี ความสม่ำเสมอในการจัดทำบัญชีและการให้การสนับสนุนและร่วมมือจากบุคคลที่เกี่ยวข้อง ซึ่งปัญหาด้านความรู้ความเข้าใจในการจัดทำบัญชี เช่น การขาดความรู้ด้านการทำบัญชี การแจกแจงประเภทของรายรับและรายจ่าย การคำนวณตัวเลขผิดพลาด และรูปแบบของการจัดทำยากต่อความเข้าใจ ปัญหาด้านความสม่ำเสมอในการจัดทำบัญชี เช่น ความสม่ำเสมอในการจดบันทึก ข้อมูลไม่ครบถ้วน หลงลืมบันทึกรายการที่สำคัญ บางครั้งข้อมูลที่บันทึกไม่จริง ปัญหาด้านการให้การสนับสนุนและร่วมมือจากบุคคลที่เกี่ยวข้อง พบว่าบุคคลที่เกี่ยวข้องไม่ใส่ใจและไม่เห็นประโยชน์ ปัจจัยที่จะกระตุ้นหรือส่งเสริมให้ครัวเรือนหันมาสนใจในการจัดทำบัญชีครัวเรือน คือ การมีแรงจูงใจจากผู้จัดทำบัญชีครัวเรือนและประสบความสำเร็จ ครอบครัวที่ศึกษามีวิธีการแก้ปัญหาเมื่อพบว่ารายรับไม่เพียงพอรายจ่าย โดยจะทำการลดรายจ่ายด้วยการประหยัดค่าใช้จ่าย บางประเภท เช่น ค่าใช้จ่ายด้านยานพาหนะ ค่าสาธารณูปโภค ส่วนประเด็นที่น่าสนใจจากการศึกษา คือ การจัดทำบัญชีครัวเรือนไม่มีความจำเป็น หากครัวเรือนรู้จักใช้เงิน และการที่ไม่มีรายได้นี้ที่แน่นอน ทำให้ไม่สามารถจัดทำบัญชีได้

สมทรง ฤทธิศร (2546) ศึกษาการแก้ไขปัญหานี้สินชุมชนวัฒนธรรมคลองขนมจีน อำเภอเสนา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา พบว่า สภาพปัญหาและสาเหตุของหนี้สินส่วนหนึ่งมาจากฐานการประกอบอาชีพและวิถีชีวิตที่แตกต่างกัน มีรายจ่ายสูงในหลายๆด้าน ทั้งสินค้าอุปโภคบริโภค ต้นทุนการผลิตทางการเกษตร การใช้หนี้สิน ค่าใช้จ่ายด้านการศึกษาของสมาชิกในครอบครัว ซึ่งสภาพหนี้สินและค่าใช้จ่ายในครอบครัวเป็นข้อจำกัดสำคัญต่อการปรับเปลี่ยนวิถีการผลิตของเกษตรกรมาทำเกษตรกรรมแบบพอเพียง จากการเก็บข้อมูลหนี้สินของครอบครัวที่เข้าร่วมโครงการ 31 ราย พบว่ามีหนี้สินรวม 4,646,760 บาท หรือเฉลี่ยครอบครัวละ 149,895 บาท ส่วนใหญ่เป็นหนี้ในระบบ ซึ่งรายจ่ายที่มากที่สุด 4 อันดับแรก คือ ค่าอาหาร ค่าถูกไปโรงเรียน ค่าสินค้าบริโภค ค่าสาธารณูปโภค เฉลี่ยครอบครัวละ 5,207 บาทต่อเดือน และรายได้เฉลี่ยครอบครัวละ 5,714 บาทต่อเดือน เพื่อค้นหาสาเหตุของปัญหานี้สินอันจะนำไปสู่แนวทางการลด ละหนี้สิน จึงมีการทบทวนการใช้จ่ายในครอบครัว โดยทำการจดบันทึกข้อมูลรายรับ-รายจ่ายประจำวัน นำมาสรุปบทเรียนการใช้จ่ายในครอบครัว เพื่อกระตุ้นให้สมาชิกเห็นความสำคัญของการวางแผนการใช้จ่าย และการลดละสิ่งฟุ่มเฟือยของสมาชิกในครอบครัว ปัญหาที่พบ คือ สมาชิกไม่เห็นความสำคัญของการจดบันทึกข้อมูล และการนำข้อมูลไปใช้ประโยชน์ในกิจกรรมการแก้ไขปัญหา เช่น ปัญหา

ต้นทุนการผลิต ค่าใช้จ่ายที่จำเป็นในครอบครัว ข้อมูลถูกใช้เพียงสะท้อนพฤติกรรมการใช้จ่ายของครอบครัวของตน ทำให้ไม่สามารถลดรายจ่ายหลายเรื่องที่เป็น การจัดเก็บข้อมูลขาดรายละเอียดและความชัดเจน บางคนมีข้อจำกัดในการจดบันทึก เนื่องจากทักษะการอ่าน-เขียนและปัญหาสายตา ชุมชนมีแนวทางแก้ไขปัญหานี้ขึ้นเบื้องต้น คือ การลดรายจ่ายที่ไม่จำเป็น รายจ่ายที่ฟุ่มเฟือย การรวมกันซื้อสินค้าอุปโภค-บริโภคเพื่อลดรายจ่ายส่วนที่จำเป็นต้องซื้อ การผลิตสินค้าทดแทนเพื่อลดรายจ่าย เพิ่มรายได้และเพิ่มการออมของครอบครัว และการทำนาแบบชีวภาพหรือผสมผสาน ทดแทนการใช้สารเคมีบางส่วนเพื่อลดต้นทุนการผลิต ปัญหาอุปสรรคของการทำงาน คือ ชาวบ้านยังไม่เข้าใจและยังไม่เข้าร่วมเท่าที่ควร การให้ความสำคัญกับการเก็บรวบรวมข้อมูลรายรับ-รายจ่ายยังมีน้อย แคนนำขาดความร่วมมือเท่าที่ควร สิ่งที่ชาวบ้านได้เรียนรู้จากกระบวนการวิจัย คือ ได้รู้สถานภาพของตนเอง (รายรับ-รายจ่าย) มากขึ้น รู้สาเหตุ และรู้แนวทางในการลดสิ่งฟุ่มเฟือย ตระหนักถึงการใช้จ่ายเงินในทางฟุ่มเฟือยน้อยลง หันมาหาสิ่งของทดแทนเพื่อลดรายจ่าย เช่น ปลูกผัก เลี้ยงสัตว์ไว้กินเอง

อินแก้ว เรือนปานันท์ (2548) ศึกษารูปแบบการจัดการหนี้สินเชิงบูรณาการเพื่อ ความเข้มแข็งของชุมชนบ้านดง ตำบลนายาง อำเภอสบปราบ จังหวัดลำปาง พบว่า สภาพสังคมที่เปลี่ยนแปลงไปในปัจจุบันส่งผลต่อชาวบ้านในการรับวัฒนธรรมการบริโภคและค่านิยมฟุ้งเฟ้อเข้ามาในหมู่บ้าน เป็นผลให้รายรับไม่เพียงพอกับรายจ่าย ชาวบ้านส่วนใหญ่มีหนี้สินเพิ่มขึ้นเป็นจำนวนมากถึง 16,774,362 บาท ในปี 2548 กระบวนการที่ใช้ คือ การจัดเวที เริ่มจากเวทีทำความเข้าใจกับสมาชิกในชุมชนเพื่อเข้าร่วมในการสำรวจหนี้สินในระดับครัวเรือน จัดเวทีกระบวนการเรียนรู้การจัดการบัญชีรายรับ-รายจ่าย แลกเปลี่ยนเรียนรู้และวิเคราะห์ข้อมูลบัญชีรายรับ-รายจ่าย นำไปสู่การปรับเปลี่ยนพฤติกรรมต่างๆ เช่น การประหยัด อุดหนุน หออาชีพเสริม ลดรายจ่ายโดยการปลูกผักสวนครัว นอกจากนั้นยังมีเวทีวิเคราะห์ภาพรวมปัญหาหนี้สินของชุมชน เจาะลึกที่ส่งผลต่อการเกิดและเพิ่มพูนหนี้สินของชุมชน คือ ชาวบ้านไม่รู้จักตนเอง มีความอยากได้แต่ไม่ได้คิดก่อนซื้อ การเข้าถึงแหล่งกู้ได้ง่าย และมักจะจัดการหนี้สินแบบผิดหรือเป็นการแก้ปัญหาเฉพาะหน้า เช่น การกู้เงินกลุ่มออมทรัพย์ไปใช้หนี้กองทุนหมู่บ้าน กู้จากกองทุนหมู่บ้านไปใช้หนี้ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์ (ธกส.) ความจำเป็นด้านการศึกษาของลูกหลานทำให้พ่อแม่มีค่าใช้จ่ายสูง จำเป็นต้องไปกู้ยืมให้ลูกศึกษาต่อ ไม่อยากให้ลูกลำบาก และต้องแบกรับภาระค่าใช้จ่ายประจำวันของลูกหลาน เช่น ค่าขนม ค่าพาหนะไปโรงเรียน สิ่งเหล่านี้ทำให้ค่าใช้จ่ายในครอบครัวเพิ่มมากขึ้น ทั้งที่รายได้เท่าเดิม หลังจากทำบัญชีครัวเรือน ก็เริ่มสามารถจัดการกับหนี้สินของตนเองได้ บางคนก็มีเป้าหมายว่าจะต้องหาเงินมาใช้หนี้ให้หมด ไม่สร้างหนี้ใหม่ บางคนก็จะไม่ซื้อของที่ไม่จำเป็น บางคนก็บอก

ว่าถ้าไม่ทำบัญชีครัวเรือนคงไม่รู้ตัวว่ากำลังเดินลงสู่เหว รวมทั้งมีพฤติกรรมการศึกษาที่ก่อนตัดสินใจซื้อสินค้า

เปี้ยก แก้วคำแดง (2548) ศึกษารูปแบบการจัดการหนี้สินเชิงบูรณาการเพื่อความเข้มแข็งของชุมชนบ้านส้มป่อย ตำบลแม่ตัน อำเภอห้างฉัตร จังหวัดลำปาง พบว่า เงื่อนไขปัจจัยที่ส่งผลต่อการเกิดและเพิ่มพูนหนี้สินของชุมชนบ้านส้มป่อย คือ พฤติกรรมการบริโภค เครื่องอำนวยความสะดวกในครอบครัว งานสังสรรค์ทั้งงานส่วนตัวและงานชุมชน การกู้เงินกองทุนไปใช้ผิดวัตถุประสงค์ การประกอบอาชีพไม่หลากหลาย ขาดการรวมกลุ่มเพิ่มพลังในการต่อรอง กิจกรรมย่อยที่ดำเนินการในพื้นที่ เช่น เวทีการทบทวนรูปแบบและวิธีการจัดการหนี้สินของชุมชน เวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้เกี่ยวกับการทำบัญชีครัวเรือน วิธีการในการจัดการหนี้สินและวิเคราะห์ข้อมูลจากบัญชีครัวเรือน จากการสรุปบัญชีครัวเรือนในระดับกลุ่มพบว่า บางกลุ่มคิดว่าบัญชีครัวเรือนมีความยุ่งยากรายละเอียดเยอะไป ก็จะปรับแบบการเก็บรายได้-รายจ่าย บางคนก็มีเทคนิคในการทำบัญชีครัวเรือนของตน โดยการจดลงกระดาษเล็กๆกันลิ้ม ซึ่งการจัดทำบัญชีครัวเรือนได้มีการปฏิบัติจนกลายเป็นความเคยชิน ปัจจัยที่เอื้อต่อการดำเนินงานในพื้นที่ คือ การเริ่มต้นด้วยกิจกรรมที่ใกล้ตัวและมีความเป็นไปได้ เช่น การปลูกผักสวนครัวลดค่าใช้จ่ายในหมวดอาหาร กลุ่มมีการแบ่งบทบาทหน้าที่การทำงานอย่างชัดเจน มีการทบทวนการทำงานและพร้อมปรับเปลี่ยนกิจกรรมตามความเหมาะสม กระบวนการมีส่วนร่วมในเวทีมีสูง มีความเชื่อมั่นและศรัทธาต่อแกนนำทีมวิจัย “เวทีวันศุกร์ตอนเย็น” เป็นเครื่องมือที่สำคัญในการสร้างสัมพันธภาพอันดีของสมาชิกในกลุ่ม มีการพบปะพูดคุยแลกเปลี่ยนข้อคิดเห็นกันเกิดความเอื้ออาทรต่อกัน ข้อคิดเห็นจากการดำเนินงาน คือ การดึงเยาวชนเข้ามามีส่วนร่วมเรียนรู้ สร้างจิตสำนึก สอดแทรกวิถีชีวิตที่ดีในการรู้จักการใช้จ่ายที่เหมาะสมจะได้ลดภาระค่าใช้จ่ายในครัวเรือน มีเวทีให้เยาวชนและผู้ปกครองได้มาแลกเปลี่ยนความคิดเห็น เรียนรู้ความต้องการหรือข้อจำกัดของแต่ละคน มีกิจกรรมร่วมกันในครอบครัว จะทำให้การแก้ไขปัญหาในครอบครัวดีขึ้น

ปราโมทย์ รุ่งเรือง (2544) ศึกษาการแก้ปัญหาหนี้สินแบบมีส่วนร่วมของสหกรณ์เครดิตยูเนียนแจ้ซ้อนจำกัด พบว่า ชุมชนบ้านศรีดอนมูล ตำบลแจ้ซ้อน อำเภอเมือง จังหวัดลำปางได้รวมกลุ่มจัดตั้งเป็นกลุ่มออมทรัพย์ “สหกรณ์เครดิตยูเนียนแจ้ซ้อนจำกัด” ขึ้น ในปี พ.ศ. 2530 ปัญหาภาวะวิกฤติทางเศรษฐกิจภายในประเทศ ปี พ.ศ. 2539 ส่งผลกระทบต่อสมาชิกสหกรณ์ฯ เช่น สมาชิกไม่มีงานทำ ผลผลิตทางการเกษตรตกต่ำ รายได้ไม่เพียงพอต่อค่าใช้จ่ายในครอบครัว ไม่สามารถชำระหนี้สินคืนได้ตามกำหนด เกิดภาวะหนี้ค้างเป็นจำนวนมาก สาเหตุปัญหาหนี้สินค้างค้ำ คือ 1) มีรายจ่ายมาก เช่น การศึกษาของบุตร การสร้างบ้าน 2) มีหนี้สินมากทั้งในระบบและนอกระบบ 3) การว่างงานทำให้มีเวลา หันไปสู่อบายมุข 4) มีการใช้จ่ายฟุ่มเฟือย ไม่ประหยัดคอดออม 5)

การใช้เงินไม่เป็นไปตามวัตถุประสงค์ที่ขอกู้ 6) สินค้าที่ซื้อไว้ไม่ได้ขาย 7) การประกอบอาชีพไม่ประสบความสำเร็จ 8) มีรายได้น้อย ไม่แน่นอน 9) ทำงานไม่ได้เงินตามกำหนด มีการจัดกิจกรรมในกระบวนการศึกษาในลักษณะต่างๆ เช่น การทำบัญชีครัวเรือนเพื่อให้คนในครอบครัวเข้าใจสภาพที่แท้จริงของปัญหา สร้างจิตสำนึกในการแก้ไขปัญหาหนี้สิน จัดเวทีชาวบ้านเพื่อการเรียนรู้ร่วมกัน ผลจากการศึกษา ทำให้คนในชุมชนทราบถึงปัญหา ร่วมกันวิเคราะห์ปัญหา นำบทเรียนและข้อมูลต่างไปแก้ไขปัญหของตนเอง รู้จักวิธีการคิดอย่างมีระบบ ทำงานร่วมกับคนอื่น โดยใช้ระบบประชาธิปไตยในการบริหารจัดการกลุ่มและจัดการแบบโปร่งใส เกิดการรวมกลุ่มและเครือข่ายการเรียนรู้และจัดการทรัพยากรในชุมชน มีความสมัครสมานสามัคคี เอื้ออาทรต่อกัน ร่วมกันคิดร่วมกันทำ นอกจากนั้นเกิดการประหยัด เน้นแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง รู้จักตนเองในการรับ-จ่าย ปรับปรุงวิถีชีวิตให้มีความเป็นอยู่ที่พอเหมาะกับอัตภาพ ส่วนสหกรณ์เครดิตยูเนียนได้ปรับเปลี่ยนวิธีคิดในการทวงหนี้เป็นการให้ความช่วยเหลืออย่างเอื้ออาทร มีการยืดหยุ่นเวลาการชำระหนี้ สนับสนุนการมีอาชีพเสริมให้สมาชิกมีรายได้เพิ่มขึ้น ข้อเสนอจากการศึกษาเกี่ยวกับหนี้สิน คือ ผลกระทบทางดี ทำให้เราสามารถนำเงินมาลงทุน สร้างฐานะได้ ส่วนผลกระทบทางเสีย คือ ถ้าไม่รู้จักรับผิดชอบที่ดี ไม่มีแบบแผน ไม่มีโครงการล่วงหน้า ย่อมส่งผลกระทบต่อครอบครัวให้มีความเป็นอยู่ไม่พอคิ เกิดปัญหาต่างๆ วงจรการเงินมีการหมุนเวียนไม่คล่องตัว ไม่มีกำไรไหลกลับของเงิน นอกจากนั้นยังได้สรุปภาพรวมของสภาพปัญหาและแนวทางการแก้ไขไว้ว่า ในอดีตครอบครัวที่มีรายได้น้อย ปัจจุบันไม่มีงานทำ ต้องหางานทำ ทำอาชีพเสริม ครอบครัวที่มีอาชีพทำไร่นา ปัจจุบันไม่พอกิน ต้องรวมกลุ่ม ดัดพ่อค้าคนกลาง ครอบครัวที่มีค่านิยมแบบคนเหนือ มีความฟุ้งเฟ้อ ต้องประหยัด ทำพออยู่พอกิน ครอบครัวที่มีความรู้ต่ำ ไม่ได้เรียน ต้องเรียนการศึกษานอกโรงเรียน (กศน.) เรียนกลุ่มอาชีพ ทอผ้า เพาะเห็ด จักสาน ข้าวแต่นี ครอบครัวที่ส่งลูกเรียน อยากให้ลูกเรียนสูงๆ ต้องให้ลูกช่วยประหยัด ครอบครัวที่เศรษฐกิจตกต่ำ ถ้าขายไม่ดี หาเงินยาก ต้องปรับปรุงการค้า ทำเกษตรแบบยั่งยืน อยู่แบบพอเพียง เริ่มรวมกลุ่ม ผลการศึกษารูปแบบวิธีการให้สมาชิกรู้จักการวางแผนการใช้จ่ายเงินที่มีประสิทธิภาพ ทำให้สมาชิกรู้จักตนเองมากขึ้น รู้จักการวางแผนครอบครัว คนในครอบครัวมีความเข้าใจเกี่ยวกับปัญหาหนี้สิน หันมาแก้ไขปัญหาร่วมกันในครอบครัว ใช้จ่ายอย่างประหยัด รู้จักการหารายได้เพิ่มขึ้น สมาชิกยังรวมกลุ่มทำอาชีพเสริม

4.4 งานวิจัยเกี่ยวข้องกับการออมและการทำระบบบัญชี

ชาริณี ฉัตรไชยสิทธิกุล (2543) ศึกษาการออมของครัวเรือนในจังหวัดเชียงใหม่ พบว่า วัตถุประสงค์หรือจุดมุ่งหมายในการออมของครัวเรือนในเขตเมืองและเขตชนบทของจังหวัดเชียงใหม่ เพื่อใช้ยามเจ็บป่วยหรือยามชรา เป็นการออมเพื่ออนาคต ส่วนผู้ที่ไม่มีออมเนื่องจากมี

รายได้น้อย มักเก็บไว้กับตัวเพื่อใช้จ่ายในชีวิตประจำวัน เนื่องจากต้องการความสะดวกและความคล่องตัวในการนำเงินออกมาใช้

ชัยมงคล เดียวกุล (2545) ศึกษาาระบบบัญชีการเงินที่เหมาะสมของกลุ่มผลิตตำบลของตำบลป่าบาง อำเภอสารภี จังหวัดเชียงใหม่ พบว่า ในอดีต ผู้นำกลุ่มไม่ทราบผลการดำเนินงานของกลุ่ม เนื่องจากบันทึกเพียงรายรับ-รายจ่าย ไม่ได้จัดทำงบการเงิน การทดลองฝึกปฏิบัติการบันทึกบัญชีและจัดทำงบการเงิน ช่วยในการตัดสินใจเชิงเศรษฐกิจและวางแผนงานสำหรับอนาคตได้ สมาชิกส่วนใหญ่เป็นเกษตรกรและเป็นผู้สูงอายุ ขาดความรู้ความเข้าใจด้านการทำบัญชี ควรส่งเสริมให้คนรุ่นใหม่เข้ามามีส่วนร่วม เพื่อเป็นกำลังสำคัญของกลุ่มต่อไปในอนาคต และควรมีการพัฒนาาระบบบัญชีที่เหมาะสมกับกลุ่มและเป็นรูปธรรม เพื่อให้กลุ่มมีรายได้น่าเชื่อถือขึ้น บริหารจัดการได้ด้วยตนเอง มีการกระจายรายได้ มีงานทำอย่างมั่นคงและยั่งยืน

สรุปจากการศึกษาและทบทวนวรรณกรรม พบว่า การที่ครอบครัวจะมีความเข้มแข็ง โดยเฉพาะมีคุณภาพทางเศรษฐกิจ มีคุณภาพชีวิตครอบครัวที่ดี สามารถใช้ทรัพยากรเงินของครอบครัวได้อย่างเกิดประโยชน์และมีประสิทธิภาพ ขึ้นอยู่กับความเข้าใจของครอบครัว เกี่ยวกับระบบครอบครัว การดำเนินชีวิตครอบครัว การจัดการชีวิตครอบครัว และกระบวนการจัดการการเงินในครอบครัว

ดังนั้น การศึกษาการดำเนินชีวิตครอบครัวเป็นการศึกษาระบบครอบครัว โครงสร้างครอบครัวหรือสมาชิกในครอบครัว ส่วนวิธีการดำเนินชีวิตของครอบครัวเป็นรูปแบบการดำเนินชีวิตครอบครัวและการจัดการชีวิตครอบครัวที่เปลี่ยนแปลงไปตามแต่ละช่วงชีวิตของครอบครัว (ประกอบด้วย ครอบครัวเริ่มต้น ครอบครัวขยาย ครอบครัวอยู่ตัวและครอบครัวหดตัว) นอกจากนั้น วิธีการดำเนินชีวิตของครอบครัวยังมีความแตกต่างในเรื่องการเงินของครอบครัว โดยเฉพาะการได้มาของรายได้และการใช้จ่ายของครอบครัว ซึ่งเป็นพฤติกรรมการใช้จ่ายของครอบครัวที่ส่งผลต่อคุณภาพทางเศรษฐกิจของครอบครัว

การได้มาของรายได้ครอบครัวในชนบทได้เปลี่ยนแปลงตามกระแสโลกาภิวัตน์ การดำรงชีพของครอบครัวในอดีตขึ้นอยู่กับเกษตรกรรมเป็นหลัก มีการพึ่งพาธรรมชาติเป็นส่วนใหญ่ ปัจจุบัน การเปลี่ยนแปลงทางเทคโนโลยี การเปลี่ยนแปลงทางการศึกษา และการเปลี่ยนแปลงทางสังคมส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงการประกอบอาชีพของครอบครัวจากอาชีพเกษตรกรรม ไปสู่อาชีพนอกภาคการเกษตรมากขึ้น ทำให้การได้มาของรายได้ครอบครัวแต่ละครอบครัวมีความแตกต่างกัน ขึ้นอยู่กับลักษณะอาชีพของครอบครัวนั้นๆ นอกจากนั้น การเปลี่ยนแปลงการประกอบอาชีพครอบครัว ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงการใช้จ่ายของครอบครัวด้วย

แนวคิดการจัดการการเงินของครอบครัว เป็นแนวคิดในการจัดการรายได้ รายจ่าย หนี้สิน การลงทุน การออมของครอบครัว เพื่อให้การดำเนินชีวิตครอบครัวแต่ละช่วงชีวิตครอบครัว มีความสมดุลด้านการเงิน เมื่อครอบครัวมีการเปลี่ยนแปลงการประกอบอาชีพของครอบครัว ดังนั้น กระบวนการจัดการการเงินของครอบครัวต้องมีการเปลี่ยนแปลงไปตามกระแสการเปลี่ยนแปลง ของครอบครัว ครอบครัวควรมีการวางแผนการเงินครอบครัว ข้อมูลทางการเงินของครอบครัวเป็น สิ่งที่สำคัญที่ช่วยให้ครอบครัวมีการวางแผนการเงินครอบครัวได้อย่างมีประสิทธิภาพ การทำบัญชี ครัวเรือน เป็นการเก็บรวบรวมข้อมูลทางการเงินที่ประกอบด้วยรายได้และรายจ่าย เพื่อนำไปสู่การ วิเคราะห์และวางแผนเพื่อแก้ไขปัญหาการเงินครอบครัวให้มีประสิทธิภาพ

บทที่ 3

วิธีดำเนินการวิจัย

การดำเนินการวิจัยครั้งนี้ เป็นการศึกษาเชิงคุณภาพ มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาสถานการณ์การดำเนินชีวิตครอบครัวและการจัดการการเงินในครอบครัวของบ้านสามขา ตำบลหัวเสือ อำเภอแม่ทะ จังหวัดลำปาง

1. ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

1.1 ประชากร ที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ คือ ครอบครัวบ้านสามขา ตำบลหัวเสือ อำเภอแม่ทะ จังหวัดลำปาง จำนวน 167 ครัวเรือน

1.2 กลุ่มตัวอย่าง กลุ่มตัวอย่างในการศึกษาครั้งนี้ คือ ครอบครัวบ้านสามขา จำนวน 10 ครอบครัว การคัดเลือกกลุ่มตัวอย่างใช้วิธีการสุ่มแบบเจาะจง โดยการสัมภาษณ์ (Key Informants) ในหมู่บ้านและนอกหมู่บ้าน ได้แก่ ผู้ใหญ่บ้าน นักวิชาการพัฒนาชุมชนในศูนย์ช่วยเหลือทางวิชาการพัฒนาชุมชนเขต 5 จังหวัดลำปาง พัฒนาการอำเภอ อำเภอแม่ทะ จังหวัดลำปาง

เกณฑ์ที่สำคัญในการคัดเลือก คือ เป็นผู้ที่เกี่ยวข้องการทำบัญชีครัวเรือนเพื่อแก้ไขปัญหาหนี้สินและยังดำเนินกิจกรรมนี้อย่างต่อเนื่อง จำนวน 10 ครอบครัว ซึ่งสามารถจำแนกประเภทครอบครัวที่สัมภาษณ์ได้ตามตารางที่ 3.1 ดังนี้

จำแนกตามลักษณะโครงสร้างครอบครัว เป็นครอบครัวเดี่ยว 6 ครอบครัวและครอบครัวขยาย 4 ครอบครัว

จำแนกตามการประกอบอาชีพ เป็น ข้าราชการ 2 ครอบครัว เกษตรกร 3 ครอบครัว ค้าขาย 2 ครอบครัว และรับจ้าง 3 ครอบครัว

จำแนกตามวงจรชีวิตครอบครัว เป็นครอบครัวที่ไม่มีบุตร 1 ครอบครัว ครอบครัวเริ่มต้น 2 ครอบครัว ครอบครัวขยาย 5 ครอบครัว และครอบครัวอยู่ตัว 2 ครอบครัว

จำแนกตามการเป็นผู้นำทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ เป็นครอบครัวผู้นำ 5 ครอบครัวและไม่เป็นผู้นำ 5 ครอบครัว

จำแนกตามการเป็นทีมวิจัยชาวบ้าน เป็นที่ปรึกษาทีมวิจัย 4 ครอบครัว ไม่ได้เป็นที่ปรึกษาทีมวิจัย 6 ครอบครัว

ตารางที่ 3.1 กลุ่มตัวอย่างที่ศึกษา

ครอบครัวที่	ลักษณะ ครอบครัว	การประกอบ อาชีพ	วงจรชีวิต ครอบครัว	ทีมนักวิจัย ชาวบ้าน
1	ขยาย	เกษตรกร	อยู่ตัว	ไม่เป็น
2	เดี่ยว	เกษตรกร	อยู่ตัว	ไม่เป็น
3	เดี่ยว	รับราชการ	ไม่มีบุตร	เป็น
4	เดี่ยว	ค้าขาย	ขยาย	เป็น
5	ขยาย	รับราชการ	ขยาย	เป็น
6	เดี่ยว	เกษตรกร	ขยาย	เป็น
7	เดี่ยว	รับจ้าง	ขยาย	ไม่เป็น
8	ขยาย	ค้าขาย	ขยาย	ไม่เป็น
9	เดี่ยว	รับจ้าง	เริ่มต้น	ไม่เป็น
10	ขยาย	รับจ้าง	เริ่มต้น	ไม่เป็น

2. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

การศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ใช้การสัมภาษณ์เจาะลึก (In-depth Interview) แบบมีโครงสร้างและไม่มีโครงสร้างเป็นหลัก และการสัมภาษณ์โดยมีแนวคำถาม (Guideline Interview) เพื่อให้ผู้ถูกสัมภาษณ์ได้แสดงความคิดเห็นอย่างอิสระ เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย มีรายละเอียดดังต่อไปนี้

2.1 การศึกษาข้อมูลบริบทชุมชน เป็นการศึกษาภาพรวมของชุมชนในด้านประวัติความเป็นมา ลักษณะกายภาพ เศรษฐกิจ-สังคมและพัฒนาการของชุมชนที่เกี่ยวข้องกับบริบทครอบครัว ที่ส่งผลต่อการจัดการการเงินในครอบครัว

2.2 การสัมภาษณ์ข้อมูลพื้นฐานครอบครัว (ภาคผนวกที่ ก) เป็นการสัมภาษณ์ มีแนวคำถามแบบไม่มีโครงสร้าง ประเด็นที่สัมภาษณ์แบ่งเป็น 3 ส่วน

1. ประวัติของผู้ถูกสัมภาษณ์ ตั้งแต่เด็กจนถึงปัจจุบัน การศึกษา การดำเนินชีวิต ก่อนที่จะแต่งงาน และสภาพของชุมชนในอดีต
2. บริบทของครอบครัวผู้ถูกสัมภาษณ์ ได้แก่ โครงสร้างครอบครัว การศึกษาของสมาชิกแต่ละคนในครอบครัว

3. การดำเนินชีวิตครอบครัวผู้ถูกสัมภาษณ์ เน้นประวัติการดำเนินชีวิตภายหลังการแต่งงาน

2.3 การสัมภาษณ์เจาะลึกการจัดการการเงินในครอบครัว (ภาคผนวกที่ ข) เป็นการสัมภาษณ์เจาะลึก แบบมีโครงสร้าง ประเด็นที่สัมภาษณ์แบ่งเป็น 2 ส่วน ได้แก่

ส่วนที่หนึ่งเป็นข้อมูลทั่วไปของผู้ถูกสัมภาษณ์ เช่น อายุ อาชีพ การศึกษา รายได้-รายจ่าย หนี้สิน

ส่วนที่สองเป็นการจัดการการเงินในครอบครัว โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อทราบถึงการเปลี่ยนแปลงภายในและภายนอกชุมชนที่ส่งผลต่อการดำเนินชีวิตครอบครัวและส่งผลต่อการใช้จ่ายภายในครอบครัว เป้าหมายในอนาคต วิธีการจัดการรายได้-รายจ่ายและหนี้สินของครอบครัว วิธีการทำบัญชีครัวเรือน ปัญหาอุปสรรคและการวิเคราะห์บัญชีครัวเรือน

2.4 การสัมภาษณ์การจัดการเงินในครอบครัว ภายหลังกิจกรรมการทำบัญชีครัวเรือน (ภาคผนวกที่ ค) เป็นการสัมภาษณ์เจาะลึก โดยมีแนวคำถามแบบไม่มีโครงสร้าง ประเด็นที่สัมภาษณ์แบ่งเป็น 2 ส่วน คือ ส่วนที่หนึ่งเป็นการศึกษาการเปลี่ยนแปลงภายในครอบครัว หลังจากการเข้าร่วมกิจกรรมบัญชีครัวเรือนและส่วนที่สอง ปัญหาและความคิดเห็นที่เกิดขึ้นจากการเข้าร่วมทำบัญชีครัวเรือน

นอกจากเครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย ผู้วิจัยยังได้ใช้เครื่องบันทึกเสียง การบันทึกภาพถ่ายในการบันทึกข้อมูลจากการสัมภาษณ์เจาะลึก โดยได้ขออนุญาตจากผู้ให้ข้อมูลก่อนดำเนินการบันทึกเสียงและถ่ายภาพ

3. วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล

ในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ทำการเก็บรวบรวมข้อมูลในพื้นที่ที่ศึกษาหลายครั้งระหว่างปี พ.ศ. 2548-2552 โดยมีขั้นตอนการเก็บรวบรวมข้อมูลดังต่อไปนี้

3.1 การประสานงานกับผู้ใหญ่บ้านและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ผู้วิจัยได้เข้าพบกับนักวิชาการ ศูนย์ช่วยเหลือทางวิชาการพัฒนาชุมชนเขต 5 จังหวัดลำปาง พัฒนาการอำเภอแม่ทะ จังหวัดลำปาง ปลัดองค์การบริหารส่วนตำบลหัวเสือ อำเภอแม่ทะ จังหวัดลำปาง และผู้ใหญ่บ้านบ้านสามขา ตำบลหัวเสือ อำเภอแม่ทะ จังหวัดลำปาง ผู้วิจัยได้แนะนำตัวและอธิบายถึงวัตถุประสงค์ในการวิจัย เนื้อหาการวิจัยและประโยชน์ที่จะได้รับการวิจัย จากการประสานงานและแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกับนักวิชาการพัฒนาชุมชน ของศูนย์ช่วยเหลือทางวิชาการพัฒนาชุมชน เขต 5 ซึ่งเป็นผู้ที่มีส่วนร่วมในกิจกรรมการพัฒนาชุมชนของบ้านสามขาและเป็นที่ยอมรับของคนในชุมชน ทำให้

ผู้วิจัยได้รับทราบข้อมูลของชุมชนและรายชื่อบุคคลที่สามารถเป็นกลุ่มตัวอย่าง ซึ่งทำให้ผู้วิจัยสามารถประสานงานกับผู้ใหญ่บ้านและได้รับความไว้วางใจจากผู้ใหญ่บ้านได้เป็นอย่างดี รวมทั้งได้รายชื่อครอบครัวที่ดำเนินการจัดทำบัญชีครัวเรือน

3.2 การเก็บข้อมูลบริบทชุมชน ผู้วิจัยได้เก็บรวบรวมข้อมูลประวัติชุมชน ลักษณะของพื้นที่ โครงสร้างทางกายภาพของพื้นที่ จำนวนและลักษณะประชากร การปกครองและการบริหารจัดการ รวมทั้งข้อมูลประเภทต่างๆของชุมชน ซึ่งประวัติหมู่บ้านจะทำให้เห็นพัฒนาการของชุมชนที่เกิดขึ้นจากอดีตถึงปัจจุบันที่มีต่อผลต่อการดำเนินชีวิตครอบครัว ส่วนลักษณะทางกายภาพและเศรษฐกิจ-สังคมของหมู่บ้านที่มีผลต่อการดำเนินชีวิตครอบครัวและความสัมพันธ์ภายในชุมชน

3.3 การสัมภาษณ์เจาะลึกครอบครัวกลุ่มตัวอย่างครั้งที่ 1 ผู้วิจัยได้ทำการคัดเลือกกลุ่มตัวอย่างโดยใช้เกณฑ์ที่กล่าวไว้แล้ว ได้ครอบครัวกลุ่มตัวอย่างจำนวน 10 ครอบครัว โดยเข้าสัมภาษณ์ตามแบบสัมภาษณ์ข้อมูลพื้นฐาน (ภาคผนวก ก) ในการสัมภาษณ์ ผู้วิจัยจะไปพบผู้ถูกสัมภาษณ์ที่บ้านของผู้ถูกสัมภาษณ์ ถ้าผู้ถูกสัมภาษณ์ไม่มีเวลา ผู้วิจัยก็จะนัดหมายไว้ และไปพบในภายหลัง การสัมภาษณ์ จะเริ่มต้นจากการแนะนำผู้วิจัย ชี้แจงวัตถุประสงค์ของการวิจัย รวมทั้งการขอบันทึกเสียงผู้ถูกสัมภาษณ์ด้วย ผู้วิจัยได้รับการตอบรับจากสมาชิกชุมชนเป็นอย่างดีในการเข้าเก็บข้อมูลในพื้นที่ เนื่องจากข้อมูลเป็นข้อมูลการดำเนินชีวิตทั่วไปของผู้ถูกสัมภาษณ์ เป็นข้อมูลกว้างๆ ที่ทำให้ผู้ถูกสัมภาษณ์สามารถพูดคุยได้อย่างสะดวก

3.4 การสัมภาษณ์เจาะลึกครอบครัวกลุ่มตัวอย่างครั้งที่ 2 ผู้วิจัยได้พบกับครอบครัวกลุ่มตัวอย่าง 10 ครอบครัวเป็นครั้งที่สอง โดยสัมภาษณ์ตามแบบสัมภาษณ์การจัดการการเงิน (ภาคผนวก ข) ผู้วิจัยได้สัมภาษณ์เจาะลึกการเงินของครอบครัว การจัดการการเงิน การจัดการหนี้สิน วิธีการจัดการการเงินในครอบครัว แรงจูงใจที่ทำให้ครอบครัวตัดสินใจที่เข้าร่วมในการทำบัญชีครัวเรือนและทำอย่างต่อเนื่อง การแก้ไขปัญหาการเงินในครอบครัว การเก็บรวบรวมข้อมูลเป็นไปด้วยดี การสัมภาษณ์ครั้งนี้เป็นการสัมภาษณ์ที่ลึกลงไปในเรื่องเงิน แต่เนื่องจากผู้วิจัยมีความคุ้นเคยกับครอบครัวกลุ่มตัวอย่าง เพราะเดินทางเข้าหมู่บ้านบ่อยครั้ง ได้มีโอกาสสัมภาษณ์กลุ่มตัวอย่างแล้วทำให้การสัมภาษณ์ครั้งนี้เป็นไปด้วยดี

3.5 การสัมภาษณ์ครอบครัวกลุ่มตัวอย่างครั้งที่ 3 โดยใช้แนวคำถาม การสัมภาษณ์ครั้งนี้ผู้วิจัยต้องการศึกษาการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นกับครอบครัวกลุ่มตัวอย่าง กระบวนการเรียนรู้ของครอบครัวกลุ่มตัวอย่างหลังจากการเข้าร่วมทำบัญชีครัวเรือนเพื่อแก้ไขปัญหาหนี้สิน รวมทั้งความคิดเห็นและปัญหาของครอบครัวกลุ่มตัวอย่าง และปัญหาอื่นๆที่ครอบครัวกลุ่มตัวอย่างพบในขณะที่เข้าร่วมทำบัญชีครัวเรือน

4. การวิเคราะห์ข้อมูล

การวิเคราะห์ข้อมูลใช้การวิเคราะห์เชิงเนื้อหา (Content Analysis) ซึ่งได้ทำไปพร้อมๆ กับการเก็บรวบรวมข้อมูล ด้วยการตรวจสอบความครบถ้วนของข้อมูลว่ามีความเพียงพอตาม วัตถุประสงค์ที่ต้องการศึกษาหรือไม่ และการตรวจสอบความน่าเชื่อถือของข้อมูลด้วยการทบทวน แนวคิดทฤษฎีที่จะนำไปใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูลเพิ่มเติมเป็นระยะ เพื่อทำความเข้าใจกับ ปรากฏการณ์ที่พบจากการศึกษา รวมทั้งการทำความเข้าใจบริบทชุมชนทั้งด้านเศรษฐกิจ-สังคมที่ ส่งผลต่อครอบครัว ผู้วิจัยได้นำข้อมูลมาแยกประเภท จัดหมวดหมู่ วิเคราะห์เปรียบเทียบข้อมูลเพื่อ สร้างข้อสรุปตามกรอบแนวคิดและใช้แนวคิดทฤษฎีที่ศึกษามาอธิบายปรากฏการณ์ที่ได้รับจาก การศึกษา ข้อมูลที่ทำการวิเคราะห์ แบ่งเป็น 2 ส่วน ได้แก่

4.1 ข้อมูลบริบทชุมชน ทำการวิเคราะห์โดยการจัดจำแนกประเภทข้อมูลออกเป็น ประวัติหมู่บ้าน ลักษณะทางกายภาพ ลักษณะประชากรและการปกครอง รวมทั้งผลของการ เปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นภายในชุมชน

4.2 ข้อมูลพื้นฐานครอบครัวจากการสัมภาษณ์แนวคำถามและการสัมภาษณ์เจาะลึก มี ประเด็นต่างๆ ได้แก่ โครงสร้างของครอบครัวที่ศึกษา พัฒนาการการดำเนินชีวิตของครอบครัว การ จัดการการเงินในครอบครัว และทำการวิเคราะห์เปรียบเทียบกับแนวคิดทฤษฎีที่ได้ทำการศึกษา ทบทวนมา นำไปสู่บทสรุปของวิธีการจัดการการเงินของครัวเรือนชนบทที่มีความแตกต่างกัน การ ดำเนินชีวิตและแนวคิดที่จะนำไปสู่กระบวนการจัดการการเงินในระดับครัวเรือนในอนาคต

บทที่ 4

บริบทชุมชนบ้านสามขา

1. ประวัติของชุมชนบ้านสามขา

ชาวบ้านสามขา เดิมเป็นคนอพยพจากบ้านเหล่าหนองปล้อง อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง ในบริเวณบ้านพระบาทหนองหมู ชาวบ้านที่มีฐานะยากจนไม่มีอันจะกิน จะพากันรอนแรมออกป่าล่าสัตว์ เมื่อได้เนื้อสัตว์ก็นำเนื้อสัตว์เหล่านั้นมาย่างเก็บไว้เพื่อนำไปขายในเมือง หลังจากนั้นก็พากันมาทำไร่ข้าว แล้วปลูกกระท่อมอาศัยอยู่บริเวณนั้น ซึ่งเป็นที่ที่มีสัตว์ป่าชุกชุม คินน้ำอุดมสมบูรณ์ดี เมื่อเพื่อนบ้านทราบข่าวเล่าลือก็เดินทางมาสมทบและอพยพมาเรื่อยๆ เมื่อพบทำเลที่เหมาะสม ก็ตั้งเป็นหมู่บ้านอยู่ที่ทุ่งนาบ้านเก่า และตั้งชื่อหมู่บ้านว่า “บ้านแม่หยวก” ตามลักษณะของบริเวณนั้นที่มีต้นกล้วยป่าเต็มพื้นที่

บ้านสามขา มีตำนานเล่าเรื่องราวในอดีตว่า แต่เดิม มีหมู่บ้านเล็กๆ อยู่หมู่บ้านหนึ่ง ประมาณ 20 หลังคาเรือน ไม่ปรากฏชื่อหมู่บ้าน อยู่ทางทิศตะวันตกของห้วยมะเกลือในปัจจุบัน ในหมู่บ้านนี้มีคนล่าสัตว์เลี้ยงชีพอยู่หลายคน วันหนึ่งมีชาวบ้านออกป่าล่าสัตว์ ไปพบเห็นรอยเก้งกินมะกอกป่า จึงดักยิงเก้ง เมื่อเก้งตายชาวบ้านได้พยายามลากเก้งไป แต่ลากไม่ไหวเนื่องจากเก้งตัวใหญ่มาก จึงใช้มีดตัดเฉพาะขาหลังไปขายเดี่ยว ที่เหลือได้นำใบตองมาปิดไว้ รุ่งเช้ากลับไปเอาเก้งปรากฏว่าไม่พบ เพราะมีงูใหญ่มาลากเก้งไปกินในถ้ำ ชาวบ้านจึงพากันฆ่าสุนัขแล้วนำมาเป็นเหยื่อล่องูให้มาติดกับ ชาวบ้านพยายามลากงูออกจากถ้ำแต่ก็ลากไม่ไหว เพราะงูมีขนาดใหญ่มาก จึงระดมคนในหมู่บ้านมาช่วยกันลากงู ยกเว้นหญิงหม้ายคนเดียวที่ไม่ออกไปช่วยลาก เมื่อลากงูออกจากถ้ำได้ จึงเอางูมาที่หมู่บ้านแล้วพากันฆ่าและเนื้อแจกจ่ายกันกินทั้งหมู่บ้าน ยกเว้นหญิงหม้ายที่ไม่ได้รับส่วนแบ่ง เพราะไม่ได้ไปช่วยลากงู พอดกกลางคืนก็มีเทวดามาเข้าฝันหญิงหม้ายว่า คืนนี้ถ้าได้ยินเสียงอะไรที่อีกที่ก็กรี๊ดโครม ห้ามออกจากบ้านเป็นอันขาด พอส่งแล้วเทวดาก็หายไป พอหญิงหม้ายนอนหลับไปอีกก็ตกใจตื่นเพราะมีเสียงดังเหมือนแผ่นดินถล่ม หญิงหม้ายจำความฝันที่เทวดาสั่งไว้ได้ จึงไม่ออกนอกเรือน รุ่งเช้าจึงออกมาดูข้างนอกเห็นบริเวณหมู่บ้านยุบหายไปหมด เหลือแต่บ้านของตนเพียงหลังเดียว หญิงหม้ายจึงได้อพยพไปอาศัยอยู่ในถ้ำทางทิศเหนือของบ้านที่ถล่ม ซึ่งต่อมาเรียกว่า “ถ้ำย่าเถ็ก” ส่วนบริเวณที่หมู่บ้านถล่มเรียกว่า “โป่งหล่ม” ถ้ำนั้นปัจจุบันอยู่ทางทิศตะวันตกของหมู่บ้าน ห่างประมาณ 800 เมตร มีผู้เล่าว่าเป็นถ้ำศักดิ์สิทธิ์ มีของมีค่ามากมาย แต่ไม่มี

ผู้ใดสามารถนำออกมาได้ต้องมีอันเป็นไปทุกราย ปัจจุบันปากถ้ำได้ถูกพายุถล่มปิดตายเป็นแนวยาวประมาณ 180 เมตร และไม่มีผู้ใดกล้าไปเปิดปากถ้ำอีกจนทุกวันนี้ (ทีมวิจัยบ้านสามขา 2547)

ต่อมาเมื่อมีคนอพยพมาอยู่มาก ทำให้ดินถล่มที่มีอยู่มากมายได้ถูกโคลนทำลาย พื้นที่กลายเป็นไร่นาหมด เมื่อไม่มีปากถ้ำ จึงพากันเปลี่ยนชื่อบ้านเป็น “บ้านสามขา” ตามขาแก๊งที่เหลือนางคนก็บอกว่า ชื่อนี้ หมายถึง ก้อนเส้าสามก้อนที่ตั้งหม้อข้าวหม้อแกงไม่ให้ล้น หรือ แก้วสามประการ ที่หมายถึงพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ ตามหลักพระพุทธศาสนา มาจนถึงทุกวันนี้ ในช่วงฤดูฝนมักจะเกิดน้ำป่าไหลหลากท่วมบ้านเรือนบ่อยครั้ง ทำให้เดินทางไปทางไหนก็ลำบาก จึงได้อพยพโยกย้ายมาอยู่บนเชิงเขาที่ราบสูงทางทิศตะวันออกที่เป็นหมู่บ้านในปัจจุบัน และได้มีการย้ายวัดมาอยู่ทางทิศเหนือของหมู่บ้านชื่อ “วัดทุ่งห่าง” (วัดทุ่งร้าง) และย้ายป่าเข้ามาไว้ทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือของหมู่บ้าน เรียกว่า “ม่อนป่าช้า” เนื่องจากชุมชนมีความเชื่อว่า ป่าช้าอยู่ทางไหนต้องสร้างวัดปิดทางเข้าหมู่บ้าน เพื่อป้องกันผีร้ายเข้ามาอาละวาดในหมู่บ้าน

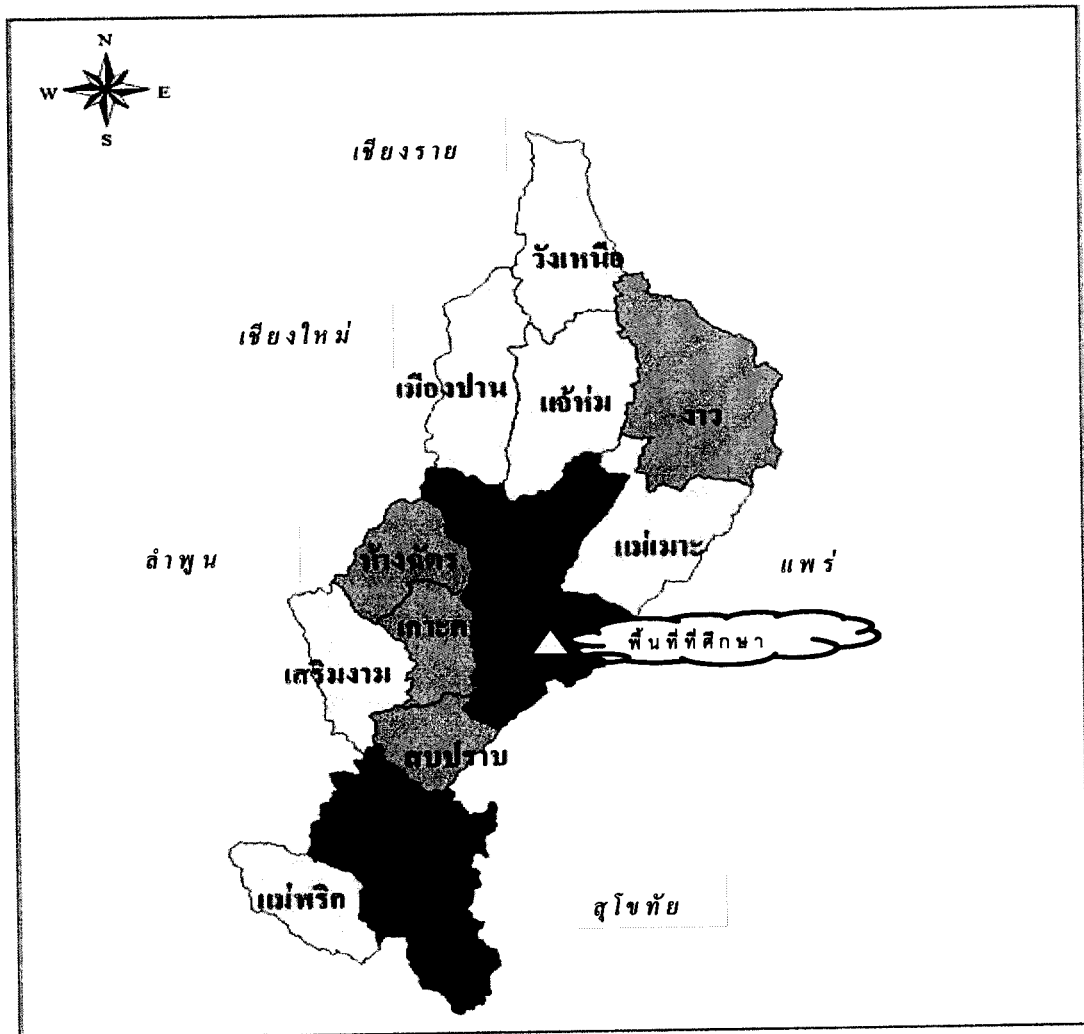
2. ลักษณะทางกายภาพของชุมชนบ้านสามขา

2.1 ที่ตั้งและอาณาเขตติดต่อ

บ้านสามขา หมู่ที่ 6 อยู่ในเขตการปกครองขององค์การบริหารส่วนตำบล อำเภอแม่ทะ จังหวัดลำปาง อยู่ห่างจากตัวเมืองลำปางประมาณ 42 กิโลเมตร

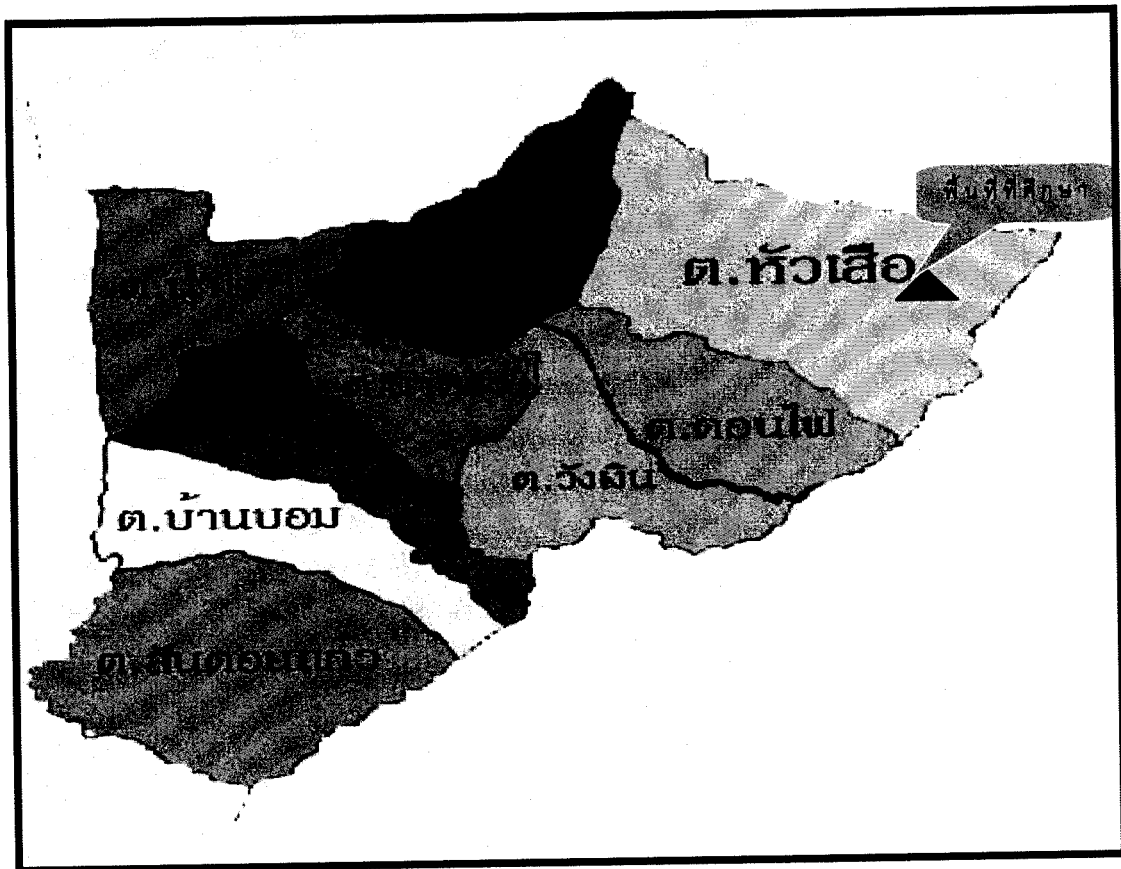
จังหวัดลำปางมีพื้นที่ประมาณ 12,533,961 ตารางกิโลเมตร หรือ 7,833,726 ไร่ เป็นจังหวัดที่มีพื้นที่เป็นอันดับที่ 5 ของภาคเหนือ รองจากเชียงใหม่ ตาก แม่ฮ่องสอนและเพชรบูรณ์ พื้นที่ส่วนใหญ่ร้อยละ 72.1 เป็นพื้นที่ป่าไม้และภูเขา ร้อยละ 16.5 เป็นพื้นที่การเกษตร ส่วนร้อยละ 11.4 เป็นพื้นที่ชุมชนที่อยู่อาศัย ที่สาธารณะและอื่นๆ จังหวัดลำปางแบ่งการปกครองเป็น 13 อำเภอ 99 ตำบล จังหวัดลำปางเคยเป็นศูนย์กลางการคมนาคมทั้งทางรถยนต์และทางรถไฟ และเป็นแหล่งพาณิชย์ ธรรมชาติขนาดใหญ่ของภาคเหนือตอนบน เคยเป็นแหล่งทำไม้ที่ใหญ่ โครงสร้างทางเศรษฐกิจมีลักษณะพึ่งพิงภาคการเกษตรน้อย ส่วนภาคนอกการเกษตร โดยเฉพาะเหมืองแร่ พาณิชยกรรมและการบริการมีความสำคัญมาก เหมืองแร่เป็นส่วนที่มีการขยายตัวอย่างรวดเร็ว เช่น ถ่านหินลิกไนต์ที่ใช้ในการผลิตกระแสไฟฟ้า และแร่ดินขาวที่ใช้ในการผลิตเซรามิก

อาณาเขตติดต่อของจังหวัดลำปาง ทิศเหนือติดต่อกับจังหวัดเชียงใหม่ พะเยา และเชียงราย ทิศใต้ติดต่อกับจังหวัดตาก ทิศตะวันออก ติดต่อกับจังหวัดแพร่ สุโขทัย และทิศตะวันตก ติดต่อกับจังหวัดลำพูน (ภาพที่ 4.1)

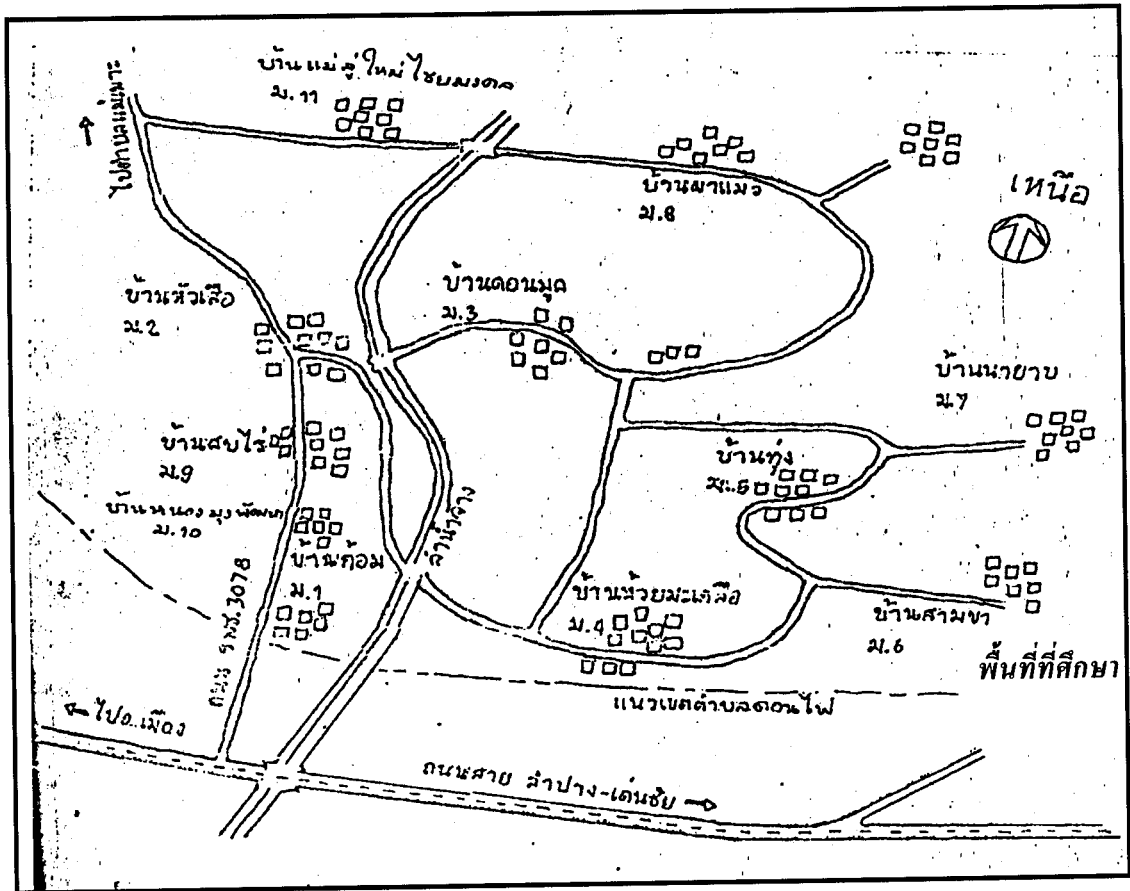
ภาพที่ 4.1 แสดงที่ตั้งและขอบเขตของจังหวัดลำปาง

อำเภอแม่ทะเป็นอำเภอชั้น 2 ตั้งอยู่ทางทิศใต้ของตัวเมืองลำปาง ห่างจากจังหวัด 25 กิโลเมตร มีพื้นที่รวม 762.65 ตารางกิโลเมตร หรือ 476,686.25 ไร่ เป็นพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติ 62.6 ตารางกิโลเมตร หรือ ไร่ 47.8 ของพื้นที่ทั้งหมด เป็นพื้นที่การเกษตร 16.06 ตารางกิโลเมตร หรือไร่ 22.64 อำเภอแม่ทะแบ่งเขตการปกครองออกเป็น 10 ตำบล 78 หมู่บ้าน (ภาพที่ 4.2) อาณาเขตติดต่อของอำเภอแม่ทะ ทิศเหนือติดต่อกับอำเภอเมือง อำเภอแม่เมาะ จังหวัดลำปาง ทิศใต้ติดต่อกับอำเภอสบปราบ จังหวัดลำปาง และอำเภอวังชิ้น จังหวัดแพร่ ทิศตะวันออก ติดต่อกับอำเภอลอง จังหวัดแพร่ และทิศตะวันตก ติดต่อกับอำเภอเกาะคา จังหวัดลำปาง

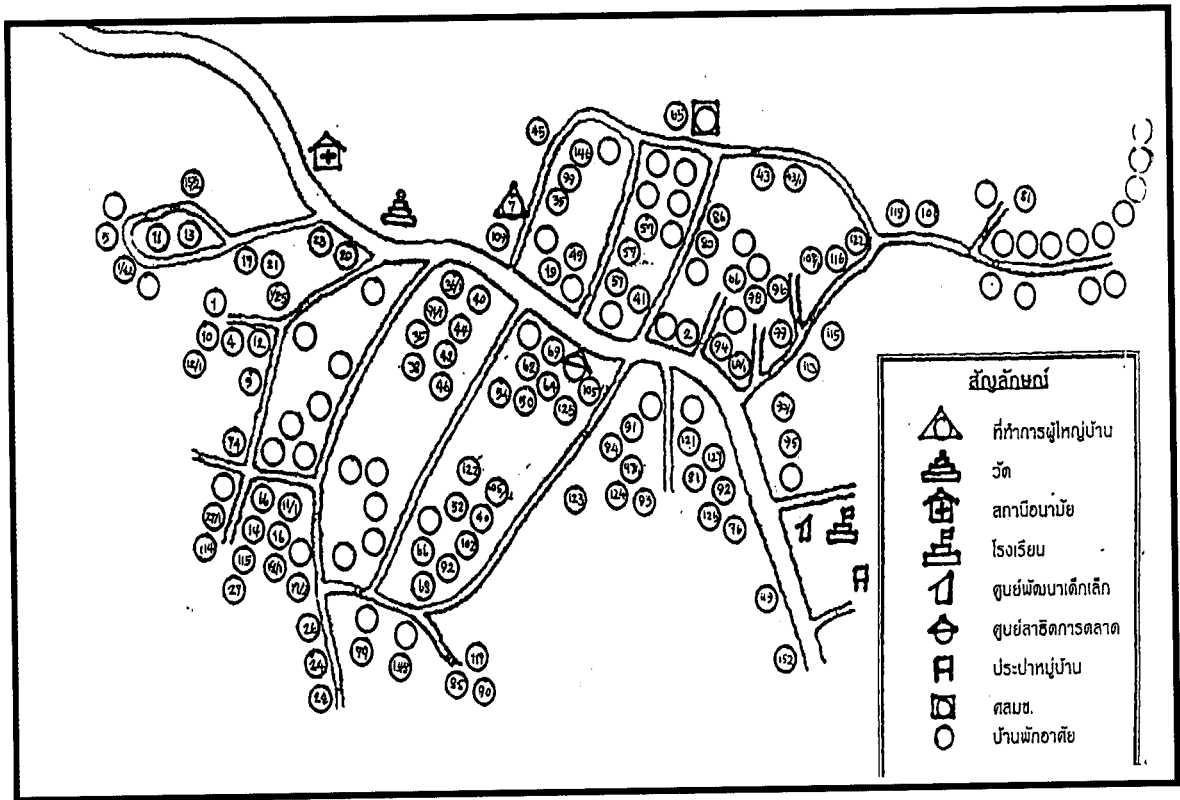
ภาพที่ 4.2 แสดงที่ตั้งและขอบเขตของอำเภอแม่ทะ

องค์การบริหารส่วนตำบลหัวเสือ ได้รับการยกฐานะเมื่อวันที่ 30 มีนาคม 2539 เป็นองค์การบริหารส่วนตำบลชั้น 5 ตำบลหัวเสืออยู่ทางทิศตะวันออกของอำเภอ ห่างจากที่ว่าการอำเภอเป็นระยะทาง 27 กิโลเมตร และห่างจากศาลากลางจังหวัดลำปางประมาณ 29 กิโลเมตร มีพื้นที่ทั้งหมดประมาณ 178.006 ตารางกิโลเมตร หรือประมาณร้อยละ 23.34 ของพื้นที่อำเภอ (ภาพที่ 4.3) แบ่งเขตการปกครองเป็น 12 หมู่บ้าน ประกอบด้วย บ้านก้อม บ้านหัวเสือ บ้านคอนมูล บ้านห้วยมะเกลือ บ้านทุ่ง บ้านสามขา บ้านนายาบ บ้านผาแมว บ้านสบไร่ บ้านหนองมุงพัฒนา บ้านแม่ลูใหม่ ไชยมงคล และบ้านทุ่งพัฒนา อาณาเขตติดต่อ ทิศเหนือ ติดกับ ตำบลสบป่าด อำเภอแม่เมาะ จังหวัดลำปาง ทิศใต้ ติดกับ ตำบลคอนไฟ อำเภอแม่ทะ จังหวัดลำปาง ทิศตะวันออก ติดกับ ตำบลทุ่งเลี้ยง อำเภอลอง จังหวัดแพร่ ทิศตะวันตก ติดกับ ตำบลแม่ทะ อำเภอแม่ทะ จังหวัดลำปาง

ภาพที่ 4.3 แผนที่เขตรับผิดชอบขององค์การบริหารส่วนตำบลหัวเสือ อำเภอแม่ทะ จังหวัดลำปาง

บ้านสามขาตั้งอยู่ทางตะวันออกเฉียงใต้ของจังหวัดลำปาง ห่างจากตัวเมืองลำปาง ประมาณ 42 กิโลเมตร และห่างจากอำเภอแม่ทะ ประมาณ 25 กิโลเมตร ทิศเหนือของบ้านสามขามีอาณาเขตติดต่อกับบ้านนาขามหมู่ที่ 7 ตำบลหัวเสือ อำเภอแม่ทะ ทิศใต้ติดต่อกับบ้านคอนไฟ หมู่ที่ 7 ตำบลคอนไฟ อำเภอแม่ทะ ทิศตะวันออก ติดต่อกับอำเภอลอง จังหวัดแพร่และทิศตะวันตก ติดต่อกับบ้านห้วยมะเกลือ หมู่ที่ 4 ตำบลหัวเสือ อำเภอแม่ทะ (ภาพที่ 4.4)

ภาพที่ 4.4 แผนที่บ้านสามขา ตำบลหัวเสือ อำเภอแม่ทะ จังหวัดลำปาง

2.2 ลักษณะภูมิประเทศ

ลักษณะภูมิประเทศของจังหวัดลำปางเป็นวงรี สภาพพื้นที่เป็นที่ราบสูงและมีลักษณะเป็นแอ่งคล้ายก้นกระทะ มีภูเขาสูงทั่วไปและมีที่ราบลุ่มริมฝั่งแม่น้ำเป็นบางส่วนในบริเวณตอนกลางของจังหวัด

สภาพทั่วไปของอำเภอแม่ทะ เป็นที่ราบสูง มีภูเขาล้อมรอบและเป็นกลุ่มเป็นแนว ร่องลักษณะลูกคลื่น มีเทือกเขาใหญ่เป็นแนวแบ่งเขตของอำเภอลอง จังหวัดแพร่ เรียกว่า ม่อนผาตุ้ม เป็นต้นกำเนิดของลำห้วยต่างๆ และอ่างเก็บน้ำ สภาพแหล่งน้ำมีลำน้ำจากไหลผ่าน 8 ตำบล มีอ่างเก็บน้ำ 1 แห่ง ฝายน้ำล้น 3 แห่ง สภาพดินโดยทั่วไป ดินที่เหมาะสมในการปลูกพืชมีน้อย และมีปัญหาขาดแคลนน้ำเพื่อการเกษตร จึงทำการเพาะปลูกได้ในฤดูกาลเดียว ส่วนพื้นที่บริเวณที่ลาดเนินเขา ซึ่งมีความลาดชัน สภาพดินไม่อุ้มน้ำเพราะเป็นดินที่มีหินกรวดปน แม้จะมีเกษตรกรเข้าไปทำการแผ้วถางปรับปรุงที่ดินเพื่อปลูกพืช แต่มักไม่ได้ผลเพราะมีขีดจำกัดดังกล่าว เกษตรกรจึงปล่อยพื้นที่ไว้ทำให้เกิดการชะล้างหน้าดินเสียหาย ขณะที่พื้นที่ดีมักจะถูกเกษตรกรใช้เป็นที่ปลูก

สร้างบ้าน แร่ธาตุ อำเภอแม่ทะมีทรัพยากรในพื้นที่ดินหลายชนิด อาทิ แร่ถ่านหินลิกไนต์ในเขตตำบลบ้านบอม แร่ดินขาวมีอยู่ทั่วไปแต่ไม่มากนักในตำบลคอนไฟ ศิลาแลงที่ตำบลน้ำใจ และยังมีดินแดงที่ใช้ทำวัสดุก่อสร้างที่ตำบลแม่ทะ

ลักษณะภูมิประเทศขององค์การบริหารส่วนตำบลหัวเสือ ส่วนใหญ่มีพื้นที่เป็นที่ราบเชิงเขาล้อมรอบด้วยภูเขาสูงทั้งสองด้าน คือ ทิศตะวันออกและทิศตะวันตก บริเวณพื้นที่ส่วนใหญ่มีความลาดชันมาก มีพื้นที่ราบเป็นส่วนน้อย มีแม่น้ำแม่จางเป็นแม่น้ำสำคัญของอำเภอไหลผ่าน

พื้นที่ของบ้านสามขาเป็นพื้นที่ราบ ต่างระดับ มีภูเขาและป่าไม้ล้อมรอบ เป็นแหล่งดินขาว พื้นที่ทั้งหมดของหมู่บ้าน 16,291 ไร่ เป็นพื้นที่ต้นน้ำประมาณ 12,000 ไร่ เป็นที่อยู่อาศัย 50 ไร่ ที่นา 1,541 ไร่ พื้นที่สาธารณะประโยชน์และพื้นที่ว่างเปล่า 2,700 ไร่ มีแหล่งน้ำผิวดิน คือ ลำห้วยแม่วังและอ่างเก็บน้ำบ้านสามขา

พื้นที่ป่าใกล้หมู่บ้านมีประมาณ 12,000 ไร่ เป็นผืนป่าที่ติดต่อกัน ไม่มีชื่อเรียก แต่จะมีห้วยอยู่เป็นจุดๆ และจะเรียกผืนป่าที่อยู่ติดกับห้วยนั้นๆ เช่น ป่าห้วยแม่ือง ป่าห้วยสามขา ป่าห้วยแม่โป่ง ปัจจุบัน ป่ามีสภาพค่อนข้างอุดมสมบูรณ์ หมู่บ้านได้มีมาตรการและกฎระเบียบของหมู่บ้านในการป้องกันการตัดไม้ทำลายป่าและช่วยกันอนุรักษ์สภาพความอุดมสมบูรณ์ของป่าอย่างเข้มแข็ง เพื่อให้ผืนป่าคงสภาพและมีความสมดุลทางธรรมชาติให้ยั่งยืนสืบไป นอกจากนี้ หมู่บ้านยังได้จัดแบ่งประเภทของป่าที่อยู่ใกล้หมู่บ้าน ออกเป็นเขตป่าสงวน ป่าใช้สอยและบริเวณที่เลี้ยงสัตว์ ปัญหาการลักลอบตัดไม้ไม่มีแต่ปัญหาไฟป่ายังคงเกิดขึ้นเนื่องจากความประมาทเลินเล่อหรือการจงใจเพื่อไล่ล่าหาสัตว์ป่า ป่าบริเวณบ้านสามขาเป็นแหล่งอาหารตามธรรมชาติของชาวบ้าน ในแต่ละฤดูกาล ในช่วงฤดูฝนจะมีหน่อไม้รวก หน่อไม้ซุง มีเห็ดประเภทต่างๆ เช่น เห็ดป่า เห็ดเผาะ เห็ดลม เห็ดดอบ ช่วงฤดูร้อน จะมีผักหวานป่าและไข่มดแดง นอกจากนี้ยังมีสัตว์ป่า เช่น งู นกหนูแมลง จักจั่น แมงมัน รวมทั้งแก้งและหมีป่า

2.3 เส้นทางเข้าถึง

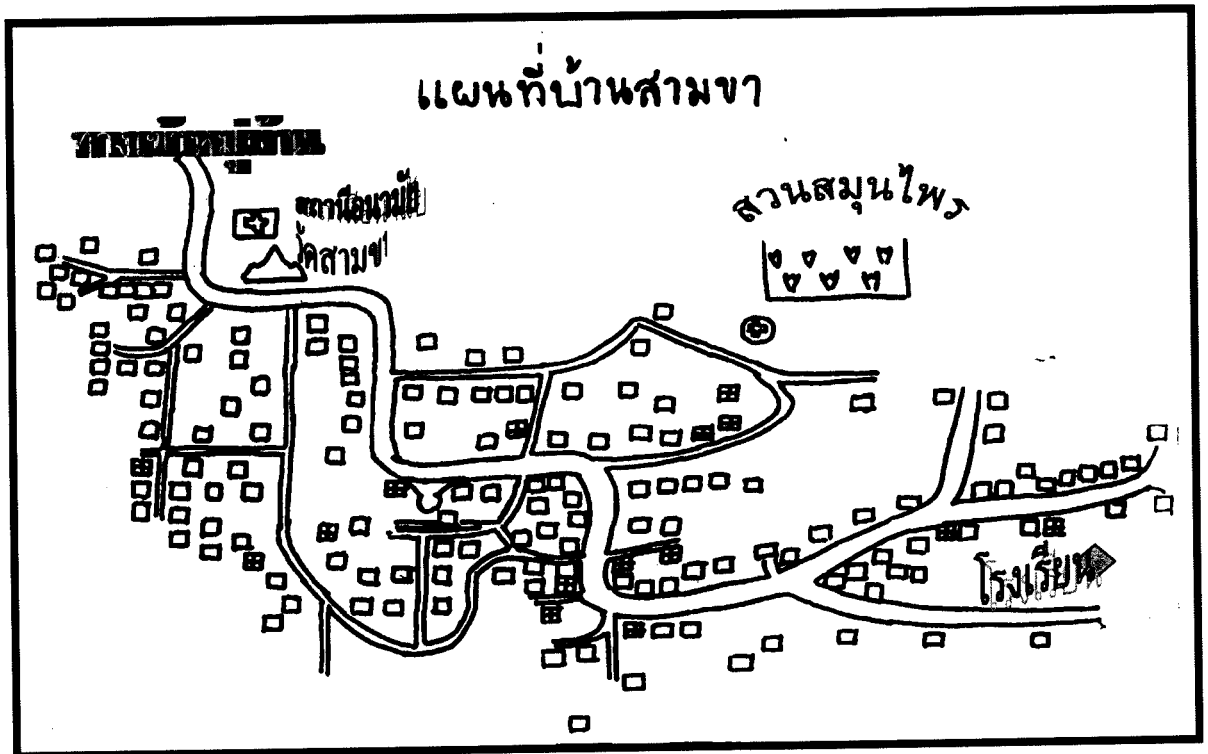
การเดินทางเข้าสู่หมู่บ้านสามขา ตำบลหัวเสือ อำเภอแม่ทะ จังหวัดลำปาง สามารถเดินทางไปตามถนนลำปาง-เด่นชัย ผ่านศูนย์ราชการจังหวัดลำปาง ทางแยกเข้าอำเภอแม่เมาะ และทางแยกเข้าอำเภอแม่ทะ ซึ่งทางแยกเข้าบ้านสามขาจะอยู่ทางซ้ายมือ มีป้ายหมู่บ้านสามขาแสดงไว้ตรงปากทาง เส้นทางจะผ่านตำบลคอนไฟ จนเข้าสู่หมู่บ้านคอนไฟ ด้านซ้ายมือจะมีทางแยกไปบ้านสามขา มีป้ายแสดงอยู่ จากนั้นเดินทางไปจนถึงสามแยก ด้านซ้ายจะไปองค์การบริหารส่วนตำบลหัวเสือ ด้านขวาไปบ้านสามขา ประมาณ 1 กิโลเมตรจะถึงทางสามแยก ทางด้านซ้ายจะไปบ้านทุ่ง ส่วนด้านขวาจะแยกเข้าบ้านสามขา

ถนนจากปากทางที่แยกจากเส้นลำปาง-เด่นชัย เป็นถนนลาดยาง ส่วนถนนใน หมู่บ้านส่วนใหญ่เป็นถนนคอนกรีต การเดินทางส่วนใหญ่ใช้รถจักรยานยนต์และรถยนต์ส่วนตัว โดยสารประจำหมู่บ้านออกวันละหนึ่งเที่ยว ออกจากบ้านสามขา เวลาเช้า สี่นาฬิกา และจะออกจากเมืองลำปางเวลาบ่ายโมง ค่าโดยสารเที่ยวละ 20 บาท นอกจากนั้นมีรถโดยสารสายแม่ทะ-ปางมะโอ จอดรอผู้โดยสารบริเวณโรงพยาบาลศูนย์ลำปาง เริ่มเดินรถตั้งแต่เที่ยงวันจนถึงหกโมงเย็น โดยมีรถวิ่งทุกชั่วโมง รถจะจอดที่บ้านคอนไฟ ตำบลบ้านคอนไฟ หลังจากนั้นจะมีรถรับจากบ้านคอนไฟจะส่งตามหมู่บ้านต่างๆ ในตำบลหัวเสือ คิดค่าโดยสารเที่ยวละ 30 บาท

2.4 การตั้งบ้านเรือน

ถนนในบ้านสามขาเป็นถนนคอนกรีตต่อจากถนนที่จะเข้าสู่หมู่บ้าน บริเวณปากทางเข้าหมู่บ้านจะมีสถานีอนามัยตำบลและวัดสามขา วัดสามขามีพระอุโบสถใหญ่และสวยงาม มีกุฏิสงฆ์และโรงครัว วัดนอกจากจะใช้ในการประกอบพิธีทางศาสนาแล้ว ยังเป็นสถานที่ที่ใช้ในการประกอบกิจกรรมต่างๆของชุมชน เป็นสถานที่ที่ใช้ในการจัดประชุมประชาคม และใช้สำหรับการต้อนรับคณะผู้ศึกษาดูงานด้วยในบริเวณวัดจะมีห้องสมุดประจำหมู่บ้าน ซึ่งแต่เดิมโรงเรียนได้ตั้งอยู่ในบริเวณใกล้วัด แต่ปัจจุบันโรงเรียนได้ย้ายไปตั้งอยู่ท้ายหมู่บ้านตามเส้นทางถนนสายหลัก (ภาพที่ 4.5)

ถนนในหมู่บ้านจะมีถนนสายหลักผ่านกลางหมู่บ้าน แบ่งหมู่บ้านเป็นตอนเหนือของถนนและตอนใต้ของถนน ร้านค้าชุมชนจะอยู่กลางหมู่บ้านบนถนนสายกลาง ศูนย์สาธารณสุขมูลฐานชุมชนอยู่ทางด้านเหนือของถนนสายกลาง จะมีสวนสมุนไพรของชุมชนอยู่ใกล้ๆกัน การตั้งบ้านเรือนจะรวมกันเป็นกลุ่มๆ ส่วนที่นาจะอยู่โดยรอบหมู่บ้าน บ้านเรือนส่วนใหญ่มีลักษณะเป็นบ้านเก่าสร้างด้วยไม้ มีลักษณะเป็นสองชั้น และจะมีบ้านสร้างใหม่อยู่ประปราย

ภาพที่ 4.5 การตั้งบ้านเรือนในหมู่บ้านสามขา ตำบลหัวเสือ อำเภอแม่ทะ จังหวัดลำปาง

3. ลักษณะทางสังคม เศรษฐกิจและวัฒนธรรมของชุมชนบ้านสามขา

3.1 ลักษณะประชากรและอาชีพ

บ้านสามขามีครัวเรือนทั้งสิ้น 167 ครัวเรือน ประชากรรวม 721 คน เป็นชาย 372 คน หญิง 349 คน แบ่งตามช่วงอายุ 0-19 ปี มี 161 คน เป็นชาย 104 คน หญิง 57 คน อายุ 20-59 ปี มี 435 คน เป็นชาย 209 คน หญิง 226 คน อายุตั้งแต่ 60 ปีขึ้นไป มี 125 คน เป็นชาย 59 คน หญิง 66 คน

อาชีพส่วนใหญ่ร้อยละ 90 เป็นเกษตรกร โดยมีอาชีพหลัก คือ ทำนา ทำไร่ เลี้ยงสัตว์ มีบางส่วนที่ประกอบอาชีพรับจ้างทั่วไป ค้าขาย รับราชการและแกะสลัก อาชีพเสริม ได้แก่ แกะสลัก ทอผ้าและรับจ้างทั่วไป รายได้เฉลี่ยของประชากรในหมู่บ้าน 18,252.47 บาท/คน/ปี (ข้อมูลความจำเป็นพื้นฐาน (จปฐ.) ปี 2547)

พื้นที่ทั้งหมด 4,219 ไร่ เป็นที่อยู่อาศัย 50 ไร่ ที่นา 1,216 ไร่ พื้นที่การเกษตรแบบผสมผสาน 40 ไร่ พื้นที่ปลูกไม้ผลอย่างเดียว 200 ไร่ พื้นที่บ่อปลา/สระ 17 ไร่ พื้นที่เพาะปลูกพืชไร่

68 ไร่ พื้นที่สาธารณะประโยชน์และพื้นที่ว่างเปล่า 2,700 ไร่ พื้นที่ป่าอนุรักษ์ 1,200 ไร่ (ทีมวิจัยบ้านสามขา, 2547)

รายได้ทั้งปี 21,719,256 บาท เป็นค่าจ้างเงินเดือน 13,675,000 บาท พี่สาว 356,000 บาท ข้าว 785,300 บาท พี่ชโ 452,300 บาท เลี้ยงสัตว์ 674,500 บาท อื่นๆ 5,786,150 บาท หนี้สินของคนในชุมชน เป็นหนี้ธนาคาร 9,214,499 บาท หนี้สหกรณ์ 4,848,594 บาท หนี้จากกลุ่มต่างๆในชุมชน 1,926,572 บาท หนี้นายทุน 161,980 บาท หนี้เพื่อการศึกษา 3,022,036 บาท และหนี้ อื่นๆ 779,995 บาท (ทีมวิจัยบ้านสามขา, 2547)

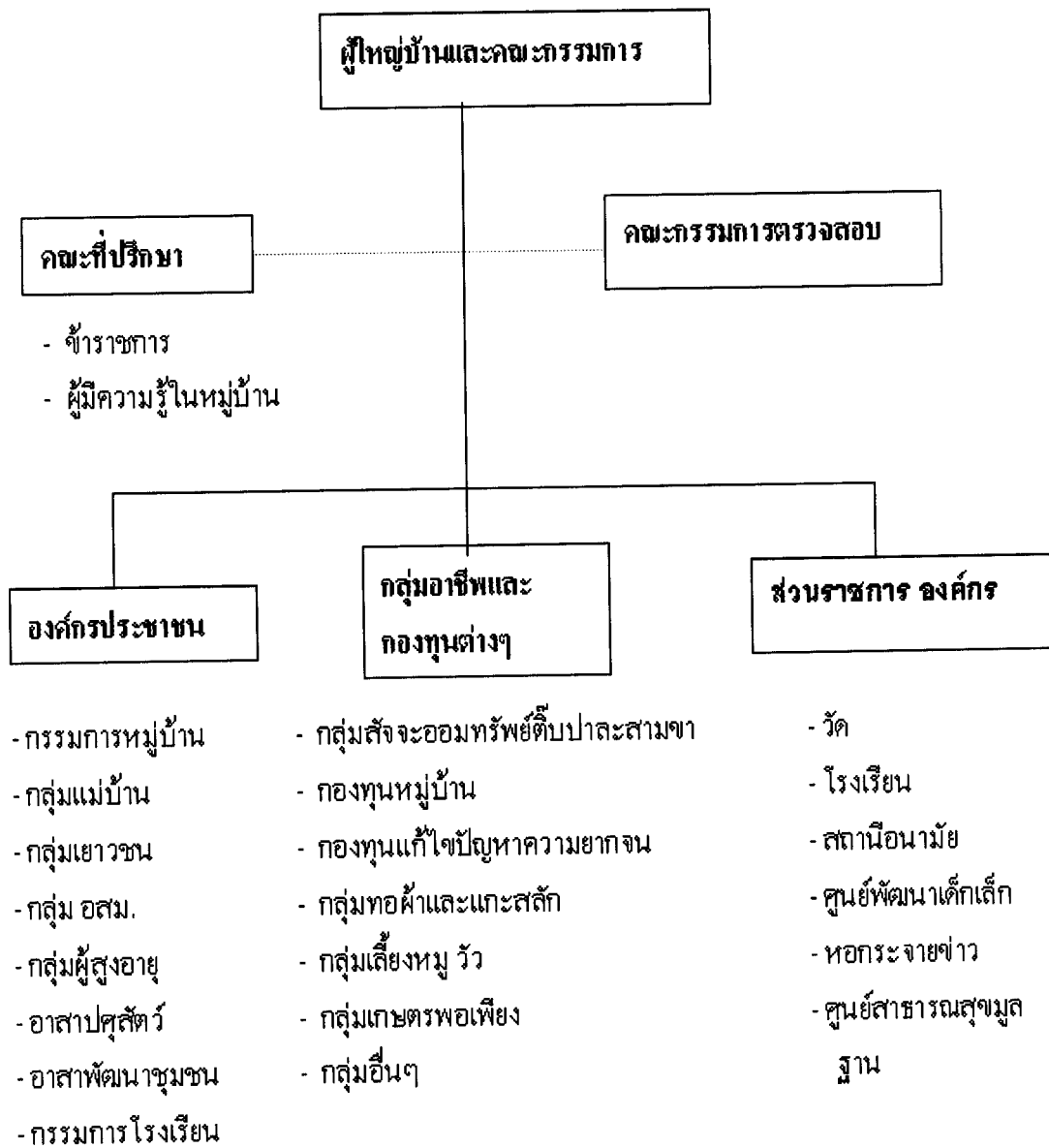
3.2 การปกครอง

ชุมชนบ้านสามขาเป็นชุมชนเล็กๆ อยู่ในเขตการปกครองขององค์การบริหารส่วนตำบลหัวเสือ มีนายชาญ อุทธิยะและนายอินดี ไชยชนะเป็นสมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบลของบ้านสามขา คณะกรรมการหมู่บ้านมี 11 คน ประกอบด้วย นายจำนงค์ จันทร์จอม เป็นผู้ใหญ่บ้าน นายบุญธรรม เถลิงสุข นายณรงค์ วงศ์ปัญญา นายบุญเรือน เฒ่าคำ และนายสวัสดิ์ วงศ์ปัญญา เป็นผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน และกรรมการหมู่บ้านได้แก่ นายกมลเดช วรรณสูงส์ นายสุคำ วงศ์ปัญญา นายทัน สุวรรณวงศ์ นายสว่าง ทิม นางทองใบ เทพพรมงคล และนางนุชรี แก้วปัญญาฟู

นอกจากนั้น ภายในหมู่บ้านได้แบ่งเขตความรับผิดชอบด้านการปกครองอย่างไม่เป็นทางการออกเป็น 15 หมวด มีหัวหน้าหมวดรับผิดชอบแต่ละหมวด ได้แก่ นายพนม ใจใส นายบุญเลิศ ปัญญาฟู นายสมชาย เฒ่าคำ นายพนมเทียน เหล็กดี นายสันติ อุทธิยะ นายจันทร์ดา วรรณสูงส์ นายบุญส่ง บุญเจริญ นายเทศ อินจันทร์ นายสำรวย อภิเดช นายพันลก อุทธิยะ นายสังเวียน ยะโส นายทา จันทร์จอม นายปรีชา เครือแปง นายบุญมา วงศ์จินา และนายสุขสันต์ ชัดดี แต่ละหมวดจะรับผิดชอบดูแลหลังคาเรือนที่อยู่ใกล้เคียงประมาณ 10 หลังคาเรือน โดยหัวหน้าจะทำหน้าที่เป็นเสมือนคณะกรรมการกลางของหมู่บ้าน ในกรณีที่หมู่บ้านจะมีการประชุมหารือหรือดำเนินกิจกรรมใดๆ ในหมู่บ้าน ผู้ใหญ่บ้านจะเชิญหัวหน้าหมวดทั้ง 15 คนมาร่วมประชุมหารือด้วย

ภาพที่ 4.6 แสดงให้เห็นถึงการบริหารจัดการของชุมชนบ้านสามขาที่มีคณะที่ปรึกษาและคณะกรรมการตรวจสอบทำหน้าที่อย่างไม่เป็นทางการกับผู้ใหญ่บ้านและคณะกรรมการหมู่บ้าน ซึ่งผู้ใหญ่บ้านจะทำงานประสานความร่วมมือกับส่วนราชการและองค์กรต่างๆ ส่วนกลุ่มองค์กรต่างๆ ในหมู่บ้านมีทั้งหมด 39 กองทุน โดยกองทุน 8 กองทุนเกิดขึ้นจากการส่งเสริมของหน่วยงานราชการ ได้แก่ กองทุนจัดไร่นา กองทุนโภชนาการและสุขภาพิบาล กองทุนกลุ่มเลี้ยงวัว กองทุนเอดส์ กองทุนกลุ่มทอผ้า กองทุนกลุ่มเลี้ยงวัว กองทุนกลุ่มเลี้ยงวัวพันธุ์พื้นเมือง และกองทุนหมู่บ้าน ส่วนกองทุนที่ทุกครัวเรือนเป็นสมาชิก มี 15 กองทุน ได้แก่ กองทุนโภชนาการและสุขภาพิบาล กองทุนน้ำประปา กองทุนช่วยเหลือผู้สูงอายุ กองทุนยาสัตว์ประจำหมู่บ้าน กองทุน

สมาชิกสงเคราะห์หมู่บ้าน กองทุนอ่างเก็บน้ำ กองทุนสงเคราะห์ราษฎร กองทุนพระณเร กองทุนฉีดยาวั-ควายหมู่บ้าน กองทุนเอดส์ กองทุนวัสดุศึกษา กองทุนเพื่อการศึกษาภิกษุ กองทุนมูลนิธิเพื่อการศึกษาวัดสามขา กองทุนอนุรักษ์ป่า และกองทุนโครงการอบรมทรัพย์นักเรียนชั้น ป. 1-ป. 6 นอกจากนี้ยังมีกองทุนอื่นๆอีก

ภาพที่ 4.6 โครงสร้างการบริหารจัดการของชุมชนบ้านสามขา

3.3 การศึกษา

บ้านสามขามีโรงเรียนในสังกัดสำนักงานการประถมศึกษาแห่งชาติ คือ “โรงเรียนบ้านสามขา” โรงเรียนบ้านสามขาจะตั้งอยู่ด้านท้ายหมู่บ้านตามถนนสายหลัก บริเวณโรงเรียนจะมีศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก 1 แห่ง ด้านซ้ายมือ มีผู้ดูแลเด็ก 1 คน คือ นางนันทนา เฒ่าคำ มีเด็กเข้ารับการเลี้ยงดู จำนวน 20 คน มีสนามกว้างด้านหน้าโรงเรียน ตอนกลางของโรงเรียนประกอบด้วยเรือนพักครู ห้องเรียน ห้องสมุดและคอมพิวเตอร์ บริเวณห้องสมุดเป็นที่ตั้งของธนาคารชุมชนและอินเตอร์เน็ตบ้านสามขา โรงเรียนบ้านสามขาเปิดสอนตั้งแต่ชั้นอนุบาลจนถึงชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 มีครู 6 คน นักเรียน 50 คน นางศิริวรรณ ไชยชนะเป็นอาจารย์ใหญ่ นอกจากนั้นในบริเวณโรงเรียนด้านขวามือ จะมีเรือนชั้นเดียว ใช้เป็นที่พักอาศัยของผู้มาศึกษาดูงาน โดยเรือนนี้ใช้รับรอง นายกรัฐมนตรีทักษิณ ชินวัตร ในช่วงที่มาดูงานบ้านสามขาปี พ.ศ. 2546 ด้วย นอกจากเรือนพักรับรองผู้ศึกษาดูงานแล้วยังมีโรงครัวสำหรับแม่บ้านที่มาประกอบอาหารรับรองผู้ศึกษาดูงาน

ระดับการศึกษาของคนในหมู่บ้านสามขา สามารถแบ่งได้เป็นจประดับปริญญาโท 7 คน ปริญญาตรี 56 คน ระดับประกาศนียบัตรวิชาชีพ (ปวช.) ประกาศนียบัตรวิชาชีพชั้นสูง (ปวส.) 58 คน ระดับมัธยมศึกษาปลาย 102 คน ระดับมัธยมศึกษาตอนต้น 156 คน ระดับประถมศึกษา 280 คน ระดับก่อนประถมศึกษา 22 คน และมีผู้ไม่รู้หนังสือ 9 คน จำนวนนักเรียนที่จบชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 เรียนต่อร้อยละ 100 ในปีการศึกษา 2546

3.4 ศาสนาและวัฒนธรรมประเพณี

ประชาชนส่วนใหญ่ นับถือศาสนาพุทธ มีวัดสามขาเป็นศูนย์กลางจิตใจของคนในหมู่บ้าน วัฒนธรรมประเพณีที่ปฏิบัติสืบทอดกันมา ได้แก่ ประเพณีเย็บเป็๋ง ประเพณีตานก๋วยสลาก ประเพณีปีใหม่เมือง ประเพณีการขึ้นบ้านใหม่ แต่งงาน งานศพ งานบวช ประเพณีสืบทอดบ้าน ประเพณีค้ำสลี การนับถือผีป่า ผีบ้านและการเซ่นไหว้ผี

ประเพณีค้ำสลีเป็นประเพณีที่ต้องมีการทำไม้ค้ำต้นโพธิ์ทุกปีในวันขึ้นปีใหม่เมือง (วันสงกรานต์) ดังนั้นเพื่อเป็นการลดการตัดไม้จากป่า จึงมีการลงมติว่า หมู่บ้านได้มีการแบ่งออกเป็นหมวด 15 หมวด ซึ่งแต่ละหมวดจะนำไม้ค้ำสลีหมวดละ 1 ต้น นอกจากนั้นชุมชนยังได้มีการตั้งกฎเกณฑ์เกี่ยวกับงานศพของหมู่บ้านว่า ในงานศพสิ้นสุดท้ายห้ามไม่ให้มีการเลี้ยงสุราหรือเครื่องคองของเมา หากบ้านใดฝ่าฝืนจะถูกปรับเป็นเงิน 500 บาท

วัฒนธรรมการบริโภคภายในชุมชนยังคงเหมือนเดิม คือ ยังนิยมบริโภคอาหารพื้นเมือง ยกเว้นเยาวชนบางคนจะเปลี่ยนแปลงลักษณะการบริโภคไป วัตถุประสงค์ที่นำมาประกอบอาหารในช่วงฤดูฝนมักจะมีการเพาะปลูกหรืออาจจะเก็บตามป่าได้ แต่ในฤดูแล้ง น้ำที่ใช้น้ำ

การเกษตรไม่เพียงพอ ปัจจุบัน ได้มีการดำเนินการทำฝายแม้วชะลอน้ำตามลำน้ำ และมีอ่างเก็บน้ำพระราชทานอยู่บริเวณใกล้เคียงกับหมู่บ้าน

3.5 โครงสร้างพื้นฐานและสาธารณูปโภค

โครงสร้างพื้นฐาน ประกอบด้วยถนน น้ำประปา ไฟฟ้า ซึ่งถนนภายในบ้านสามขาเป็นถนนคอนกรีตต่อจากถนนลาดยางที่เข้าสู่หมู่บ้าน น้ำที่ใช้ในการอุปโภค-บริโภคเป็นน้ำประปาภูเขา มีใช้ได้ตลอดปี ส่วนน้ำทางการเกษตรมาจากอ่างเก็บน้ำ มีการเปิดปิดเป็นช่วงเวลา บางปีในช่วงฤดูแล้งน้ำค่อนข้างจะน้อย ต้องมีการจัดสรรน้ำและวางแผนการเพาะปลูกเท่าที่จำเป็น

เนื่องจากพื้นที่ของบ้านสามขามีลักษณะเป็นพื้นที่ราบต่างระดับ มีลำห้วยไหลผ่านทำให้เกิดระบบประปาหมู่บ้านขึ้น โดยการทำท่อต่อจากลำห้วยเข้าสู่หมู่บ้าน การทำท่อเข้าหมู่บ้านนั้น เดิมที่มีการทำเป็นรางไม้ไผ่ตามแบบที่ชาวเขาทำ ต่อจากลำห้วยเข้าสู่โรงเรียนบ้านสามขาตั้งแต่ปี 2522 โดยลุงทอง ยะโส เป็นผู้ริเริ่มและมีเพื่อนบ้านที่เป็นตัวตั้งตัวตีอยู่ 5-6 คน เมื่อทำไปได้ 2-3 วัน เพื่อนบ้านเริ่มเห็นเป็นรูปเป็นร่างจึงเข้าช่วยมากขึ้น ใช้เวลาประมาณหนึ่งสัปดาห์ในการต่อรางไม้ไผ่จากโรงเรียนบ้านสามขาไปยังลำห้วย ในปีต่อมา หมู่บ้านได้รับงบประมาณจากโครงการ “เงินผัน” จึงได้เปลี่ยนจากรางไม้ไผ่เป็นท่อพลาสติกฝังดิน

การเก็บค่าน้ำประปาเป็นรายปี ซึ่งจะจัดเก็บทุกวันที่ 1 มกราคมของทุกปี โดยคณะกรรมการกองทุนน้ำประปาจะเป็นผู้ตั้ง ใ้จัดเก็บในบริเวณวัด เมื่อชาวบ้านมาทำบุญที่วัดในวันขึ้นปีใหม่ ก็จะมาจ่ายค่าน้ำประปา ปีละ 60 บาท เงินที่เก็บไว้เพื่อนำไปใช้ซ่อมแซมท่อประปาเมื่อจำเป็น การจัดเก็บค่าไฟฟ้าของบ้านสามขาจะทำโดยหัวหน้าหมวดแต่ละหมวด เมื่อการไฟฟ้านำบิลค่าไฟฟ้ามาให้แก่หมู่บ้าน ผู้ใหญ่บ้านจะแจกจ่ายไปตามหัวหน้าหมวด แล้วทำการเก็บรวบรวมส่งการไฟฟ้า เงินปันผลที่ได้รับจากการเก็บรวบรวมค่าไฟฟ้าจะเข้าเป็นเงินกองทุนสำหรับชุมชน

3.6 ลักษณะทางสังคม

บ้านสามขาเป็นชุมชนดั้งเดิม ที่มีการอพยพโยกย้ายมาจากบ้านเหล่าปล้อง อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง ลักษณะทางสังคมเป็นแบบชนบท มีความสัมพันธ์เชิงเครือญาติค่อนข้างสูง มีกลุ่มเครือญาตินามสกุลเดียวกันหรือเป็นที่น้องกันอยู่เป็นส่วนใหญ่ ตระกูลใหญ่ที่มีอยู่ในหมู่บ้านมี 2-3 ตระกูล ประกอบด้วย “ยะโส” (ประมาณ 17 หลังคาเรือน) “วรรณสุวรรณ” (ประมาณ 7 หลังคาเรือน) นามสกุล “จันทร์จอม” (ประมาณ 7 หลังคาเรือน) “วงศ์จินา” และอื่นๆ

ความสัมพันธ์ของคนในชุมชนเป็นแบบแนวราบ มีความเป็นอยู่แบบช่วยเหลือเกื้อกูลกัน มีความนับถือผู้นำ มีลักษณะของความเป็นกลุ่มเป็นชุมชนค่อนข้างสูง เห็นได้จากการใช้เวทีของชุมชนในการแก้ไขปัญหาต่างๆ เช่น ปัญหาท่อประปาชำรุด ต้องมีการซ่อมแซม การแก้ไขปัญหาโดยการเก็บค่าน้ำประปารายปี และมีการตั้งคณะกรรมการน้ำประปา หรือการเก็บค่าไฟฟ้าใน

ชุมชน เดิมมีผู้รับจ้างการไฟฟ้าภูมิภาคเข้ามาเก็บ แต่ก็มีปัญหาไม่สามารถเก็บได้ครบ ชุมชนจึงได้ทำหน้าที่เก็บเงินค่าไฟฟ้าส่งให้การไฟฟ้าแทน โดยให้หัวหน้าหมวดบ้านแต่ละหมวด ทำหน้าที่เก็บรวบรวม ค่าตอบแทนในการเก็บค่าไฟฟ้าที่ได้เข้าเป็นส่วนกลางของชุมชน ซึ่งนำมาใช้ประโยชน์ในชุมชนเอง หรือการแก้ไขปัญหาพื้นที่ป่า ได้มีการตั้งตัวแทน คือ คณะกรรมการหมู่บ้าน ในการดำเนินการแก้ไขปัญหาพื้นที่ป่า

4. พัฒนาการและการเปลี่ยนแปลงภายในชุมชนบ้านสามขา

บ้านสามขาได้มีการอพยพโยกย้ายมาตั้งถิ่นฐาน เนื่องจากเป็นพื้นที่ที่มีทำเลดี ดินน้ำอุดมสมบูรณ์ ซึ่งถ้าย้อนหลังไปปี พ.ศ. 2508 ชุมชนมีพัฒนาการตามตารางที่ 4.1

ตารางที่ 4.1 ประวัติพัฒนาการ (Timeline) ของชุมชน

ปี พ.ศ.	เหตุการณ์ของชุมชน
2508	ชุมชนมีลักษณะเป็นชุมชนดั้งเดิม การคมนาคมลำบาก
2517	มีโทรทัศน์ขาว-ดำ ใช้ไฟจากแบตเตอรี่
2522	ทำ “ประปาไม้ไผ่” ต่อน้ำจากลำห้วย
2523	ปรับปรุงท่อประปาให้คงทน
2529	มีไฟฟ้าเข้าสู่หมู่บ้าน มีเครื่องใช้ไฟฟ้าใช้
2530	เริ่มเก็บค่าน้ำประปา เพื่อเป็นเงินทุนในการซ่อมบำรุง
2537	จัดตั้งกองทุนน้ำประปา และมีคณะกรรมการน้ำประปาหมู่บ้าน
2539	ทำเวทีประชาคม วิเคราะห์ปัญหาชุมชน
2540-41	ใช้กระบวนการประชาคมในการแก้ปัญหาหนี้สิน
2541	จัดตั้งกลุ่มสัจจะออมทรัพย์ตำบลสามขา
2543	มีการสำรวจภาวะหนี้สินของทุกครัวเรือน
2544-46	ทำ “ประชานิยม” เพื่อแก้ไขปัญหาหนี้สินของชุมชน สนับสนุนโดยสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัยภาคเหนือ
2550	ทำน้ำดื่ม “ดื่บปลาละ”

ข้อมูลของชุมชน ย้อนหลังไปเมื่อปี พ.ศ. 2508 ชุมชนบ้านสามขามมีลักษณะเป็นชุมชนดั้งเดิม การติดต่อกับโลกภายนอกค่อนข้างลำบาก จะต้องใช้วิธีการเดินเท้า ยังไม่มีถนน มีเฉพาะทางเท้าและทางเกวียนเป็นหลัก การเดินทางไปและกลับใช้เวลาเป็นวันๆ ในช่วงต่อมา การเดินทางเข้าเมืองต้องเดินเท้าไปราว 7 กิโลเมตร ไปขึ้นรถอีกหมู่บ้านหนึ่ง เพื่อเข้าเมืองและกลับมาถึงหมู่บ้านอีกครั้งตอนค่ำ เมื่อถนนหนทางสะดวก รถที่เข้าถึงหมู่บ้านครั้งแรกเป็นรถที่วิ่งมาจากอำเภอ เป็นรถรุ่นที่ใช้เหล็กหมุนสตาร์ทที่หัวรถ ต่อมาเป็นรถมอเตอร์ไซค์ และมีผู้นำรถไถนาแบบเดินตามมาใช้ เป็นเหตุให้เกิดการกู้เงินจากธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์ (ธ.ก.ส.) มาเพื่อซื้อรถไถนา เมื่อมีรถไถนาเข้ามาแทนที่ควายอย่างสิ้นเชิง ชาวบ้านจึงเปลี่ยนการปลูกพืชจากเพื่อบริโภคเป็นการปลูกเพื่อขาย หันมาใช้ปุ๋ยใช้ยาฆ่าแมลงกันมาก ทำให้ต้นทุนการผลิตสูงขึ้นแต่รายได้ไม่ได้เพิ่มตาม ภาวะหนี้สินของเกษตรกรจึงเริ่มพอกพูนขึ้นเป็นลำดับ

ปี พ.ศ. 2517 กระแสไฟฟ้าที่ใช้ในชุมชนได้จากแบตเตอรี่ ส่วนโทรทัศน์ยังเป็นภาพขาว-ดำ จอขนาด 12 นิ้ว ผู้นำชุมชนได้พยายามนำไฟฟ้าเข้าสู่ตำบลหัวเสือเป็นครั้งแรก ในระหว่างการประสานงานกับการไฟฟ้า ได้มีการตัดไม้ในป่าบ้านสามขามาเพื่อทำเป็นเสาไฟฟ้า แต่เมื่อยังไม่ได้ใช้ ไม้ที่ตัดไว้ก็ผุพังหรือไม้ก็ถูกลักขโมยไปจนหมด

ปี พ.ศ. 2522 มีการจัดทำ “ประปาไม้ไผ่” โดยการท่อน้ำจากลำห้วยมายังโรงเรียนและครัวเรือนที่อยู่ห่างลำห้วยมากๆ ผู้ที่คิดดัดแปลง คือ นายทอน ยะโส ผู้ที่สนใจและอาสาเข้าช่วยกันคิดช่วยกันทำงานมีเพียง 6 คน เท่านั้น คือ พ่อน้อยอินทร์จันทร์ วงศ์ป้อมหล้า นายทอน ยะโส นายศรีนวล อุทธิยะ นายคำ อินทร์มาป็น นายมูล วงศ์ปัญญา และนายชุม วงศ์ปัญญา โดยกลุ่มได้ทำการสำรวจและวางแนวไม้ไผ่จากโรงเรียนบ้านสามขาไปยังภูเขาเป็นระยะทางประมาณ 1,300 เมตร

ปี พ.ศ. 2523 มีการปรับปรุง “ประปาไม้ไผ่” โดยทางราชการได้จัดสรรงบประมาณเพื่อจัดซื้อเครื่องมืออุปกรณ์ต่างๆที่จำเป็นในการปรับปรุง ใช้ท่อพลาสติกแทนรางไม้ไผ่ ส่วนแรงงานเป็นของชุมชนทั้งหมด

ปี พ.ศ. 2529 ไฟฟ้าเข้าสู่หมู่บ้าน โดยมีเสาไฟฟ้าที่เป็นเสาปูนมาตรฐาน มาพร้อมชาวบ้านเปลี่ยนโทรทัศน์ขาว-ดำเป็นโทรทัศน์สี มีตู้เย็น พัดลม เตารีด บางครอบครัวจึงต้องไปกู้หนี้ยืมสินเพื่อนำไปซื้อเครื่องใช้ไฟฟ้าต่างๆที่อยากได้ ชาวบ้านก็มีหนี้สินเพิ่มขึ้นจากการซื้อเครื่องใช้ไฟฟ้าเหล่านี้ การเก็บค่าไฟฟ้าภายในหมู่บ้านในช่วงหลังจะให้หัวหน้าหมวดแต่ละหมวดเป็นผู้รวบรวมจากแต่ละบ้าน เมื่อนำเงินค่าไฟฟ้าเหล่านี้ไปส่งให้การไฟฟ้า การไฟฟ้าจะให้ค่าตอบแทนแก่หมู่บ้าน ปี พ.ศ. 2546 ได้ผลตอบแทน 14,000 บาท ซึ่งเงินส่วนนี้จะนำไปใช้ในกิจกรรมส่วนรวมของหมู่บ้าน

ปี พ.ศ. 2530 เนื่องจากปัญหาท่อประปาชำรุด การซ่อมแซมต้องมิงงบประมาณ จึงมีการจัดเก็บค่าน้ำประปาที่ใช้ภายในครัวเรือน โดยคิดครัวเรือนละ 20 บาทต่อปี เพื่อนำไปใช้ในการซ่อมแซมหรือบำรุงรักษาท่อประปาภายในหมู่บ้าน

ปี พ.ศ. 2537 มีการจัดตั้งกองทุนน้ำประปา ตั้งคณะกรรมการน้ำประปาดำเนินการควบคุมการใช้น้ำประปาภายในหมู่บ้าน รายได้ของกองทุนน้ำประปามาจากการเก็บค่าน้ำประปารายปีแต่ละครัวเรือน และได้ขึ้นค่าน้ำประปาปีละ 20 บาทเป็นปีละ 60 บาท ใน ปี พ.ศ. 2544

ปี พ.ศ. 2539 ชุมชนบ้านสามขาได้จัดเวทีประชาคมขึ้น เพื่อทำการวิเคราะห์ปัญหาของตนเองและจัดลำดับความสำคัญ ปัญหาที่สำคัญอันดับแรก คือ ยาเสพติด และหนี้สินเป็นปัญหาที่สำคัญรองลงมา

ปี พ.ศ. 2540-41 ได้ริเริ่มแก้ปัญหาหนี้เสียภายในหมู่บ้าน โดยใช้กระบวนการจัดทำประชาคมเข้าช่วย เริ่มจากการลดอัตราดอกเบี้ยเงินกู้ จนกระทั่งมีการไม่เก็บดอกเบี้ยเลย เพียงแต่ให้เริ่มทยอยใช้คืน หากไม่สามารถส่งคืนหรือขาดส่ง 3 งวด ชุมชนก็ได้มีการตั้งมาตรการในการจัดการไว้

ในปลายปี พ.ศ. 2541 ชาวบ้านรวมตัวกันจัดตั้งกลุ่มสัจจะออมทรัพย์ตำบลสามขา โดยใช้รูปแบบจากกลุ่มออมทรัพย์ของพระอาจารย์สุบิน สุป็นโนจากจังหวัดตราด และแนวคิดจากกลุ่มสัจจะออมทรัพย์ของครูชบ ยอดแก้ว จังหวัดสงขลา โดยการจัดตั้งครั้งแรกมี สมาชิก จำนวน 553 คน ปัจจุบันมีสมาชิก 654 คน กิจกรรมของกลุ่มสัจจะออมทรัพย์นอกจากการออมทรัพย์แล้วมีการจัดตั้งร้านค้าชุมชนเพื่อช่วยเหลือชาวบ้านมิให้ซื้อสินค้าราคาแพงเกินไป และได้สะสมรายได้จนสามารถก่อสร้างร้านค้าอาคารถาวร โดยไม่ได้ใช้งบประมาณของทางราชการ การบริหารจัดการร้านค้าชุมชน มี กรรมการที่ปรึกษา ประธานร้านค้าชุมชน ผู้จัดการ พนักงานขาย เลขานุการและ เภรัญญิก ซึ่งล้วนแต่เป็นคนในชุมชนร่วมกันรับผิดชอบ การตรวจคลังสินค้าและคิดผลกำไรประจำปี จะทำในวันที่ 5 ตุลาคมของทุกปี มีการจัดสรรผลกำไร โดยมีข้อกำหนด คือ จ่ายปันผลให้สมาชิกกลุ่มสัจจะออมทรัพย์ร้อยละ 30 เหลือคืนแก่ผู้ซื้อร้อยละ 30 บำรุงร้านค้าร้อยละ 20 กองทุนสำรองร้อยละ 10 กองทุนสาธารณประโยชน์ร้อยละ 5 และ โบนัสกรรมการร้อยละ 5

ปี พ.ศ. 2543 เริ่มมีการสำรวจภาวะหนี้สินของทุกครัวเรือน และพบว่า จำนวนหนี้สินทั้งหมดมีรวมกันมากถึง 18 ล้านบาท เป็นหนี้ ธกส. ประมาณ 10 ล้านบาท ที่เหลือเป็นหนี้กองทุนต่างๆในชุมชนและหนี้นอกระบบ แม้ว่าจะมีการแก้ไขปัญหาโดยการจัดตั้งกลุ่มสัจจะออมทรัพย์ตำบลสามขา ก็ยังไม่สามารถคลี่คลายปัญหาหนี้สินลงได้ ทำให้ชุมชนเริ่มคิดและรู้สึกตนเองถึงภาวะหนี้สินที่มีอยู่และมีความพยายามที่จะแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้น แต่เนื่องจากขาดแนวทางที่เป็นแบบแผนและมีระบบการจัดการที่ชัดเจน ทำให้คุณนพพร นิลณรงค์ นักวิชาการพัฒนาชุมชน ศูนย์พัฒนา

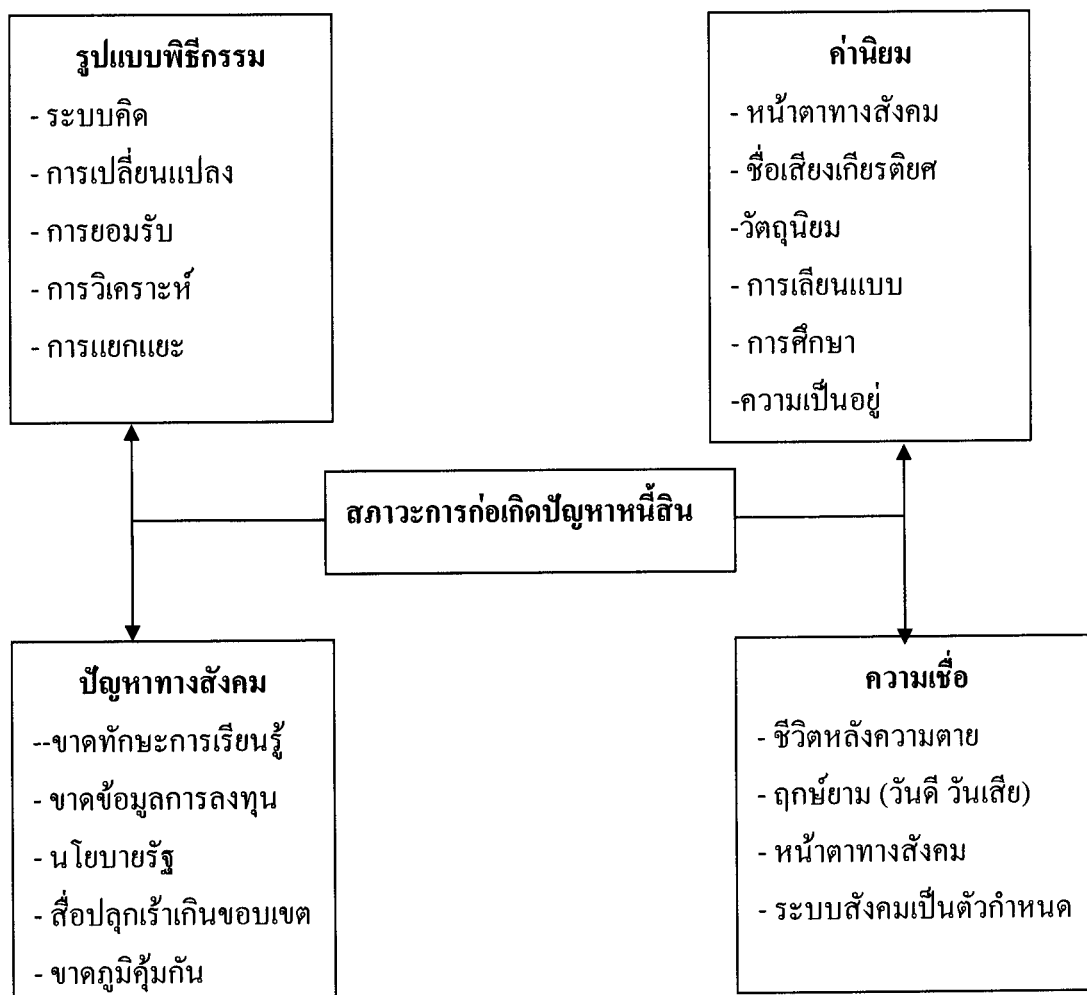
ชุมชนเขต 5 จังหวัดลำปาง เข้ามาชักชวนให้คนในชุมชนเข้าร่วมกระบวนการทำงานวิจัยแบบมีส่วนร่วม โดยขอรับการสนับสนุนงบประมาณจากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัยภาคเหนือ

ปี พ.ศ. 2544-46 ชุมชนได้รับการสนับสนุนงบประมาณการวิจัยจากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัยภาคเหนือ ทำวิจัยในประเด็นการแก้ไขปัญหาหนี้สินของชุมชน ทีมวิจัยชาวบ้าน 14 คน มีผู้ใหญ่จ่านงค์ จันทร์จ่อม เป็นหัวหน้าโครงการ มีทีมงานจากศูนย์ประสานงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นจังหวัดลำปางเป็นพี่เลี้ยง

ปี พ.ศ. 2550 ชุมชนนำน้ำประปาไปตรวจ พบสารตกค้างอยู่ในน้ำประปา ทำให้เกิดแนวคิดจัดตั้งโรงทำน้ำดื่ม เพื่อให้เด็กในโรงเรียนดื่มน้ำที่มีคุณภาพ ได้รับการสนับสนุนทุนเริ่มต้นจากเครื่องปั๊มซีเมนต์ที่เป็นเครื่องขายพันธมิตรของบ้านสามขา เมื่อมีโรงทำน้ำดื่ม คนในหมู่บ้านเริ่มสนใจจะอยากได้น้ำดื่มไปทานที่บ้าน ทำให้เกิดการขยายกิจการ และปรับปรุงโรงกรองน้ำให้มีมาตรฐาน และส่งให้คณะกรรมการอาหารและยา ได้ตรวจสอบมาตรฐานและออกใบรับรอง น้ำดื่ม “ดีปาละ” บรรจุขวดและถังขาย มีลูกค้าทั้งคนในชุมชนและชุมชนใกล้เคียง

5. การแก้ไขปัญหาหนี้สินภายในชุมชนบ้านสามขา

ปัญหาหนี้สินเกิดขึ้นในชุมชน ชุมชนบ้านสามขาได้ทำการสรุปไว้ตามภาพที่ 4.7 เป็นการสรุปหลังจากการเรียนรู้การทำวิจัย “การแก้ไขปัญหาหนี้สิน” และทำร่วมกับชุมชนบ้านดงคำบลนาขาง อำเภอสบปราบ จังหวัดลำปาง และชุมชนอำเภอนาหมื่น จังหวัดน่าน สรุปไว้ว่า ปัญหาหนี้สินเกิดจากรูปแบบพิธีกรรม ค่านิยม ปัญหาทางสังคม และความเชื่อ ซึ่งปัญหาหนี้สินที่เกิดจากพิธีกรรม คือ งานแต่งงาน งานบวช งานศพ ส่วนใหญ่จะมีค่าใช้จ่ายสูง โดยเฉพาะงานศพ ที่มีต้องมีการเลี้ยงอาหารแขก มีการเลี้ยงเหล้า และตั้งวงเล่นการพนันเพื่ออยู่เป็นเพื่อนศพ ส่วนปัญหาหนี้สินจากค่านิยม คือ ความคิดในเรื่องหน้าตาทางสังคม ชื่อเสียง วัตถุนิยม การลอกเลียนแบบเพื่อนบ้าน การศึกษาที่ต้องมีสูงขึ้น และความเป็นอยู่ ปัญหาทางสังคม คือ ชาวบ้านขาดทักษะการเรียนรู้ ขาดข้อมูลที่จำเป็นในการลงทุน นโยบายรัฐ สื่อโฆษณาต่างๆ ที่ปลุกเร้าเกินขอบเขต กระตุ้นความอยากได้ออกมืงของชาวบ้าน และการขาดภูมิคุ้มกันของชาวบ้าน ประเด็นสุดท้าย คือ ความเชื่อ ทั้งความเชื่อเรื่องชีวิตหลังความตาย ฤกษ์ยาม หน้าตาทางสังคม และระบบสังคมที่เป็นตัวกำหนดความเชื่อที่ส่งผลต่อความต้องการของชาวบ้าน

ภาพที่ 4.7 สถานการณ์ก่อเกิดของปัญหาหนี้สินภายในบ้านสามขา
(จากหนังสือ “สานกำกิด ขยายพะเหญา หนทางพัฒนาของสามพื้นที่”) หน้า 90

เมื่อประสบปัญหาด้านการเงิน/หนี้สินภายในชุมชน ทางออกที่ได้ชุมชนบ้านสามขา ดำเนินการ คือ การระดมเงินออมภายในชุมชน โดยจัดตั้งกลุ่มสัจจะออมทรัพย์ตำบลป่าละจัน ตามแนวคิดกลุ่มออมทรัพย์ของครูชบ ยอดแก้ว และพระอาจารย์สุบิน สุปัน โน แต่ก็ยังไม่สามารถแก้ปัญหาได้ ทำให้ชุมชนบ้านสามขาเกิดความต้องการที่จะศึกษาปัญหาหนี้เสียของชุมชน

จุดเริ่มต้นของการทำงานวิจัยของบ้านสามขา คือ คุณณพพร นิลณรงค์ นักวิชาการพัฒนาชุมชน และเป็นผู้ประสานงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นจังหวัดลำปาง ได้สนับสนุนให้ชุมชนทำการ

วิจัยเพื่อแก้ไขปัญหาหนี้เสียภายในชุมชน เป็น “งานวิจัยเพื่อท้องถิ่น” เป้าหมายของการวิจัยเพื่อให้ชุมชนได้ทำการศึกษาสภาพและทบทวนภาวะหนี้สินของชุมชน โดยชุมชนต้องร่วมกันค้นหาปัจจัย เงื่อนไขของการก่อเกิดและการเพิ่มพูนของหนี้สินภายในชุมชน ทีมวิจัยประกอบด้วยแกนนำหลัก 14 คน ใช้กระบวนการประชาคมเป็นเครื่องมือในการส่งเสริมการมีส่วนร่วมให้ทุกครัวเรือนเข้าร่วมในโครงการ

ชุมชนได้เริ่มต้นการวิจัยด้วยการ “เรียนรู้ตนเอง ทบทวนสถานะหนี้สิน” ด้วยการสำรวจหนี้สิน แบ่งพื้นที่รับผิดชอบให้ทีมวิจัย 1 คน รับผิดชอบ 10 ครัวเรือน ซึ่งผู้นำ/ทีมวิจัยได้เปิดเผยข้อมูลของหนี้สินตนเองก่อน ทำให้ครัวเรือนทุกครัวเรือนเปิดเผยหนี้สินของตนเอง ทีมวิจัยได้นำข้อมูลเหล่านั้นมาแยกประเภท จัดหมวดหมู่ และคืนข้อมูลสู่ชุมชน โดยการจัดทำป้ายข้อมูลหนี้สิน รายรับ-รายจ่ายของชุมชน ณ บริเวณริมถนนหมู่บ้านสามขา

เมื่อได้ข้อมูลหนี้สินที่มีถึง 18 ล้านบาท ทำให้เกิดความต้องการรู้ว่า หนี้สินมาจากที่ไหนบ้าง “บัญชีครัวเรือน” ได้ถูกนำมาใช้เป็นเครื่องมือ โดยชุมชนได้ร่วมกันออกแบบเครื่องมือเอง มีการแบ่งหมวดหมู่ และมีตัวแทนรับผิดชอบในการติดตามทุกครัวเรือนตามหมวดบ้าน และทุกเดือนจะมีการนำบัญชีครัวเรือนมาสรุปในเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ มีการวิเคราะห์ร่วมกัน ปรับเปลี่ยนวิธีคิด วิธีปฏิบัติ

ครัวเรือนบ้านสามขาได้ใช้ข้อมูลค่าใช้จ่ายจาก “บัญชีครัวเรือน” มาวิเคราะห์เพื่อปรับลดค่าใช้จ่าย โดยเฉพาะค่าอุปโภค-บริโภค ด้วยการหาอาหารจากป่า กินอาหารตามฤดูกาล ลดการซื้อจากภายนอก เช่น น้ำยาล้างจาน แชมพู น้ำพริกปราบ และการลดการใช้จ่ายงานสังคม นอกจากนั้นยังมีการรวมกลุ่มเพื่อสร้างรายได้เสริม เช่น กลุ่มเลี้ยงไก่ กลุ่มตัดผม กลุ่มกลีกรมปลอดสารพิษ รวมทั้งกิจกรรมลดหนี้ เช่น การช่วยทำงานแบบลงแขก การประหยัดในงานบุญ งานพิธี การรวมกลุ่มทำธุรกิจชุมชน

ป่า กลายเป็นแหล่งอาหาร แหล่งต้นน้ำ เพื่อให้ชุมชนได้ลดค่าใช้จ่าย ดังนั้น ความสำคัญของป่าจึงเกิดขึ้น ทำให้เกิดจิตสำนึกในการรักษาดูแลทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมมากขึ้น การหันกลับมามองตนเอง ทำให้เกิดการศึกษาดูงานเพื่อเรียนรู้จากชุมชนต้นแบบ เช่น ชุมชนเชียงรายอโศก และชุมชนไพศาลอโศก เป็นการสร้างแนวคิด/ข้อคิดเห็นใหม่ๆ ในการดำเนินชีวิต การรู้เท่าทันกระแสทุนนิยม ก่อให้เกิดการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมในการใช้ชีวิตอย่างเหมาะสมและรู้เท่าทัน มีการปรับเปลี่ยนพฤติกรรม ลด ละ เลิกอบายมุข ขยัน อดออม

จากการสรุปของทีมวิจัยท้องถิ่นบ้านสามขา เรื่องการแก้ไขปัญหาหนี้เสียภายในชุมชน พบว่า “เวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้” เป็นเครื่องมือที่สำคัญในการสร้างกระบวนการมีส่วนร่วม การวิเคราะห์ปัญหา และการแก้ไขปัญหา ทำให้เกิดการประสานพลังของชุมชน เกิดการแลกเปลี่ยน

เรียนรู้ การให้กำลังใจกัน การแลกเปลี่ยนข้อคิดเห็นและประสบการณ์ต่อกัน ชุมชนได้เกิดกระบวนการคิดและวิเคราะห์มากขึ้น สามารถนำไปปรับใช้กับวิถีการดำเนินชีวิตของแต่ละคน และเกิดการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมอย่างเด่นชัด

“บทเรียน” ของบ้านสามขาที่เกิดจากการทำวิจัยเพื่อแก้ไขปัญหาหนี้เสียภายในชุมชนที่ทีมวิจัยท้องถิ่นบ้านสามขาได้สรุปไว้มี 4 ประเด็น คือ

1. การทำกิจกรรมสำรวจบัญชีครัวเรือน ทำให้ทราบข้อมูลและสถานการณ์จริงของการเป็นหนี้สิน ที่ใช้กลไกทีมและเวทีกิจกรรมเป็นตัวขับเคลื่อนอย่างต่อเนื่อง ประกอบด้วยการศึกษาดูงาน การวิเคราะห์ข้อมูลรายรับ-จ่าย การจัดเวทีพัฒนากิจกรรมอาชีพ กิจกรรมทดลองปฏิบัติ ฯลฯ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อให้ชาวบ้านมีความรู้ความเข้าใจ มีส่วนร่วม เกิดจิตสำนึกในการเข้าร่วมแก้ไขปัญหา และค้นหารูปแบบที่เหมาะสมในการแก้ไขปัญหาของชุมชน

2. การดำเนินกิจกรรมทำบัญชีครัวเรือน พบว่า ชุมชนได้แบ่งเป็น 3 กลุ่ม คือ กลุ่มที่สนใจทำบัญชีครัวเรือนและนำมาใช้ มีการทำอย่างสม่ำเสมอ เข้าร่วมกลุ่มย่อยเสวนาโดยตลอด กลุ่มนี้มีมุมมองว่า บัญชีครัวเรือนจำเป็นมากต้องใช้ตลอด เพราะเป็นการวางแผนชีวิต กลุ่มที่สอง กลุ่มที่สนใจแต่จดบันทึกบ้าง ไม่จดบ้าง ไม่นำข้อมูลในบัญชีครัวเรือนมาใช้ จดไม่สม่ำเสมอเนื่องจากมีปัญหาในการจดบันทึกต้องให้ผู้อื่นมาช่วย กลุ่มที่ 3 คือ กลุ่มที่ไม่ใช้บัญชีครัวเรือน ไม่จดบันทึก บางคนชอบลืมไม่ใส่ใจ บางคนก็คาดหวังว่าถ้าจดบันทึกก็จะได้รับการช่วยเหลือจากชุมชน ขาดความเข้าใจในเรื่องการพึ่งตนเอง

3. กระบวนการวิจัยแบบมีส่วนร่วม ทำให้ทีมวิจัยชาวบ้านและชุมชนตระหนักถึงสภาพที่เป็นจริงและสาเหตุของปัญหาหนี้สินว่า เกิดจากการดำเนินชีวิต ปัญหาการผลิตที่ผันผวน ปัญหาร้ายธรรมชาติ การถือครองที่ดินและการเปลี่ยนแปลงในระบบการลงทุน ซึ่งสาเหตุเหล่านี้เกิดจากโครงสร้างภายนอกและระบบคิดภายในชุมชน

4. การแก้ไขปัญหาหนี้สิน ได้ใช้กระบวนการรวมกลุ่มประกอบอาชีพ เช่น แกะสลัก ย้อมผ้า เกษตรอินทรีย์ และเลี้ยงสัตว์ ซึ่งเวทีเหล่านี้ต้องทำอย่างต่อเนื่องและเป็นระบบ

ทีมวิจัยท้องถิ่นบ้านสามขาได้นำเสนอ “รูปแบบการแก้ไขปัญหาหนี้สินของบ้านสามขา” 2 รูปแบบ มีรายละเอียดดังต่อไปนี้

รูปแบบที่ 1 เป็นการแก้ไขปัญหาหนี้สินในระดับครัวเรือน คือ ต้องเริ่มที่ตนเอง ปรับพฤติกรรมของตนเอง โดยมีแนวทางการปรับพฤติกรรม ดังนี้ 1) ยึดหลักบริโภคอะไร ก็ผลิตอย่างนั้น กินแบบไม่สิ้นเปลือง กินเท่าที่มี เท่าที่ทำได้ 2) ลด ละ เลิก การพนัน หวย และอบายมุขต่างๆ รวมทั้งเหล้า บุหรี่ด้วย 3) ต้องให้เวลากับตนเอง “นั่ง” คิด ทบทวน อยู่ตลอดเวลา 4) ทำบัญชีครัวเรือน แล้วนำมาวิเคราะห์ เพื่อลดรายจ่ายในส่วนที่ไม่จำเป็นออก 5) ลดรายจ่ายฟุ่มเฟือยที่ไม่

จำเป็น เช่น เสื้อผ้า เครื่องสำอาง เป็นต้น 6) ใช้จ่ายรถยนต์ แทนรถจักรยานยนต์ หรือรถยนต์เพื่อประหยัดน้ำมัน 7) พึ่งพาอาหารจากป่า 8) หารายได้เพิ่ม 9) ดำรงชีวิต โดยยึดหลักการ “เอื้อเฟื้อ” ต่อสังคม และชุมชนต้องรู้จัก “แบ่งปัน” น้ำใจ ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ที่สำคัญต้องเน้นการมีส่วนร่วมของชุมชน 10) พยายามพึ่งตนเองให้ได้มากที่สุด ลดการพึ่งพิงจากภายนอก

รูปแบบที่ 2 เป็นการแก้ไขปัญหาหนี้สินในระดับชุมชน คือ การบริหารจัดการกองทุนต่างๆ ที่เข้ามาในชุมชน ควรมีระบบโครงสร้างที่เอื้อประโยชน์ต่อคนในชุมชนมากที่สุด พัฒนาให้เป็นชุมชนที่ไม่เผด็จการ ทุกคนสามารถแสดงความคิดเห็นได้ กล้าแสดงออก มีผู้นำที่ดี มีวิสัยทัศน์กว้างไกล ให้ความสำคัญกับระบบการมีส่วนร่วม คนในชุมชนต้องสามารถตัดสินใจแก้ไขปัญหาในชุมชนได้ด้วยตนเอง กำหนดเส้นทางเดินด้วยคนในชุมชน ตัดสินใจได้ด้วยตนเอง เลือกผู้นำได้ด้วยตนเอง ชุมชนต้องมีความตระหนักร่วมกัน ทีมวิจัยชาวบ้านได้ข้อสรุปอีกว่า การแก้ไขปัญหาหนี้สินให้เป็นรูปธรรมเพียงแค่ทำวิจัย 3 ปี ยังไม่สามารถทำให้หนี้สินหมดได้ แต่ชาวบ้านเกิดปัญญาและวิธีคิดที่จะนำไปสู่การแก้ไขที่เป็นจริงเป็นจังมากขึ้น และทำให้กลุ่มต่างๆ ที่มีในหมู่บ้าน ที่เปรียบเสมือน “ร่วมใจเล็ก” ช่วยกันແຕ່กันຝນ ช่วยผ่อนหนักเป็นเบา จะกลายเป็น “ร่วมใจใหญ่” ที่จะช่วยดูแลสมาชิกในชุมชน ไม่เน้นการหารายได้เช่นธนาคารทั่วไป กลับช่วยส่งเสริมให้เกิดการแก้ไขปัญหาหนี้สินได้อย่างเป็นรูปธรรม

บทที่ 5

ผลการวิเคราะห์ข้อมูล

การนำเสนอ ผลการศึกษาเรื่องการจัดการการเงินในครอบครัว กรณีศึกษาบ้านสามขา ตำบลหัวเสือ อำเภอแม่ทะ จังหวัดลำปางแบ่งเป็น 3 ตอน ได้แก่ ตอนที่ 1 บริบทครอบครัวบ้านสามขา ตอนที่ 2 สถานการณ์การดำเนินชีวิตครอบครัวบ้านสามขา และตอนที่ 3 การจัดการการเงินในครอบครัวบ้านสามขา

ตอนที่ 1 บริบทครอบครัวบ้านสามขา

กลุ่มตัวอย่างครอบครัวบ้านสามขาที่ศึกษา จำนวน 10 ครอบครัว โดยการสัมภาษณ์หัวหน้าครอบครัว มีประเด็นการนำเสนอ ประกอบด้วย ลักษณะ โครงสร้างครอบครัว การดำเนินชีวิตครอบครัวและพฤติกรรมทางเศรษฐกิจของครอบครัว รายละเอียดดังต่อไปนี้

1. โครงสร้างครอบครัว ประกอบด้วย จำนวนสมาชิกในครอบครัว ประวัติหัวหน้าครอบครัวและภรรยา ประวัติการศึกษาของสมาชิกแต่ละคนในครอบครัว
2. การดำเนินชีวิตในครอบครัวเน้นตั้งแต่ช่วงเริ่มต้นชีวิตครอบครัว โดยแบ่งตามวงจรชีวิตครอบครัว คือ ช่วงเริ่มต้นชีวิตครอบครัว ครอบครัวขยายตัว ครอบครัวอยู่ตัวและครอบครัวหดตัว
3. พฤติกรรมทางเศรษฐกิจของครอบครัว เน้นการใช้จ่ายเงินภายในครอบครัว เพื่อตอบสนองความต้องการของสมาชิกแต่ละคนในครอบครัว

1. ครอบครัวที่ 1

1.1 ลักษณะโครงสร้างของครอบครัว

ครอบครัวนี้เป็นครอบครัวขยาย มีสมาชิกภายในครอบครัว 5 คน ประกอบด้วยหัวหน้าครอบครัวอายุ 66 ปี ภรรยาอายุ 63 ปี ทั้งคู่เป็นคนบ้านสามขาโดยกำเนิด และจบการศึกษาชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 มีบุตรสาว 2 คน อายุ 38 ปี และ 37 ปี ตามลำดับ คนโตจบการศึกษาระดับปริญญาตรี ส่วนคนเล็กจบการศึกษาระดับปริญญาโท แม่ของภรรยาอายุ 79 ปี ได้อยู่ด้วยกัน

หัวหน้าครอบครัวเป็นลูกคนที่ 2 ใน 4 คน เมื่อจบการศึกษาชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 ต้องออกจากโรงเรียนมาช่วยแม่ทำนา เพราะพ่อไปแต่งงานใหม่ เมื่ออายุครบ 20 ปี ได้เข้ารับการเกณฑ์ทหาร โดยประจำการที่ค่ายสุรศักดิ์ จังหวัดลำปาง ก่อนปลดประจำการได้ถูกส่งไปฝึกที่อำเภอเชียงคำ จังหวัดพะเยา (ในช่วงนั้นยังเป็นพื้นที่ของจังหวัดเชียงราย) ในเขตอำเภอเชียงคำเป็นพื้นที่สูง มีชาวเขาอาศัยอยู่จำนวนมาก ทำให้ได้รับความรู้การทำประปาหมู่บ้านจากชุมชนชาวเขาในอำเภอเชียงคำ ภรรยาที่กำพร้าพ่อเหมือนกัน

1.2 การดำเนินชีวิตครอบครัว

วงจรชีวิตของครอบครัวนี้อยู่ในระยะครอบครัวอยู่ตัว เมื่อเริ่มชีวิตครอบครัว หัวหน้าครอบครัวได้แต่งงานแล้วเข้ามาอยู่บ้านภรรยา ทั้งคู่ไม่เคยออกไปทำงานนอกบ้าน ประกอบอาชีพเกษตรกรรม เวลาส่วนใหญ่จะอยู่ที่นาที่ไร่ที่สวน โดยจะปลูกข้าวเหนียวพอรับประทานในครอบครัว ปลูกข้าวไร่ ปลูกอ้อย ปลูกถั่ว เมื่อเปลี่ยนฤดูก็จะปลูกหอม กระเทียม เลี้ยงครั้ง เวลาที่อยู่ในไร่ ถ้าเป็นวันหยุด ก็จะให้ลูกไปช่วยงานในไร่ เท่าที่จะสามารถทำได้ เพื่อเป็นการฝึกความเคยชินในการเกษตร และอีกประการหนึ่งคือ คนในบ้านส่วนใหญ่ ไม่ว่าตัวหัวหน้าครอบครัวภรรยา และแม่ของภรรยา ก็จะไปทำงานที่นาที่ไร่ตลอดวัน ทำให้ไม่มีใครดูแลลูก จึงต้องนำไปด้วย โดยเฉพาะช่วงปิดเทอม ลูกๆก็จะไปช่วยอยู่ในไร่ หัวหน้าครอบครัวเป็นคนเจียมๆ มักไม่ค่อยสูงส่งกับใครมากนัก และบอกว่า “ทำอะไรก็ได้ที่ไม่ต้องเสี่ยง” ดังนั้น มักจะใช้เวลาส่วนใหญ่จะไปอยู่กับการทำงานในไร่ ถ้าว่างจากไร่ก็จะมานั่งแกะสลัก โดยคิดว่า “เสียเวลาที่จะไปนั่งตั้งวง (เหล้า)” จึงมักเป็นห่วงงาน

ลูกสาวทั้งคู่เรียนหนังสือระดับปริญญาตรีที่มหาวิทยาลัยในจังหวัดเชียงใหม่ พักรวมกันในหอพัก วันหยุดเสาร์-อาทิตย์จะเดินทางกลับบ้านและเมื่อกลับไปเรียนหนังสือก็จะเอาข้าวปลาอาหารไปไว้ทาน เป็นการประหยัดค่าอาหารในช่วงที่เรียนหนังสือ ลูกสาวคนเล็กได้หารายได้เพิ่มโดยช่วยอาจารย์ทำงานในห้องแล็บตั้งแต่ยังเรียนระดับปริญญาตรี จนได้เรียนต่อปริญญาโท และปัจจุบันได้ทำงานเป็นนักวิจัยในมหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงราย ลูกสาวคนโตเรียนจบระดับปริญญาตรี มีงานทำที่โรงงานอุตสาหกรรมบริเวณนิคมอุตสาหกรรมลำพูน โดยจะเดินทางกลับบ้านสามขาในวันหยุดทุกสัปดาห์เว้นสัปดาห์ และจะนำอาหารจากที่บ้านไปไว้ทานอย่างที่เคยทำในช่วงที่เรียนหนังสืออยู่ หัวหน้าครอบครัวนี้ก็ยังคงใช้เวลาส่วนใหญ่ในการเข้าไปทำไร่ทำสวน แม้ว่าลูกสาวทั้งสองคนจะเรียนจบแล้วก็ตาม

1.3 พฤติกรรมทางเศรษฐกิจของครอบครัว

ช่วงเริ่มต้นชีวิตครอบครัว มีสมาชิกภายในครอบครัวจำนวน 3 คน ประกอบด้วยสามี ภรรยาและแม่ของภรรยา รายได้ของครอบครัวส่วนใหญ่มาจากภาคการเกษตร เมื่อลูกเริ่มเรียน

หนังสือมากขึ้น ครอบครัวต้องการรายได้เพิ่มขึ้น หัวหน้าครอบครัวก็แกะสลักม้าไม้เมื่อว่างงาน และช่วงเวลาที่ต้องการเงินเพื่อเป็นค่าใช้จ่ายของลูกสาวทั้งสองคน ปัจจุบันครอบครัวนี้อยู่ในระยะ อยู่ตัว ลูกสาวทั้งสองคนเรียนหนังสือจบแล้วและมีงานทำ ได้ส่งเงินมาให้พ่อ-แม่ใช้จ่ายเป็นประจำ

ส่วนพฤติกรรมการบริโภคของครอบครัวนี้เน้นการบริโภคอาหารพื้นเมือง โดยบริโภคข้าวเหนียวที่ปลูกเอง วัตถุประสงค์ที่ใช้ในการประกอบอาหารมักจะปลูกในบริเวณที่ไร่ ที่สวน หรือไม้ที่เก็บในบริเวณใกล้เคียงกับป่า ค่าใช้จ่ายส่วนใหญ่เป็นค่าใช้จ่ายเพื่อการศึกษาของลูก เวลาที่จะใช้จ่ายอะไร จึงระมัดระวังการใช้จ่ายมาก มีการปรึกษารรยาและจะกู้ยืมเงินเฉพาะเมื่อจำเป็น เท่านั้นและจะเก็บเงินเพื่อใช้คืนตามกำหนด

ครอบครัวนี้เป็นครอบครัวที่ประหยัดมัธยัสถ์มาก จึงสามารถส่งลูกสาวสองคนจนเรียนจบปริญญาตรีและปริญญาโทได้ ทั้งที่ได้ประกอบอาชีพหลักทางเกษตรกรรม คือ ทำไร่ ทำสวน และมีการแกะสลักไม้เท่านั้น รายได้ที่มีส่วนใหญ่มักจะให้ภรรยาเป็นคนเก็บ โดยหัวหน้าครอบครัวจะทำหน้าที่วางแผนการใช้จ่ายเงินในช่วงเวลาต่างๆ ใช้อะไรบ้าง เวลาว่างก็จะนั่งแกะสลักม้าไม้ เมื่อต้องการใช้เงิน ก็จะนำงานไม้ที่แกะสลักไว้ไปส่งขายที่ผู้ใหญ่บ้าน เมื่อได้เงินมาจะนำมาให้ภรรยาจัดการส่งให้ลูกทั้งสองไว้ใช้ระหว่างเรียนหนังสือ นอกจากนั้นยังได้สอนให้ลูกสาวทั้งสองเรียนรู้ประโยชน์ของการประหยัด เช่น ช่วงที่เรียนหนังสือ เวลาที่มาบ้านทุกเดือนก็จะนำข้าวปลาอาหารจากบ้านกลับไปไว้ทานที่หอพักในเมือง

ครอบครัวนี้เคยทำประกันชีวิตไว้เมื่อ 20 ปีที่แล้ว ทำประกันไว้ 20,000 บาท ส่งเดือนละ 100 บาท ตอนที่ทำประกันชีวิตนั้น มีความรู้สึกว่าจะเงิน 20,000 บาทมีปริมาณมาก ทำให้เป็นแรงจูงใจในการส่งประกันตลอดมา ทำประกันไว้ 15 ปี เมื่อครบกำหนดได้เงินคืน มีความรู้สึกว่าจะเงิน 20,000 บาท มีค่าน้อยลง ปัจจุบันครอบครัวจึงมีการออมด้วยการลงทุนกับกลุ่มออมทรัพย์ในหมู่บ้าน การลงทุนส่วนใหญ่จะลงทุนในด้านการเกษตรอย่างเดียว หนี้สินที่มีเป็นหนี้สินจากการปลูกบ้าน

2. ครอบครัวที่ 2

2.1 ลักษณะโครงสร้างของครอบครัว

ครอบครัวนี้เป็นครอบครัวขยาย มีสมาชิกภายในครอบครัว 4 คน ประกอบด้วย หัวหน้าครอบครัวอายุ 62 ปี ภรรยาอายุ 61 ปี จบการศึกษาชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 ทั้งคู่เป็นคนบ้านสามขาโดยกำเนิด มีลูกชายคนเดียว อายุ 40 ปี จบการศึกษาชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 6 ลูกสะใภ้เป็นคนบ้านสามขาด้วย อายุ 40 ปี จบการศึกษาชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 และหลานสาวอายุ 21 ปี หัวหน้า

ครอบครัวเป็น เป็นลูกคนที่ 3 ใน 5 คน บวชนักธรรมชั้นตรี และได้สึกออกมาเมื่ออายุ 19 ปี เข้ารับการเกณฑ์ทหารอายุ 20 ปี แต่งงานอายุ 21 ปี

2.2 การดำเนินชีวิตครอบครัว

วงจรชีวิตของครอบครัวนี้อยู่ในระยะครอบครัวอยู่ตัว ครอบครัวนี้ประกอบอาชีพเกษตรกรรม ทำนาปลูกข้าวเหนียว ถั่ว กระเทียม หอมแดงและเลี้ยงวัวควาย ทั้งสามีภรรยาช่วยกันเลี้ยงวัว ส่วนใหญ่ให้วัวกินหญ้าในป่า ช่วงฤดูแล้งเลี้ยงตามทุ่งนา เมื่อวัวโตก็นำไปขายมีรายได้ ใช้หนี้ และก็เริ่มเลี้ยงวัวอีกรุ่น แล้วขาย วิธีการดำเนินชีวิตครอบครัวตั้งแต่ช่วงเริ่มต้นชีวิตครอบครัวจนถึงปัจจุบันไม่ได้มีการเปลี่ยนแปลงการดำเนินชีวิตแต่อย่างใด เนื่องจากเป็นครอบครัวเกษตรกรรมมีวิถีการผลิตตามปกติทุกปี ลูกชายเรียนจบช่างอิเล็กทรอนิกส์ ได้งานทำที่บริษัทแห่งหนึ่งในอำเภอแม่เมาะ ส่วนลูกสะใภ้อาศัยอยู่บ้านนี้ โดยเลี้ยงหลานจนโต จะช่วยทำสวนและเก็บเห็ดเก็บหน่อไม้เป็นประจำ

การดำเนินชีวิตครอบครัวของลูกชายตั้งแต่ช่วงเริ่มต้นชีวิตครอบครัวก็อาศัยอยู่กับครอบครัวพ่อแม่ตั้งแต่ต้น จนกระทั่งลูกสาว (หลานของครอบครัวนี้) ได้รับทุนการศึกษาจากโรงเรียนในกรุงเทพมหานคร ทำให้ครอบครัวของลูกชายตัดสินใจหางานทำในกรุงเทพฯ เพื่อจะได้ดูแลลูกสาวได้อย่างใกล้ชิด

2.3 พฤติกรรมทางเศรษฐกิจของครอบครัว

รายได้ของครอบครัวส่วนใหญ่มาจากการเกษตร เลี้ยงวัว รายได้จากเงินเดือนของลูกชาย ส่วนลูกสะใภ้ไปเก็บเห็ด เก็บหน่อไม้ ทำสวน ก็จะมีรายได้บ้าง การบริโภคของครอบครัวเป็นการบริโภคอาหารพื้นบ้าน ครอบครัวนี้ไม่ได้ทำบัญชีรายรับ-รายจ่าย แต่จะคำนวณในใจไว้ว่า ปีหนึ่งจะต้องใช้อะไรบ้าง ช่วงไหนจะทำอะไร จะใช้เงินเท่าไร พอเลี้ยงวัวจนขายได้ ก็จะนำเงินไปใช้หนี้ก่อนส่วนที่เหลือเก็บไว้ โดยได้แบ่งเงินบางส่วนเก็บไว้ให้หลานสาวด้วย

หัวหน้าครอบครัวได้เข้าร่วมทำบัญชีครัวเรือนด้วย ทำให้เห็นรายได้-รายจ่ายของตน และลูกสะใภ้ก็ได้เข้าร่วมการทำบัญชีครัวเรือนด้วย ปัจจุบัน ครอบครัวนี้มีเพียงหัวหน้าครอบครัวและภรรยาอยู่ร่วมกันเท่านั้น เนื่องจากครอบครัวลูกชาย ลูกสะใภ้และหลานสาวได้ย้ายไปอยู่กรุงเทพฯ รายจ่ายภายในครอบครัวจึงมีน้อยลง ทำให้ไม่จำเป็นต้องทำบัญชีครัวเรือนแล้ว แต่ก็ยังคงมีการวางแผนการใช้จ่ายอยู่เป็นประจำ ปัจจุบันไม่มีหนี้สิน

3. ครอบครัวที่ 3

3.1 ลักษณะโครงสร้างของครอบครัว

ครอบครัวนี้เป็นครอบครัวเดี่ยว มีสมาชิกในครอบครัว 3 คน ประกอบด้วย หัวหน้าครอบครัวอายุ 49 ปี ได้เรียนจบการศึกษาระดับปริญญาโท ส่วนภรรยาอายุ 46 ปี จบการศึกษาระดับปริญญาตรี หัวหน้าครอบครัวเป็นคนบ้านสามขา ส่วนภรรยาเป็นคนอยู่ในตัวเมืองลำปาง ทั้งคู่ไม่มีบุตรด้วยกัน จึงรับอุปการะหลานชายของภรรยา 1 คน ซึ่งปัจจุบันกำลังศึกษาระดับปริญญาตรีในสถาบันการศึกษาแห่งหนึ่งในจังหวัดเชียงใหม่

หัวหน้าครอบครัวเป็นลูกคนที่ 2 ใน 4 คน เรียนจบการศึกษาชั้นประถมศึกษาที่โรงเรียนบ้านสามขา ก็ไปบวชเรียนปริยัติธรรมและสามัญพร้อมกัน จนจบชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 ได้สึกออกมาเรียนวิทยาลัยครูที่ลำปาง ได้ทุนครูตำบล เรียนจบประกาศนียบัตรการศึกษา (ปกศ.) แล้วเรียนประกาศนียบัตรพิเศษครูมัธยม (พม.) สอบเทียบเป็นครูมัธยมศึกษา ได้อุปริญญา ต่อมาเรียนมหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราชจนจบปริญญาตรี ปัจจุบันเรียนต่อจนจบปริญญาโท บริหารการศึกษา เมื่อเริ่มแรกได้รับทุนครูตำบลไปศึกษาวิทยาลัยครูลำปาง เมื่อเรียนจบจึงได้บรรจุตำแหน่งที่โรงเรียนแม่ลู่ หมู่ 8 ตำบลหัวเสือ ภรรยาจบการศึกษาระดับปริญญาตรี เป็นคนจังหวัดลำปางแต่ไม่ใช่คนบ้านสามขา ทำหน้าที่เป็นเจ้าหน้าที่สาธารณสุขตำบลหัวเสือ สถานีนอนมาอยู่หน้าหมู่บ้าน (ปัจจุบันย้ายไปทำงานที่สำนักงานองค์การบริหารส่วนตำบลหัวเสือ)

3.2 การดำเนินชีวิตครอบครัว

วงจรชีวิตของครอบครัวนี้อยู่ในระยะครอบครัวอยู่ตัว ไม่มีบุตร ช่วงเริ่มต้นครอบครัว หัวหน้าครอบครัวและภรรยารับราชการทั้งคู่ เมื่อแต่งงานใหม่ ก็ได้กู้เงินจากหน่วยงานราชการที่ตนสังกัดมาปลูกบ้านในหมู่บ้านสามขา ไม่มีพื้นที่นาที่สวน ชีวิตประจำวันส่วนใหญ่อยู่ที่ทำงาน จะมีเวลาอยู่ด้วยกันตอนเย็นและเสาร์-อาทิตย์ ช่วงเวลาที่หัวหน้าครอบครัวเรียนต่อปริญญาโท ก็จะไม่ค่อยได้มีเวลาทำกิจกรรมร่วมกันมากนัก

การดำเนินชีวิตครอบครัวนี้ตั้งแต่เริ่มต้นชีวิตครอบครัวจนถึงระยะครอบครัวอยู่ตัว ไม่ได้มีการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการดำเนินชีวิตมากนัก เนื่องจากเป็นครอบครัวข้าราชการ มีรายได้ประจำ จะมีการเปลี่ยนแปลงการใช้เวลาร่วมกันบ้างเพียงเล็กน้อยในช่วงที่หัวหน้าครอบครัวเรียนต่อระดับปริญญาโท

3.3 พฤติกรรมทางเศรษฐกิจของครอบครัว

รายได้ของครอบครัวมาจากเงินเดือนข้าราชการ ช่วงเริ่มต้นชีวิตครอบครัว ได้ปลูกบ้านในที่ดินที่ได้รับจากพ่อหัวหน้าครอบครัว ทำให้เกิดมีหนี้สินจากการปลูกบ้าน โดยกู้ยืมจาก

หน่วยงานที่สังกัด ค่าใช้จ่ายอาหารเป็นค่าใช้จ่ายหลัก เนื่องจากไม่มีที่นาที่สวน จึงต้องซื้ออาหารจากรถที่มาเร่ขายในหมู่บ้านเป็นประจำ ช่วงวันหยุดจะเดินทางไปซื้อสินค้าที่ห้างสรรพสินค้าในเมืองเป็นประจำ เมื่อหนี้สินการปลูกบ้านเริ่มใกล้จะหมด หัวหน้าครอบครัวได้เข้าศึกษาต่อระดับปริญญาโท ค่าใช้จ่ายในการศึกษาต่อค่อนข้างสูง จึงต้องกู้จากหน่วยงานที่สังกัดต่อ นอกจากนั้นยังเป็นค่าใช้จ่ายในการศึกษาของหลานชายภรรยาหัวหน้าครอบครัวอีกด้วย

4. ครอบครัวที่ 4

4.1 ลักษณะโครงสร้างของครอบครัว

ครอบครัวที่ 4 เป็นครอบครัวเดี่ยวมีสมาชิกในครอบครัว 4 คน ประกอบด้วย หัวหน้าครอบครัว อายุ 59 ปี จบการศึกษาชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 6 ภรรยา อายุ 54 ปี จบการศึกษาชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 มีบุตรชาย 2 คน อายุ 31 ปี และ 25 ปี ตามลำดับ บุตรชายทั้งสองคนเรียนจบการศึกษาในระดับปริญญาตรี

หัวหน้าครอบครัวเป็นบุตรคนที่ 2 ในจำนวน 6 คน เรียนจบชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 แล้วไปทำงานเป็นช่างในอู่ซ่อมรถในตัวเมืองลำปาง เนื่องจากที่บ้านมีโรงสีข้าวและอุปกรณ์สีข้าวมักจะเสียบ่อยครั้ง จึงได้ศึกษาเรียนรู้เกี่ยวกับเครื่องยนต์เพื่อจะได้ใช้ประโยชน์ต่อการทำงานในอนาคต ช่วงอายุ 17-18 ปี ได้เรียนต่อการศึกษาออกโรงเรียน (กศน.) จนจบชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 6 หลังจากนั้นได้แต่งงาน เมื่ออายุได้ 26 ปี

4.2 การดำเนินชีวิตครอบครัว

วงจรชีวิตของครอบครัวนี้อยู่ในระยะปลายของครอบครัวขยายตัว ช่วงเริ่มต้นชีวิตครอบครัว ได้อาศัยอยู่ในบ้านบิดาของภรรยา หัวหน้าครอบครัวได้ใช้ความรู้ช่างยนต์โดยเดินทางไปทำงานเป็นช่างยนต์ในที่ต่างๆ เช่น ประเทศลาว ช่วงอายุ 30 ปี ไปเป็นแรงงานต่างประเทศเป็นช่างซ่อมรถที่ประเทศลิเบีย ทำประมาณ 2 ปี ได้เงินกลับมา ไปซื้อที่ดิน ปลูกบ้านและซื้อโรงสี หลังจากนั้นได้กลับมาทำงานในประเทศไทย ทำงานเป็นพนักงานขับรถของกรมชลประทานฯ ทำให้ต้องเดินทางบ่อย จึงไม่ค่อยได้อยู่บ้าน จะได้พักกลับบ้านเป็นช่วงๆ เมื่ออายุได้ 35-36 ปี หัวหน้าครอบครัวเริ่มคิดว่าตนอายุมากขึ้นแล้ว จึงกลับมาอยู่บ้านมาทำงานที่บ้านสามขา โดยทำหน้าที่เป็นผู้ใหญ่บ้านมากกว่า 10 ปี จากที่เคยดื่มสุราเป็นประจำก็ได้เลิกดื่มไปโดยปริยาย เมื่อลูกโตขึ้น จึงคิดอยากมีรายได้เพิ่มขึ้น เพราะมีภาระส่งลูกเรียน เมื่อมีโอกาสเดินทางไปดูงานแกะสลักที่อำเภอหางดง จังหวัดเชียงใหม่ กลับมาจึงทำหน้าที่รับซื้อไม้แกะสลักไปส่งที่บ้านถวาย อำเภอหางดงซึ่งเป็น

หมู่บ้านหัตถกรรมที่สำคัญของจังหวัดเชียงใหม่ คนในบ้านสามขาส่วนใหญ่ได้เดินทางไปฝึกการแกะสลักที่บ้านทุ่ง ในตำบลหัวเสือ แล้วกลับมาประกอบอาชีพที่บ้านสามขา

ภรรยาจะเป็นผู้รับผิดชอบภาระงานบ้านทุกอย่าง ดูแลบุตร และทำการเกษตรด้วย ครอบครัวนี้มีที่นา ประมาณ 10 ไร่ ปลุกข้าวเหนียว ทำไร่ อ้อย ปอ ถั่วลิสง เลี้ยงครั่ง ส่วนใหญ่จะปลูกด้วยตนเอง และนำไปบริโภคเป็นส่วนใหญ่ นอกจากนั้นยังมีโรงสีข้าวขนาดเล็กในบริเวณบ้าน ภรรยาจะเป็นผู้ดูแลโรงสีข้าว และทำหน้าที่สีข้าวที่ชาวบ้านนำมาให้สี นอกจากจะได้ค่าสีข้าวแล้ว ไร่ข้าวยังได้นำไปเลี้ยงหมูด้วย

การเลี้ยงบุตรชายทั้งสองส่วนใหญ่เป็นหน้าที่ของภรรยา บุตรชายทั้งสองเริ่มเรียนระดับประถมศึกษาในโรงเรียนบ้านสามขา แล้วไปเรียนต่อระดับมัธยมศึกษาในจังหวัดลำปาง บุตรชายคนโตไปเรียนโดยขึ้นรถตู้รับ-ส่ง ส่วนบุตรชายคนเล็กได้ไปพักอยู่ในวัดในตัวเมืองลำปาง บุตรทั้งสองได้เรียนต่อระดับปริญญาตรี มหาวิทยาลัยเอกชนที่กรุงเทพฯ โดยพักอาศัยอยู่กับบ้านญาติในกรุงเทพฯ บุตรชายคนเล็กได้ใช้รถจักรยานในการเดินทางไปเรียนหนังสือ ปัจจุบันบุตรทั้งสองได้จบการศึกษาและได้ทำงานที่กรุงเทพฯ

4.3 พฤติกรรมทางเศรษฐกิจของครอบครัว

รายได้ของครอบครัวในช่วงเริ่มต้นครอบครัวมาจากการทำงานของหัวหน้าครอบครัว หัวหน้าครอบครัวจะส่งเงินให้ภรรยาไว้ใช้จ่าย รายจ่ายช่วงแรกไม่มากนักเนื่องจากภรรยายังอาศัยอยู่กับครอบครัวพ่อ-แม่ ภรรยาได้ทำการเกษตรเพื่อลดค่าใช้จ่ายด้านอาหารและเป็นการเพิ่มรายได้ด้วย เมื่อบุตรเริ่มโตขึ้น หัวหน้าครอบครัวได้ทำงานเป็นลูกจ้างแรงงานในต่างประเทศ เมื่อเก็บเงินได้เป็นจำนวนหนึ่ง จึงซื้อที่ดินในหมู่บ้าน ลงทุนปลูกบ้านและสร้างโรงสีข้าวขนาดเล็ก ทำให้ครอบครัวมีรายได้จากการรับจ้างสีข้าวและไร่ข้าวจากการสีนำมาเลี้ยงหมู ทำให้มีรายได้เพิ่มจากการขายหมูด้วย เมื่อหัวหน้าครอบครัวอายุมากขึ้นจึงกลับมาอยู่ที่หมู่บ้าน และได้รับเลือกตั้งเป็นผู้ใหญ่บ้าน เมื่อจำเป็นต้องหารายได้มาทดแทนรายได้จากการรับจ้างแรงงาน และครอบครัวเข้าสู่ช่วงครอบครัวขยายตัว รวมทั้งบุตรเริ่มเรียนสูงขึ้น หัวหน้าครอบครัวจึงหารายได้เพิ่มด้วยการรับซื้องานแกะสลักจากคนในหมู่บ้านและนำไปส่งให้ร้านค้าในบ้านถวาย อำเภอหางดง จังหวัดเชียงใหม่ ภรรยาหัวหน้าครอบครัวยังคงทำการเกษตร เลี้ยงหมู และรับสีข้าว แต่ได้แรงงานจากหัวหน้าครอบครัวมาช่วยด้วย รายจ่ายของครอบครัวเพิ่มขึ้นซึ่งเป็นรายจ่ายในการลงทุนรับซื้องานแกะสลักไม้ ค่าน้ำมันเชื้อเพลิงที่ใช้ในการเดินทางติดต่อธุรกิจไม้แกะสลัก และติดต่อกับหน่วยงานราชการในฐานะผู้ใหญ่บ้าน โดยรายได้ที่ได้รับจากการส่งงานแกะสลักไม้จะหักค่าน้ำมันรถไว้แล้ว

5. ครอบครัวที่ 5

5.1 ลักษณะโครงสร้างของครอบครัว

ครอบครัวที่ 5 เป็นครอบครัวเดี่ยว มีสมาชิกในครอบครัว 4 คน ประกอบด้วย หัวหน้าครอบครัว อายุ 54 ปี จบการศึกษาระดับอนุปริญญา ภรรยา อายุ 54 ปี จบการศึกษาระดับปริญญาโท ทั้งหัวหน้าครอบครัวและภรรยาเป็นคนบ้านสามขาโดยกำเนิด มีบุตรสาวและบุตรชาย อายุ 27 ปี และ 23 ปี ตามลำดับ บุตรสาวและบุตรชายจบการศึกษาระดับปริญญาตรี เดิมแม่ของภรรยาได้อาศัยอยู่ในบ้านนี้ด้วย

หัวหน้าครอบครัว ปฏิบัติหน้าที่เป็นสารวัตรทหาร สังกัดค่ายสุรศักดิ์มนตรี เมื่อเรียนจบชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 ได้บวชเป็นเณร โดยได้จำวัดอยู่ที่วัดสามขาหนึ่งปี จากนั้นเข้าไปจำวัดต่อในเมือง ระหว่างที่เป็นเณร ได้ศึกษาปริยัติธรรมเป็นนักธรรมโท และเรียนวิชาสายสามัญไปด้วย จนจบชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 ด้วยความอยากเป็นทหาร จึงไปสมัครสอบนักเรียนนายสิบที่จังหวัดเชียงใหม่ เรียนอยู่ได้ 1 ปี จึงมีโอกาสไปเรียนต่อสารวัตรทหารอีก 2 ปี เมื่อจบแล้ว จึงมาประจำอยู่ที่จังหวัดน่าน ต่อมาย้ายมาอยู่ที่จังหวัดลำปาง และแต่งงานเมื่อปี พ.ศ. 2525

ภรรยาเป็นอาจารย์ที่โรงเรียนบ้านสามขา เมื่อเรียนหนังสือจบชั้นประถมศึกษาแล้ว ต้องไปเรียนชั้นมัธยมศึกษาที่โรงเรียนในอำเภอ และได้เรียนต่อจนจบประกาศนียบัตรวิชาชีพครู จึงกลับมาสอนที่โรงเรียนบ้านสามขา จนกระทั่งปัจจุบันได้เรียนต่อจนจบการศึกษาระดับปริญญาโทแล้ว

5.2 การดำเนินชีวิตครอบครัว

วงจรชีวิตของครอบครัวนี้อยู่ในระยะตอนปลายของครอบครัวขยายตัว หัวหน้าครอบครัวและภรรยาต่างรับราชการ โดยเงินเดือนที่ได้มาก็จะเพียงพอกับค่าใช้จ่ายพอดี หากรายได้ไม่พอใช้ในบางเดือนก็จะหยิบยืมหรือไม่ก็กู้จากหน่วยงานที่ตนเองสังกัด ส่วนค่าใช้จ่ายก็เป็นการใช้จ่ายเรื่องอาหารและเครื่องอุปโภค เมื่อลูกโตขึ้น ค่าใช้จ่ายในการศึกษาของลูกสูงขึ้นตาม ครอบครัวจึงได้หารายได้เสริม โดยการรับซื้อไม้แกะสลัก เพื่อนำไปส่งขายที่บ้านถวาย อำเภอหางดง จังหวัดเชียงใหม่ จึงเพิ่มค่าใช้จ่ายในการเดินทางติดต่อธุรกิจมากขึ้น

ลูกสาวเมื่อเรียนจบปริญญาตรี ได้งานทำในกรุงเทพฯ เมื่อลูกชายไปเรียนปริญญาตรีที่กรุงเทพฯ ลูกสาวก็เป็นคนช่วยเหลือรับผิดชอบค่าใช้จ่ายด้วย โดยครอบครัวจ่ายค่าลงทะเบียนให้ลูกชาย ขณะนี้ลูกชายเรียนจบระดับปริญญาตรี และเดินทางไปเรียนต่อที่ประเทศออสเตรเลีย โดยครอบครัวให้เงินไปเพียงส่วนหนึ่ง และให้ลูกชายเรียนรู้ที่จะช่วยตนเองในการศึกษาต่อและรู้จักการวางแผน ปัจจุบันหัวหน้าครอบครัวเริ่มทำงานเพื่อสังคม เพื่อกลุ่ม/ชุมชนมากขึ้น มักจะมีงาน

ประชุมวิชาการกับสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) และสำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.) ส่วนใหญ่ทำงานในเป็นประเด็นขับเคลื่อนเครือข่ายภายในชุมชน และเป็นวิทยากรให้ชุมชนต่างๆที่สนใจ ส่วนภรรยาที่ทำหน้าที่เป็นวิทยากรให้กับผู้ที่สนใจที่เดินทางเข้ามาดูงานในบ้านสามขาด้วย

ปัจจุบัน การดำเนินชีวิตครอบครัวได้เปลี่ยนเป็นมีสมถะมากขึ้น หลังจากที่ได้อาจารย์และศึกษาดูงานกลุ่มสันติอโศก ทำให้สนใจปรับเปลี่ยนพฤติกรรมทานอาหารเจ เลิกทานเนื้อสัตว์ หัวหน้าครอบครัวได้ซื้อที่นาในหมู่บ้านเพิ่มขึ้น เพื่อทำเป็นศูนย์เกษตรอินทรีย์และทดลองทำนา ปลูกถั่วตามแบบสันติอโศก ถือกติ “กินทุกอย่างที่ปลูก ปลูกทุกอย่างที่กิน”

5.3 พฤติกรรมทางเศรษฐกิจของครอบครัว

รายได้ของครอบครัวในช่วงเริ่มต้นครอบครัว เป็นรายได้จากการทำงานรับราชการ มีหนี้สินบ้าง จากการกู้เงินสหกรณ์ครูและทหาร สาเหตุที่มีหนี้สิน หัวหน้าครอบครัวเล่าว่า “แหล่งเงินหาง่าย การใช้จ่ายก็เลยง่ายขึ้น” ช่วงที่ลูกเริ่มโตขึ้น ต้องใช้ค่าใช้จ่ายในการเรียนหนังสือมากขึ้น ก็ไปกู้ยืมมาจนเป็นหนี้สิน พยายามที่จะหารายได้เพิ่มหลายวิธีแต่ก็ไม่สำเร็จ เพิ่มขึ้นด้วยการรับไม้แกะสลักไปส่งที่บ้านถวาย แต่ก็ต้องมีหนี้สินจากการลงทุนเพื่อรับซื้อไม้แกะสลัก ช่วงปี พ.ศ. 2537 ได้ไปดูงานกลุ่มสันติอโศก รู้สึกประทับใจมากในความสมถะ จึงเปลี่ยนเป็นทานอาหารมังสวิรัตินี้ปรับเปลี่ยนพฤติกรรมการใช้จ่าย การบริโภคแบบเดิมมาเป็นแบบประหยัด มัธยัสถ์มากขึ้น

6. ครอบครัวที่ 6

6.1 ลักษณะโครงสร้างของครอบครัว

ครอบครัวนี้เป็นครอบครัวเดี่ยว มีสมาชิกในครอบครัว 4 คน ประกอบด้วย หัวหน้าครอบครัว อายุ 46 ปี จบการศึกษาชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 ส่วนภรรยาที่อายุ 46 ปี จบการศึกษาระดับประถมศึกษาปีที่ 6 ทั้งหัวหน้าครอบครัวและภรรยาเป็นคนบ้านสามขาโดยกำเนิด มีบุตรชาย 2 คน อายุ 25 ปี และ 23 ปี ตามลำดับ บุตรชายทั้งสองคนต่างจบการศึกษาระดับประกาศนียบัตรวิชาชีพชั้นสูง

หัวหน้าครอบครัวเป็นพืคนโต ในจำนวน 5 คน ได้เรียนจบชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 แล้วบวชพระอยู่ 7 ปี จึงบวชพระต่อ ระหว่างนั้น ก็เรียนการศึกษาผู้ใหญ่จนจบชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 เป็นผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน ปัจจุบันยังได้ทำหน้าที่รับผิดชอบ โรงงานน้ำดื่มตีบปาละของชุมชนที่เริ่มมาได้ปีกว่า โดยทำหน้าที่ตั้งแต่กรองน้ำ ถ้างวด กรอกน้ำลงขวด โดยมีภรรยาเป็นผู้ช่วย

6.2 การดำเนินชีวิตครอบครัว

วงจรชีวิตของครอบครัวนี้อยู่ในระยะตอนปลายของครอบครัวขยายตัว ช่วงเริ่มต้นแต่งงาน ทั้งคู่ไปอยู่บ้านพ่อตา ครอบครัวทำนา รับจ้างรายวัน เมื่อลูกเริ่มโต หัวหน้าครอบครัวได้กู้เงินมาปลูกบ้าน ก็ทยอยผ่อนจนหมด เมื่อต้องการมีรถไถนา ก็ขายวัว ขายควายมาซื้อ อาหารการกินก็จะหาพืชผักรอบบ้าน ซื้อมี้อย่างบางส่วน ช่วงครอบครัวขยายตัว หัวหน้าครอบครัวได้ทำงานแกะสลักไม้ด้วย รับจ้างไถนาเพื่อเป็นค่าน้ำมันด้วย การเดินทางมักใช้รถมอเตอร์ไซด์เป็นหลัก

บุตรชายทั้งสองคนได้ทำงานแล้ว โดยคนโตทำงานที่กรุงเทพฯ ส่วนคนเล็กเพิ่งจบงานที่ลำปาง บุตรทั้งสองคนได้กระตุ้นให้หัวหน้าครอบครัวซื้อรถยนต์ เพื่อให้การเดินทางไปไหนมาไหนสะดวกขึ้นกว่าเดิม โดยบุตรทั้งสองคนช่วยกันผ่อนชำระรถยนต์แทน

6.3 พฤติกรรมทางเศรษฐกิจของครอบครัว

รายได้ของครอบครัวในช่วงเริ่มต้นครอบครัว เป็นรายได้จากการเกษตรเป็นส่วนใหญ่ เมื่อลูกเริ่มโตขึ้น ก็ได้หารายได้เพิ่มด้วยการแกะสลักงานไม้ วิธีการบริโภคของครอบครัวเป็นการบริโภคแบบพื้นบ้าน เก็บเห็ด เก็บหน่อไม้และพืชผักรอบบ้านมาเป็นอาหาร

7. ครอบครัวที่ 7

7.1 ลักษณะโครงสร้างของครอบครัว

ครอบครัวนี้เป็นครอบครัวเดี่ยว มีสมาชิกในครอบครัว 4 คน ประกอบด้วย หัวหน้าครอบครัวอายุ 52 ปี จบการศึกษาระดับมัธยมศึกษาปีที่ 3 ส่วนภรรยาอายุ 44 ปี จบการศึกษาระดับประถมศึกษาปีที่ 6 ทั้งคู่เป็นคนบ้านสามขาโดยกำเนิด มีบุตรสาว และบุตรชาย อายุ 26 ปี และ 21 ปีตามลำดับ บุตรสาวจบการศึกษามัธยมศึกษาปีที่ 6 ส่วนบุตรชายเรียนจบการศึกษาระดับประกาศนียบัตรวิชาชีพด้านช่าง หัวหน้าครอบครัวเคยบวชเณร เมื่อสึกออกมา ได้มาช่วยพ่อทำนา พ่อมักจะชวนทานเห็ดเป็นประจำ ทำให้หัวหน้าครอบครัวติดเห็ด

7.2 การดำเนินชีวิตครอบครัว

วงจรชีวิตของครอบครัวนี้อยู่ในระยะครอบครัวขยายตัว ช่วงเริ่มต้นชีวิตครอบครัว หัวหน้าครอบครัวมีที่นาเล็กน้อย ได้ทำนาเพียงพอสำหรับการบริโภคในครอบครัว และหารายได้อื่นๆเพิ่มจากการหาของป่า เช่น หาเห็ด หาหน่อไม้มาขาย เมื่อครอบครัวต้องการรายได้เพิ่ม จึงได้กู้ยืมเงินมาลงทุนปลูกหอมปลูกกระเทียม แต่ไม่ประสบผลสำเร็จ ทำให้เป็นหนี้สิน ประกอบกับหัวหน้าครอบครัวติดเห็ด ติดการพนัน ทำให้มีหนี้สินเพิ่มมากขึ้นจนไม่สามารถใช้คืนได้ ไม่กล้าที่จะบอกภรรยา เวลาจะบอกก็ไม่ได้บอกตามความเป็นจริง ทำให้เกิดปัญหาในครอบครัว จนหัวหน้า

ครอบครัวเครียดเกือบฆ่าตัวตาย แต่เป็นห่วงภรรยาและลูก จึงตัดสินใจปรับตัวใหม่ เลิกเหล้าและ การพนัน

7.3 พฤติกรรมทางเศรษฐกิจของครอบครัว

รายได้ของครอบครัวในช่วงเริ่มต้นครอบครัวเป็นรายได้จากการรับจ้าง การหาของ ปามาขาย ที่นาที่มีพ่อกีจะปลูกข้าวไว้บริโภคภายในครอบครัว อาหารส่วนใหญ่ครอบครัวนี้จะหา จากในป่า รอบบ้าน กินอยู่ตามธรรมชาติ ภรรยาได้เข้าร่วม โครงการวิจัยบัญชีครัวเรือน หัวหน้า ครอบครัวเป็นคนต่อต้านการเข้าร่วมของภรรยา เนื่องจากคิดว่า ทำไปก็คงจะไม่เกิดประโยชน์ คงไม่สามารถแก้ปัญหาหนี้สินที่มีอยู่ได้ นอกจากการเข้าร่วมโครงการแล้ว ภรรายังเดินทางไปเข้าอบรม Balance Scorecard อีกด้วย ทำให้มีความรู้และเข้าใจการทำบัญชีมากขึ้น เรียนรู้การวางแผนและ ลงทุน หัวหน้าครอบครัวซึ่งแต่แรกไม่เห็นด้วย แต่ก็รับฟังภรรยาและไปเข้าร่วมกลุ่มทุกครั้ง หัวหน้า ครอบครัวเริ่มเห็นประโยชน์จากป่า เนื่องจากครอบครัวได้มีรายได้จากป่าเป็นจำนวนมากทำให้เข้า ร่วมกับกลุ่มป้องกัน ไฟป่า ร่วมทำแนวกันไฟเพื่อไม่ให้เห็ด หน่อถูกทำลายจากไฟป่า ภรรยาได้ เรียนรู้ในการประหยัดและได้ลงทุนซื้อเครื่องทำขนมจีน เนื่องจากลูกชายชอบทานขนมจีน และยัง ได้ทำขายตามใบสั่งซื้อด้วย นอกจากนั้นหัวหน้าครอบครัวได้กู้ยืมเงินดอกเบี้ยต่ำจากกลุ่มสัจจะออม ทรัพย์ตำบลมาลงทุนซื้อที่ปลูกต้นสักทองไว้เพื่ออนาคตและลงทุนในกลุ่มวิสาหกิจชุมชนกล้วย ออบ รวมทั้งยังไปช่วยทำบัญชีของกลุ่มวิสาหกิจชุมชนกล้วยอบด้วย

8. ครอบครัวที่ 8

8.1 ลักษณะโครงสร้างของครอบครัว

ครอบครัวนี้เป็นครอบครัวขยาย มีสมาชิกในครอบครัว 5 คน ประกอบด้วย หัวหน้าครอบครัวอายุ 37 ปี จบการศึกษาชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 ภรรยาอายุ 35 ปี จบการศึกษาชั้น มัธยมศึกษาปีที่ 3 ทั้งหัวหน้าครอบครัวและภรรยาเป็นคนบ้านสามขา มีบุตรชายคนเดียว อายุ 14 ปี กำลังศึกษาชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 และครอบครัวบิดามารดาของภรรยาอาศัยอยู่ในบ้านนี้ด้วย

8.2 การดำเนินชีวิตครอบครัว

วงจรชีวิตของครอบครัวนี้อยู่ในระยะครอบครัวขยายตัว ช่วงเริ่มต้นครอบครัว ครอบครัวมีวิถีชีวิตแบบเกษตรกรทั่วไป คือ ทำการเกษตรตามฤดูกาล ปลูกหอม กระเทียมเลี้ยงวัว ควาย เมื่อลูกโตขึ้น ต้องการรายได้มากขึ้น หัวหน้าครอบครัวได้ทำการแกะสลักไม้เป็นอาชีพเสริม และได้ขายของ ขายอาหารสด โดยใส่รถไปรษณีย์ในบ้านสามขาและหมู่บ้านใกล้เคียง ทำนาเพื่อการ บริโภคในครอบครัวเท่านั้น

8.3 พฤติกรรมทางเศรษฐกิจของครอบครัว

รายได้ของครอบครัวในช่วงเริ่มต้นครอบครัวเป็นรายได้จากการเกษตร ครอบครัวนี้มีวิถีชีวิตเหมือนคนทั่วไป หารายได้เก็บไว้เพื่อเป็นค่าใช้จ่ายรายเดือน การใช้จ่ายก็ใช้เฉพาะที่จำเป็นเท่านั้น อะไรไม่จำเป็นก็ไม่ซื้อใกล้เคียง เวลาว่างหัวหน้าครอบครัวจะแกะสลักไม้เป็นรายได้เสริม เมื่อลูกเริ่มโตขึ้น การทำนาไม่ค่อยได้ผลดี จึงหันมาทำการเร่ขายอาหารตามหมู่บ้าน หัวหน้าครอบครัวเข้าร่วมโครงการ ได้ทำบัญชีครัวเรือนบ้าง ช่วงที่ค้าขายไม่ค่อยมีเวลาทำบัญชีครัวเรือน นอกจากนั้นหัวหน้าครอบครัวยังได้ทำงานแกะสลักไม้ด้วย เพื่อเป็นรายได้เสริม

9. ครอบครัวที่ 9

9.1 ลักษณะโครงสร้างของครอบครัว

ครอบครัวที่ 9 เป็นครอบครัวเดี่ยว มีสมาชิกในครอบครัว 3 คน ประกอบด้วย หัวหน้าครอบครัวอายุ 34 ปี เรียนจบการศึกษาระดับมัธยมศึกษาปีที่ 3 โดยไม่ใช่คนบ้านสามขา ภรรยาอายุ 29 ปี จบการศึกษาระดับมัธยมศึกษาปีที่ 3 เป็นคนบ้านสามขา หลังจากจบการศึกษา ภรรยาได้เดินทางไปทำงานที่นครกระทั่งพบและแต่งงานกับสามีที่กรุงเทพฯ ครอบครัวนี้ปลูกบ้านอยู่บริเวณเดียวกับพ่อแม่ของภรรยา

9.2 การดำเนินชีวิตครอบครัว

วงจรชีวิตของครอบครัวนี้อยู่ในระยะครอบครัวเริ่มต้น ช่วงเริ่มต้นชีวิตครอบครัวทั้งสามีภรรยาได้ทำงานก่อสร้างในกรุงเทพฯ เมื่อมีบุตร จึงย้ายกลับมาอยู่บ้านสามขา และได้งานก่อสร้างทำที่อำเภอแม่เมาะ จังหวัดลำปาง แต่รายได้ไม่ค่อยดีนัก ทำให้หัวหน้าครอบครัวไปเรียนวิธีการทำไอศกรีมกับญาติ มาทำขายในบ้านสามขาและหมู่บ้านข้างเคียง

ครอบครัวนี้ไม่มีที่นา ที่สวน จึงต้องซื้ออาหารการกินทุกอย่าง ครอบครัวจะประหยัดค่าอาหาร โดยการเก็บเห็ดเก็บหน่อไม้จากป่า พอได้มาก็จะมาแบ่งกันกับพี่น้องภรรยา นอกจากนั้นภร่ายังทำดอกไม้ประดิษฐ์เพื่อมีรายได้เสริมอีกด้วย

9.3 พฤติกรรมทางเศรษฐกิจของครอบครัว

รายได้ของครอบครัวในช่วงเริ่มต้นครอบครัวเป็นรายได้จากการรับจ้าง ค่าใช้จ่ายเป็นเรื่องอาหารเป็นส่วนใหญ่เนื่องจากไม่มีที่นา เมื่อลูกเข้าเรียนในศูนย์พัฒนาเด็กเล็กของหมู่บ้าน จึงต้องหารายได้เสริม โดยขายไอศกรีม เนื่องจากการใช้เงินกระเป๋าเดียวกันของหัวหน้าครอบครัวและภรรยา จะปรึกษารืออื่กันตลอดเวลาจะซื้อหาอะไร ครอบครัวนี้ได้จัดทำบัญชีครัวเรือน

ออกเป็น 2 เล่ม เป็นบัญชีค้าขาย และบัญชีรับจ้าง ตอนนี่เริ่มออมเงินให้ลูก และจะออมของตนเอง
ด้วย

10. ครอบครัวที่ 10

10.1 ลักษณะโครงสร้างของครอบครัว

ครอบครัวที่ 10 เป็นครอบครัวขยาย มีสมาชิกในครอบครัว 5 คน ประกอบด้วย
หัวหน้าครอบครัวอายุ 40 ปี จบการศึกษาชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 ภรรยา อายุ 32 ปี จบการศึกษาชั้น
มัธยมศึกษาปีที่ 6 ทั้งคู่เป็นคนบ้านสามขาโดยกำเนิด มีบุตร 1 คน อายุ 3 ปี หัวหน้าครอบครัวทำงาน
อยู่ที่กรุงเทพฯ ภรรยาอาศัยอยู่กับบิดามารดาและน้องสาว โดยบิดาอายุ 47 ปี มารดาอายุ 48 ปี
น้องสาวอายุ 30 ปี จบการศึกษาระดับประกาศนียบัตรวิชาชีพชั้นสูง

ภรรยาเรียนจบชั้นประถมศึกษาที่โรงเรียนบ้านสามขา แล้วไปเรียนต่อในตัวเมือง
ลำปางจนจบชั้นมัธยมศึกษาตอนปลาย อาศัยหอพักของอาจารย์ท่านหนึ่ง โดยได้ช่วยทำงาน
ทำกับข้าวขาย เมื่อจบการศึกษาแล้ว ได้ทำงานในนิคมอุตสาหกรรมลำพูน จังหวัดลำพูน ทำอยู่ 3 ปี
จึงย้ายเข้ากรุงเทพฯ เข้าทำงานในนิคมอุตสาหกรรมลาดกระบัง เดิมตั้งใจจะทำงาน ไปเรียนไป แต่ก็
ไม่ได้เรียน เพราะได้แต่งงานเสียก่อน

10.2 การดำเนินชีวิตครอบครัว

วงจรชีวิตของครอบครัวนี้อยู่ในระยะครอบครัวเริ่มต้น ช่วงเริ่มต้นชีวิต
ครอบครัว ทั้งสามีภรรยาทำงานในโรงงานอุตสาหกรรมในกรุงเทพฯ เมื่อมีลูก หัวหน้าครอบครัว
ยังคงทำงานอยู่ที่กรุงเทพฯ ส่วนภรรยาได้เดินทางกลับมาอยู่บ้านสามขา ทำงานใกล้ๆบ้าน โดยเป็น
แรงงานในโรงงานเฟอร์นิเจอร์ไม้ ทำงาน 6 วัน ต่อ สัปดาห์ วันอาทิตย์หยุดจะช่วยแม่ขายกล้วยเดี่ยว
ในบริเวณบ้าน

10.3 พฤติกรรมทางเศรษฐกิจของครอบครัว

รายได้ของครอบครัวในช่วงเริ่มต้นครอบครัวได้จากการรับจ้างแรงงาน ภรรยาได้
เข้าร่วมโครงการวิจัยบัญชีครัวเรือน โดยช่วยแม่ทำบัญชีก่อนที่จะไปทำงานที่นิคมอุตสาหกรรม
ลำพูน และได้เรียนรู้ที่จะวางแผนการใช้จ่าย เมื่อมีลูก จึงคิดว่าอยู่กรุงเทพฯ เงินที่ได้คงไม่พอใช้แน่ จึง
ย้ายกลับมาอยู่ที่บ้านสามขา

ตอนที่ 2 สถานการณ์การดำเนินชีวิตครอบครัวบ้านสามขา

สถานการณ์การดำเนินชีวิตครอบครัวบ้านสามขา เป็นการศึกษากระบวนการการดำเนินชีวิตครอบครัวชนบทในด้านเศรษฐกิจ ในฐานะที่ครอบครัวทำหน้าที่เป็นทั้งผู้ผลิตและผู้บริโภค กระบวนการจัดการชีวิตครอบครัวจึงเกี่ยวข้องกับกิจกรรมพื้นฐานทางเศรษฐกิจ คือ การผลิตและการบริโภคของครอบครัว ซึ่งก็คือ การได้มาและการใช้จ่ายทรัพยากรการเงินของครอบครัวเป็นรายได้และรายจ่ายของครอบครัว ซึ่งการนำเสนอสถานการณ์การดำเนินชีวิตครอบครัวที่ศึกษา 10 ครอบครัว จะแจกแจงภาพรวมการได้มาของรายได้ครอบครัว และปัจจัยที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงรายจ่ายของครอบครัว

1. การได้มาหรือรายได้ของครอบครัว

การดำเนินชีวิตครอบครัวบ้านสามขาในอดีต พึ่งพาธรรมชาติ ครอบครัวส่วนใหญ่เป็นครอบครัวเกษตรกร รายได้มาจากภาคการเกษตร กระบวนการผลิตใช้แรงงานของสมาชิกในครอบครัว มีการแลกเปลี่ยนแรงงานกันภายในชุมชนระหว่างกัน มีความเอื้ออาทรซึ่งกันและกัน

ครอบครัวที่ 4 “อดีต ...ชีวิตสมถะ ไม่เดือดร้อน บ้านมีทุกอย่าง อาหารการกิน น้ำ...สมัยนี้ข้อนมว่า เศรษฐกิจพอเพียง...บ้านเขามีลงแขก มีความเอื้ออาทรกัน มีพริกบ้านเหนือมะเขือบ้านใต้มาสู่กัน”

ครอบครัวที่ 6 “สมัยก่อน ดั่งวันนี้ อย่างบ้านกำวนี้มีนาสักห้าไร่ มีลูกสามคน ปั่นกันไร่ ไร่ปลายสักน้อย แต่ละคนก็ไปยะ ก็มีครอบครัว สามสี่คนเป็ลก็ยะพอกิน...เทคโนโลยีก็บ่ใครดินะละ ...พื้นแต่ๆ ก็คือวิถีชีวิตของเฮานะละ”

จากบริบทครอบครัวที่ศึกษาในตอนต้น พบว่า การได้มาของรายได้ครอบครัวในอดีตมาจากการเกษตร เมื่อมีการเปลี่ยนแปลงสังคมเกิดขึ้น ส่งผลกระทบต่อการดำเนินชีวิตครอบครัวในปัจจุบัน การได้มาของรายได้ของครอบครัวที่ศึกษา 10 ครอบครัวมีความแตกต่างกัน เนื่องจากลักษณะการประกอบอาชีพของแต่ละครอบครัว ซึ่งสามารถสรุปได้ดังนี้

1. ครอบครัวที่ยังคงทำอาชีพทางการเกษตรอย่างเดิม ได้แก่ ครอบครัวที่ 1, 2 และครอบครัวที่ 6 โดยครอบครัวที่ 1 และ 2 เป็นครอบครัวที่อยู่ในช่วงอยู่ตัว มีการศึกษาระดับประถมศึกษา ส่วนครอบครัวที่ 6 เป็นครอบครัวที่อยู่ในช่วงปลายของครอบครัวขยายตัว การศึกษาระดับมัธยมศึกษา รายได้ส่วนใหญ่จากการเกษตร แต่เมื่อครอบครัวเข้าสู่ช่วงครอบครัวขยายตัว ความต้องการรายได้มีมากขึ้น กิจกรรมเสริมรายได้ส่วนใหญ่เป็นการแกะสลักงานไม้เพื่อส่งขาย

การลงทุนเพื่อการเกษตรจะกู้ยืมจากธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์ (ธกส.) การผ่อนชำระ
เป็นไปตามปกติ

2. ครอบครัวที่รับราชการ เป็นครอบครัวที่ได้รับการศึกษาสูงขึ้น จบการศึกษาระดับ
อนุปริญญา ปริญญาตรีและปริญญาโท อาชีพรับราชการ ได้แก่ ครอบครัวที่ 3 และ 5 ซึ่งหัวหน้า
ครอบครัวและภรรยาของทั้ง 2 ครอบครัวรับราชการทั้งคู่ รายได้ส่วนใหญ่มาจากเงินเดือน เมื่อ
ครอบครัวเข้าสู่ช่วงครอบครัวขยายตัว ความต้องการรายได้มีมากขึ้น ทำให้ต้องกู้ยืมเงินจาก
หน่วยงานที่สังกัด ญาติพี่น้องเพื่อนบ้านมาเพื่อให้รายได้สมดุล หนี้สินเริ่มเกิดขึ้น การหารายได้
เสริมทำด้วยการทำงานพิเศษเพิ่มขึ้น หรือ การลงทุนรับซื้องานไม้แกะสลักไปส่งที่บ้านถวาย อำเภอ
หางดง จังหวัดเชียงใหม่

3. ครอบครัวที่ค้าขาย ได้แก่ ครอบครัวที่ 4 และ 8 ครอบครัวทั้งสองมีการศึกษาระดับ
มัธยมศึกษา ซึ่งครอบครัวที่ 4 เดิมมาจากครอบครัวรับจ้างแรงงานนอกภาคการเกษตร ไปทำงาน
นอกพื้นที่ จึงเก็บออมเงิน ซื้อที่ดินและปลูกบ้าน มีโรงสีข้าวขนาดเล็กในบริเวณบ้าน เลี้ยงหมูบ้าง
โดยใช้รำข้าวที่ได้จากการสีข้าว รายได้จึงมาจากการรับจ้างเป็นส่วนใหญ่ โดยมีรายได้เสริมจากภาค
การเกษตรบ้าง เมื่อครอบครัวเข้าสู่ช่วงครอบครัวขยายตัว หัวหน้าครอบครัวอายุมากขึ้น จึงกลับมา
อยู่บ้าน สามารถได้รับเลือกตั้งเป็นผู้ใหญ่บ้าน รายได้ที่มีอยู่ไม่เพียงพอสำหรับครอบครัว จึงได้รับ
ซื้องานไม้แกะสลักไปส่งที่บ้านถวาย อำเภอหางดง จังหวัดเชียงใหม่ ส่วนครอบครัวที่ 8 เป็น
ครอบครัวเป็นครอบครัวเกษตรกร ที่นามีน้อยจึงเพียงพอบริโภคในครอบครัวเท่านั้น รายได้ส่วน
ใหญ่มาจากการรับจ้างแรงงานภาคการเกษตร เมื่อครอบครัวเข้าสู่ช่วงครอบครัวขยายตัว รายได้ที่มีไม่
เพียงพอ หัวหน้าครอบครัวและภรรยาจึงได้รับซื้ออาหารสด-อาหารสำเร็จรูปจากตลาดสดในอำเภอ
แม่เมาะ จังหวัดลำปาง ใสรถยนต์มาเช่าขายในหมู่บ้านและหมู่บ้านข้างเคียงเป็นประจำทุกวัน
นอกจากนั้นหัวหน้าครอบครัวได้ทำการแกะสลักไม้ด้วยตนเอง เพื่อเป็นอาชีพเสริมในช่วงเวลาว่าง

4. ครอบครัวที่รับจ้างแรงงานทั้งในภาคการเกษตรและภาคอุตสาหกรรม ส่วนใหญ่
เป็นครอบครัวที่ไม่มีที่ดินทำกินหรือมีที่ดินทำกินน้อย ได้แก่ ครอบครัวที่ 7, 9 และ 10 การศึกษา
ของทั้งสามครอบครัวอยู่ในระดับมัธยมศึกษา รายได้ของครอบครัวมาจากการรับจ้าง คือ ครอบครัว
ที่ 7 มีที่นาสามารถปลูกข้าวได้เพียงพอบริโภคภายในครอบครัวเท่านั้น และปลูกหอมกระเทียมเป็น
รายได้ของครอบครัว เมื่อครอบครัวเข้าสู่ช่วงครอบครัวขยาย รายได้ที่มีจึงไม่เพียงพอ ทำให้ต้อง
กู้ยืมเงินจากกลุ่มออมทรัพย์ในหมู่บ้านมาลงทุนทางการเกษตร หนี้สินมีมากขึ้น มีปัญหาในการผ่อน
ชำระหนี้ หัวหน้าครอบครัวจึงได้ทำการแกะสลักไม้เป็นอาชีพเสริม แต่เมื่อทำไปได้ระยะหนึ่งมี
อาการปวดหลัง ทำให้ต้องเลิกทำการแกะสลักไม้ หันไปเข้าป่าเก็บเห็ดเก็บหน่อไม้มาขาย เป็น
รายได้ที่ทำให้ครอบครัวอยู่ได้ การเก็บเห็ดเก็บหน่อจากป่าของครอบครัวนี้เป็นเรื่องปกติ เพราะ

รายได้ที่มีอยู่น้อยทำให้ครอบครัวต้องประหยัด ดังนั้นครอบครัวนี้พึ่งพาอาหารจากธรรมชาติอยู่แล้ว แต่เมื่อต้องการรายได้เพิ่มขึ้น ป่าจึงเปลี่ยนจากการเป็นตลาดสดเพื่อบริโภคกลายเป็นแหล่งรายได้ใหม่ของครอบครัวไป ส่วนครอบครัวที่ 9 เป็นครอบครัวที่ไม่มีที่ดินทำกิน ภรรยาเป็นคนบ้านสามขา รายได้มาจากการรับจ้างนอกภาคการเกษตร เป็นการใช้จ่ายแรงงานในการก่อสร้าง หัวหน้าครอบครัวเป็นคนที่มีอาชีพเป็นแรงงานในการก่อสร้าง เมื่อมีลูก จึงพากันย้ายกลับมาอยู่ที่บ้านสามขา หัวหน้าครอบครัวทำงานขับรถรับจ้างในอำเภอแม่เมาะ จังหวัดลำปาง ส่วนภรรยารับจ้างภาคการเกษตร เวลาว่างจะไปเก็บเห็ดเก็บหน่อไม้มาเป็นอาหาร และทำหน้าที่รับ-ส่งลูกไปเรียนศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก เมื่อครอบครัวต้องการรายได้มากขึ้น หัวหน้าครอบครัวได้เปลี่ยนมาทำไอศกรีมขายเองโดยตรง และขายส่งด้วย แต่รายได้ก็ไม่เพียงพอ ทำให้ต้องกลับไปรับจ้างแรงงานเช่นเดิม ครอบครัวที่ 10 หัวหน้าครอบครัวและภรรยาเป็นคนบ้านสามขา รายได้มาจากการรับจ้างแรงงานภาคอุตสาหกรรม เมื่อมีลูก ภรรยาได้กลับมาอยู่บ้าน และเดินทางไปทำงาน โรงงานอุตสาหกรรมในอำเภอแม่ทะ จังหวัดลำปาง ครอบครัวที่ 9 และ 10 เป็นครอบครัวที่อยู่ในระยะเริ่มต้น เพิ่งมีสมาชิกใหม่ได้ไม่นาน ความต้องการรายได้จึงมีไม่มากนัก แต่ปัญหาของการไม่มีที่ดินทำกิน ทำให้ต้องมีรายจ่ายเพื่อการบริโภคมากขึ้น

2. การใช้จ่ายหรือรายจ่ายของครอบครัว

การดำเนินชีวิตครอบครัวด้านการใช้จ่าย ในอดีต ครอบครัวมักทำการเกษตรตลอดปี การบริโภคพึ่งพาจากป่า จากการเพาะปลูก จากธรรมชาติ ผลผลิตจากการเพาะปลูกที่เหลือจากการบริโภค หรือผลผลิตจากครั้ง จะนำไปขายในเมืองและซื้อสิ่งของที่จำเป็นต่อการดำรงชีวิต เช่น เกลือ ปลา ร้า ปัจจุบัน การใช้จ่ายของครอบครัวได้เปลี่ยนแปลงไป ปัจจัยที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงด้านรายจ่าย ประกอบด้วย ปัจจัยด้านการเกษตร ปัจจัยด้านการศึกษา ปัจจัยด้านโครงสร้างพื้นฐานและปัจจัยด้านวิถีชีวิต มีรายละเอียดดังต่อไปนี้

2.1 ปัจจัยด้านการเกษตร

การทำเกษตรได้เปลี่ยนไป ตามกระแสการพัฒนา เดิมน้ำที่ใช้ในการเกษตรเป็นน้ำจากลำห้วย เมื่อมีการสร้างอ่างเก็บน้ำ ทำให้น้ำในลำห้วยมีน้อยลง ต้องอาศัยน้ำจากธรรมชาติ และน้ำจากอ่างเก็บน้ำ การทำการเกษตรจึงต้องทำให้ทันกับการปล่อยน้ำในอ่าง หรือให้ทันกับฝนที่ตกลงมา ทำให้เวลาที่ใช้ในการทำน้อยลง เมื่อเวลานี้น้อยลง จำเป็นต้องใช้แรงงานในการทำมากขึ้น หากแรงงานในครอบครัวไม่เพียงพอก็ต้องหาแรงงานรับจ้างมาช่วย บางครอบครัวที่ไม่มีแรงงานในการทำนาต้องให้เช่าที่นา โดยเก็บค่าเช่านาเป็นข้าวเปลือกแบ่งหนึ่งในสาม เพื่อให้ตนเอง

ได้มีข้าวไว้บริโภคในแต่ละปี ในอดีต การเลี้ยงครึ่งเป็นส่วนเพิ่มรายได้ได้มาก แต่มักจะประสบปัญหา คือ ธรรมชาติของครึ่งนั้น ไม่สามารถจะกำหนดหรือคาดการณ์ได้

การเปลี่ยนแปลงวิธีการทำการเกษตร โดยเปลี่ยนมาใช้รถไถนาแบบเดินตามแทนควาย ซึ่งเป็นผลมาจากการพัฒนา คือ

ครอบครัวที่ 6 “...ขายควาย ซื้อรถไถ มันเร็วดี ... รับจ้างไถเป็นค่าน้ำมันด้วย”

การเปลี่ยนแปลงวัตถุดิบทางการผลิต คือ การเปลี่ยนแปลงพันธุ์ข้าวไปเป็นข้าวพันธุ์ผสม ซึ่งไม่เหมาะกับสภาพของพื้นที่ ได้แก่

ครอบครัวที่ 5 “พันธุ์ข้าวพื้นเมือง เปลี่ยนไปแถบจะพลิกหน้ามือเป็นหลังมือ พันธุ์ข้าวเดิมๆ ... หายไปหมดจากชุมชน เป็นข้าวพันธุ์ผสม ซึ่งในชุมชนพบว่า เป็นพันธุ์ข้าวที่ไวต่อโรคและแมลง ไปสัก2-3 รุ่น ก็จะมีปัญหา”

ครอบครัวที่ 4 “พันธุ์ข้าวสมัยก่อนจะรู้ว่า ข้าวที่สามารถอยู่ลุ่มน้ำได้ดี อยู่บนบกบ่ต้องใช้น้ำ”

เมื่อผลผลิตต่ำ การใช้ปุ๋ยเคมีและยาฆ่าแมลงเพื่อเพิ่มผลผลิตทางการเกษตรเกิดขึ้น ทำให้ต้นทุนการผลิตเพิ่มขึ้น ส่งผลต่อรายจ่ายของครัวเรือนเพิ่มขึ้น ดังเห็นได้จาก

ครอบครัวที่ 5 “ละอ่อนนักเรียน 20 คน ได้ทำวิจัยเชิงท้องถิ่น 20 ครอบครัว ทำนา ถึงไร่ 2 ไร่ มีอยู่ 2 ราย มีถึง 6 ไร่ จะใช้ปุ๋ยเคมีถึง 24,000 บาท ปีนี้ บ้านเขามี 150กว่าครอบครัว ก็เป็นเงินมหาศาล

ครอบครัวที่ 4 “ส่วนราชการส่งเสริมให้เกิดการเปลี่ยนแปลง...พันธุ์นี้ได้กำหนดมา พันธุ์ข้าวชนิดนี้ ต้องใช้ปุ๋ยชนิดนี้ ต้องใส่ยาชนิดนี้ ถ้าไม่ได้ใส่ปุ๋ยใส่ยาฆ่าแมลง ก็ไม่ได้กิน ...ผลสุดท้าย รายจ่ายก็เพิ่มขึ้น”

จะเห็นได้ว่า ปัจจัยด้านการเกษตรที่มีผลต่อรายจ่ายที่เพิ่มขึ้นของครอบครัว ได้แก่

ปัจจัยด้านการเปลี่ยนแปลงวิธีการผลิต และการเปลี่ยนแปลงวัตถุดิบทางการผลิต ซึ่งการเปลี่ยนแปลงวิธีการผลิต เช่น การใช้เทคโนโลยีทางการเกษตร โดยการใช้รถไถนาแทนการใช้ควาย ทำให้ต้องมีต้นทุนด้านเชื้อเพลิงเพิ่มขึ้นในการผลิต การใช้ปุ๋ยเคมีเพื่อเพิ่มผลผลิตและยาฆ่าแมลงเนื่องจากโรคพืชและแมลงที่เกิดขึ้นมากกว่าเดิม ทำให้ต้นทุนด้านการผลิตเพิ่มขึ้น รวมทั้งการเปลี่ยนแปลงด้านวัตถุดิบ คือ พันธุ์ข้าว เดิมที่เกษตรกรสามารถเก็บข้าวที่ปลูกทุกปีเป็นพันธุ์ข้าวสำหรับปีต่อไป ปัจจุบัน ต้องมีการปรับปรุงพันธุ์ข้าวทุกปี หรือ สองปีครั้ง ทำให้ครอบครัวต้องทำการกู้ยืมเงินมาลงทุนในการผลิต ส่งผลให้พฤติกรรมการณ์กู้ยืมของครอบครัวเกิดขึ้น ซึ่งแตกต่างจากอดีต และปัญหาที่ส่งผลกระทบต่อครอบครัว คือ การวางแผนหรือการจัดการหนี้สินของครอบครัว

ที่ไม่เป็นระบบ หรือไม่มีการวางแผน ทำให้ครอบครัวส่วนใหญ่มีปัญหาหนี้สินและเป็นหนี้เสียที่ผูกพันระยะยาว

2.2 ปัจจัยด้านการศึกษา

ในอดีต คนในชุมชนจะเรียนจบการศึกษาระดับประถมศึกษาในโรงเรียนใกล้หมู่บ้าน ถ้าจะไปเรียนต่อระดับมัธยมศึกษา ต้องไปเรียนที่อำเภอแม่ทะหรืออำเภอเมือง จังหวัดลำปาง ซึ่งเส้นทางคมนาคมจากบ้านสามขาไปอำเภอแม่ทะหรืออำเภอเมืองยังไม่สะดวก ประกอบกับการทำการเกษตรยังต้องการใช้แรงงานในครอบครัว ทำให้คนในชุมชนไม่ค่อยมีโอกาสศึกษาต่อในระดับสูงมากเท่าไรนัก รวมทั้งต้องมีค่าใช้จ่ายในการเล่าเรียนและการเดินทางด้วย ผู้ชายจะมีโอกาสได้เรียนต่อ โดยการบวชเรียนปริยัติธรรมและเรียนสายสามัญจนจบมัธยมศึกษา หรือไม่ก็เข้าเรียนการศึกษานอกโรงเรียน (กศน.) ส่วนผู้หญิงไม่ค่อยได้มีโอกาสเรียนต่อ ยกเว้นภรรยาของครอบครัวที่ 5 ที่มูมานะเรียนต่อจนจบประกาศนียบัตรครู ซึ่งต้องเดินทางไปเรียนที่วิทยาลัยครูในอำเภอเมือง จังหวัดลำปาง การเดินทางต้องเดินเท้าจากหมู่บ้านมาประมาณ 3 กิโลเมตรมาขึ้นรถโดยสารที่บ้านคอนไฟ เพื่อต่อรถเข้าเมือง

ปัจจุบัน เมื่อเกิดปัญหาในการประกอบอาชีพทางการเกษตร ตั้งแต่หน้าเพื่อการเกษตร กระบวนการผลิตที่พึ่งพาปุ๋ยเคมีและยาฆ่าแมลง ทำให้การทำนามีต้นทุนสูงขึ้น แต่ผลผลิตที่ได้รับมีเพียงพอสำหรับการบริโภคในครัวเรือนเท่านั้น รายได้จึงไม่เพียงพอในการดำเนินชีวิต ครอบครัวส่วนใหญ่จึงมองว่าอาชีพรับราชการเป็นอาชีพที่มั่นคง ทำให้ส่งลูกเรียนสูงขึ้น เช่น

ครอบครัวที่ 4 “เหตุที่ส่งลูกเรียน เพราะค่านิยม และชาวบ้านมักมองข้าราชการเป็นต้นแบบ เพราะอาชีพมั่นคง...ค่านิยมและเปรียบเทียบกับราชการ มีเงินเดือน มีรายได้ที่แน่นอนทุกเดือน มีบำเหน็จ บำนาญ พ่อแม่ได้รับคำรักษาพยาบาล”

ความคาดหวังที่จะได้มีรายได้ที่ดีในอนาคต ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางด้านการศึกษา พบว่า รายจ่ายเพื่อการศึกษาสูงขึ้น แม้ว่าเด็กจะไม่ต้องเสียค่าเล่าเรียนสำหรับระดับการศึกษาภาคบังคับ แต่ค่าหนังสือ ค่าเสื้อผ้า ค่าทำรายงาน ค่าเรียนพิเศษรวมทั้งค่าใช้จ่ายส่วนตัวของเด็กก็เป็นเงินจำนวนไม่น้อย โดยเฉพาะครอบครัวชนบทที่มีอาชีพเกษตรกรกรรม บ้านสามขาเป็นชุมชนชนบท มีเพียงโรงเรียนประถมศึกษา ส่วนโรงเรียนระดับมัธยมศึกษาจะอยู่ที่อำเภอแม่ทะและอำเภอเมือง ครอบครัวส่วนใหญ่จะส่งลูกเรียนที่โรงเรียนแม่ทะประชาสามัคคี อยู่บนถนนลำปาง-เด่นชัย ซึ่งต้องเสียค่ารถรับ-ส่งเป็นรายเดือน เดือนละ 200 บาท ถ้าครอบครัวมีฐานะจะส่งลูกหลานไปเรียนในตัวเมือง เช่น โรงเรียนพินิจวิทยา โรงเรียนลำปางกัลยาณี เสียค่ารถรับ-ส่งมากขึ้น หรือไม่ก็จะเช่าหอพักอยู่ในเมือง เช่น

ครอบครัวที่ 8 “ลูกเรียน.. ค่าเทอมสองพัน เดือนๆ ต้องหา ห้าพัน ก่อนจะไปจ่าย
นั้นจ่ายนี้ ค่ารถลูก ...ให้ลูกไปแต่ละวัน แกะสลัก ก็จะมีเก็บไว้”

ถ้าเรียนระดับอุดมศึกษา ก็จะไปเรียนที่มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ มหาวิทยาลัยเทคโนโลยี
ล้านนา มหาวิทยาลัยโยนกจังหวัดลำปาง ฯลฯ ซึ่งต้องมีค่าใช้จ่ายเพิ่มขึ้นตามลำดับ ได้แก่

ครอบครัวที่ 1 “ลูกสาวสองคน เรียนที่เชียงใหม่...อยู่หอด้วยกัน ประหยัดดี เวลา
กลับบ้านมาเอาดั่งค์ที่ ก็เอาข้าว ผัก ไปไว้ทานที่หอ”

ครอบครัวที่ 5 “ข้าเจ้ามีลูกสองคน ตั้งเป้าให้ลูกอยากให้ลูกรู้...ห้ามลูกเก็บได้... ลูก
สอบติดเชียงใหม่ ก็พากันไปพ้อหอ ค่าหอในก๊ีบแพง ไปดูหอ อย่างปลอดภัย เดือน
หนึ่งพันห้า อยู่กับเพื่อนสองคน ถ้าอยู่น้อย เดือนละสองพันหนึ่ง สองพันสี่ คิด
สะระตะมากเลย...การที่จะเปลี่ยนให้คนมาอยู่โยนกได้เนี่ยะ เป็นเรื่องไม่ธรรมดา...
ที่จริงโยนกเป็นมหา'ลัยน้อยๆ คุณพ่อผ่านไปนั่นตั้งวัน แล้วอยู่ในสายตา กลับบ้าน
ได้ตลอดแล้วช่วยงานชุมชนได้ตั้งเยอะ แล้วก็บ่มชุมชน แล้วก็สู้ศึกมีความ
รับผิดชอบ.....จ่ายดั่งค์ (ค่ารถ) วันละ 40 บาท ไปรถเมื่อเช้า เมื่อเลิกกลับกับพ่อ
อ้ายตัวน้อย เรียนพิเศษ รอกลับพร้อมกัน ก็เลยประหยัดไป ...คนก่าจ่ายวันละ 40
(เบี่ยเลี้ยง) คนรองวันละ ชาว จมมอหก คนน้อยจ่ายวันละชาวห้าบาท”

ครอบครัวที่ 10 “...ช่วงเรียนมัธยม อยู่หอ เจ้าของหอชายข้าวแกง เข้าอยู่ช่วยก่อน
ไปเรียน...ประหยัดค่าหอ ค่าข้าว”

เมื่อครอบครัวส่งลูกหลานเรียนหนังสือมากขึ้น ค่าใช้จ่ายในการศึกษาก็สูงขึ้น แต่
ประสบปัญหาคือ การหาอาชีพ ซึ่งการรับราชการเริ่มมีตำแหน่งรับน้อยลง ตลาดงานที่หาได้ คือ
ลูกจ้าง ตามโรงงานเฟอร์นิเจอร์ โรงงานเซรามิค บริษัทต่างๆบริเวณอำเภอแม่เมาะ จังหวัดลำปาง

ครอบครัวที่ 4 “เมื่อมีการศึกษา คนในหมู่บ้านก็จะออกไปทำงานนอกหมู่บ้าน
เพราะลงทุนไปมากแล้ว อยากได้เงินทดแทนกลับมา บางคนค่อยคิดค่อยทำ ก็จะมี
อยู่ได้ ปัจจุบันงานน้อยลง มีแต่ส่งเสริมการศึกษา เรียนจบเหมือนกัน จะเป็นลูกจ้าง
ตลอด”

ปัจจัยด้านการศึกษา ส่งผลกระทบต่อค่าใช้จ่ายในครอบครัว ทั้งค่าเล่าเรียน ค่า
หนังสือ ค่าเสื้อผ้า ค่าพาหนะเดินทาง ค่าหอพักนักศึกษา ซึ่งในอดีต ครอบครัวไม่ได้มีการใช้จ่ายใน
ด้านนี้มากนัก เพราะสมาชิกในครอบครัวส่วนใหญ่จะเรียนหนังสือที่โรงเรียนในหมู่บ้าน เมื่อมีการ
เปลี่ยนแปลงด้านการศึกษา ครอบครัวไม่ได้มีพฤติกรรมการวางแผนเพื่อการใช้จ่ายด้านการศึกษา
ส่งผลให้ ครอบครัวต้องกู้ยืมจากเพื่อนบ้าน กลุ่มออมทรัพย์มาเพื่อการศึกษาของสมาชิกใน
ครอบครัว เพื่อสนับสนุนการศึกษาของสมาชิกในครอบครัว

2.3 ปัจจัยด้านโครงสร้างพื้นฐาน

ในอดีต การเดินทางเข้าและออกจากหมู่บ้านจะใช้เดินเท้า หรือไม่ก็ใช้เกวียน ใช้เวลาเป็นวันๆ ต้องค้างคืนในเมือง การเข้าเมืองหรือการติดต่อกับโลกภายนอกจึงมีน้อยมากเนื่องจากความไม่สะดวกของการเดินทาง การเดินทางเข้าเมืองในอดีต จะไปเฉพาะเวลาที่ต้องการซื้อหาหรือแลกเปลี่ยนสิ่งของที่จำเป็นต่อการดำรงชีวิต ส่วนใหญ่จะเป็นเกลือ ปลาแร่ที่ไม่มีในชุมชน นอกจากนั้นคนในชุมชนก็พึ่งพาจากธรรมชาติ หรือจะทำกันในครัวเรือนเท่านั้น ดังคำบอกเล่า

ครอบครัวที่ 6 “เมื่อก่อนไปเวียงคืนดีลี”

ครอบครัวที่ 9 “สมัยก่อน ถนนเป็นลูกรัง แต่ก่อนจะมีรถโดยสาร แต่อำเภอไม่มีเข้า ต้องเหมารถไป แต่ก่อน ค่าเหมา ร้อย สองร้อย ต้องหาคนไป คนสิบ คนชาว เวลาจะไป ต้องเอนกัน”

เมื่อการพัฒนาเส้นทางถนนจากอำเภอสู่ตำบลและบ้านสามขา ทำให้การคมนาคมสะดวกขึ้น คนในชุมชนส่วนใหญ่จะมีพาหนะส่วนตัวในการเดินทางทุกครอบครัว ไม่ว่าจะเป็นรถจักรยานยนต์ รถปิกอัพ การได้มาซึ่งพาหนะเหล่านี้ ชาวบ้านไม่มีรายได้หรือเงินออมเพียงพอ ต้องไปกู้ยืมจากกลุ่มกองทุนในหมู่บ้านหรือธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์ (ชกส.) ทำให้เกิดหนี้สินเป็นจำนวนมาก เช่น

ครอบครัวที่ 4 “ปัจจุบัน ความอยากเกินตัว อยากได้ทุกอย่าง เห็นเขามีรถใหม่ ก็อยากมีบ้าง เป็นความไม่รู้จักพอ เป็นการแข่งขัน ยิ่งอยากไปนอกชุมชน ก็จะไม่เรียนแบบ”

ครอบครัวที่ 5 “ถนนดี ทำให้โลกเปลี่ยนไปเยอะ แต่การเดินทางไปโรงพยาบาลติดต่อก็ลำบาก สะดวกสบาย ...รถก็มีจะซื้อ รถก็จะเปลี่ยน ยี่ห้อใหม่ๆ”

ครอบครัวที่ 6 “วิถีชีวิตเปลี่ยนแปลง...พอถนนเข้ามาอย่างเดียว ปัญหาเข้ามาแล้ว...อยากได้รถนั่นรถนี่”

ครอบครัวที่ 9 “...พอตลาดยาง คนก็ซื้อรถ กู้เงินซื้อรถ ส่วนใหญ่ก็จะกู้ ชกส.ทำให้เกิดการเป็นหนี้”

เมื่อถนนมา ไฟฟ้าก็ตามมา ที่จริงการใช้ไฟฟ้าน่าจะเป็นสิ่งที่ดีสำหรับครอบครัว เพราะไฟฟ้าให้แสงสว่างดีกว่าเทียนไข ดีกว่าตะเกียงเจ้าพายุ แต่ปัญหาที่ตามมาคือ ไฟฟ้าคือเครื่องใช้ไฟฟ้าทั้งหลายทั้งที่จำเป็นและไม่จำเป็นสำหรับครอบครัวชนบท การเปลี่ยนแปลงในเรื่องไฟฟ้า คือ มีค่าใช้จ่ายเครื่องใช้ไฟฟ้าประเภทต่างๆ รวมทั้งค่าไฟฟ้าที่ต้องจ่ายทุกเดือน ในขณะที่เกษตรกรส่วนใหญ่มีรายได้เป็นรายปี ดังจะเห็นได้จาก

ครอบครัวที่ 4 “การบริโภคสื่อมากเกินไป ... และสังคมเปลี่ยนแปลงไปเยอะ ... เมื่อก่อนอยู่ในชนบท มีอะไรก็กินแค่นั้น แต่ความเจริญเข้ามา ความอยากกินตัวถนนเข้ามา โทรทัศน์เข้ามา เราไม่รู้จักรถไฟ ไม่รู้ระดับ ความคิดตัวเองเท่าเดิม แต่ความอยากเพิ่มขึ้น”

ครอบครัวที่ 5 “...ถนนมา ไฟฟ้ามา ...ตอนที่ลูกอยู่โดย คอมพิวเตอร์สองเครื่อง ทำนมหาย จะอยู่ประมาณสองร้อยกว่าบาท หลังจากนั้นจะเหลือร้อยขาว ร้อยสามสิบ คอมพิวเตอร์ออกไป ริดผ้าเท่าที่มันจำเป็น ... ไฟฟ้าแต่เดี๋ยวกว่าเท่าไร แต่ไฟฟ้าเป็นสิ่งอิเล็กทรอนิกส์ คือ โทรทัศน์...ที่นำคนตามโฆษณา”

ครอบครัวที่ 6 “วิถีชีวิตเปลี่ยนแปลง...พอลถนนเข้ามา ...ไฟฟ้าเข้ามา ...กำลังสองเลย ทีวีเข้ามา เขาก็ใช้อย่างเดียว เปิดโฆษณา ดัมไก่นี้ ยะจะโคให้รำ ต้องคนอร์ บางคนก็คิด... บ้านเขา เปิดระมัดระวังขึ้น...เครื่องไฟฟ้าที่เปลืองไฟที่สุด ...เตารีด เครื่องน้ำอุ่น กาน้ำ หม้อหุงข้าว...”

ปัจจัยด้านโครงสร้างพื้นฐานที่เปลี่ยนแปลงไป ส่งผลให้สินค้าจากภายนอกชุมชนเริ่มทะลักเข้าไปโดยเฉพาะสิ่งที่อำนวยความสะดวกทั้งหลาย ไม่ว่าจะเป็นสินค้าอุปโภค-บริโภค เครื่องใช้ไฟฟ้าที่จำเป็นต้องใช้เงินซื้อหามา แต่รายได้ของชาวบ้านส่วนใหญ่เป็นรายได้จากการเกษตร การรับจ้าง ที่ไม่เพียงพอในการหาซื้อวัสดุอุปกรณ์เหล่านี้ ทำให้ต้องกู้หนี้ยืมสินมาใช้ในการเปลี่ยนแปลงนี้ส่งผลต่อค่าใช้จ่ายที่เพิ่มขึ้นในการซื้อสิ่งของอำนวยความสะดวก ค่าใช้จ่ายในการเดินทาง และค่าน้ำมันรถด้วย พฤติกรรมการใช้จ่ายที่เปลี่ยนแปลงเป็นพฤติกรรมที่ฟุ่มเฟือย ฟุ้งเฟ้อ โดยจะบริโภคทุกอย่าง ไม่ว่าจะเป็นเครื่องอำนวยความสะดวก พาหนะ เครื่องใช้ไฟฟ้าทุกประเภท โดยไม่ได้มีการวางแผนหรือการจัดการที่มีประสิทธิภาพ

2.4 ปัจจัยด้านวิถีชีวิต

คนในชุมชนยังมีวัฒนธรรมการบริโภคเหมือนเดิม คือ นิยมบริโภคอาหารพื้นเมือง วัตถุดิบที่นำมาประกอบอาหารมักจะเพาะปลูกหรือเก็บตามป่า แต่ในช่วงฤดูแล้ง น้ำที่ใช้ในการเกษตรไม่เพียงพอ ผลผลิตพืชผักทางการเกษตรมีน้อย ทำให้ต้องมีการซื้อพืชผักเหล่านั้นจากรถขายของที่นำอาหารแห้ง อาหารสด รวมทั้งอาหารสำเร็จรูปมาจำหน่ายในหมู่บ้านทุกวัน เช่น

ครอบครัวที่ 5 “...บได้ซื้อผักสดในเมือง ถ้าบ้านสามขา ในบ้านนี้ก็เหลือเฟือ ถ้าผู้ถึง ...กินผักไร้สาร กินมังสวิวัติ ... คนที่เปิดทำงานร่วม... ได้เห็นมา ขอมมาแบ่งกัน ก็จะซื้อจากชาวบ้าน เข้าเมืองจะซื้อน้ำมันพืช น้ำตาล เหลือ”

ครอบครัวที่ 9 “เวลาไปหาของป่า...ไปหาเห็ด ไปตกปลาในอ่าง ลดรายจ่าย ซื้อข้าวกิน ... ฟริกก็จะแบ่งกัน ซื้อประมาณ สิบบาท ซาวบาท”

การเปลี่ยนแปลงปัจจัยด้านวิถีชีวิต ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในวิถีการผลิตและการบริโภคที่เดิมพึ่งพาวัตถุดิบตามธรรมชาติเป็นหลัก แต่ในปัจจุบัน หันไปพึ่งพาวัตถุดิบจากตลาดมากขึ้น ทำให้ค่าใช้จ่ายด้านอาหารเพิ่มขึ้น ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมการใช้จ่าย เพื่อการบริโภค การบริโภคเลียนแบบเพื่อนบ้านหรือสื่อโฆษณา

ตอนที่ 3 การจัดการการเงินในครอบครัวบ้านสามขา

การจัดการการเงินในครอบครัว เป็นการนำแนวคิดการจัดการมาประยุกต์ใช้ในการจัดการทรัพยากรในครอบครัว โดยเฉพาะการผลิตและการบริโภค ที่ขึ้นอยู่กับช่วงวงจรชีวิตของครอบครัว และเพื่อตอบสนองความต้องการของสมาชิกในครอบครัว นอกจากนั้นยังทำให้การจัดการทรัพยากรของครอบครัวที่มีอยู่อย่างจำกัดให้ได้ประโยชน์มากที่สุด ทำให้ครอบครัวอยู่ในภาวะสมดุล (จิตตินันท์ เฉชะอุปต์ 2545) การที่ครอบครัวจะมีความสมดุลในด้านเศรษฐกิจได้ ต้องมีรายได้และค่าใช้จ่ายที่สมดุลกัน จากการศึกษาสถานการณ์การดำเนินชีวิตครอบครัวบ้านสามขา พบว่า ปัญหาที่ครอบครัวบ้านสามขาประสบมากที่สุด คือ ปัญหาหนี้สิน และเมื่อครอบครัวเข้าสู่ช่วงวงจรชีวิตครอบครัวขยายตัว ความต้องการของรายได้มีมากขึ้น ทำให้เกิดปัญหาหนี้สินภายในครอบครัวที่ส่งผลกระทบต่อปัญหาหนี้เสียของชุมชน การศึกษาการจัดการการเงินในครอบครัวบ้านสามขาครั้งนี้จะนำเสนอกระบวนการจัดการการเงินที่ครอบครัวบ้านสามขาใช้ในการจัดการหนี้สินของครอบครัวและการสร้างวินัยทางการเงินของครอบครัว และการจัดทำบัญชีครัวเรือน รวมทั้งการเรียนรู้จากการทำบัญชีครัวเรือน

1. กระบวนการจัดการการเงินของครอบครัวบ้านสามขา

การจัดการการเงินในครอบครัวบ้านสามขาเป็นการจัดการหนี้สินของครอบครัวที่มีผลมาจากพฤติกรรมการใช้จ่ายที่ได้รับอิทธิพลจากการเปลี่ยนแปลงสังคมด้านการพัฒนาสู่ความทันสมัย และครอบครัวบ้านสามขาได้สร้าง “วินัยทางการเงิน” ใหม่ของครอบครัว

1.1 การจัดการหนี้สินของครอบครัว

จากสถานการณ์การดำเนินชีวิตครอบครัวบ้านสามขา พบว่า การเปลี่ยนแปลงลักษณะการประกอบอาชีพและพฤติกรรมการใช้จ่าย อันเนื่องมาจากการเปลี่ยนแปลงด้านการพัฒนาสู่ความทันสมัยทั้งทางกายภาพและทางเศรษฐกิจ เช่น การมีถนนเป็นเส้นทางนำสินค้า

อุปโลกบริโลกเข้าสู่ชุมชน ค่าใช้จ่ายก็เพิ่มขึ้น เป็นผลให้ครอบครัวมีพฤติกรรมการกู้ยืม เป็นหนี้เป็นสินมากขึ้น

ครอบครัวที่ 5 “การเจริญ พัฒนา มันเป็นไปตามการพัฒนา มีถนน แล้วมีค่าใช้จ่ายมากก่อน มันอยู่ที่คน ถ้าเราไม่รู้จักตัวเก่า... ถ้าเขาอยากได้อะไรก็มี...มีอยากที่คนอื่นเปิดบ่มี มันทำให้เกิดเป็นหนี้สินล้นพ้นตัว เสร็จแล้ว พอไปเห็นคนอื่นเขาไม่มีหนี้สิน”

การกู้ยืมเพื่อการลงทุนทางการเกษตรและการค้าขาย เป็นกระบวนการสร้างรายได้ แต่ก็มีดอกเบี้ยที่เกิดขึ้นเป็นค่าใช้จ่ายด้วย รวมทั้งการกู้ยืมเพื่อปลูกสร้างบ้านสำหรับการเริ่มต้นชีวิตครอบครัว ซึ่งเงินที่กู้ยืมพร้อมทั้งดอกเบี้ยถือเป็นค่าใช้จ่ายที่เพิ่มขึ้นของครอบครัว เมื่อครอบครัวไม่มีการวางแผนที่จะจัดการค่าใช้จ่ายจำนวนนี้ จะส่งผลให้รายได้และค่าใช้จ่ายของครอบครัวไม่สมดุล ส่งผลให้ต้องมีหนี้สินผูกพันเป็นระยะเวลานาน

ครอบครัวที่ 7 “หนี้สินเกิดจากการปลูกกระเทียม ไร่มา 1,500 บาท...พอหลายปี หนี้เพิ่มขึ้น ชอบเล่นการพนัน ยืมเงินกลุ่มต่างๆ ในหมู่บ้าน คนเชื่อถือ เพราะเป็นเลขานุการกลุ่ม ไม่มีใครห้าม...จนมีหนี้สินมาก...คิดฆ่าตัวตาย”

ครอบครัวที่ 4 “ผมอาศัยเอาของ (รับซื้อไม้ไผ่และสติก) ไปส่ง ...ผมต้องไปกู้เงินมาเสียดอกให้ธนาคารด้วย ให้มีเงินสดในมือ”

ครอบครัวที่ 5 “เคยกู้ยืมเงินสหกรณ์ครู เพื่อสร้างบ้าน ได้เรียนรู้การแก้ไขปัญหาการเงินจากคุณวีระ ชีรภัทรและคุณจิรพร อุสุวรรณ (ตลาดหลักทรัพย์) ทางโทรทัศน์ โดยคุณวีระ บอกว่า มีเท่าไรก็ใช้หนี้ก่อน ส่วนคุณจิรพร เสนอให้เก็บออม 30 เปอร์เซ็นต์ของรายได้ เมื่อหมดหนี้”

การจัดการหนี้สินที่เกิดขึ้น ครอบครัวบ้านสามขาทำการสมัครเป็นสมาชิกกลุ่มออมทรัพย์ต่างๆที่เกิดขึ้นในชุมชน เพื่อจะได้มีโอกาสกู้เงินมาลงทุน ใช้จ่ายในสิ่งที่ตนเองต้องการ และกู้ยืมมาเพื่อใช้หนี้ กลุ่มส่วนใหญ่ในชุมชนบ้านสามขาจะเก็บค่าสมาชิกเป็นหุ้นเพียงครั้งเดียว และให้สมาชิกกู้ยืม เมื่อคืนเงินที่กู้ เพื่อสมาชิกคนต่อไปจะได้ยืมต่อไป เมื่อครบกำหนดคืนเงินกู้ สมาชิกส่วนใหญ่ก็จะไปกู้ยืมเงินจากกลุ่มอื่นหรือธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์มาใช้คืน การกู้ยืมเงินก็จะลักษณะหมุนไปหมุนมา เป็นวัฏจักรการกู้ยืม ทำให้หนี้สินเพิ่มพูนขึ้น ปัญหาหนี้สินเหล่านี้ของครอบครัวก่อให้เกิดปัญหาหนี้เสียของชุมชน เป็นผลมาจากพฤติกรรมค่าใช้จ่ายที่ขาดความรู้ในการวางแผนเพื่อการลงทุน การกู้ยืมเงินมาไม่ก่อให้เกิดรายได้และยังมีดอกเบี้ยเป็นค่าใช้จ่ายที่เพิ่มขึ้นอีก

ครอบครัวที่ 4 “รายได้เกษตรพออยู่ได้ จึงต้องใช้วิธีหมุนหนี้เพื่อความอยู่รอด ธกส. ก็รู้แต่ไม่สนใจ ธกส.คิดแต่เรื่องให้กู้และพนักงานธกส.จะเปลี่ยน ปีหรือสองปี ก็ย้าย... ..ชาวบ้านไม่อยากเสียเครดิต ธกส. จึงหมุนเงินกู้กลุ่มนี้ไปอีกกลุ่มหนึ่ง ชาวบ้านอยากได้เงินเยอะๆ หมุนไปหมุนมา สมมติว่า จะกู้ หนึ่งหมื่นบาทจาก ธกส.ก็จะกู้หมื่นสอง บวกดอกเบี้ยไปแล้ว ไม่ต้องไปหากู้จากแหล่งอื่น ถ้าเป็นหนี้หมื่นสอง จะกู้ ธกส. หนึ่งห้า รวมดอกเบี้ยไปแล้ว”

ปัญหาหนี้สินที่เกิดขึ้นในชุมชนบ้านสามขาไม่ได้เกิดขึ้นกับทุกครอบครัว เหมือนกันหมด โดยมีบางครอบครัวที่ไม่มีปัญหาหนี้สินเลย เพราะการมีพฤติกรรมประหยัด พึ่งพาธรรมชาติรอบๆตัวเปรียบเสมือนเป็นตลาด คือ อาหารที่บริโภคจะปลูกหรือเก็บจากป่าหรือรอบๆบ้าน ทำให้ไม่เกิดค่าใช้จ่ายด้านอาหาร รวมทั้งเกิดการเรียนรู้การปรับตัวในการจัดการหนี้สิน โดยการชำระหนี้สินในทันทีที่มีรายได้เข้ามาเพื่อไม่ให้เกิดภาวะเป็นหนี้สินระยะยาว

ครอบครัวที่ 1 “ที่บ่เป็นหนี้ ยะจะใด...บ้านลุงนี้กินได้ทุกอย่างนะ อยากให้กินหมู กินไก่ กินอะไรได้ ... ลูไปหาในป่าข้างบ้านสุมีทุกอย่างเลย”

ครอบครัวที่ 2 “ถ้าปรับตัวเองอี จะเป็นหนี้แน่ๆเลย ...พอขายวัวได้ ก็เอาเงินไปใช้หนี้ ที่เหลือก็จะเก็บไว้และแบ่งให้หลานด้วย”

1.2 การสร้าง “วินัยทางการเงิน” ใหม่ของครอบครัว

ครอบครัวบ้านสามขาซึ่งได้ร่วมจัดทำประชาคมหมู่บ้าน พบว่า ปัญหาของบ้านสามขาที่สำคัญและแก้ไขได้ยาก ก็คือ ปัญหาหนี้สิน

ครอบครัวที่ 6 “...หนี้ภายในหมู่บ้าน รวม 20 ล้านบาท เป็นหนี้เสียเกือบเจ็ดแสนบาท”

ครอบครัวที่ 5 “...เริ่มต้นจากเรื่องหนี้สิน แล้วมาเป็นเรื่องข้อมูล มูลนิธิหมู่บ้านเข้ามาสู่เรื่องข้อมูล มีที่ไรที่นา มีหนี้สิน จะใด เรื่องข้อมูลเป็นเรื่องใหม่มาก ก่อนวิจัย ตุลาคม 43 เริ่มเก็บข้อมูลวิจัย พอเอาข้อมูลนำไปสู่การพูดคุย การอุ้บนฐานข้อมูล นำไปสู่การวิเคราะห์ข้อมูล เป็นข้อมูลชุมชน มูลนิธิหมู่บ้านอยากให้รู้จักตนเอง นำข้อมูลไปให้เกิดประโยชน์”

หลังจากการทำประชาคม และได้ศึกษาดูงาน ครอบครัวบ้านสามขาได้รวมกลุ่มขึ้นอีกครั้งใน ปีพ.ศ. 2541 ชุมชนบ้านสามขาให้ชื่อกกลุ่มใหม่นี้ว่า “กลุ่มสัจจะออมทรัพย์ตำบลสามขา” เป้าหมายของกลุ่ม คือ การออมทรัพย์รายเดือน ดอกเบี้ยเงินกู้ต่ำ มีเงินปันผลและมีการจัดสวัสดิการให้กับสมาชิกที่เจ็บป่วย เสียชีวิต และประสบภัยพิบัติด้วย

ครอบครัวที่ 3 “กลุ่มสัจจะออมทรัพย์ดีปาละ ได้รูปแบบมาจากการศึกษาของพระอาจารย์สุบิน สุปันโน และครูชบ ยอดแก้วในปี 2541 ตอนนี้มีสมาชิก 920 คน ทุกคนในครัวเรือนที่มีในหมู่บ้าน 721 คน และเครือข่ายของสมาชิกครัวเรือนที่แต่งงานกับคนนอกหมู่บ้านเข้าร่วมด้วย”

ครอบครัวที่ 6 “การจัดตั้งกลุ่มสัจจะออมทรัพย์ดีปาละ วัดอุประสงค์เพื่อไถ่ถอนหนี้นอกระบบ การบริหารกลุ่มดำเนินการมีการหักเงินเข้ากองทุนประกันความเสี่ยงของกลุ่มร้อยละ 3 ส่วนที่เหลือแบ่งออกเป็น 2 ส่วน คือ สวัสดิการกลุ่ม และเป็นค่าห้องในโรงพยาบาล มุ่งสร้างวินัยและคุณธรรมควบคู่กัน”

การรวมกลุ่มสัจจะออมทรัพย์ครั้งนี้ เป็นการสร้างพฤติกรรมการออมรายเดือน สร้าง “วินัยทางการเงิน” ใหม่ของครอบครัวบ้านสามขา ในการเรียนรู้ที่จะเก็บออมเพื่ออนาคตข้างหน้า

ครอบครัวที่ 6 “กลุ่มสัจจะออมทรัพย์มีวัตถุประสงค์...มุ่งสร้างวินัยและคุณธรรมควบคู่กันไป มีแนวคิดที่ว่า ‘วินัยการเงิน’ คือ การจัดการใช้จ่าย เห็นข้างขึ้น อย่างชี้ตามข้าง ให้มีความซื่อสัตย์ ซื่อตรง ซื่อกินไม่หมด คดกินไม่นาน”

2. การทำบัญชีครัวเรือน

การทำบัญชีครัวเรือนเป็นการเก็บรวบรวมข้อมูลการใช้จ่าย แจกแจงรายละเอียดของการใช้จ่ายเปรียบเทียบกับรายได้ เพื่อสร้างความมั่นใจในการใช้เงินของครอบครัวได้ตามความต้องการ เป็นเครื่องมือในการวางแผนและใช้ควบคุมการตัดสินใจภายใต้การวางแผนที่ได้คาดการณ์ไว้

2.1 กระบวนการทำบัญชีครัวเรือน

ครอบครัวบ้านสามขาได้นำแนวคิด “บัญชีครัวเรือน” เป็นเครื่องมือในการศึกษาและแก้ไขปัญหาหนี้สินของครอบครัว โดยวิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลทั้งรายรับและรายจ่าย

ครอบครัวที่ 3 “ก่อนนี้ไม่ได้ทำ เริ่มทำบัญชีครัวเรือน ปี 2543 ภายหลังจากเริ่มงานวิจัยของชุมชน เรื่องรูปแบบการแก้ไขปัญหาหนี้สิน (พ.ศ. 2542-2546)”

ครอบครัวที่ 7 “ตอนแรก บ่เห็นด้วย ต่อดำเนินการทำบัญชีครัวเรือน เพราะหนี้สินเยอะ คงแก้ไขอะไรไม่ได้ ผมบ่อยากเปิดเผยหนี้สิน พอดี...หนึ่งของคุณะวิจัยชาวบ้าน เรื่องการแก้ไขปัญหาหนี้สิน บอกว่า ถ้าเราไม่รู้ตัวเก่า ...ปัญหาตัวเอง ก็

มีหนี้มากขึ้น’ ปี พ.ศ. 2544 จึงเริ่มทำบัญชีครัวเรือนการทำบัญชี ช่วยให้รู้ว่ารายได้อะไรมาจากที่ใด ช่วยปรับตัวได้”

รูปแบบ “บัญชีครัวเรือน” ของบ้านสามขามีการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงหลายครั้ง เพื่อให้ชาวบ้านเข้าใจได้ง่ายขึ้น ซึ่งการทำบัญชีครัวเรือนได้ใช้กระบวนการกลุ่มช่วย จัดแบ่งครอบครัวเป็นกลุ่ม ๆ ละ 10 ครอบครัว โดยทุกครอบครัวจะทำการจดบันทึกรายรับและรายจ่ายของตัวเอง หากมีปัญหาจะมีพี่เลี้ยงที่เป็นทีมวิจัยชาวบ้านบ้านสามขาเข้ามาช่วย ในการให้คำปรึกษาหารือกัน แล้วนำมาแลกเปลี่ยนข้อมูลเพื่อเรียนรู้ในแต่ละกลุ่มทุกสิ้นเดือน และมีการรวมกลุ่มในการแลกเปลี่ยนข้อมูล แสดงความคิดเห็นระหว่างกัน และทำการตรวจสอบข้อมูลที่ได้จดบันทึกได้

ครอบครัวที่ 4 “มีการทำบัญชีแบบง่าย แบบที่ราชการให้เป็นวิชาการ...ผมเคยให้เขาจดรายการรับ-จ่ายมาทั้งหมดก่อน ชาวบ้านจะคิดเองว่า ควรจะอยู่ในหมวดใด ขั้นตอนแรก คือ จดไปเรื่อยๆ ก่อน จึงมีการพูดคุยกันว่า อะไรจะอยู่ในหมวดใด ชาวบ้านทำเป็นปี จึงจะเข้าใจวิธีการจัดหมวด ทุกๆเดือนจะมีประมาณ 10 คน รวมกลุ่มพูดคุยกัน กระบวนการกลุ่มมีส่วนดี ทำให้ได้คิด แต่ต้องทำให้เขาคิดเองด้วย ต้องสอน ต้องให้ความคิด ต้องย้อนดูวิถีชีวิตว่า ถูกหรือผิด...ควรให้เขาเรียนรู้ โดยมีหลักวิชานิดหน่อย”

ครอบครัวที่ 6 “ผมเป็นหนึ่งในทีมวิจัย ...เขาจะรู้ว่า การทำบัญชีต้องมีระเบียบ ...ผมทำวิจัย ผมเปลี่ยนรูปแบบสามสี่รูปแบบในหมู่คณะกรรมการ เพราะว่าคนมันทำเข้าใจกัน ชาวบ้านบ่เข้าใจ สรุปรูปเอาแบบชาวบ้านนะ...วันนี้ รับมาจ่ายไป เขาจะรู้ว่า เดือนหน้าจะจ่ายให้ลูกซักกะฮือ...การทำบัญชีเนี่ยะ ก็ผมฝึกปฏิบัติโดย ...การทำบัญชี รู้ว่ารายได้อะไรไม่เยอะ สามารถบอกเป็นตัวเลขได้ บางคนทำบัญชีแบบจดไปวันๆ มีหลายหน่วยงานส่งเสริมการทำบัญชี เช่น พัฒนาชุมชน เกษตร ธกส.”

ครอบครัวที่ 5 “...มีการประชุมสรุปร่วมกันของสมาชิกในวันสิ้นเดือนของทุกเดือน คือ วันที่ 30 หรือ 31 ช่วยให้เกิดการวิเคราะห์ตัวเอง รู้ว่าจะเพิ่มหรือลดที่ใด เอามาเปรียบเทียบกับเพื่อนบ้าน ถ้าไม่นำมาสรุปร่วมกัน ก็จะเป็นเพียงตัวเลขเท่านั้น...การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ทำให้เกิดปัญญา จึงเกิดเป็นบัญชีครัวเรือน เพราะบางคน 3 วันจดที 10 วัน จดที หรือ 30 วัน จดที แต่ก็สามารถจับพิรุชได้”

การทำบัญชีครัวเรือนมีประโยชน์ต่อครอบครัวในการแก้ไขปัญหาหนี้สิน และช่วยแก้ไขปัญหานี้เสียของกลุ่มออมทรัพย์ต่างๆของชุมชน ปัญหาของการทำบัญชี คือ ครอบครัวที่มีการศึกษาน้อย มักมีความกลัวที่จะลงบัญชีผิด มีความไม่รู้และไม่เห็นประโยชน์ บางครอบครัวที่

ไม่ได้ทำบัญชี เพราะไม่มีเวลา ไม่เห็นความสำคัญ แต่มีบางครอบครัวที่ไม่ได้ทำบัญชีเลย โดยมักเป็นกลุ่มที่มีความเข้าใจการได้มาและค่าใช้จ่ายของครอบครัวเป็นอย่างดี สามารถจัดการการเงินในครอบครัวได้อย่างมีประสิทธิภาพ ดังนั้น การเรียนรู้การทำบัญชีครัวเรือนในครอบครัวบ้านสามขา มีระดับแตกต่างกัน

ครอบครัวที่ 3 “ประโยชน์ที่ได้รับจากการทำบัญชีครัวเรือน ...เกิดที่ครอบครัวตนเอง แก้ไขในระดับชุมชน...จุดอ่อนของการทำบัญชี สถานะ ไม่เชื่อ อาจกลัวผิด การศึกษาน้อย ความต่ำต้อย ความไม่รู้”

ครอบครัวที่ 6 “หากประเมินการทำบัญชีครัวเรือน ช่วงทำวิจัย จะทำกันทุกครัวเรือน มีประมาณ 20-30% ของครัวเรือนที่ได้ผลมาก 50% ของครัวเรือนได้ผลปานกลาง และ 20% ของครัวเรือนไม่มีความพร้อม ปัจจุบันคนทำบัญชีเต็มๆ มักจะเป็นแกนนำ 10 กว่าคน แต่ก็มีบางคนไม่ต้องจดแล้ว เพราะเข้าใจและได้ทำบัญชีดีแล้ว เช่น ลุงตัน”

ครอบครัวที่ 5 “โดยภาพรวม มีคนทำ 25-35 เปอร์เซนต์ เข้าใจและนำไปใช้แก้ปัญหาของตนเอง มีผลต่อครอบครัวที่ทำ แต่จะต้องช่วยนำไปแก้ไขปัญหาในระดับชุมชนด้วย ... กลุ่มที่ไม่ได้ทำบัญชีครัวเรือนมี 2 กลุ่มใหญ่ คือ ครัวเรือนที่บริหารจัดการได้เองแล้ว 10 ครัวเรือน ไม่ทำแล้ว เพราะเข้าใจการจัดการเงินของตนเองแล้ว และอีกกลุ่มที่ไม่เห็นเดือนเห็นตะวัน”

ครอบครัวที่ 8 “ไปขายของทุกวัน ไม่มีเวลา...ไม่ได้จด”

ครอบครัวที่ 10 “ตั้งแต่มีลูก ไม่มีการออม และเงินออมลดลง... ช่วงก่อนลูกคลอดจะจด แต่พอมีลูกไม่ได้จดบันทึกเลย ไม่ใช่ไม่มีเวลา แต่เพราะว่าเหนื่อย”

2.2 กระบวนการเรียนรู้จากการทำบัญชีครัวเรือน

การใช้กระบวนการกลุ่มในการทำบัญชีครัวเรือน ทำให้ครอบครัวบ้านสามขาได้มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ซึ่งกันและกันในการดำเนินชีวิตครอบครัวภายในชุมชนบ้านสามขา การใช้จ่ายภายในครอบครัว และทำความเข้าใจกับการทำบัญชี เรียนรู้จากการปฏิบัติจริง เกิดการเรียนรู้การทำบัญชีด้วยตนเองบนฐานข้อมูลที่เป็นจริง สามารถนำข้อมูลรายรับและรายจ่ายมาใช้เป็นเครื่องมือให้คิด วิเคราะห์เพื่อแก้ไขปัญหาหนี้สินของครอบครัว และมีการวางแผนการจัดการการเงินภายในครอบครัวเพื่อให้เกิดความสมดุลทางเศรษฐกิจของครอบครัว

ครอบครัวที่ 5 “เขียนอยู่ในชุมชน ก็ทำเป็นกลุ่มเป็นก้อน แล้วเอามาแลกกัน เรื่องของบัญชีเนี่ยะ สรุปบัญชีของใหญ่ สรุปบัญชีของกรรมการด้วยตนเอง แล้วก็จะได้นแนวคิดของแต่ละคนเยอะมาก...เป็นการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ แลกเปลี่ยนเรียนรู้จาก

พันธมิตร คนข้างนอกที่เข้ามา ในมุมมองของเป็ล เป็ลทำหยัง บางอย่างเป็ลจะทำแตกต่างจากเรา...คนภายในก็มี แนวคิดดีดี ลุงทอน ทำให้ข้าเจ้าปรับได้ จะเป็นหนีน้อยที่สุดเหมือนลุงทอน... ข้าเจ้าจะไปแอ่วเป็ลตลอด ...ลุงทอนก็พอว่า อันหยังที่ข้าเจ้ายังปู้เป็นเรื่องใหม่ ทำเสิชิมันจะได้สู้ ลุงทอนเป็ลเป็นกรรมการ เป็ลปรับได้ชัด อย่างคนอื่น...เป็ลจะบอกให้ลองดู ปัญหามันมากี่หาวิธีแก้ ...”

ครอบครัวที่ 4 “บางคนดืมเดือนละ 5 ขวด จะลดเหลือ 4 ขวด บางคนลดไม่ได้เลย บางคนลดเหลือ 3 ขวด เมื่อมีการแลกเปลี่ยนข้อมูล จะเกิดการเรียนรู้ ปรับตัวอย่างไร...บ้านโน้นให้ลูก 40 บ้านนี้ให้ 70 บาท ต่างกันอย่างไร...การเรียนรู้เกิดจากการปฏิบัติ เอาเลือด เอาเนื้อมาแลก ต้องเรียนรู้ ด้วยตนเอง ไม่ใช่คนอื่น บอก งานวิจัยคิดบนฐานข้อมูลที่เป็นจริง และการมีส่วนร่วม”

ครอบครัวที่ 3 “การทำบัญชี ใช้ข้อมูลมาแก้ไขปัญหา ...เป็นการนำข้อมูลมาวิเคราะห์ค่าใช้จ่าย เพื่อหาทางออกนำไปสู่การวางแผน...เป็นเครื่องมือให้คนคิดเหมือนเกมลูกบิด แต่ละคนจะได้ประโยชน์ไม่เหมือนกัน เป็นกระจกเงาช่วยให้เราดูความเสิชต่อชุมชน...เป็นเครื่องมือให้คนได้คิด เป็นยาขนานหนึ่ง บางครั้งไม่คิด ก็ทำให้เกิดความรำคาญ”

ครอบครัวที่ 6 “...วันศุกร์ ลูกก็มา ก็ต้องเตรียมไว้ก่อน...มีแผนไว้แล้ว อาทิตย์ละห้าร้อย ดันเดือนมากี่ค่าหอ...หนี่ที่กู้ ...ชกส. มีน้กส่งน้ก มีน้กส่งน้ก เจียดส่งทุกเดือน ออมทรัพย์ก็เป็น ชกส. เขาก็เป็นส่งรายเดือนก็ต้องเตรียมไว้แล้ว ดันเท่าใด ดอกเท่าใด ...การวางแผนนี้ เงินที่เสาจะส่ง บได้กู้ หาเอง เก็บเอง”

การรวบรวมข้อมูลต่างๆ ภายในครอบครัว สามารถนำไปสู่การแลกเปลี่ยนข้อมูล และการเรียนรู้ร่วมกันในเวทีการวิจัย ทำให้ครอบครัวเรียนรู้การค้นหาค้นหาตัวเอง ค้นหาปัญหา นำข้อมูลที่เก็บรวบรวมไปใช้ในการตัดสินใจ วิเคราะห์สถานการณ์การดำเนินชีวิตครอบครัวตนเอง

ครอบครัวที่ 4 “...คนอย่างเสาจะทำงานวิจัยผลสุดท้าย เสาได้สู้ว่า งานวิจัย คือการค้นหาค้นหาตัวเอง ปัญหาทุกอย่างเสาก็มาทบทวน ...รู้จักงานวิจัย ค้นการเป็นหนี่ ... เสารู้จักตัวเก่า แต่ไม่เป็นระบบ...ความสู้ ภูมิปัญญาของชุมชน ภูมิปัญญาของชาวบ้านมันมีขีดจำกัดแต่เสาจะปฏิเสธนักวิชาการกันบได้ ส่วนราชการบได้ แต่ส่วนนั้นก็อย่ามาปฏิเสธชุมชนบได้ คนสองฝ่ายต้องสู้กัน ต้องฟังกัน อย่าครอบงำกัน...เสาความสู้จากนักวิชาการ จากส่วนราชการ มาบอกความสู้จากชาวบ้าน มารวมกัน.... จาก 1 เป็น 2 เป็น 3 เป็น 4 เป็น 5 เป็น 6... ถ้าไม่มีความสู้ ไม่มีปัญญา...

ถ้าไม่มีปัญญา เงินก็ไม่มี...สุดท้ายมาวิเคราะห์ตัวเอง รวมกลุ่ม มาทบทวนตัวเอง มา
สู้กัน”

ครอบครัวที่ 5 “การวิจัยช่วยทำให้เกิดการตัดสินใจ โดยมีฐานข้อมูล...เริ่มมีหลัก
คิดที่เป็นระบบ ไม่ใช่สูตรตายตัว นำไปสู่เวที จะเกิดประโยชน์”

ครอบครัวที่ 6 “...งานวิจัยที่แก้ไขปัญหาชาวบ้านเหมือนกัน”

การทำบัญชีครัวเรือนของครอบครัวบ้านสามขา ทำให้เกิดการวางแผนร่วมกันใน
ครอบครัว สมาชิกทุกคนจะได้มีส่วนร่วมในการรับรู้การใช้จ่ายและการได้มาของรายได้ของ
ครอบครัว มีการวางแผนและมีเป้าหมาย นำไปวิเคราะห์เพื่อแก้ไขปัญหาหนี้สินของครอบครัว
ต่อไป

ครอบครัวที่ 6 “ผมมีเงินกระเป๋าคือจะเยอะก็ยังที่ปรึกษากันก่อน จะซื้อหยัง จะ
เยอะหยัง ...อย่างวันพรุ่งจะมีงานแต่งงาน ก็ต้องคุยกันต้องให้เท่าใด...ผมอยู่วัด 7
ปี การดำเนินชีวิต มันก็เขียนรู้ การออมนี้ ผมบ่ได้ออมนัก ออมกับออมทรัพย์ แต่
ผมออมกับออมสิน เหยียญห้า เหยียญสิบ...มีแผน มีเป้าหมาย ...ถ้ามันพลาด ต้อง
มาวิเคราะห์...ถ้าเขาทำ บ่ประเมินผล ...บ่รู้เรื่อง ถ้าเขาทำวันนี้ ใช้จ่ายวันนี้ จด ...เขา
สามารถลดได้ก่อ ...ตัวนี้เขาต้องมาวิเคราะห์...ถ้ามีเรื่อง เขาก็ต้องปรึกษากันตลอด
ละ ผมเป็นหนี้เท่าใด รายได้พอกก็เยอะ รายได้แม่ก็เยอะ รายจ่ายให้ลูกจะอัน จะอี่”

ครอบครัวที่ 4 “ครอบครัวต้องมานั่งคุยกันทุกคน พ่อแม่และลูก เอาความจริงมา
พูดกัน ข้อมูลต้องเป็นตัวเลข ช่วยให้เข้าใจว่าเป็นอย่างไร ใช้เวลาต้องทำใจ ...
ปัญหาที่พบ คือ ไม่ค่อยได้พูดคุยกัน...ลูกบ่ว่า มันก็อยากได้ มันหันเพื่อนมัน ...แต่
ต้องดูความจำเป็น ...ทุกอย่างก็อยากให้ลูกได้ดี เขาต้องเอารายได้มาสู้กันเปิดเผย
ต้องสู้ให้ลูก อย่าไปอายลูก...ตัวมันจะลด มันจะเพิ่ม...แม่บ้านต้องร่วมกัน แม่บ้าน
ต้องเริ่ม ถ้าแม่บ้านรู้จักจ่าย รู้จักพิจารณา การจะใช้จะจ่าย ก็ต้องมาสู้กัน ...จริงๆ
เขาต้องมีความซื่อสัตย์สุจริต...ทำแล้ว ต้องมีการทบทวน ทำแล้วต้องนำมา
วิเคราะห์ตัวเอง ไม่ใช่ทำบัญชีครัวเรือนแล้ว อยู่เฉยๆ”

นอกจากนั้นการทำบัญชีครัวเรือนยังมีส่วนช่วยในการวางแผนการลงทุนด้าน
การเกษตร วางแผนการดำเนินชีวิตในรอบปีและวางแผนการใช้จ่ายในการบริโภค รวมทั้งทำให้เกิด
ความเข้าใจในความสามารถ มาตรฐานหรือความต้องการที่แท้จริงของครอบครัว

ครอบครัวที่ 4 “ครึ่งหนึ่งของจำนวนครัวเรือน คิดเป็นนิสัย การทำช่วยสรุปการขาย
เกษตร รู้ว่าลงทุนเท่าไร ถ้าขาดทุนก็หยุดทำ หรือรู้สาเหตุ ถ้าไม่มีข้อมูลจะเดิน
ไม่ได้”

ครอบครัวที่ 7 “...เปิดจะได้รู้จักตัวเก่า เพราะบัญชีมีประโยชน์แต่ๆ มันช่วยเขา สารพัดนึก ช่วยเรื่องการวางแผน ช่วยเรื่องการคาดคะเน ช่วยเรื่องการแก้ปัญหา เฉพาะหน้า เขาู้เลยว่าทำบัญชี เขาจะใช้เงินนักช่วงใด ยกเว้นอุบัติเหตุฉุกเฉิน ถ้าเป็นการใช้จ่ายทั่วไป ถ้าเป็นชาวบ้านเขาจะรู้เลยว่า ช่วงพฤศจิกายน-ธันวาคม ค่าใช้จ่ายเขาจะสูง ช่วงมิถุนา กรกฎาคม สิงหาคม ช่วงนี้จะสูง เพราะเป็นช่วงปลูก ลงทุน ะไรยะนา แล้วช่วงเมษา ช่วงใกล้จะเปิดทอมและเป็นช่วงงานประเพณี บุญใหญ่ สงกรานต์ ไปคำหัว”

ครอบครัวที่ 5 “มีบางกรณีที่เขาไม่เคยทำบัญชี ไม่ได้เรียน แต่เก็บไว้ 50 เปอร์เซ็นต์ เขาตามกระแส มีทีวี ดูยูทูป เมื่อได้อาหารจากป่า ก็เก็บใส่ตู้เย็น เมื่อไปหาซื้ออาหาร ก็จะกลับมากินอาหารในตู้เย็น เขามีวิธีการจัดการของเขา ลูกเรียนจบ ม. 3 และไม่เรียนต่อ เพราะสู้เขาไม่ไหว เขาก็ โอ เค”

ครอบครัวที่ 4 “‘มอก’ ของบ้านสามขา หมายความว่า มีความสามารถขนาดนี้ ความรู้ความสามารถ มีเพียงแค่นี้ ก็ทำแค่นี้... ‘มอก’ของเรา ก็คือ มาตรฐานของตัวเรา...มีจุดเปลี่ยน เกิดจากตัวอย่าง... ตัวอย่างที่ดีมีค่ากว่าคำสอน”

การที่จะทำให้ครอบครัวหันมาทำบัญชีครัวเรือนได้ ต้องมีการทำความเข้าใจกัน เปิดใจ และเรียนรู้ซึ่งกันและกัน ทำความเข้าใจกับปัญหาของแต่ละครอบครัวที่มีความแตกต่างกัน การปรับเปลี่ยนหรือให้ความรู้ครอบครัวบนฐานความรู้สมัยใหม่ เป็นการปรับเปลี่ยนพฤติกรรม และโลกทัศน์ใหม่ของครอบครัวให้เข้าใจกับสังคมยุคใหม่ที่มีการเปลี่ยนแปลงตลอดเวลา ครอบครัวต้องเรียนรู้สังคมภายนอก ซึ่งการสร้างแรงจูงใจให้เกิดกำลังใจในการก้าวเดินเพื่อต่อสู้กับปัญหาได้ด้วยตนเอง คือ การให้เกียรติ และยกย่อง

ครอบครัวที่ 4 “...ต้องไปคลุกคลี เปิดใจใส่กันเลย... ต้องบอกว่าที่มานี้ ไม่ได้เอา เงินมาให้ เรามาเรียนรู้ด้วยกัน เอาปัญญามาให้ ... แลกด้วย...เกิดความคุ้นเคย เขาจะ ได้เรียนรู้เรา เราจะได้เรียนรู้เขา ...คุณต้องทำบัญชีครัวเรือนนะ มันคืออย่างนั้น อย่าง นั้นนะ ผมว่าไม่ได้ผล บางคนก็ทำไปตามให้ทำ...หลายคนไม่เคยไปนอกชุมชน เหมือนกบอยู่ในกะลา ก่อนส่งไปอบรม จะต้องถามเขาก่อนว่าสนใจอะไร การ ปรับเปลี่ยนโลกทัศน์ต้องให้ไปศึกษาดูงาน ต้องให้กำลังใจ ให้เกียรติ เขายก ย่อง สรรเสริญเขา สร้างความภาคภูมิใจ เงินไม่ใช่หลัก”

ครอบครัวบ้านสามขาทุกครอบครัวได้เข้าร่วมกิจกรรมการทำบัญชีครัวเรือน เข้า ร่วมกระบวนการเรียนรู้ การนำข้อมูลครัวเรือนมาเป็นเครื่องมือในการปรับเปลี่ยนตัวเอง เปลี่ยนแปลงแนวความคิด เปลี่ยนแปลงพฤติกรรม ซึ่งการเปลี่ยนแปลงเป็นการจุดประกายภายใน

ให้เกิดความร่วมมือกันในการเรียนรู้ที่จะแก้ไขปัญหาร่วมกัน ครอบครัวที่สามารถปรับตัวได้ดี สามารถจัดการการเงินและหนี้สินได้ดีจะเป็นตัวอย่างที่ดีแก่ครอบครัวอื่นๆ และสามารถนำ ประสบการณ์การดำเนินชีวิตครอบครัวของตนไปแลกเปลี่ยนเรียนรู้ รวมทั้งเป็นที่เลี้ยงให้กับ ครอบครัวอื่นๆ ในชุมชนให้สามารถปรับตัวได้ตาม การที่จะให้ครอบครัวเกิดการเปลี่ยนแปลงได้ ต้องให้เกิดกระบวนการเรียนรู้และทดลองปฏิบัติจริง มีการสรุป วิเคราะห์และประเมินผลด้วยตนเอง

ครอบครัวที่ 5 “ตอนนี้ข้อมูลถูกนำมาใช้เป็นข้อมูลภาพรวมของชุมชน ภาพของ ครอบครัว... ข้อมูลบัญชีครัวเรือนมา ทำให้หลายครอบครัวปรับตัวแก้ เปลี่ยนแปลงตัวเอง เปลี่ยนแปลงแนวความคิด เปลี่ยนแปลงพฤติกรรม เปลี่ยนแปลงการกระทำ อาจจะไม่ใช่ว่าทั้งหมดทั้งหมู่บ้าน เพราะบางคนก็บ่ใครเอา เรื่อง”

ครอบครัวที่ 6 “หลังจากทำวิจัยมา ค่าไฟฟ้าในหมู่บ้านลดไป 46 เปอร์เซ็นต์ เดียวนี้ เปิดเฉพาะจำเป็น เริ่มระมัดระวังมาก ...บ้านดงนี้ มันลดนัก มันลด 15 เปอร์เซ็นต์ ก็เพราะเครื่องไฟฟ้าทุกอย่างที่บ้านดง เปิดขึ้นมา เปิดเอาเบอร์ 5 นะ มาถึงปั๊บ เปิด เปิดเบอร์ 5 เลย อย่างตู้เย็นเปิดแรงถึงเลข 5 เลย ...พอหมู่บ้านที่ไปอธิบาย ...เขาก็ ปรับมา ลดมา ก็เลยลง”

ครอบครัวที่ 4 “...พฤติกรรมคนเปลี่ยนเร็ว/ช้า แตกต่างกัน...การนั่ง ฟัง สัมมนา อาจไม่มีประโยชน์ วิธีที่ดี คือ ให้รู้และทดลองทำ คนที่เดินได้ จะไม่หวงวิชา ทำ อะไรต้องเป็นรูปธรรม ทำแล้ว จับต้องได้ เห็นได้... บางคนไม่เอาไหนเลย เคยเป็น หนี้ กลับไม่เป็นหนี้ สุขภาพร่างกายดีขึ้น มีความเอื้ออาทรมากขึ้น เช่น นายบุญ หลง (เคยติดเหล้า เลิกเหล้าแล้ว) นายบุญส่ง วงศ์เจริญ ประธานกลุ่ม Homestay (เคยกินเหล้า ได้เลิกเหล้าแล้ว)...คนมีอุดมการณ์ 8 คน มาร่วมกับคนมีปัญหา 2 คน ก็จะกลืนคนมีปัญหา 2 คนไปได้”

สรุปผลจากการศึกษาครอบครัว 10 ครอบครัว พบว่า ครอบครัวบ้านสามขา มีทั้ง ครอบครัวเดี่ยว ครอบครัวขยาย และครอบครัวที่ไม่มีบุตร โครงสร้างของครอบครัวประกอบด้วย สมาชิกตั้งแต่ 3-5 คน ครอบครัวที่ศึกษามีวงจรชีวิตครอบครัวในลักษณะครอบครัวเริ่มต้น (เพิ่งมี บุตร) ครอบครัวขยายตอนต้น (มีบุตรวัยรุ่น) ครอบครัวขยายตอนปลาย (บุตรจบการศึกษา) และ ครอบครัวอยู่ตัว (บุตรทำงานและช่วยเหลือครอบครัว) ซึ่งพฤติกรรมทางเศรษฐกิจของครอบครัว เหล่านี้ โดยเฉพาะการได้มาของรายได้มาจากการประกอบอาชีพเกษตรกรรม ราชการ และ รับจ้างนอกภาคการเกษตร ส่วนรายจ่ายจะเปลี่ยนแปลงไปตามวงจรชีวิตครอบครัวและจำนวน สมาชิกที่มีในแต่ละครอบครัว รวมทั้งลักษณะการประกอบอาชีพของแต่ละครอบครัวด้วย

สถานการณ์การค้าเงินชีวิตครอบครัวบ้านสามขา 10 ครอบครัว พบว่า การได้มาของ รายได้ครอบครัวบ้านสามขาในอดีตมาจากการเกษตรเป็นหลัก ปัจจุบันลักษณะการประกอบ อาชีพ ได้เปลี่ยนแปลงไปสู่ความหลากหลายของอาชีพ เช่น เกษตรกร รับราชการ รับจ้างนอกภาค การเกษตร และรับจ้างภาคการเกษตร ทั้งนี้ ขึ้นอยู่กับระดับการศึกษา โดยครอบครัวที่มีระดับ การศึกษาสูงกว่ามัธยมศึกษาตอนปลายจะประกอบอาชีพรับราชการ มีรายได้จากเงินเดือน หากมี ปัญหาทางการเงิน ส่วนใหญ่จะกู้เงินจากหน่วยงานที่สังกัดหรือกลุ่มออมทรัพย์ภายในหมู่บ้าน สมาชิกในครอบครัวได้รับการสนับสนุนให้ศึกษาต่อในระดับอุดมศึกษา ครอบครัวที่มีระดับ การศึกษาชั้นมัธยมศึกษาตอนปลายจะประกอบอาชีพรับจ้างแรงงานภาคอุตสาหกรรมในพื้นที่ต่างๆ ทั้งในเมืองลำปาง เชียงใหม่ และกรุงเทพฯ ซึ่งมีรายได้ในรูปแบบเงินเดือน ครอบครัวเหล่านี้มักจะเป็น ครอบครัวเริ่มต้น หรือครอบครัวที่มีบุตรเขาวัยอยู่ จึงมีความต้องการรายได้ยังไม่มากนัก ครอบครัวที่มีระดับการศึกษาต่ำกว่ามัธยมศึกษา ส่วนใหญ่เป็นครอบครัวที่ประกอบอาชีพ เกษตรกรรม ซึ่งจำนวนครอบครัวประเภทนี้จะมีน้อยลง เนื่องจากครอบครัวบ้านสามขาส่วนใหญ่จะ สนับสนุนให้สมาชิกในครอบครัวได้รับการศึกษาสูงขึ้นจนจบการศึกษาในระดับมัธยมศึกษาตอน ปลายเป็นอย่างน้อย พฤติกรรมการใช้จ่ายของครอบครัวได้เปลี่ยนแปลงไปจากเดิมที่พึ่งพา ธรรมชาติ ทำการผลิตและผลผลิตที่เหลือจะนำไปแลกเปลี่ยนเพื่อนำมาใช้จ่ายในครอบครัว ปัจจุบัน ปัจจัยที่ส่งผลต่อการใช้จ่ายของครอบครัว ได้แก่ ปัจจัยด้านการเกษตร การศึกษา โครงสร้างพื้นฐาน และวิถีชีวิต ส่งผลต่อพฤติกรรมการใช้จ่ายครอบครัวในรูปแบบต่างๆ เช่น การลงทุนเพื่อการเกษตร แต่ขาดการวางแผน และการจัดการหนี้สินที่เป็นระบบ การสนับสนุนด้านการศึกษา แต่ขาดเงินทุน ทำให้เกิดพฤติกรรมการกู้ยืม

การเงินของครอบครัวบ้านสามขาส่วนใหญ่มักจะมีปัญหาหนี้สินที่เกิดจากการเข้าร่วม เป็นสมาชิกกลุ่มออมทรัพย์และทำการกู้ยืมเงินมาเพื่อลงทุนทางการเกษตร การจัดการการเงินบ้าน สามขาจึงเน้นการจัดการหนี้สินของครอบครัวเป็นหลัก ขาดการวางแผนระยะยาว ทำให้ต้องมีการ สร้าง “วินัยทางการเงิน” ใหม่ขึ้น เพื่อให้ครอบครัวเรียนรู้พฤติกรรมการออมรายเดือน และเป็น การออมเพื่ออนาคต นอกจากนั้น “บัญชีครัวเรือน” ได้ถูกนำมาเป็นเครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูล ทางการเงินของครัวเรือน สร้างกระบวนการเรียนรู้ในการเก็บรวบรวมข้อมูลรายรับ-รายจ่ายด้วย ตนเอง มีการวางแผนการจัดการการเงินเพื่อสร้างสมดุลทางเศรษฐกิจ มีการแลกเปลี่ยนข้อมูล และ เรียนรู้ร่วมกันก่อให้เกิดการค้นหาค้นหาตนเอง (ความต้องการของตนเองในการดำเนินชีวิตและความ ต้องการของสมาชิกในครอบครัวในการอยู่ร่วมกันในครอบครัว) ค้นหาปัญหา (ปัญหาหนี้สิน การ วางแผนและการแก้ไขปัญหานี้สิน การวางแผนการลงทุนและการออมเพื่ออนาคต) วิเคราะห์ สถานการณ์การค้าเงินชีวิตครอบครัวตนเอง (เพื่อนำไปสู่การจัดการชีวิตครอบครัวที่สมดุลและมี

คุณภาพทางเศรษฐกิจ) ซึ่งกระบวนการแก้ไขปัญหานี้สินที่ครอบครัวบ้านสามขาได้เรียนรู้
ก่อให้เกิดการวางแผนร่วมกันในครอบครัว (สามี-ภรรยา เรียนรู้ในการปรึกษาหารือร่วมกัน
ตัดสินใจในเรื่องรายได้-รายจ่ายร่วมกัน และลูกมีส่วนร่วมในการรับรู้ปัญหา) มีส่วนร่วมในการใช้
จ่าย และแก้ไขปัญหานี้สินของครอบครัว (ด้วยการลด ละ เลิกการบริโภคที่ฟุ่มเฟือย และการ
บริโภคที่ไม่จำเป็น)

บทที่ 6

สรุปการวิจัย อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

ในบทนี้เป็น การนำเสนอสรุปการวิจัย อภิปรายผล และข้อเสนอแนะดังนี้

1. สรุปการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาสถานการณ์การดำเนินชีวิตครอบครัวและศึกษาการจัดการการเงินในครอบครัวบ้านสามขา ตำบลหัวเสือ อำเภอแม่ทะ จังหวัดลำปาง

วิธีการดำเนินงาน ประชากร คือ ครอบครัวบ้านสามขา จำนวน 167 ครอบครัวและกลุ่มตัวอย่างในการศึกษา จำนวน 10 ครอบครัว ใช้วิธีการสุ่มตัวอย่างแบบเจาะจง เกณฑ์ที่สำคัญ คือเป็นผู้ที่เข้าร่วมการทำบัญชีครัวเรือนเพื่อแก้ไขปัญหาหนี้สินและยังดำเนินกิจกรรมนี้อย่างต่อเนื่องและจำแนกตามลักษณะโครงสร้างครอบครัว การประกอบอาชีพ วงจรชีวิตครอบครัว ผู้นำทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการและเป็นที่ยอมรับของสมาชิกในบ้าน

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ประกอบด้วย แบบสัมภาษณ์เจาะลึกแบบกึ่งโครงสร้าง และไม่มีโครงสร้าง มีการบันทึกเทป

ผู้วิจัยได้ดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลจากการทบทวนวรรณกรรม ศึกษาเอกสารและสัมภาษณ์เจาะลึก (In-depth Interview) การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงเนื้อหา (Content Analysis) ทำไปพร้อมๆกับการเก็บรวบรวมข้อมูล ด้วยการตรวจสอบความครบถ้วนของข้อมูลว่ามีเพียงพอกับวัตถุประสงค์ที่ต้องการศึกษาหรือไม่ และการตรวจสอบความน่าเชื่อถือของข้อมูลด้วยการทบทวนแนวคิดทฤษฎีที่จะนำไปใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูลเพิ่มเติมเป็นระยะ เพื่อทำความเข้าใจกับปรากฏการณ์ที่พบจากการศึกษา รวมทั้งการทำความเข้าใจบริบทชุมชนทั้งด้านเศรษฐกิจและสังคมที่ส่งผลต่อครอบครัว ผู้วิจัยได้นำข้อมูลมาแยกประเภท จัดหมวดหมู่ วิเคราะห์เปรียบเทียบข้อมูลเพื่อสร้างข้อสรุปตามกรอบแนวคิดและใช้แนวคิดทฤษฎีที่ศึกษามาอธิบายปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นจากการศึกษา

ผลการวิจัย จากการศึกษาแบ่งผลการวิจัยเป็น 2 ประเด็นตามวัตถุประสงค์ คือ 1) สถานการณ์การดำเนินชีวิตของครอบครัวบ้านสามขา 2) การจัดการการเงินในครอบครัวบ้านสามขา

1.1 การศึกษาสถานการณ์การดำเนินชีวิตครอบครัวบ้านสามขา

ในการศึกษาสถานการณ์การดำเนินชีวิตครอบครัวบ้านสามขา เป็นการศึกษาการจัดการชีวิตครอบครัวเกี่ยวกับกิจกรรมพื้นฐานทางเศรษฐกิจ คือ การได้มาหรือรายได้ของครอบครัวและการใช้จ่ายของครอบครัว พบว่า การดำเนินชีวิตครอบครัวบ้านสามขาในอดีตพึ่งพาธรรมชาติ ครอบครัวส่วนใหญ่เป็นครอบครัวเกษตรกร รายได้มาจากภาคการเกษตร การบริโภคพึ่งพาผลผลิตจากป่าจากการเพาะปลูก จากธรรมชาติ ผลผลิตที่เหลือจากการบริโภคจะนำไปขายในเมือง และซื้อหาสิ่งของที่จำเป็นต่อการดำรงชีวิต แต่ในปัจจุบันบริบทของครอบครัวที่ศึกษามีการเปลี่ยนแปลงไป ส่งผลต่อการได้มาหรือรายได้และการใช้จ่ายของครอบครัว

1.1.1 การได้มาหรือรายได้ของครอบครัว

ครอบครัวปัจจุบันมีความหลากหลายของการประกอบอาชีพเพื่อการได้มาของรายได้ คือ ทำการเกษตร รับราชการ ค้าขาย และรับจ้างนอกภาคการเกษตร ซึ่งการประกอบอาชีพที่แตกต่างกันขึ้นอยู่กับระดับการศึกษาและขนาด/ลักษณะการถือครองที่ดินทางการเกษตร

ครอบครัวที่ยังดำรงชีพทางการเกษตร (ครอบครัวที่ 1 2 และ 6) เป็นครอบครัวที่มีการศึกษาระดับประถมศึกษาและระดับมัธยมศึกษา มีพื้นที่ทางการเกษตร วงจรชีวิตของครอบครัวที่ 1 และ 2 อยู่ในช่วงครอบครัวอยู่ตัว ส่วนครอบครัวที่ 6 เป็นครอบครัวขยายตัวตอนปลาย คือ บุตรจบการศึกษาและเริ่มเข้าทำงาน ช่วงเริ่มต้นชีวิตครอบครัว จะทำการเกษตรเพียงอย่างเดียว เมื่อครอบครัวเข้าสู่ช่วงครอบครัวขยายตัว ครอบครัวมีความต้องการรายได้เพิ่มขึ้น กิจกรรมเสริมรายได้ของครอบครัวเป็นกิจกรรมที่ใช้เวลาว่างจากการเกษตร มาทำการแกะสลักไม้

ครอบครัวรับราชการ (ครอบครัวที่ 3 และ 5) เป็นครอบครัวที่มีการศึกษาสูงกว่าระดับมัธยมศึกษา ส่วนใหญ่ไม่มีที่ดินทำกิน วงจรชีวิตครอบครัวเป็นช่วงครอบครัวขยายตัวตอนปลาย ช่วงเริ่มต้นชีวิตครอบครัว ทั้งสามีและภรรยารับราชการทั้งคู่ เมื่อครอบครัวเข้าสู่ช่วงครอบครัวขยายตัว รายได้ของครอบครัวที่ได้มาจากเงินเดือน ไม่เพียงพอกับค่าใช้จ่ายที่เพิ่มขึ้น ช่วงแรกจึงทำการกู้ยืมเงินจากหน่วยงานราชการที่ตนเองสังกัด แต่หนี้สินที่มีอยู่ไม่สามารถลดน้อยลง ทำให้ต้องกลับมาคิดหารายได้เพิ่ม ด้วยการทำงานพิเศษ หรือค้าขาย ด้วยการรับซื้องานไม้แกะสลักจากคนในหมู่บ้านนำไปส่งร้านค้าที่บ้านถวาย อำเภอหางดง จังหวัดเชียงใหม่ รวมทั้งลดค่าใช้จ่ายด้านอาหาร ด้วยการซื้อที่ดินเพื่อทำการเกษตรเอง และปรับเปลี่ยนพฤติกรรมกรรมการบริโภคให้ลดลง

ครอบครัวค้าขาย (ครอบครัวที่ 4 และ 8) เป็นครอบครัวที่มีการศึกษาระดับมัธยมศึกษา มีที่ดินทำกินเพียงพอเพื่อการบริโภค ทำให้ลดค่าใช้จ่ายด้านอาหาร ส่วนที่เหลือจากการบริโภคจะนำไปจำหน่าย วงจรชีวิตครอบครัวเป็นช่วงครอบครัวขยายตัวตอนปลายและครอบครัว

ขยายตัว ช่วงเริ่มต้นชีวิตครอบครัวทั้งสองแตกต่างกัน ครอบครัวที่ 4 จะรับจ้างแรงงานนอกภาคการเกษตร และเก็บสะสมประสบการณ์ เมื่ออายุมากพอสมควรได้กลับมาอยู่บ้าน และหารายได้เพื่อยังชีพโดยการค้าขาย ครอบครัวที่ 4 จะรับซื้องานไม้แกะสลักของคนในชุมชนนำไปส่งร้านค้าที่บ้านถวาย อำเภอหางดง จังหวัดเชียงใหม่ ส่วนครอบครัวที่ 8 ช่วงเริ่มต้นชีวิตครอบครัวจะทำการเกษตรและแกะสลักไม้เป็นอาชีพเสริม เมื่อครอบครัวต้องการรายได้เพิ่ม จึงได้คิดค้าขาย นำอาหารสำเร็จรูป พืชผักใส่รถยนต์เร่ขายในหมู่บ้านสามขาและหมู่บ้านข้างเคียง

ครอบครัวรับจ้างแรงงานในภาคการเกษตรและภาคอุตสาหกรรม (ครอบครัวที่ 7, 9 และ 10) เป็นครอบครัวที่มีการศึกษาระดับมัธยมศึกษา ครอบครัวที่ 7 มีที่ดินทำกินเพียงพอกับการบริโภคภายในครอบครัว ส่วนครอบครัวที่ 9 และ 10 เป็นครอบครัวที่ไม่มีที่ดินทำกิน ครอบครัวที่ 7 อยู่ในช่วงครอบครัวขยายตัวตอนปลาย รายได้ที่มีเป็นรายได้จากการพึ่งพาป่า การเก็บเห็ดเก็บหน่อ เมื่อครอบครัวขยายตัว รายได้ที่มีไม่เพียงพอกับค่าใช้จ่าย จึงต้องกู้ยืมเงินจากกลุ่มออมทรัพย์ในหมู่บ้าน หนี้สินก็เพิ่มขึ้นเป็นจำนวนมาก ส่วนครอบครัวที่ 9 และ 10 เป็นครอบครัวรับจ้างแรงงานภาคอุตสาหกรรม ซึ่งอยู่ในช่วงครอบครัวเริ่มต้น เพิ่งมีสมาชิกใหม่ไม่นาน ความต้องการรายได้ยังไม่เพิ่มมากขึ้นนัก

1.1.2 การใช้จ่ายของครอบครัว

จากการดำเนินชีวิตครอบครัว ปัจจัยที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงด้านรายจ่ายของครอบครัวประกอบด้วย

ปัจจัยแรกที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงรายจ่ายของครอบครัว คือ ปัจจัยด้านการเกษตร เช่น การเปลี่ยนแปลงวิธีการทำเกษตรกรรม ไร่รถไถนาแทนควาย การเปลี่ยนแปลงวัตถุดิบทางการผลิต เช่น พันธุ์ข้าว การเปลี่ยนแปลงกระบวนการผลิต เพื่อเพิ่มผลผลิตให้มากขึ้น เช่น การใช้ปุ๋ยเคมีและยาฆ่าแมลง การเปลี่ยนแปลงเหล่านี้ส่งผลต่อต้นทุนการผลิตที่เพิ่มขึ้น และส่งผลต่อรายจ่ายของครอบครัวที่เพิ่มขึ้น

ปัจจัยที่สองที่ส่งผลต่อรายจ่ายของครอบครัว คือ ปัจจัยด้านการศึกษา ในอดีต ครอบครัวส่วนใหญ่ทำการเกษตร ทำให้ต้องใช้แรงงานในครอบครัวเพื่อทำการเกษตร คนในชุมชนจึงไม่ค่อยมีโอกาสศึกษาต่อ ถ้าจะเรียนต่อต้องเดินทางไปเรียนในเมือง เส้นทางคมนาคมไม่สะดวก ซึ่งผู้ชายจะศึกษาต่อด้วยการบวชเรียนปริยัติธรรมและเรียนสายสามัญไปพร้อมกัน ปัจจุบัน การทำการเกษตรมีต้นทุนสูงขึ้น รายได้จึงไม่เพียงพอในการดำเนินชีวิต และอาชีพรับราชการถูกมองว่าเป็นอาชีพที่มั่นคง มีรายได้ที่แน่นอน ทำให้คนในชุมชนศึกษาต่อมากขึ้น แต่รายจ่ายเพื่อการศึกษา เช่น ค่าหนังสือ ค่าเสื้อผ้า ค่าทำรายงาน ค่าเรียนพิเศษ ค่าใช้จ่ายส่วนตัว ค่าเดินทาง มีเพิ่มสูงขึ้น ทำให้รายจ่ายของครอบครัวสูงขึ้น

ปัจจัยที่สามที่ส่งผลต่อรายจ่ายของครอบครัว คือ ปัจจัยด้านโครงสร้างพื้นฐาน ในอดีต การเดินทางเข้าและออกจากหมู่บ้านจะต้องใช้เดินเท้าหรือไม่ก็ใช้เกวียน และการเดินทางเข้าเมือง มักเป็นไปเพื่อแลกเปลี่ยนสิ่งของที่จำเป็นต่อการดำรงชีวิต เช่น เกลือ ปลา ร้า เมื่อมีการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานเกิดขึ้น การคมนาคมสะดวกมากขึ้น ทำให้คนส่วนใหญ่ในชุมชนมีพาหนะส่วนตัวที่ได้มาด้วยการกู้ยืมเงินจากกลุ่มกองทุนในหมู่บ้านหรือธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์ (ธกส.) เมื่อถนนมา ไฟฟ้าก็ตามมา พร้อมด้วยเครื่องใช้ไฟฟ้าทั้งที่จำเป็นและไม่จำเป็น สินค้าอุปโภคบริโภค เครื่องอำนวยความสะดวกได้ล้นหลามเข้าสู่ชุมชน สิ่งเหล่านี้มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงค่าใช้จ่ายของครอบครัวที่เพิ่มขึ้นในการซื้อหาสิ่งของเครื่องใช้อำนวยความสะดวก รวมทั้งมีค่าใช้จ่ายในการเดินทางเพิ่มอีกด้วย

ปัจจัยที่ส่งผลต่อรายจ่ายของครอบครัว คือ ปัจจัยด้านวิถีชีวิตของครอบครัว วัฒนธรรมการบริโภคของคนบ้านสามขา คือ นิยมบริโภคอาหารพื้นเมือง บริโภคข้าวเหนียว วัตถุดิบที่ใช้ในการประกอบอาหารมักได้มาจากการเพาะปลูกหรือเก็บของป่า แต่ปัจจุบัน เปลี่ยนไปโดยมีรถยนต์เร่ขายอาหารแห้ง อาหารสด รวมทั้งอาหารสำเร็จรูปจำหน่ายในหมู่บ้านต่างๆ

ปัจจัยเหล่านี้ส่งผลต่อการใช้จ่ายของครอบครัวที่เพิ่มขึ้น และส่งผลต่อพฤติกรรมการใช้จ่ายของครอบครัวในรูปแบบต่างๆ เช่น การลงทุนเพื่อการเกษตรที่ขาดการวางแผน การจัดการหนี้สินที่ไม่เป็นระบบ การขาดทุนสนับสนุนการศึกษา การกู้ยืมโดยขาดวินัยในการชำระคืน

1.2 การจัดการการเงินของครอบครัวบ้านสามขา

จากสถานการณ์การดำเนินชีวิตครอบครัวบ้านสามขาในประเด็นการได้มาของรายได้และการใช้จ่ายของครอบครัว รวมทั้งความต้องการรายได้เพิ่มขึ้นในช่วงครอบครัวขยายตัว ครอบครัวบ้านสามขาจัดการหนี้สิน สร้างวินัยทางการเงินใหม่และจัดทำบัญชีครัวเรือนเพื่อให้เกิดการเรียนรู้และปรับตัว เป็นการพัฒนาความสามารถจัดการการเงินในครอบครัวได้อย่างสมดุลมากขึ้น

1.2.1 กระบวนการจัดการการเงินของครอบครัวบ้านสามขา

การจัดการการเงินในครอบครัวบ้านสามขาเป็นการจัดการแก้ไขปัญหาหนี้สินที่เกิดขึ้นภายในครอบครัวที่มีผลมาจากพฤติกรรมการใช้จ่ายที่ได้รับอิทธิพลจากการเปลี่ยนแปลงสังคมที่เน้นการพัฒนาสู่ความทันสมัย การกู้ยืมเพื่อการลงทุนการเกษตร การค้าขาย และการปลูกสร้างบ้านสำหรับการเริ่มต้นชีวิตครอบครัวเป็นค่าใช้จ่ายที่ครอบครัวต้องมีการวางแผน หากไม่สามารถชำระเงินกู้ตามกำหนด ดอกเบี้ยก็จะสะสมเป็นหนี้สินผูกพัน การจัดการที่ครอบครัวดำเนินการ คือ การสมัครเข้าเป็นสมาชิกกลุ่มออมทรัพย์ต่างๆที่มีในชุมชน เพื่อให้สามารถกู้ยืมมาใช้

หนี้ และเป็นการกู้ยืมแบบหมุนเวียนไปมา เงินที่กู้ยืมมามากไม่สร้างรายได้ แต่มีค่าใช้จ่ายในรูปของดอกเบี้ยที่เพิ่มขึ้นตลอดเวลา ทำให้ครอบครัวบ้านสามขามีปัญหาหนี้สิน จนกระทั่งกลายเป็นหนี้เสียจำนวนมาก มีบางครอบครัวที่ไม่มีปัญหาหนี้สิน เนื่องจากมีพฤติกรรมประหยัดอยู่แล้ว โดยพึ่งพาธรรมชาติรอบๆตัวเป็นเสมือนตลาดของครอบครัว รวมทั้งการเรียนรู้ที่จะปรับตัวในการจัดการหนี้สินในทันทีที่มีรายรับเข้ามา เพื่อลดปัญหาหนี้สินที่ค้างค้างอยู่ให้เหลือน้อยที่สุด

ในปี พ.ศ. 2541 หลังจากได้มีการจัดทำประชาคมหมู่บ้าน พบว่า ปัญหาหนี้สินเป็นปัญหาที่สำคัญและแก้ไขได้ยาก จึงจัดให้มีการศึกษาดูงานและได้มีการรวม “กลุ่มสังฆะออมทรัพย์ค้ำปลาสสามขา” มีเป้าหมายเพื่อการออมทรัพย์รายเดือน ดอกเบี้ยเงินกู้ภายในสมาชิกกลุ่มต่ำ พร้อมกับจัดสวัสดิการให้กับสมาชิก ซึ่งการรวมกลุ่มนี้เป็นการสร้างพฤติกรรมการออมเงินเป็นรายเดือน สร้าง “วินัยทางการเงิน” ใหม่แก่ครอบครัวบ้านสามขา เท่ากับเป็นการเรียนรู้กระบวนการวางแผนการออมเพื่ออนาคต

1.2.2 การทำบัญชีครัวเรือน

บัญชีครัวเรือนเป็นเครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูลการใช้จ่ายของครอบครัว มีเป้าหมายเพื่อสร้างความมั่นใจในการใช้เงิน วางแผนและควบคุมการตัดสินใจภายใต้แผนที่ได้คาดการณ์ไว้

ครอบครัวบ้านสามขาได้ใช้ “บัญชีครัวเรือน” เป็นเครื่องมือในการศึกษาและแก้ไขปัญหาหนี้สินของครอบครัว โดยการเก็บรวบรวมข้อมูลรายรับและรายจ่าย รูปแบบการทำบัญชีได้มีการปรับปรุงหลายครั้งเพื่อให้ชาวบ้านเข้าใจได้ง่ายขึ้น ทุกครอบครัวจะทำการจดบันทึกรายรับและรายจ่าย มีพี่เลี้ยงที่เป็นทีมวิจัยชาวบ้านบ้านสามขาช่วยในการให้คำแนะนำและปรึกษาหารือ มีการรวมกลุ่มทุกสิ้นเดือนเพื่อแลกเปลี่ยนข้อมูลและประสบการณ์การจดบันทึกแลกเปลี่ยนความคิดเห็นระหว่างกัน และทำการตรวจสอบข้อมูลอีกครั้ง โดยพบว่า ครอบครัวที่มีปัญหาในการทำบัญชีครัวเรือน มักเป็นครอบครัวที่มีการศึกษาน้อย มักมีความกลัวที่จะบันทึกบัญชี ผิด ขาดความรู้และมองไม่เห็นประโยชน์ของการบันทึกบัญชี แต่มีบางครอบครัวที่ไม่ได้ทำบัญชีครัวเรือนเลย เนื่องจากมีความรู้ความเข้าใจการได้มาของรายได้และค่าใช้จ่ายของครอบครัวและสามารถจัดการการเงินของครอบครัวได้เป็นอย่างดี

กระบวนการเรียนรู้จากการทำบัญชีครัวเรือนของครอบครัวบ้านสามขา ประเด็นแรก คือ การใช้กระบวนการกลุ่มเข้ามาช่วยในการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ประสบการณ์และการดำเนินชีวิตครอบครัว ทำให้การทำความเข้าใจกับการทำบัญชีเป็นเรื่องไม่ยากสำหรับชาวบ้าน เกิดการเรียนรู้และฝึกปฏิบัติไปพร้อมๆกัน สามารถนำข้อมูลรายรับและรายจ่ายไปเป็นเครื่องมือในการแก้ไขปัญหาหนี้สินและวางแผนการจัดการการเงินของครอบครัวตนเองได้ ประเด็นที่สอง คือ

ข้อมูลภายในครอบครัวถูกนำมาแลกเปลี่ยนและเรียนรู้ร่วมกัน ข้อมูลถูกใช้ในการค้นหาตนเอง ปัญหาที่มีนำไปสู่การตัดสินใจและวิเคราะห์สถานการณ์การดำเนินชีวิตครอบครัว การเก็บรวบรวมข้อมูลภายในครอบครัวทำให้สมาชิกทุกคนในครอบครัวได้มีส่วนร่วมในการรับรู้ข้อมูลการได้มาของรายได้และการใช้จ่ายของครอบครัว มีการวางแผนร่วมกันและเรียนรู้ในการแก้ไขปัญหา ร่วมกัน นำไปสู่การวางแผนในการลงทุนการเกษตร การดำเนินชีวิตและการใช้จ่ายเพื่อการบริโภค และทำความเข้าใจกับ “มอก” (มาตรฐาน) ของตนเอง ประเด็นที่สาม คือ การผลักดันให้ครอบครัวได้หันมาทำบัญชีครัวเรือน ต้องมีการสร้างความรู้ความเข้าใจ เปิดใจและเรียนรู้ซึ่งกันและกัน การเรียนรู้และทำความเข้าใจกับปัญหาของครอบครัวแต่ละครอบครัวที่แตกต่างกัน รวมทั้งมีการปรับเปลี่ยนหรือให้ความรู้แก่ครอบครัว เพื่อให้สามารถต่อสู้กับปัญหาได้ด้วยตนเอง บนของฐานความรู้สมัยใหม่ ต้องให้ครอบครัวได้มีโอกาสเรียนรู้จากสังคมภายนอก ทำความเข้าใจกับการเปลี่ยนแปลงของสังคมที่เกิดขึ้นตลอดเวลา รวมทั้งการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมและโลกทัศน์ใหม่ของครอบครัว การให้เกียรติและยกย่องครอบครัวที่จัดการการเงินที่ดีเป็นแรงจูงใจให้เกิดกำลังใจ ในการแก้ไขปัญหาแก่ครอบครัวอื่นๆ ประเด็นสุดท้าย คือ ข้อมูลภายในครอบครัวนอกจากจะนำมาแลกเปลี่ยนเรียนรู้เพื่อใช้ในการวางแผนยังเป็นเครื่องมือในการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมและปรับโลกทัศน์ใหม่ให้แก่ครอบครัวและสมาชิกในครอบครัวในการแก้ไขปัญหา ร่วมกัน สิ่งที่สำคัญคือ ข้อมูลของครอบครัวที่สามารถปรับตัวได้ดีจะเป็นตัวอย่างที่ดี สามารถจัดการการเงินและหนี้สินภายในครอบครัวของตนได้ดีขึ้น จะเป็นตัวอย่างที่ดีแก่ครอบครัวอื่นๆ การนำประสบการณ์การดำเนินชีวิตครอบครัวของตนเองไปแลกเปลี่ยนเรียนรู้และเป็นพี่เลี้ยงให้กับครอบครัวอื่นๆ จะช่วยให้ครอบครัวที่มีปัญหาสามารถปรับตัวได้ เกิดการเปลี่ยนแปลง สร้างกระบวนการเรียนรู้และทดลองปฏิบัติจริง เกิดการสรุปทบทวน วิเคราะห์สถานการณ์และประเมินผล รวมทั้งวางแผนเพื่ออนาคตได้ด้วยตนเองในที่สุด

2. อภิปรายผล

ผลการศึกษาสถานการณ์การดำเนินชีวิตครอบครัวบ้านสามขาและการจัดการการเงินในครอบครัวบ้านสามขา มีประเด็นสำคัญที่สามารถนำมาอภิปรายผลได้ดังนี้

2.1 การศึกษาสถานการณ์การดำเนินชีวิตครอบครัวบ้านสามขา

การดำเนินชีวิตครอบครัวบ้านสามขา ในอดีตพึ่งพาธรรมชาติ ครอบครัวส่วนใหญ่เป็นครอบครัวเกษตรกร รายได้มาจากภาคการเกษตร การบริโภคพึ่งพาผลผลิตจากป่าจากการเพาะปลูก จากธรรมชาติ ผลผลิตที่เหลือจากการบริโภคจะนำไปขายในเมือง และซื้อหาสิ่งของที่

จำเป็นต่อการดำรงชีวิต แต่ในปัจจุบันบริบทของครอบครัวที่ศึกษามีการเปลี่ยนแปลงไป ส่งผลต่อการได้มาหรือรายได้และการใช้จ่ายของครอบครัว ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ สมศักดิ์ ศรีสันติสุข ไพฑูรย์ คัชมาตย์ และเพียรศักดิ์ ภักดี (2546) ได้ทำการวิจัย “การประเมินความยากจนแบบมีส่วนร่วมของคนจนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ” พบว่า ปัจจุบัน โครงสร้างชุมชนเปลี่ยนไป เกิดการอพยพจากชนบทเข้ามาทำงานในเมืองมากขึ้น ทรัพยากรธรรมชาติที่เคยหาได้เริ่มหมดไป อาหารที่ไม่เคยซื้อก็ต้องใช้เงินซื้อ คนแย่งกันทำงานเพื่อเงินทอง คนที่ไม่สามารถปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตจากชวานกลายเป็นคนจนในชุมชน

ดังนั้น การดำเนินชีวิตครอบครัวบ้านสามขาได้เปลี่ยนแปลงไปตามสังคมหรือสิ่งแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงไปในยุคโลกาภิวัตน์ เช่นเดียวกับแนวคิดของ Rice, Ann Smith and Tucker, Suzanne M. (1986) ที่กล่าวถึงการนำแนวคิดการจัดการเข้ามาใช้ในการดำเนินชีวิตครอบครัวและได้พัฒนามาเป็นแนวคิดการจัดการชีวิตครอบครัว (Family Life Management) ที่กล่าวถึงรูปแบบการดำเนินชีวิต (Lifestyles) ของคนขึ้นอยู่กับสังคมและสิ่งแวดล้อมรอบตัว นอกจากนั้นยังสอดคล้องกับแนวคิดนิเวศวิทยาที่ประยุกต์ใช้กับแนวคิดครอบครัว ที่เน้นความสัมพันธ์ของครอบครัวกับสิ่งแวดล้อมที่อยู่รอบข้าง เพื่อให้สมาชิกในครอบครัวมีการปะทะสัมพันธ์กัน สิ่งแวดล้อมรอบบริบทครอบครัวมีผลต่อทรัพยากรของครอบครัวและการได้มา รวมทั้งการจัดระบบความสัมพันธ์ของคนในครอบครัว

นอกจากนั้น ศิริกาญจน์ ดุจจานุทัศน์ (2540) ได้นำเสนอการจัดการที่มีบทบาทเกี่ยวข้องกับครอบครัว เพื่อให้ครอบครัวสามารถปรับตัวได้กับการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นภายในครอบครัว โดยเฉพาะความซับซ้อนของการดำรงชีวิตอันเนื่องมาจากการเปลี่ยนแปลงในสังคมในประเด็นการอพยพ ระดับและรูปแบบการดำรงชีวิต บทบาทของสมาชิกครอบครัวและแบบแผนการปฏิสัมพันธ์หรือการติดต่อกับสังคม รวมทั้งการเปลี่ยนแปลงบทบาทชาย-หญิงในครอบครัว

2.1.1 การได้มาหรือรายได้ของครอบครัว

การได้มาของรายได้ของครอบครัวบ้านสามขา ในปัจจุบันมีความหลากหลายของอาชีพมากขึ้นแตกต่างจากในอดีตที่ครอบครัวส่วนใหญ่เป็นเกษตรกร ปัจจุบันครอบครัวบ้านสามขามีอาชีพหลากหลายมากขึ้น เช่น อาชีพเกษตรกร ข้าราชการ ค้าขายและรับจ้างภาคอุตสาหกรรม ซึ่งสอดคล้องกับวรรณิ ดวงดีทวีรัตน์ (2540) ได้ศึกษาเรื่องการปรับตัวของครอบครัวในชุมชนชนบทในสภาพการเปลี่ยนแปลงของสังคม พบว่า ลักษณะโครงสร้างครอบครัวเป็นครอบครัวเดี่ยวมากขึ้น ชุมชนและครอบครัวได้รับผลกระทบในด้านการผลิตและอาชีพเนื่องจากการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม มีการประกอบอาชีพที่หลากหลายมากขึ้น อาชีพในภาคการเกษตรถูกลดความสำคัญลงไป และสอดคล้องกับศรีทับทิม (รัตนโกศล)

พานิชพันธ์ (2545) ที่กล่าวถึงปัจจัยทางเศรษฐกิจที่เป็นปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อความมั่นคงของครอบครัว เป็นปัจจัยที่ส่งผลต่อการมีคุณภาพชีวิตที่ดีของครอบครัว ซึ่งปัจจัยทางเศรษฐกิจเป็นประเด็นเรื่องรายได้และความสามารถในการจัดสรรรายได้ และการสร้างหลักประกันและฐานะทางเศรษฐกิจที่มั่นคง ศรีทับทิม (รัตน โกศล) พานิชพันธ์ ได้กล่าวถึงความมั่นคงของครอบครัว ซึ่งคือการมีเสถียรภาพ มีความสมดุล มีความยืดหยุ่นและยืนยาวของครอบครัวเป็นหัวใจหลักของการดำเนินชีวิตครอบครัวเช่นเดียวกับพูนสุข เวชวิฐาน (2545) ที่เน้นถึงเป้าหมายหลักของการดำเนินชีวิตครอบครัว คือ การมีคุณภาพชีวิตที่ดีและมีความมั่นคงในครอบครัว หากครอบครัวมีความมั่นคง การดำเนินชีวิตครอบครัวจะเป็นไปในทางที่ดี ใช้วิธีการชอบธรรมในการตอบสนองความต้องการของตนเอง สมาชิกในครอบครัวเรียนรู้ในการพัฒนาตนเอง พัฒนาสังคมและสิ่งแวดล้อมให้ดีขึ้น รู้จัก ใช้ภูมิปัญญา เหตุผลและวิธีการแห่งสันติในการแก้ปัญหา นอกจากนี้สมาชิกในครอบครัวจะมีการยอมรับคุณค่าและความสำคัญของตนเองและของบุคคลอื่นด้วย

ครอบครัวบ้านสามขาต่างต้องมีกิจกรรมเสริมรายได้ เช่น ครอบครัวเกษตรกร จะทำอาชีพแกะสลักไม้ ครอบครัวข้าราชการจะทำงานพิเศษเพิ่มเติมหรือรับซื้องานแกะสลักไปส่งขาย ครอบครัวค้าขายจะมีการทำเกษตรบ้างเพื่อลดค่าใช้จ่ายด้านอาหาร เนื่องจากความต้องการรายได้เพิ่มขึ้น เมื่อครอบครัวเข้าสู่ช่วงครอบครัวขยายตัว ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ Tilburg, Aad van (2001) ซึ่งศึกษาความหลากหลายในการดำเนินชีวิตของครอบครัวทำการเกษตรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศเซียร์ราลีออน พบว่า ครอบครัวชนบทต้องสร้างความหลากหลายของกิจกรรมในการดำเนินชีวิต และจำเป็นต้องใช้ทรัพยากรต่างๆในครอบครัวทั้งทรัพยากรมนุษย์ วัตถุและสิ่งแวดล้อม เพื่อให้การดำเนินชีวิตครอบครัวมีความยั่งยืน เช่นเดียวกับแนวคิดวงจรชีวิตครอบครัว (ประกายรัตน์ ภัทรธิดิและกมลลา แสงสีทอง 2545) ที่เน้นการศึกษาลำดับขั้นตอนของการดำเนินชีวิตครอบครัวที่มีการเปลี่ยนแปลงภายในครอบครัวตลอดเวลา เพื่อการเรียนรู้พัฒนาการของครอบครัวในระยะยาว ปัญหาที่ครอบครัวต้องประสบ และภารกิจของสมาชิกที่จะพัฒนาไปได้อย่างเหมาะสม และเป็นไปตามทฤษฎีพัฒนาการครอบครัว (Family Development Theory) ของเอเวลิน ดูวัล (Evelyn Duvall) ที่กล่าวถึงประสบการณ์ของครอบครัวที่เกิดขึ้นเป็นลำดับขั้นภายในช่วงชีวิต (Life Span) ของครอบครัว และกระบวนการเปลี่ยนแปลงในโครงสร้างและหน้าที่ของครอบครัวในแต่ละลำดับขั้นของครอบครัว ทำให้ครอบครัวมีความจำเป็นต้องใช้จ่ายเพิ่มขึ้นตามจำนวนของสมาชิกภายในครอบครัวและขึ้นอยู่กับความต้องการในแต่ละช่วงชีวิตของสมาชิกภายในครอบครัว

2.1.2 การใช้จ่ายของครอบครัว

การใช้จ่ายของครอบครัวมีการเปลี่ยนแปลงไปจากในอดีต ปัจจัยที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงการใช้จ่ายของครอบครัวเช่น ปัจจัยทางการเกษตร ปัจจัยทางการศึกษา ปัจจัยด้านโครงสร้างพื้นฐาน และวิถีชีวิต ซึ่งสอดคล้องกับวรรณิ ดวงดีทวีรัตน์ (2540) ที่ศึกษาการปรับตัวของครอบครัวในชุมชนชนบทในสภาพการเปลี่ยนแปลงของสังคม พบว่าสมาชิกในครอบครัวต่างต้องช่วยกันทำงานหารายได้เข้ามาใช้จ่ายในครอบครัว โดยรายจ่ายหรือการใช้จ่ายในกิจกรรมการดำรงชีวิตต่างๆก็เพิ่มมากขึ้นด้วย เช่น การส่งบุตรหลานให้ศึกษาเล่าเรียนมากขึ้น รายจ่ายด้านการรักษาพยาบาล การซื้อหาสิ่งของเครื่องใช้ อาหารการกินต่างๆเพิ่มมากขึ้น การได้ออกมาสู่ชุมชนเมืองมากขึ้นทำให้ได้พบเห็นแบบอย่างการดำเนินชีวิตที่แตกต่างจากเดิม รวมทั้งการได้รับอิทธิพลจากสื่อทางโทรทัศน์วิทยุและเพื่อนบ้านมีส่วนทำให้วิถีการบริโภคและการใช้จ่ายของครอบครัวเปลี่ยนแปลงเพื่ออำนวยความสะดวกในชีวิตประจำวันมากขึ้น การผลิตสิ่งของขึ้นใช้เองและการหาอาหารจากแหล่งธรรมชาติทำได้ยากมากขึ้น Tilburg, Aad van (2001) ได้กล่าวถึงการศึกษาว่าเป็นเครื่องมือที่สำคัญของความหลากหลายในการดำเนินชีวิต (โดยเฉพาะหนุ่มสาว) ซึ่งคนหนุ่มคนสาวจะได้รับการศึกษาดี เช่นเดียวกับสมศักดิ์ ศรีสันติสุข ไพฑูรย์ คัชมาตย์ และเพียรศักดิ์ ภักดี (2546) เรื่องการประเมินความยากจนแบบมีส่วนร่วมของคนจนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ พบว่าครอบครัวคนจนมีความหวังและอุดมคติที่จะส่งลูกให้มีโอกาสเรียนหนังสือที่สูงขึ้น

ครอบครัวบ้านสามขาประสบปัญหาหนี้สินเนื่องจากพฤติกรรมการใช้จ่าย เช่นเดียวกับงานวิจัยของเทอดศักดิ์ กองพรหม (2544) โดยศึกษากระบวนการสร้างสำนึกการปลดปล่อยตนเองจากการเป็นหนี้สินอย่างยั่งยืน พบว่า สาเหตุของหนี้สิน คือ ราคาสินค้าอุปโภคบริโภคสูง รายได้น้อย รายจ่ายสูง มีความอยาก ส่งลูกเรียน ภาวะดอกเบี้ยเงินข่าวกู้ยืมเงินจากที่อื่น และสอดคล้องกับงานวิจัยของสง่า ซาเสียง (2547) ที่ศึกษาสถานการณ์ปัญหาและภาวะหนี้สินของชุมชนบ้านหนองอ้อ หมู่ 3 ตำบลบ้านสิงห์ อำเภอโพธาราม จังหวัดราชบุรี พบว่าปัญหาหนี้สินที่เกิดขึ้นในชุมชนแบ่งสาเหตุการเกิดหนี้เป็น 3 ประเภท คือ 1) หนี้เพื่ออนาคต เป็นการลงทุนประกอบอาชีพ หนี้เพื่อการศึกษา 2) หนี้เพื่อความอยู่รอด เป็นหนี้สินที่สร้างขึ้นด้วยความจำเป็นสำหรับจุนเจือปัจจัยพื้นฐานในการดำรงชีพ เช่น การซื้ออาหารเงินเชื่อ ค่าน้ำ ค่าไฟ 3) หนี้เพื่อความฟุ่มเฟือย เป็นหนี้สินที่สร้างขึ้นด้วยความไม่จำเป็น แต่เกิดจากความต้องการความสะดวกสบาย ความบันเทิง และความทัดหน้าเทียมตาทางสังคม เช่น หนี้เงินผ่อน การพนัน ค่าห่วย เหล้า บุหรี่และสอดคล้องกับงานวิจัยของสมทรง ฤทธิศร (2546) ได้ศึกษาการแก้ไขปัญหาหนี้สินชุมชนวัฒนธรรมคลองขนมจีน อำเภอเสนา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา พบว่า สภาพปัญหาและสาเหตุของหนี้สินส่วน

หนึ่งมาจากฐานการประกอบอาชีพและวิถีชีวิตที่แตกต่างกัน มีรายจ่ายสูงในหลายๆด้าน ทั้งสินค้าอุปโภคบริโภค ต้นทุนการผลิตทางการเกษตร การใช้ที่ดินและค่าใช้จ่ยด้านการศึกษาของสมาชิกในครอบครัว

ปัญหาพฤติกรรมการใช้จ่ยของครอบครัวบ้านสามขา สามารถใช้แนวคิดการจัดการที่ Ellen Richards ได้ประยุกต์ไว้ในแนวคิดเศรษฐศาสตร์ครอบครัว ซึ่งมุ่งเน้นเพื่อพัฒนาสภาพความเป็นอยู่ในครอบครัว ปรับปรุงชีวิตของบุคคลและครอบครัวให้ดีขึ้น เรียนรู้การจัดการทรัพยากรภายในครอบครัว (Moore, Tami James and Asay, Sylvia M. 2008) และจรรยาสุวรรณหัต (2545) ได้กล่าวถึงความจำเป็นในการส่งเสริมให้สมาชิกครอบครัวมีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับพฤติกรรมเศรษฐกิจที่เหมาะสม เช่น การสร้างนิสัยและพฤติกรรมประหยัด การประมาณตน การรู้จักบริโภคและดำรงชีวิตอย่างพอเพียง

2.2 การจัดการการเงินของครอบครัวบ้านสามขา

การดำเนินชีวิตครอบครัวบ้านสามขา มีความเกี่ยวข้องกับกิจกรรมพื้นฐานทางเศรษฐกิจ โดยเฉพาะการผลิตและการบริโภค เพื่อให้ครอบครัวสามารถดำเนินชีวิตประจำวันได้อย่างราบรื่น ต้องมีทรัพยากรการเงินเป็นสิ่งนำเข้าไปเข้าสู่ระบบการจัดการชีวิต (Rice, Ann Smith and Tucker, Suzanne M. 1986) และ ต้องอาศัยทรัพยากรเหล่านั้นเพื่อตอบสนองความต้องการของสมาชิกในครอบครัว ให้เกิดความพึงพอใจหรือความสุข (จิตตินันท์ เดชะคุปต์ 2545; Moore, Tami James and Asay, Sylvia M. 2008) องค์ประกอบที่เกี่ยวกับการเงินของ Kapoor, Jack R., Dlabay, Les R. and Hughes, Robert J. (2004) มีประเด็นที่สำคัญ คือ การได้มาหรือการมีทรัพยากร การใช้จ่ย การออม การกู้ยืม การลงทุน และการวางแผน ซึ่งทรัพยากรเงินเข้ามาเกี่ยวข้องทั้งทางตรงและทางอ้อมในครอบครัว โดยเฉพาะการหาเงิน (ทำงานหรือการได้มาของทรัพยากร) การหมุนเวียนของเงิน (การแลกเปลี่ยนทางสังคม) และการใช้เงิน (การใช้จ่ยของครอบครัว) เป็นสิ่งที่น่าสนใจมีความหมายสำหรับผู้คนแตกต่างและหลากหลายในแต่ละครอบครัว การจัดการการเงินและการใช้ทรัพย์สินในฐานะที่เป็นทรัพยากรเกี่ยวข้องกับคุณภาพชีวิตที่ปรารถนาของครอบครัว มีความเกี่ยวข้องกับที่อยู่อาศัย อาหารการกิน เครื่องนุ่งห่ม และวัสดุอุปกรณ์ (Nickell, Paulena, Rice, Ann Smith and Tucker, Suzanne P. 1986)

2.2.1 กระบวนการจัดการการเงินของครอบครัวบ้านสามขา

ครอบครัวบ้านสามขา มีกระบวนการจัดการการเงิน โดยเฉพาะหนี้สินในระยะแรก ด้วยการกู้ยืมจากธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์และกลุ่มออมทรัพย์ ซึ่งเงินส่วนใหญ่ที่กู้ยืมมามากไม่ก่อให้เกิดรายได้เพิ่มขึ้นแต่อย่างใด กลับมีค่าใช้จ่ายในรูปของดอกเบี้ยที่เพิ่มขึ้นตลอดเวลา ทำให้ครอบครัวบ้านสามขาประสบปัญหาหนี้สิน ซึ่งสอดคล้องกับงานของอินแก้ว เรือน

ปานันท์ (2548) ทำการศึกษารูปแบบการจัดการหนี้สินเชิงบูรณาการเพื่อความเข้มแข็งของชุมชน บ้านคง ตำบลนาขาง อำเภอสบปราบ จังหวัดลำปาง พบว่า ชาวบ้านไม่รู้จักตนเอง มีความอยากได้ แต่ไม่ได้คิดก่อนซื้อ มีการเข้าถึงแหล่งกู้ได้ง่าย และมักจะจัดการหนี้สินแบบผิดหรือเป็นการแก้ปัญหาเฉพาะหน้า เช่น การกู้เงินกลุ่มออมทรัพย์ไปใช้หนี้กองทุนหมู่บ้าน กู้จากกองทุนหมู่บ้าน ไปใช้หนี้ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์ (ธกส.)

ความจำเป็นด้านการศึกษาของลูกหลานทำให้พ่อแม่มีค่าใช้จ่ายสูง จำเป็นต้องไปกู้ยืมให้ลูกศึกษาต่อ ไม่อยากให้ลูกลำบาก และต้องแบกรับภาระค่าใช้จ่ายประจำวันของลูกหลาน เช่น ค่าขนม ค่าพาหนะไปโรงเรียน สิ่งเหล่านี้ทำให้ค่าใช้จ่ายในครอบครัวเพิ่มมากขึ้น และงานศึกษาของ Tilburg, Aad van (2001) ศึกษาความหลากหลายในการดำเนินชีวิตของครอบครัวทำการเกษตรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศเซียร์ราลีออน พบว่า มีร้อยละ 62 ของผู้ตอบแบบสอบถามกู้ยืมเงินจากบุคคลอื่น โดยเฉพาะเพื่อน ญาติ พ่อค้า และ/หรือเพื่อนบ้าน วัตถุประสงค์ของการกู้ยืมเพื่อใช้ในการบริโภคและเพื่อซื้ออาหาร ค่าเล่าเรียน หนังสือ งานสังคม และค่ารักษาพยาบาล ซึ่ง More, Tami James and Asay, Sylvia M. (2008) กล่าวถึงการที่ครอบครัวสามารถจัดการทรัพยากร โดยเฉพาะทรัพยากรเงินได้อย่างมีประสิทธิภาพ จะส่งผลให้เศรษฐกิจในครอบครัวมั่นคง และครอบครัวสามารถต่อสู้ต่อไปในการดำเนินชีวิตได้ดี การจัดการการเงินภายในครอบครัวเป็นการลดความเปราะบางอันนำไปสู่ความตึงเครียดด้านเศรษฐกิจ และ Goldsmith, Elizabeth B. (2005) เน้นถึงความสามารถของครอบครัวและสมาชิกในครอบครัวในการตระหนักหรือเข้าใจและใช้ทรัพยากรของครอบครัวได้อย่างมีประสิทธิภาพ

ครอบครัวบ้านสามขาได้เรียนรู้การสร้าง “วินัยทางการเงิน” ใหม่แก่ครอบครัว โดยการรวมกลุ่มสัจจะออมทรัพย์ตำบลสามขา มีการจัดสวัสดิการให้กับสมาชิก และทำให้ครอบครัวเกิดพฤติกรรมการออมเงินเป็นรายเดือน ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดการวางแผนทางการเงินของ Kapoor, Jack R., Dlabay, Les R. and Hughes, Robert J. (2004) ที่กล่าวถึงกระบวนการออม (Saving) ที่จะส่งผลให้บุคคลจะมีความมั่นคงทางการเงินระยะยาวจะต้องเริ่มต้นด้วยการเก็บออมเป็นประจำ เป็นปกติ เพื่อไว้ใช้ในยามฉุกเฉิน ไว้ใช้ในรายจ่ายที่ไม่คาดการณ์ไว้ การซ่อมแซมบ้านเรือนที่จำเป็น การซื้อหาสินค้าและบริการเฉพาะที่ต้องการ รวมทั้งการออมเป็นหลักการขั้นพื้นฐานของการวางแผนทางการเงินที่ประสบผลสำเร็จ การจัดสรรทรัพยากรที่มีอยู่ให้ครอบคลุมค่าใช้จ่ายในการดำรงชีพที่จำเป็นและการจัดสรรเงินบางส่วนเพื่อความมั่นคงทางการเงินในอนาคต และ Goldsmith, Elizabeth B. (2005) ได้นำเสนอแนวคิดทฤษฎีทรัพยากรในกระบวนการแลกเปลี่ยนทรัพยากร ว่า ควรมีการเก็บออมเพื่อไว้ในยามฉุกเฉินหรือยามจำเป็นภายหลัง นอกจากนั้น การเก็บออมหรือการลงทุนในทรัพยากรยังเป็นการทำให้ทรัพยากรเพิ่มขึ้นในอนาคต

ด้วย เช่นเดียวกับงานวิจัยของชาโรนีย์ ฉัตรไชยสิทธิกุล (2543) ทำการศึกษาการออมของครัวเรือนในจังหวัดเชียงใหม่ พบว่า วัตถุประสงค์หรือจุดมุ่งหมายในการออมของครัวเรือนในเขตเมืองและเขตชนบทของจังหวัดเชียงใหม่ เป็นไปเพื่อใช้จ่ายป่วยหรือยามชรา เป็นการออมเพื่ออนาคต

2.2.2 การทำบัญชีครัวเรือน

ครอบครัวบ้านสามขา ได้เรียนรู้ข้อมูลรายรับและรายจ่ายของครอบครัวจากการใช้ “บัญชีครัวเรือน” เป็นเครื่องมือ ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของ Jorgensen, Stephen R. and Henderson, Gail H. (1990) ที่กล่าวว่า การทำบัญชีเป็นวิธีการวางแผนการใช้จ่ายเงินในกระบวนการจัดการที่ชาญฉลาด การทำบัญชีจะช่วยสร้างความมั่นใจว่ารายได้ที่ได้หามาครอบคลุมนำไปใช้จ่ายที่ครอบครัวเผชิญอยู่อย่างเหมาะสม ช่วยให้ครอบครัวบรรลุเป้าหมายทางการเงินบนพื้นฐานของแต่ละเดือนแล้วยังช่วยให้ประสบความสำเร็จตามเป้าหมายทางการเงินระยะยาวด้วย และ Goodyear, Margaret R. and Klohr, Mildred Chapin (1954) เน้นการใช้บัญชีครัวเรือนเป็นเครื่องมือที่ใช้ระบุเป้าหมายได้ชัดเจนและระบุขั้นตอนเพื่อนำไปสู่เป้าหมายด้วย สอดคล้องกับงานวิจัยของเทอดศักดิ์ กองพรหม (2544) ซึ่งทำการศึกษากระบวนการสร้างสำนึกการปลดปล่อยตนเองจากการเป็นหนี้สินอย่างยั่งยืน พบว่า ชาวบ้านควรจะมีการทำบัญชีรายรับ-จ่ายประจำวันในครัวเรือนแบบง่าย เพื่อให้ทราบถึงฐานะทางการเงินที่แท้จริง ตลอดจนการทำบัญชีต้นทุนการผลิตภาคการเกษตรต่างๆ และงานวิจัยของสง่า ซาเสียง (2547) ที่ศึกษาสถานการณ์ปัญหาและภาวะหนี้สินของชุมชนบ้านหนองอ้อ หมู่ 3 ตำบลบ้านสิงห์ อำเภอโพธาราม จังหวัดราชบุรี พบว่า บทเรียนที่ได้รับจากการทำวิจัย คือ ได้เรียนรู้กระบวนการทำวิจัย ได้ทราบถึงสถานการณ์ของตนเองที่เผชิญอยู่ คือ ความฟุ่มเฟือยที่ก่อให้เกิดหนี้สิน เข้าใจถึงหัวใจของการวิจัย คือ การจดบันทึก นำไปสู่การจัดทำบัญชีรายรับ-รายจ่าย ที่เป็นการสำรวจการใช้จ่ายและรายได้ของตนเองและครอบครัว เพื่อสำรวจว่า อะไรควรซื้อ อะไรควรจ่าย อะไรเป็นสิ่งฟุ่มเฟือย เป็นการฝึกให้รู้จักกิน รู้จักใช้ รู้จักประหยัดและอดออม เช่นเดียวกับงานวิจัยของสมทรง ฤทธิศร (2546) ศึกษาการแก้ไขปัญหาหนี้สินชุมชนวัฒนธรรมคลองขนมจีน อำเภอเสนา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา พบว่า เท่าที่ควร สิ่งที่ชาวบ้านได้เรียนรู้จากกระบวนการวิจัย คือ ได้รู้สถานภาพของตนเอง (รายรับ-รายจ่าย) มากขึ้น รู้สาเหตุ และรู้แนวทางในการลดสิ่งฟุ่มเฟือย ตระหนักถึงการใช้จ่ายเงินในทางฟุ่มเฟือยน้อยลง หันมาหาสิ่งของทดแทนเพื่อลดรายจ่าย เช่น ปลูกผัก เลี้ยงสัตว์ไว้กินเอง

ครอบครัวบ้านสามขา ได้ใช้กระบวนการกลุ่มในการช่วยเหลือกันในการทำบัญชีครัวเรือน ทำให้การทำบัญชีเป็นเรื่องไม่ยากสำหรับชาวบ้าน ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของประไพพิมพ์ สุธีวสินนท์ สุกัญญา เลิศสุโภชนวิชัย และประสพชัย พสุนนท์ (2552) โดยทำการสำรวจสภาพปัญหาการจัดทำบัญชีครัวเรือน กรณีศึกษาตำบลสามพระยา อำเภอชะอำ จังหวัด

เพชรบุรี พบว่า ปัญหาในการจัดทำบัญชีครัวเรือนแบ่งเป็น 3 ด้าน คือ ความรู้ความเข้าใจในการจัดทำบัญชี ความสม่ำเสมอในการจัดทำบัญชีและการให้การสนับสนุนและร่วมมือจากบุคคลที่เกี่ยวข้อง ซึ่งปัญหาด้านความรู้ความเข้าใจในการจัดทำบัญชี ได้แก่ การขาดความรู้ด้านการทำบัญชี การแจกแจงประเภทของรายรับและรายจ่าย การคำนวณตัวเลขผิดพลาด และรูปแบบของการจัดทำบัญชียากต่อความเข้าใจ ปัญหาด้านความสม่ำเสมอในการจัดทำบัญชี เช่น ความสม่ำเสมอในการจดบันทึก ข้อมูลไม่ครบถ้วน หลงลืมบันทึกรายการที่สำคัญ เช่นเดียวกับงานวิจัยของสง่า ซาเสียง (2547) ซึ่งได้ทำการศึกษาสถานการณ์ปัญหาและภาวะหนี้สินของชุมชนบ้านหนองอ้อ หมู่ 3 ตำบลบ้านสิงห์ อำเภอโพธาราม จังหวัดราชบุรี พบว่า ปัญหาอุปสรรคของการทำวิจัย เนื่องจากทีมวิจัยเป็นชาวบ้านธรรมดาไม่เคยมีความรู้หรือประสบการณ์เกี่ยวกับงานวิจัย จึงประสบปัญหาในขั้นตอนการทำวิจัย การเก็บรวบรวมข้อมูล การเขียนรายงานและเวลาที่จะทำกิจกรรมร่วมกันต่างกัน เนื่องจากการประกอบอาชีพที่แตกต่าง

นอกจากนั้นกระบวนการกลุ่มของบ้านสามขา ยังส่งผลให้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ประสบการณ์ของกันและกัน ช่วยให้กระบวนการเรียนรู้และนำไปสู่การแก้ไขปัญหานี้สิน สอดคล้องกับงานวิจัยของเทอดศักดิ์ กองพรหม (2544) ที่ทำการศึกษากระบวนการสร้างสำนึกการปลดปล่อยตนเองจากการเป็นหนี้สินอย่างยั่งยืน พบว่า การสร้างแรงกระตุ้นจากภายนอก ภายนอก (องค์กรต่างๆที่มีส่วนเกี่ยวข้อง) ให้เข้ามามีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหาก็จะทำให้ชาวบ้านไม่รู้สึกรู้ว่าตนเองแก้ไขปัญหาย่างใดเดี๋ยวดำเนินไป จะช่วยในกระบวนการสร้างความตระหนักของชาวบ้านในเรื่องหนี้สิน ทำให้ชาวบ้านได้มองเห็นสาเหตุของปัญหาและร่วมศึกษาถึงสาเหตุและวิธีการแก้ไขปัญหาคด้วยตนเอง ดังนั้น ชาวบ้านควรมีส่วนร่วมในการวิเคราะห์ศึกษาทุกกระบวนการอย่างต่อเนื่อง เช่นเดียวกับงานของนิภา เข็มมี (2546) ซึ่งศึกษาแนวทางการพัฒนาเพื่อแก้ไขปัญหานี้สินเกษตรกรบ้านโป่งรุ ตำบลนครเจดีย์ อำเภอป่าซาง จังหวัดลำพูน พบว่า เงื่อนไขในความพยายามจัดการหนี้สิน มาจากปัจจัยภายนอกที่เข้ามากระตุ้นและจัดกระบวนการเรียนรู้ให้กับชุมชน โดยมาวิเคราะห์สถานการณ์ร่วมกัน ที่ส่งเสริมให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ของชุมชน การสร้างความตระหนักให้ชุมชนเกิดการเรียนรู้และสามารถนำไปปรับใช้ในการจัดการหนี้สินของตนเอง และงานวิจัยของไททัศน์ ภัยพิสัย (2547) ซึ่งศึกษากระบวนการเรียนรู้ในการแก้ไขปัญหานี้สินภาคเกษตรกรรมของหมู่บ้านป่าผ่า ตำบลแม่โป่ง อำเภอดอยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่ พบว่า การใช้ “กระบวนการวิจัยเชิงพัฒนา” เป็นเครื่องมือในการสร้างองค์ความรู้ร่วมกันของชาวบ้าน และนักวิชาการในการแก้ไขปัญหานี้สิน จะก่อให้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ประสานผลประโยชน์ซึ่งกันและกัน นำไปสู่การขับเคลื่อนการแก้ไขปัญหานี้สินบนฐานของกระบวนการสร้างความรู้ ถ่ายทอดความเข้าใจ ความตระหนัก ให้เกิดการขยายแนวร่วมในระดับชุมชนก่อน

ครอบครัวบ้านสามขาและสมาชิกในครอบครัวมีส่วนร่วมในการเก็บข้อมูลรายรับและรายจ่ายของครอบครัว โดยแต่ละครอบครัวมีการวางแผนร่วมกันและเรียนรู้กระบวนการในการแก้ไขปัญหาไปพร้อมๆกัน สอดคล้องกับแนวคิดของศรีทัฬหิม (รัตนโกศล) พานิชพันธ์ (2545) ที่กล่าวถึงการเสริมพลังครอบครัว เป็นกระบวนการเพิ่มอำนาจให้แก่สมาชิกในครอบครัว ส่งเสริมให้สมาชิกในครอบครัวสามารถเข้าถึงและควบคุมทรัพยากรที่ต้องการได้ สามารถตัดสินใจ และสามารถแก้ไขปัญหาครอบครัวและปัญหาอื่นๆในครอบครัวได้ ตลอดจนมีปฏิสัมพันธ์กับสมาชิกในครอบครัวและสังคม รวมทั้งสอดคล้องกับทฤษฎีการจัดการทรัพยากรครอบครัว (Family Resource Management) ที่เน้นความจำเป็นของครอบครัวที่ต้องมีการตัดสินใจร่วมกัน เพื่อให้ครอบครัวสามารถจัดการทรัพยากรครอบครัวได้อย่างมีประสิทธิภาพ (Avery, R. J. and Stafford, K. 1991) นอกจากนี้ Jorgensen, Stephen R. and Henderson, Gail H. (1990) ยังได้อธิบายความหมายของการทำบัญชีว่า เป็นข้อตกลงของครอบครัวในการใช้จ่าย เป็นการใช้จ่ายที่จำเป็น เช่นเดียวกับงานวิจัยของเปี้ยก แก้วคำแดง (2548) ซึ่งทำการศึกษารูปแบบการจัดการหนี้สินเชิงบูรณาการเพื่อความเข้มแข็งของชุมชนบ้านส้มป่อย ตำบลแม่สัน อำเภอห้างฉัตร จังหวัดลำปาง พบว่า การดึงเยาวชนเข้ามามีส่วนร่วมเรียนรู้ สร้างจิตสำนึก สอดแทรกวิถีคิดที่ดีในการรู้จักการใช้จ่ายที่เหมาะสม จะช่วยลดภาระค่าใช้จ่ายในครัวเรือน จัดให้มีเวทีให้เยาวชนและผู้ปกครองได้มาแลกเปลี่ยนความคิดเห็น เรียนรู้ความต้องการหรือข้อจำกัดของแต่ละคน มีกิจกรรมร่วมกันในครอบครัว จะทำให้การแก้ไขปัญหาในครอบครัวดีขึ้น

3. ข้อเสนอแนะ

จากผลการศึกษาสถานการณ์การดำเนินชีวิตครอบครัวและการจัดการการเงินในครอบครัวบ้านสามขา ตำบลหัวเสือ อำเภอแม่ทะ จังหวัดลำปาง ซึ่ง เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ สามารถจัดทำข้อเสนอแนะ ได้ดังต่อไปนี้

3.1 ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

ผลจากการศึกษาครอบครัวบ้านสามขา พบว่า การรวมกลุ่มสัจจะออมทรัพย์ ช่วยทำให้เกิดวินัยทางการเงิน มีการออมเป็นรายเดือน และเป็นผลให้กลุ่มออมทรัพย์มีการปันผลให้สมาชิก รวมทั้งสามารถจัดสวัสดิการให้กับสมาชิกได้ด้วย ดังนั้น

1. รัฐควรมีนโยบายส่งเสริมให้ชุมชนเรียนรู้การสร้าง “วินัยทางการเงิน” เรียนรู้การสะสมทรัพย์เป็นรายเดือน เป็นการเตรียมความพร้อมและวางแผนเพื่ออนาคต

2. รัฐควรมีการส่งเสริมนโยบายการจัดสวัสดิการ โดยชุมชน เพื่อให้ชุมชนได้เตรียมความพร้อมในการวางแผนอนาคตของครอบครัวได้ด้วยตนเอง

3.2 ข้อเสนอแนะเชิงปฏิบัติการ

ผลจากการศึกษา พบว่า การดำเนินชีวิตครอบครัวชนบทมีการเปลี่ยนแปลง ทำให้รูปแบบการดำเนินชีวิตและพฤติกรรมด้านเศรษฐกิจได้เปลี่ยนแปลงตามไปด้วย ส่งผลให้ครอบครัวที่ปรับตัวไม่ทันต่อสถานการณ์สังคมสมัยใหม่ ไม่สามารถทำให้รายได้มีความสมดุลกับค่าใช้จ่าย รวมทั้งขาดองค์ความรู้เกี่ยวกับการออมและการลงทุน ดังนั้น หน่วยงานที่ส่งเสริมการสร้างอาชีพให้กับครอบครัวชนบท

1. ควรมีการส่งเสริมและอบรมให้ความรู้ความเข้าใจในการจัดการการเงินในครอบครัว เพื่อให้รายได้มีความสมดุลกับรายจ่าย
2. ควรมีการส่งเสริมความรู้ความเข้าใจในกระบวนการออมและการลงทุน เพื่อให้เกิดการเรียนรู้ในการวางแผนเพื่ออนาคตและเป็นการสร้างความมั่นคงให้กับชีวิตครอบครัว
3. ควรมีการส่งเสริมการจัดทำบัญชีครัวเรือน และส่งเสริมให้ชุมชนได้มีส่วนร่วมในการจัดทำรูปแบบ “บัญชีครัวเรือน” ที่เหมาะสม และสามารถประยุกต์ใช้ได้จริง
4. ควรมีการสนับสนุน “กระบวนการกลุ่ม” ในการดำเนินกิจกรรม “บัญชีครัวเรือน” เพื่อให้ครอบครัวมีพี่เลี้ยงจากหน่วยงาน ในการให้ความรู้เกี่ยวกับทำบัญชีครัวเรือนและมีการแลกเปลี่ยนประสบการณ์ระหว่างกัน
5. ควรสนับสนุนให้เกิด “เวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้” ในชุมชน เพื่อให้ครอบครัวมีโอกาสในการเรียนรู้และประยุกต์ใช้บัญชีครัวเรือนไปตามความถนัด และจัดให้มีเวทีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ที่ต่อเนื่อง เพื่อให้เกิดกระบวนการแลกเปลี่ยนประสบการณ์กันอย่างต่อเนื่อง และสามารถนำมาปฏิบัติได้อย่างมีประสิทธิภาพ

3.3 ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

ผลจากการศึกษา แสดงให้เห็นถึงความหลากหลายของอาชีพในครอบครัวบ้านสามขาที่มีผลต่อการดำเนินชีวิตครอบครัวและการจัดการการเงินของครอบครัว รวมทั้งครอบครัวที่มีความสามารถในการจัดการหนี้สินในครอบครัวได้ ดังนั้น

1. ควรศึกษาวิจัยเพิ่มเติมรูปแบบการดำเนินชีวิตครอบครัวและกระบวนการจัดการการเงินที่เหมาะสมกับแต่ละอาชีพ เพื่อนำไปสู่การจัดการเศรษฐกิจพอเพียงที่เหมาะสมกับอาชีพต่างๆ และปัญหาอุปสรรคด้านต่างๆที่มีต่อการจัดการการเงินในระดับครอบครัว รวมทั้งแนวทางในการแก้ไขปัญหาดังกล่าว

2. ควรศึกษาวิจัยรูปแบบในการส่งเสริมความรู้ความเข้าใจแก่ครอบครัวในการดำเนินชีวิตครอบครัวและการปรับตัวในแต่ละช่วงของวงจรชีวิตครอบครัว และกระบวนการเรียนรู้ในการวางแผนทางการเงินที่เหมาะสมกับแต่ละช่วงของวงจรชีวิตครอบครัว เพื่อสร้างความสมดุลของครอบครัว และเพื่อส่งเสริมความมั่นคงด้านต่างๆ (การเงิน การดำเนินชีวิต สุขภาพ) ของครอบครัวในอนาคต

3. ควรศึกษาวิจัยในประเด็นบทเรียนที่ดีของครอบครัวที่มีความสามารถในการจัดการหนี้สินในครอบครัวที่มีอาชีพหลากหลาย เพื่อเป็นตัวอย่างและแนวทางในการส่งเสริมและให้ความรู้ความเข้าใจแก่ครอบครัวที่ประสบปัญหาในการดำเนินชีวิตครอบครัวในยุคโลกาภิวัตน์

บรรณานุกรม

บรรณานุกรม

- กมลตา แสงสีทอง (2545) “วงจรชีวิตครอบครัวและการสร้างครอบครัว” ใน *ประมวลสาระชุดวิชาจิตวิทยาครอบครัวและครอบครัวศึกษา* หน่วยที่ 3 (3.1-3.2) หน้า 189-216 นนทบุรี มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช สาขาวิชาคหกรรมศาสตร์
- คณะกรรมการวิชาเศรษฐศาสตร์เพื่อการดำเนินชีวิตที่ดี (2551) *เศรษฐศาสตร์เพื่อการดำเนินชีวิตที่ดี* กรุงเทพมหานคร สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์
- โครงการการจัดการองค์ความรู้ชุมชนด้านการจัดการปัญหาทางสังคมและปัญหาหนี้สิน (2550) *สานกำกั๊ต ขยายพะพะญา หนทางพัฒนาของสามพื้นที่ ลำปาง สนับสนุนโดยสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย ลำปาง สถาบันแสนพะพะญาจังหวัดลำปาง*
- งามพิศ สัตย์สงวน (2545) *สถาบันครอบครัวของกลุ่มชาติพันธุ์ในกรุงเทพมหานคร: กรณีศึกษาครอบครัวฉวน* กรุงเทพมหานคร สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
- จรรยา สุวรรณทัต (2545) “ระบบครอบครัวกับระบบสังคม” ใน *ประมวลสาระชุดวิชาจิตวิทยาครอบครัวและครอบครัวศึกษา* หน่วยที่ 5 หน้า 1-117 นนทบุรี มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช สาขาวิชาคหกรรมศาสตร์
- จิตตินันท์ เตะชะคุปต์ (2545) “แนวคิดทฤษฎีทางจิตวิทยาครอบครัวและครอบครัวศึกษา” ใน *ประมวลสาระชุดวิชาจิตวิทยาครอบครัวและครอบครัวศึกษา* หน่วยที่ 1 หน้า 1-57 นนทบุรี มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช สาขาวิชาคหกรรมศาสตร์
- _____ (2545) “เศรษฐศาสตร์ครอบครัวกับวงจรชีวิตครอบครัว” ใน *ประมวลสาระชุดวิชาเศรษฐศาสตร์ครอบครัว* หน่วยที่ 4 หน้า 1-49 นนทบุรี มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช สาขาวิชาคหกรรมศาสตร์
- ฉัตรทิพย์ นาถสุภา (2540) *เศรษฐกิจหมู่บ้านไทยในอดีต* กรุงเทพมหานคร ดันไทรการพิมพ์
- ชัยมงคล เดียวกุล (2545) “ระบบบัญชีการเงินที่เหมาะสมของกลุ่มผลิตตำบล กรณีศึกษาดำบลป่าบง อำเภอสารภี จังหวัดเชียงใหม่” *วิทยานิพนธ์ปริญญาบัญชัชมหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่*
- ชาริณี ฉัตรไชยสิทธิกุล (2543) “การวิเคราะห์การออมของครัวเรือนในจังหวัดเชียงใหม่” *วิทยานิพนธ์ปริญญาเศรษฐศาสตรมหาบัณฑิต คณะเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่*
- ชูเกียรติ ลีสวรรณ์ (2535) “รายงานการวิจัย ระบบการเรียนรู้ที่มีอยู่ในท้องถิ่นชนบทภาคเหนือ” เชียงใหม่ คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

- ณรงค์ เส็งประชา (2541) *มานุษยวิทยาประยุกต์ในการพัฒนาชุมชน* กรุงเทพมหานคร โอเดียน สโตร์
- คุษฎี กาพอ่อนศรี และสมศักดิ์ ศรีสันติสุข (2530) *รายงานการวิจัยเรื่องการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ การเมืองและวัฒนธรรมในหมู่บ้านอีสาน ศึกษากรณีหมู่บ้านชาวเขม*
 ขอนแก่น ภาควิชาสังคมศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์
 มหาวิทยาลัยขอนแก่น อ้างถึงใน ศรีไพร รุ่งสว่าง (2540) “การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรมในชุมชนต่อลักษณะการทำงานพัฒนาชุมชน: ศึกษาเฉพาะกรณีบ้านท่ากิโล ตำบลสิงห์ อำเภอยางชุมน้อย จังหวัดกาฬสินธุ์” วิทยานิพนธ์ปริญญาพัฒนาชุมชนมหาบัณฑิต สาขาวิชาพัฒนาชุมชน คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
- ทานทิพย์ ช่างรวงกูร (2545) *การเกิดและเส้นทางหนีสิน: ประสบการณ์ของชาวบ้านและทางออก งานวิจัยเพื่อท้องถิ่น กรุงเทพมหานคร สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย*
- เทอดศักดิ์ กองพรหม (2545) *กระบวนการสร้างสำนึกการปลดปล่อยตนเองจากการเป็นหนี้แบบยั่งยืน: กรณีศึกษาบ้านห้วยทราย ตำบลแม่ทา กิ่งอำเภอแม่อน จังหวัดเชียงใหม่*
 กรุงเทพมหานคร สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัยภาคเหนือ
- ไททัศน์ ภัยพิสัย (2547) “กระบวนการเรียนรู้ในการแก้ไขปัญหาหนีสินภาคเกษตรกรรมของหมู่บ้านป่าไผ่ ตำบลแม่โป่ง อำเภอดอยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่” วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิตสาขาวิชาการพัฒนาสังคม บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
- ธงชัย วงศ์ชัยสุวรรณ (2540) *วิทยาการบริหารสำหรับนักบริหารมืออาชีพในยุคโลกาภิวัตน์*
 กรุงเทพมหานคร สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
- ธงชัย สันติวงษ์ (2545) *การจัดการ พิมพ์ครั้งที่ 10* กรุงเทพมหานคร สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
- นภาพร ลิขิตวงศ์จร (2550) “บัญชีครัวเรือน: เครื่องมือสู่เศรษฐกิจพอเพียง” *วารสารศูนย์บริการวิชาการ* 15, 3 (กรกฎาคม-กันยายน): 25-29
- นิภา เข้มมี (2546) “แนวทางการพัฒนาเพื่อแก้ไขปัญหาหนีสินเกษตรกรบ้านโป่งรุ ตำบลนครเจดีย์ อำเภอป่าซาง จังหวัดลำพูน” วิทยานิพนธ์ปริญญาวิทยาศาสตรมหาบัณฑิต (เกษตรศาสตร์) สาขาวิชาส่งเสริมการเกษตร บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
- นิยม บุญมี (2530) *ปัญหาการดำเนินชีวิต มหาสารคาม ภาควิชาคหกรรมศาสตร์ คณะวิทยาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ*

- ประกาศรัตน ภัทรธิตี (2545) “การจัดการปัจจัยในการดำเนินชีวิตของครอบครัว” ใน *ประมวลสาระชุตวิชาเศรษฐศาสตร์ครอบครัว* หน่วยที่ 13 หน้า 49-88 นนทบุรี มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช สาขาวิชาคหกรรมศาสตร์
- ประกาศรัตน ภัทรธิตี และกมลลา แสงสีทอง (2545) “วงจรชีวิตครอบครัวและการสร้างครอบครัว” ใน *ประมวลสาระชุตวิชาจิตวิทยาครอบครัวและครอบครัวศึกษา* หน่วยที่ 3 หน้า 189-246 นนทบุรี มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช สาขาวิชาคหกรรมศาสตร์
- ประไพพิมพ์ สุธีวสินนนท์ สุกัญญา เลิศสุโกชนิชย์ และประสพชัย พสุนนท์ (2552) “การสำรวจสภาพปัญหาการจัดทำบัญชีครัวเรือน กรณีศึกษาตำบลสามพระยา อำเภอลำปาง จังหวัดเพชรบุรี” *วารสารมหาวิทยาลัยศิลปากร* 29, 1
- ประหยัด สายวิเชียร (2545) “เศรษฐกิจพอเพียงกับคุณภาพชีวิตของครอบครัว” ใน *ประมวลสาระชุตวิชาเศรษฐศาสตร์ครอบครัว* หน่วยที่ 3 หน้า 89-120 นนทบุรี มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช สาขาวิชาคหกรรมศาสตร์
- ปราณี พรรณวิเชียร (2530) *หลักการจัดการ พิมพ์ครั้งที่ 2* กรุงเทพมหานคร สำนักพิมพ์ประกายพริก
- ปราโมทย์ รุ่งเรือง (2544) *การแก้ปัญหาหนี้สินแบบมีส่วนร่วมของสหกรณ์เครดิตยูเนียนแจ้ซ้อน จำกัด งานวิจัยเพื่อท้องถิ่น กรุงเทพมหานคร สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย*
- เป็ยก แก้วคำแดง (2548) *รูปแบบการจัดการหนี้สินเชิงบูรณาการเพื่อความเข้มแข็งของชุมชนบ้านส้มป่อย ตำบลแม่สั่น อำเภอลำปาง จังหวัดลำปาง งานวิจัยเพื่อท้องถิ่น กรุงเทพมหานคร สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย*
- พยอม วงศ์สารศรี (2545) *องค์การและการจัดการ พิมพ์ครั้งที่ 7* กรุงเทพมหานคร คณะวิทยาการจัดการ มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนดุสิต
- พระมหาอัมพร จำปาปลา (2536) “ผลกระทบจากโครงการพัฒนาต่อชุมชนชาวไทยอีสาน: กรณีศึกษาหมู่บ้านอีสานแดง สกลนคร” *วิทยานิพนธ์ปริญญาพัฒนชุมชนมหาบัณฑิต สาขาวิชาพัฒนาชุมชน คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์* อ้างถึงใน ศรีไพโร รุ่งสว่าง (2540) “การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรมในชุมชนต่อลักษณะการทำงานพัฒนาชุมชน: ศึกษาเฉพาะกรณีบ้านท่ากิโล ตำบลสิงห์ อำเภอยะโยค จังหวัดกาญจนบุรี” *วิทยานิพนธ์ปริญญาพัฒนชุมชนมหาบัณฑิต สาขาวิชาพัฒนาชุมชน คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์*

- พูนสุข เวชวิฐาน (2545) “การประเมินคุณภาพชีวิตในครอบครัว” ใน *ประมวลสาระชุดวิชา เศรษฐศาสตร์ครอบครัว* หน่วยที่ 12 หน้า 1-48 นนทบุรี
มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช สาขาวิชาคหกรรมศาสตร์
- พลทรัพย์ สวนเมือง ตูลาพันธุ์ (2548) *องค์การการเงินชุมชน: วินัยและการจัดการ* กรุงเทพมหานคร
โครงการเสริมสร้างการเรียนรู้เพื่อชุมชนเป็นสุข (สรส.)
- รัชพล ปัจจุบันุญย์ (2538) “กระบวนการถ่ายทอดวัฒนธรรมการทอผ้าของชาวไทยทรงดำ”
วิทยานิพนธ์ปริญญาศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการศึกษานอกระบบ บัณฑิต
วิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
- มนนิภา สังข์ศักดิ์ (2545) “การสร้างปัญญายุทธศาสตร์การจัดการความยากจนสู่การเป็นชาติ
แข่งขันได้” *วารสารเศรษฐกิจและสังคม* 39, 4 (กรกฎาคม-สิงหาคม): 11-18
- วรรณิ ดวงดีวีรัตน์ (2540) “การปรับตัวของครอบครัวในชุมชนชนบทในสภาพการเปลี่ยนแปลง
ของสังคม” วิทยานิพนธ์ปริญญาศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการศึกษานอก
ระบบ บัณฑิตมหาวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
- วรรณิ ชลนภาสถิตย์ (2545) “การจัดการการเงินของครอบครัว” ใน *ประมวลสาระชุดวิชา
เศรษฐศาสตร์ครอบครัว* หน่วยที่ 9 หน้า 53-137 นนทบุรี
มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช สาขาวิชาคหกรรมศาสตร์
- วิจิตวงศ์ ณ ป้อมเพชร (2545) *เศรษฐศาสตร์ชาวบ้าน* กรุงเทพมหานคร ดอกหญ้ากรู๊ป
- ศิริกาญจน์ ดุจจานุทัศน์ (2540) *การจัดการทรัพยากรครอบครัว* กรุงเทพมหานคร ภาควิชา
คหกรรมศาสตร์ศึกษา คณะคหกรรมศาสตร์ สถาบันเทคโนโลยีราชมงคล
- ศิริกุล อิศรานุรักษ์ (2545) “การเปลี่ยนแปลงของสังคมและการปรับตัวในครอบครัว” ใน
ประมวลสาระชุดวิชาจิตวิทยาครอบครัวและครอบครัวศึกษา หน่วยที่ 7 หน้า 121-
170 นนทบุรี มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช สาขาวิชาคหกรรมศาสตร์
- ศิริรัตน์ แอดสกุล (2551) *สถาบันครอบครัว: พัฒนาการและการเปลี่ยนแปลง* เอกสารคำสอนวิชา
2403254 กรุงเทพมหานคร ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะรัฐศาสตร์
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
- ศรีทับทิม (รัตนโกศล) พานิชพันธ์ (2545) “การเสริมสร้างความมั่นคงของครอบครัว” ใน
ประมวลสาระชุดวิชาจิตวิทยาครอบครัวและครอบครัวศึกษา หน่วยที่ 10 หน้า 131-
203 นนทบุรี มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช สาขาวิชาคหกรรมศาสตร์
- ศรีไพร รุ่งสว่าง (2540) “การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรมในชุมชนต่อลักษณะ
การทำงานพัฒนาชุมชน: ศึกษาเฉพาะกรณีบ้านท่ากิโล ตำบลสิงห์ อำเภอไทรโยค

- จังหวัดกาญจนบุรี” วิทยานิพนธ์ปริญญาพัฒนาชุมชนมหาบัณฑิต สาขาวิชาพัฒนาชุมชน คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
- ศรีศักร วัลลิโภดม (2544) พัฒนาการทางสังคม-วัฒนธรรม ความรู้เรื่องเมืองไทย เล่มที่ 1 พิมพ์ครั้งที่ 2 กรุงเทพมหานคร อมรินทร์บุ๊คเซ็นเตอร์
- สมทรง ฤทธิศร (2546) การแก้ไขปัญหาหนี้สินชุมชนวัฒนธรรมคลองขนมจิน อำเภอสนา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา งานวิจัยเพื่อท้องถิ่น กรุงเทพมหานคร สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย
- สง่า ซาเลียง (2547) การศึกษาสถานการณ์ปัญหาและภาวะหนี้สินของชุมชนหนองอ้อ หมู่ 3 ตำบลบ้านสิงห์ อำเภอโพธาราม จังหวัดราชบุรี งานวิจัยเพื่อท้องถิ่น กรุงเทพมหานคร สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย
- สาคร สุขศรีวงศ์ (2550) การจัดการ: จากมุมมองนักบริหาร กรุงเทพมหานคร จี.พี.ไซเบอร์พริ้นท์
- สมคิด บางโม (2538) หลักการจัดการ กรุงเทพมหานคร นำอักษรการพิมพ์
- สมศักดิ์ ศรีสันติสุข ไพฑูรย์ คัชมาตย์ และเพ็ชรศักดิ์ ภักดี (2546) “การประเมินความยากจนแบบมีส่วนร่วมของคนจนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ” วารสารพัฒนบริหารศาสตร์ 43, 4 181-200
- สัญญา สัญญาวิวัฒน์ (2544) สังคมวิทยาครอบครัว กรุงเทพมหานคร สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
- สุเทพ แสนมงคล (2543) “การก่อตัวของ “ความสัมพันธ์เชิงหนี้สิน” ในหมู่ชาวบ้านผู้ผลิตเชิงพาณิชย์ เขตอำเภอแม่เฒ่า จังหวัดเชียงใหม่” วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการพัฒนาสังคม บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
- สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, สำนักงานภาค และสถาบันเสนาพะญาจังหวัดลำปาง (2550) สานกำกั๊ด ขยายพะญา หนทางพัฒนาของสามพื้นที่ โครงการการจัดการความรู้ชุมชนด้านการจัดการปัญหาทางสังคมและปัญหาหนี้สิน ลำปาง ลำปางบรรณกิจพริ้นติ้ง
- สำนักงานสถิติแห่งชาติ (2551) เครื่องชี้ภาวะเศรษฐกิจไทยที่สำคัญ กรุงเทพมหานคร สำนักสถิติพยากรณ์
- สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (2551) รายงานการประเมินความยากจนปี 2550 กรุงเทพมหานคร สำนักพัฒนาฐานข้อมูลและตัวชี้วัดภาวะสังคม

- อินแก้ว เรือนปานันท์ (2548) *รูปแบบการจัดการหนี้สินเชิงบูรณาการเพื่อความเข้มแข็งของชุมชน บ้านดง ตำบลนายาง อำเภอสบปราบ จังหวัดลำปาง งานวิจัยเพื่อท้องถิ่น กรุงเทพมหานคร สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย*
- อำเภอแม่ทะ (2544) *หมู่บ้านสามขา หมู่บ้านชุมชนเข้มแข็ง อำเภอแม่ทะ จังหวัดลำปาง ลำปาง สำนักงานอำเภอแม่ทะ (เอกสารอัดสำเนา)*
- Avery, R.J. and Stafford, K. (1991). "Toward a scheduling congruity theory of family resource management." *Lifestyles: Family and Economic Issues*. 12, 325-344.
- Coleman, James William (1998). *Social Problems: A Brief Introduction* Addison-Wesley Educational Publishers.
- Davenport, T.H. and Prusak, L. (1998). *Working knowledge: How organizations manage what they know*. Boston, MA: Harvard Business School Press cited in Moore, Tami James and Asay, Sylvia M. (2008). *Family Resources Management* . Los Angeles: SAGE Publications.
- Dodge, Bernice. (ed.) (1948). *Money Management for the Family*. reviewed and reprinted. Chicago: Household Financial.
- Deutch, P.J. (2005). "Energy independence: High oil prices have everyone talking about energy independence again." *Foreign Policy*. 151, 20-25 cited in Moore, Tami James and Asay, Sylvia M. (2008). *Family Resources Management* . Los Angeles: SAGE Publications.
- Foa , U.G. (1993). *Resource Theory: Explorations and Application*. San Diego: Academic Press cited in Moore, Tami James and Asay, Sylvia M. (2008). *Family Resources Management* . Los Angeles: SAGE Publications.
- Goldsmith, Elizabeth B. (2005). *Resource Management for Individuals and Families*. 3rd ed. Belmont, CA: Thomson Wadsworth.
- Goodyear, Margaret R. and Klohr, Mildred Chapin. (1954). *Managing for Effective Living*. New York: Wiley.
- Hamilton, I. (ed.) (1992). *Resources and Industry*. New York: Oxford University Press. cited in Moore, Tami James and Asay, Sylvia M. (2008). *Family Resources Management* . Los Angeles: SAGE Publications.

- Jorgensen, Stephen R. and Handerson, Gail H. (1990). *Dimensions of Family Life*. Ohio: South-Western Publishing.
- Kapoor, J.R., Dlabay, Des R. and Hughes, Robert J. (2004). *Personal Finance*. seventh edition
New York: McGraw-Hill/Irwin.
- Kunphoommal, Sirinapa. (2007). "Household Money Management: The Basic Need for Poverty Reduction?" Proceedings of International Conference on Partnership in Economic and Social Development through Science and Technology with Emphasis on Protecting Culture and Environment in Asia-Pacific organized by Chiangrai Rajabhat University at Palace Hotel, Ho Chi Minh, Vietnam.
- Langholtz, H., Marty, A., Ball, C. and Nolan, E. (2003). *Resource Allocation Behavior*. New York: Kluwer Academic Press.
- Moore, Tami James and Asay, Sylvia M. (2008). *Family Resources Management*. Los Angeles: SAGE.
- Neiof, A. and Price, L. (2001). *Rural Livelihood Systems: A Conceptual Foundation*. Wageningen-UPWARD Series on Rural Livelihoods, No. 1.
- Nickell, Paulena, Rice, Ann Smith and Tucker, Suzanne P. (1986) *Management in Family Living*. 5th ed. New York: MacMillian Publishing.
- Rice, Ann Smith and Tucker, Suzanne M. (1986). *Family Life Management*. 6th ed. New York: MacMillian Publishing.
- Savage, Terry. (1993). *Terry Savage's New Money Strategies for the 90s: Simple Steps to Creating Wealth and Building Financial Security*. New York: Harper Business.
- Tilburg, Aad van. (2001). *Livelihood diversification of farming households in Northwest Sierra Leon* Wageningen-UPWARD Series on Rural Livelihoods No. 3.

ภาคผนวก

ภาคผนวก ก
แบบสัมภาษณ์ข้อมูลพื้นฐานครอบครัว

ภาคผนวก ข

แบบสัมภาษณ์การจัดการการเงินในครัวเรือน

แบบสัมภาษณ์ เรื่องการจัดการการเงินในครัวเรือน

วัตถุประสงค์เพื่อเป็นวิทยานิพนธ์ปริญญาโท สาขาการพัฒนาคอร์ปครัวและสังคม มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช เป้าหมายเพื่อให้เกิดการเรียนรู้เกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นภายในครอบครัวชนบท ที่มีผลต่อการจัดการการเงินภายในครอบครัว วิธีการดำเนินการจัดการการเงินภายในครอบครัวและองค์ความรู้ที่ได้รับจากการจัดการการเงิน กระบวนการที่ถ่ายทอดความรู้สู่คนในครอบครัวและคนในชุมชน

1. ข้อมูลทั่วไป

1. ชื่อผู้ตอบ _____
2. บ้านเลขที่ _____
3. ตำแหน่งในครัวเรือน

☐ หัวหน้าครัวเรือน	☐ ภรรยาของหัวหน้าครัวเรือน
☐ บุตรธิดาของหัวหน้าครัวเรือน	☐ ญาติ พี่น้อง
4. จำนวนสมาชิกในครัวเรือนนี้ (รวมทั้งผู้ตอบแบบสำรวจด้วย) รวม _____ คน
5. สมาชิกในครัวเรือนแต่ละท่าน มีดังนี้

ลำดับที่	ชื่อ-นามสกุล	เพศ	อายุ (ปี)	การศึกษา สูงสุด	อาชีพหลัก	รายได้	ความสัมพันธ์ กับหัวหน้า ครัวเรือน	เป็น สมาชิก กลุ่ม
1								
2								
3								
4								
5								

6. ครัวเรือนของท่านมีขนาดและการถือครองที่ดินต่อไปนี้อย่างไร
 - 6.1 บ้านที่อยู่อาศัย มีขนาด _____ งาน โดยมีกรรมสิทธิ์ประเภท _____
 - 6.2 ที่นาของครัวเรือน มีขนาด _____ งาน โดยมีกรรมสิทธิ์ประเภท _____
 - 6.3 ที่ไร่ของครัวเรือน มีขนาด _____ งาน โดยมีกรรมสิทธิ์ประเภท _____
7. จำนวนรายได้โดยเฉลี่ยของครัวเรือนท่านต่อปี เท่ากับ _____ บาท
 - 7.1 รายได้ส่วนใหญ่ของครัวเรือนท่านเป็นของสมาชิกท่านใด _____ โดยคิดเป็นร้อยละ _____ ของรายได้

7.2 รองลงมา มาจากสมาชิกท่านใด _____ โดยคิดเป็นร้อยละ ____ ของ รายได้

8. คร่าวเรือนของท่านมีรายจ่ายในกิจกรรมต่อไปนี้ ประมาณร้อยละเท่าใดต่อปี และระบุว่ารายจ่าย ประเภทใด ใช้มากเป็นอันดับ 1 อันดับ 2 อันดับ 3 ตามลำดับ

	ประเภทรายจ่าย	อันดับที่	คิดเป็นร้อยละของรายจ่าย
1	อาหาร		
2	น้ำประปา ไฟฟ้า โทรศัพท์		
3	เครื่องดื่ม สุรา บุหรี่		
4	เครื่องนุ่งห่ม		
5	ยารักษาโรค		
6	การเลี้ยงชีพ		
7	การเดินทาง/น้ำมันรถยนต์		
8	การศึกษาของบุตรหลาน		
9	ชำระหนี้สิน		
10	งานสังคม		
11	การลงทุนทางการเกษตร/อาชีพ		
12	เป็นเงินออม ฝากธนาคาร/กลุ่มออมทรัพย์		

9. ปัจจุบัน คร่าวเรือนของท่านได้มีการออมเงินของสมาชิกคร่าวเรือน โดยวิธีใดบ้าง
- 9.1 ออม โดยฝากเงินกับธนาคารต่างๆ ออม ไม่ออม
- 9.2 ออม โดยการลงหุ้นกับกลุ่มออมทรัพย์ในหมู่บ้าน ออม ไม่ออม
- 9.3 ออม เป็นเงินสดไว้ที่บ้าน เพื่อ ไว้ใช้หมุนเวียนในคร่าวเรือน ออม ไม่ออม
10. ปัจจุบัน คร่าวเรือนของท่านได้มีการนำเงินไปลงทุนการผลิตด้านใดบ้าง
- 10.1 ลงทุนทำการเกษตร ลงทุน ไม่ได้ลงทุน
- 10.2 ลงทุนการค้าขาย ลงทุน ไม่ได้ลงทุน
- 10.3 ลงทุนด้านอื่นๆ ลงทุน ไม่ได้ลงทุน ระบุ) _____
11. ปัจจุบัน คร่าวเรือนของท่านมีหนี้สินจากแหล่งเงินกู้ใดบ้าง และระบุว่าแหล่งเงินกู้ประเภทใด เป็นอันดับ 1 อันดับ 2 อันดับ 3 ตามลำดับ
- 11.1 กองทุนหมู่บ้าน เป็น ไม่เป็น อันดับที่ _____
- 11.2 ญาติพี่น้อง เป็น ไม่เป็น อันดับที่ _____
- 11.3 คนในหมู่บ้าน เป็น ไม่เป็น อันดับที่ _____
- 11.4 คนนอกหมู่บ้าน เป็น ไม่เป็น อันดับที่ _____
- 11.5 ธนาคารออมสิน เป็น ไม่เป็น อันดับที่ _____

- 11.6 ธ.ก.ส. เป็น ไม่เป็น อันดับที่ _____
- 11.7 ธนาคารออมสิน เป็น ไม่เป็น อันดับที่ _____
12. ปัจจุบัน หนี้สินของครัวเรือนท่านมีหนี้สินประเภทใดบ้าง และระบุว่าหนี้สินประเภทใดเป็น
อันดับ 1 อันดับ 2 อันดับ 3 ตามลำดับ
- 12.1 หนี้สินเพื่อการเกษตร มี ไม่มี อันดับที่ _____
- 12.2 หนี้สินเพื่อการศึกษาของลูก-หลาน มี ไม่มี อันดับที่ _____
- 12.3 หนี้สินเพื่อค่าใช้จ่ายในครัวเรือน มี ไม่มี อันดับที่ _____
- 12.4 หนี้สินเพื่อการประกอบอาชีพ มี ไม่มี อันดับที่ _____
- 12.5 หนี้สินอื่นๆ มี ไม่มี อันดับที่ _____
(ระบุ) _____
13. ในครัวเรือนของท่าน ได้มีการทำบันทึกรายรับ-รายจ่ายของครัวเรือนหรือไม่
- 13.1 ปัจจุบัน มีการจดบันทึกรายรับ ทำ ไม่ทำ
- 13.2 ปัจจุบัน มีการจดบันทึกรายจ่าย ทำ ไม่ทำ
- 13.3 ในอดีต มีการจดบันทึกรายรับ ทำ ไม่ทำ
- 13.4 ในอดีต มีการจดบันทึกรายจ่าย ทำ ไม่ทำ

2. การจัดการการเงินในครอบครัว

- ท่านคิดว่า การเปลี่ยนแปลงภายในชุมชน เช่น การใช้ที่ดิน การผลิต ความสัมพันธ์ในครอบครัว และการเปลี่ยนแปลงภายนอกชุมชน เช่น ถนน ไฟฟ้า น้ำประปา โรงเรียน มีผลต่อการดำเนินชีวิตของครอบครัวท่านอย่างไร รวมทั้งมีผลต่อการใช้จ่ายเงิน การออม การลงทุนและการวางแผนของครอบครัวท่านอย่างไร
- ขอให้ท่านอธิบายเป้าหมายชีวิตของครอบครัวท่านในอนาคต
- ครอบครัวท่านมีการจัดการรายได้ รายจ่าย หนี้สินอย่างไร ท่านได้มีการกำหนดเป้าหมาย การจัดการการเงินอย่างไร และประเมินผลการดำเนินการตามเป้าหมายดังกล่าวหรือไม่ อย่างไร
- ขอให้ท่านเล่าถึงกระบวนการทำบัญชีครัวเรือนในครอบครัวท่าน ท่านมีปัญหาอุปสรรคและวิธีการแก้ไขปัญหาอย่างไร
- ท่านได้นำข้อมูลจากบัญชีครัวเรือนมาใช้แก้ไขปัญหาการเงินในครอบครัวท่านอย่างไร

ภาคผนวก ก
แบบสัมภาษณ์การจัดการการเงินในครอบครัว
ภายหลังกิจกรรมทำบัญชีครัวเรือน

ภาคผนวก ง

ภาพการเก็บข้อมูลภาคสนามบ้านสามขา

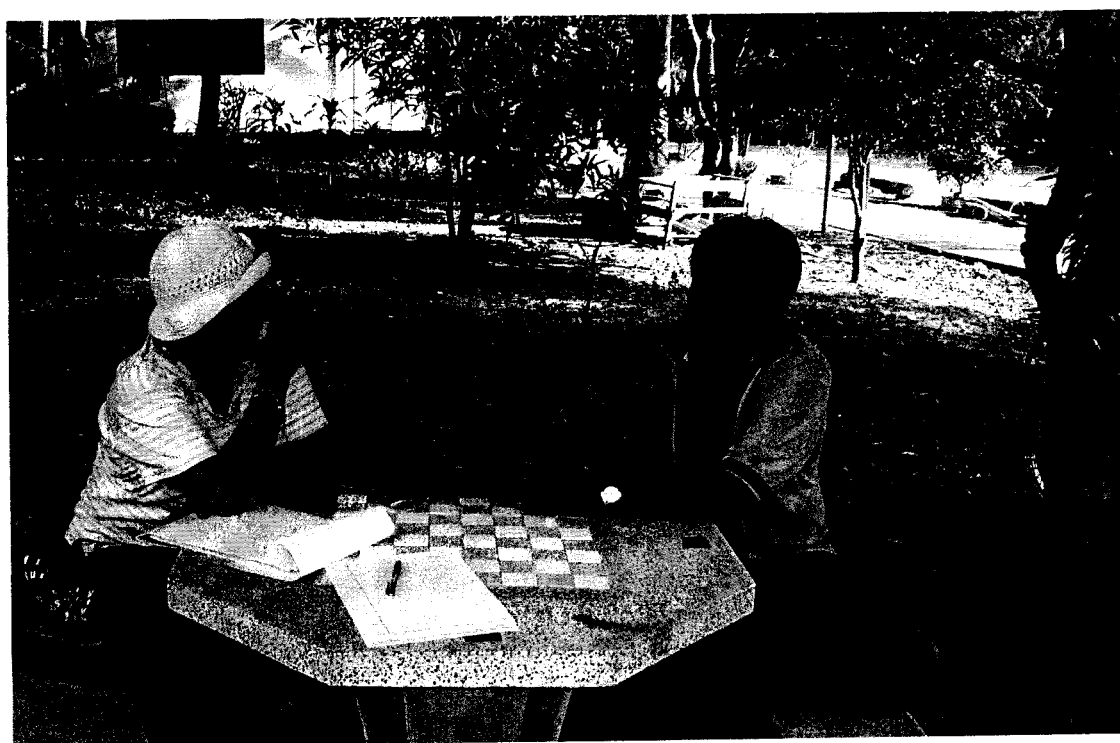
ภาพที่ 1 เส้นทางเข้าสู่บ้านสามขา ตำบลหัวเสือ อำเภอแม่ทะ จังหวัดลำปาง

ภาพที่ 2 สัมภาษณ์ครอบครัวเกษตรกร

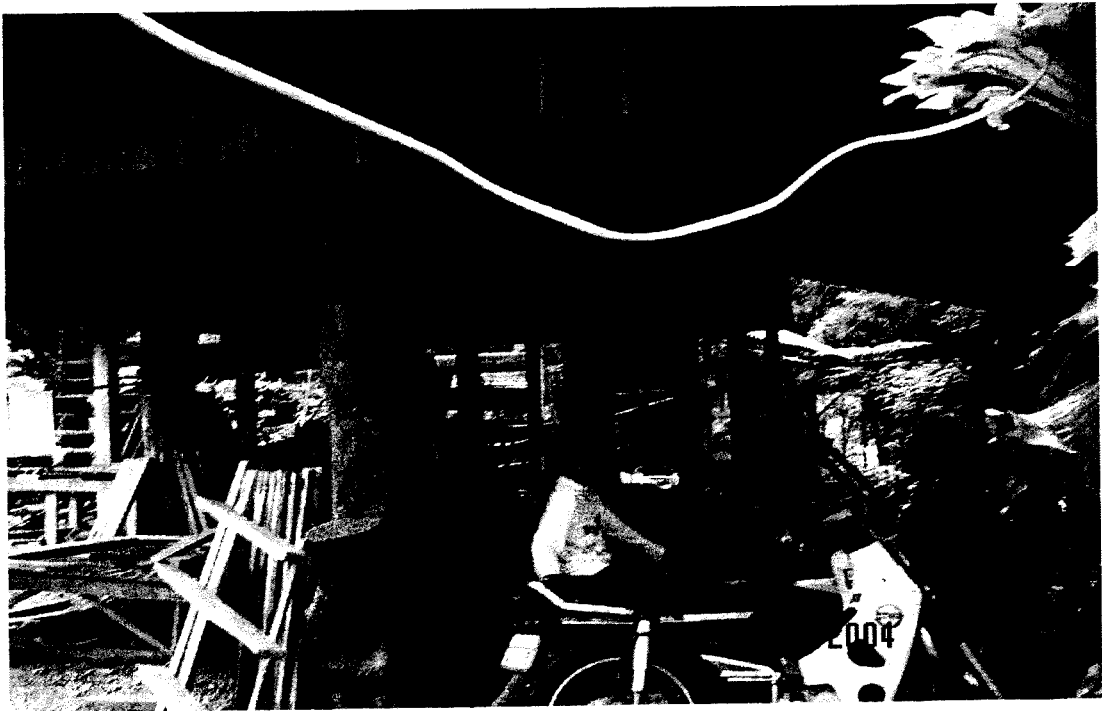
ภาพที่ 3 สัมภาษณ์ครอบครัวเกษตรกร

ภาพที่ 4 สัมภาษณ์ครอบครัวเกษตรกร

ภาพที่ 5 สัมภาษณ์ครอบครัวค้าขาย เร่ขายอาหาร

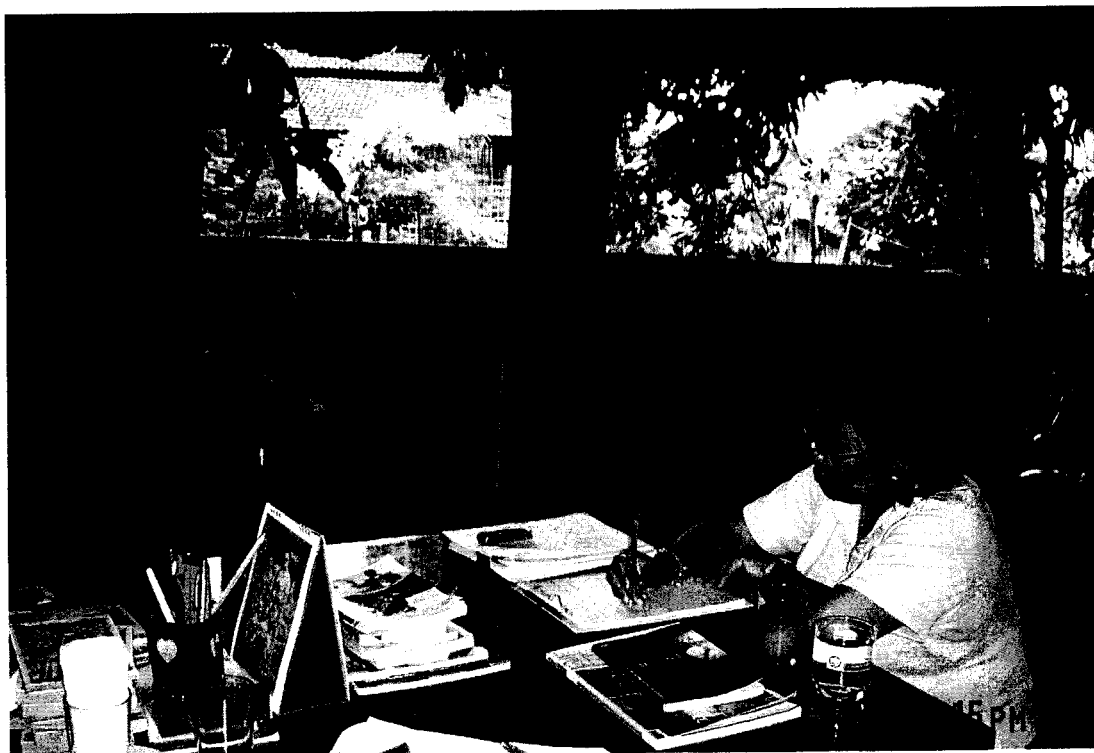
ภาพที่ 6 สัมภาษณ์ครอบครัวค้าขาย เร่ขายอาหาร

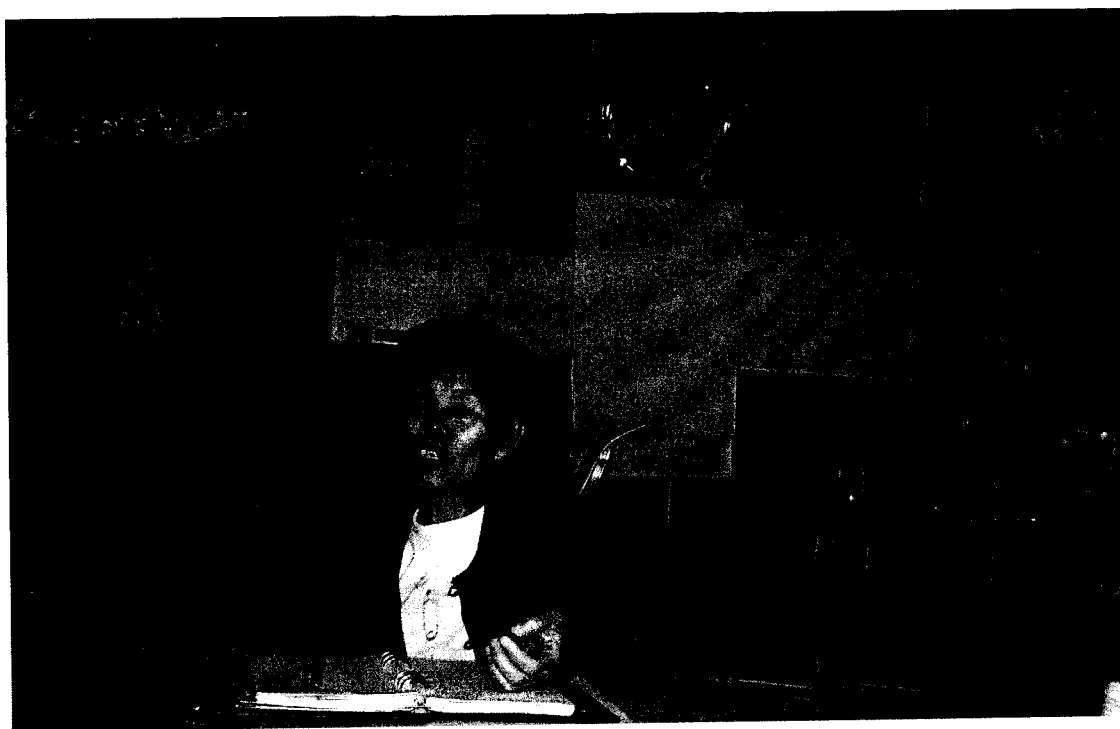
ภาพที่ 7 สัมภาษณ์ครอบครัวค้าขาย

ภาพที่ 8 สัมภาษณ์ครอบครัวค้าขาย ผู้นำชุมชน

ภาพที่ 9 สัมภาษณ์ครอบครัวข้าราชการ

ภาพที่ 10 สัมภาษณ์ครอบครัวข้าราชการ

ภาพที่ 11 สัมภาษณ์ครอบครัวรับจ้างแรงงาน

วันที่	พื้นที่	ไร่	คน	ค่าจ้าง	ค่ารถ	ค่าอาหาร	ค่าอื่น	รวม	หมายเหตุ
1		10							
2		10							
3		60	20		15				
4	50		16	41	21				
5									
6		18	6	10					
7				25					
8					10				50
9		211	2						
10	20								
11		210	5	70					
12									
13									
14									
15					20				
16					10				
17							10		
18					20				
19				10	20				38
20		10		10					10 40
21					20				
22				10					
23									
24			9					111	
25					40				
26		3.05			10	40		30	
27									
28									
29		10			20				
30					10				
31							30		
รวม	30	60	10	311	84	171	191	113	45 30 111 414 30

รวมค่ารถ 10-25 บาท

ภาพที่ 12 รูปแบบการลงบัญชีครัวเรือนของครอบครัวบ้านสามขา

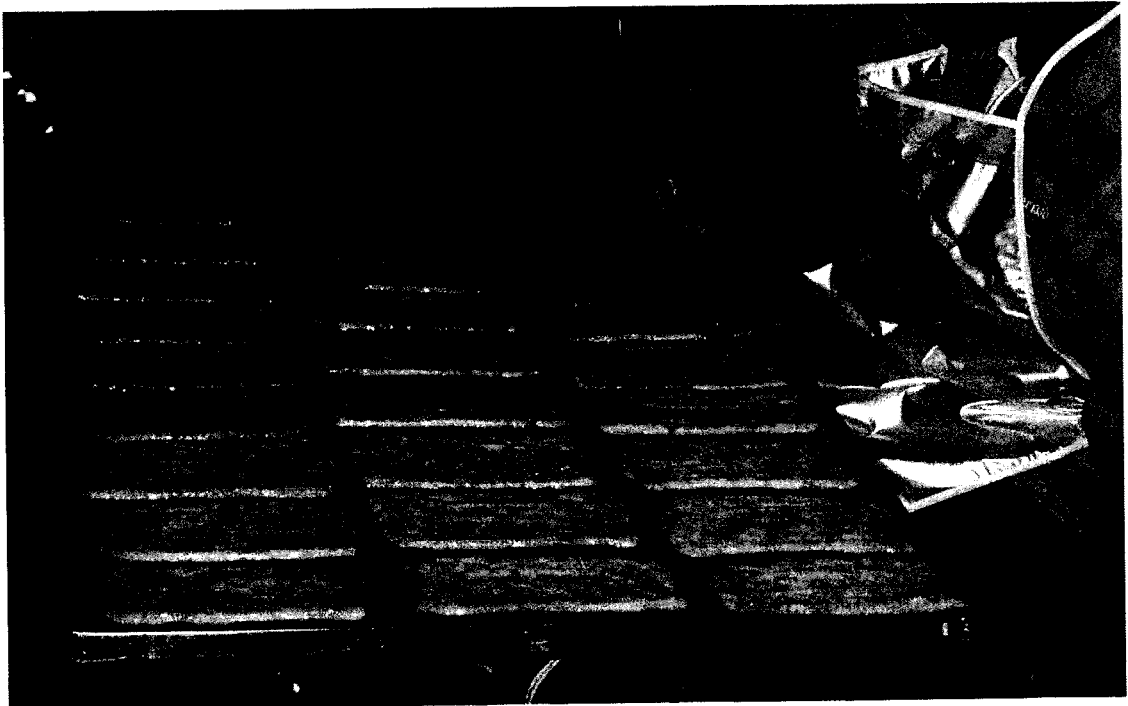
ภาพที่ 13 ภายในโรงน้ำดื่มตีบปาละสามขา ในโรงเรียนชุมชนบ้านสามขา

ภาพที่ 14 ที่ตั้งโรงน้ำดื่มตีบปาละสามขา ในโรงเรียนบ้านสามขา

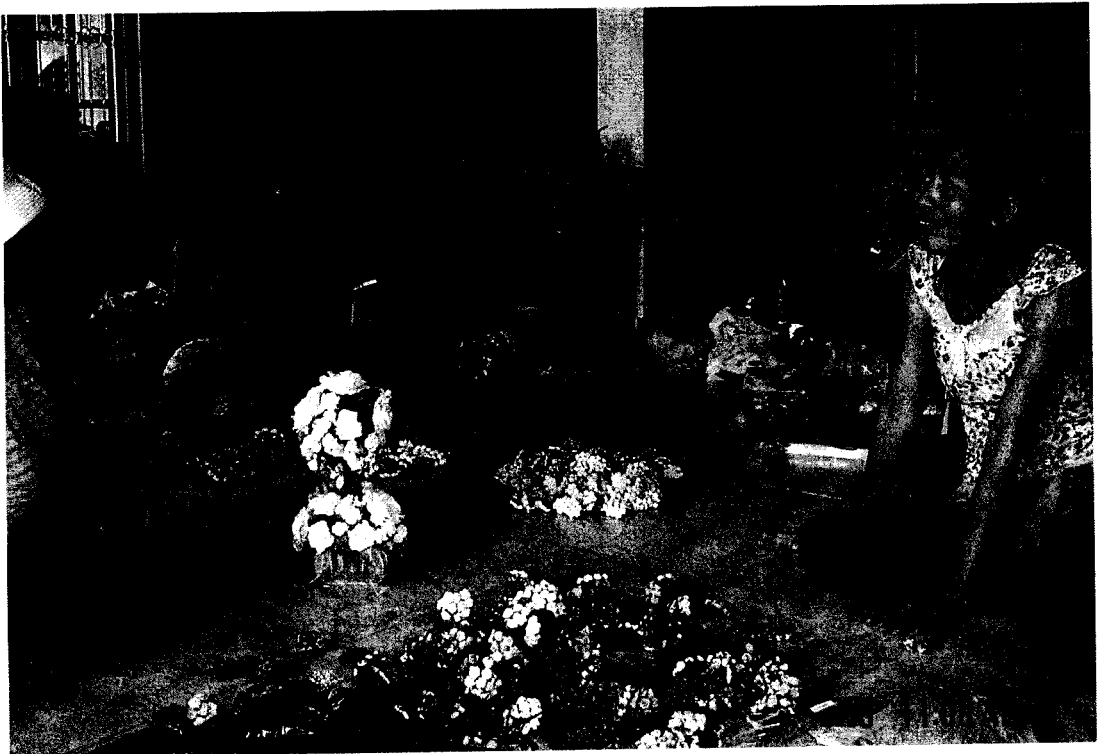
ภาพที่ 15 ผลิตภัณฑ์น้ำดื่มตีบปาละสามขา กลุ่มสัจจะออมทรัพย์ตีบปาละสามขา

ภาพที่ 16 ผลิตภัณฑ์กล้วยอบ กลุ่มวิสาหกิจชุมชน

ภาพที่ 17 ผลิตภัณฑ์ผ้าไหมแกะสลัก

ภาพที่ 18 กลุ่มกิจกรรมดอกไม้ประดิษฐ์

ประวัติผู้วิจัย

ชื่อ	นางศิริรินภา กรรพุมมมาลัย
วัน เดือน ปีเกิด	19 พฤษภาคม 2502
สถานที่เกิด	กรุงเทพมหานคร
ประวัติการศึกษา	บริหารธุรกิจบัณฑิต (การบริหารงานทั่วไป) มหาวิทยาลัยรามคำแหง พ.ศ. 2534 ศึกษาศาสตรบัณฑิต (เอกการสอนภาษาอังกฤษ โทจิตวิทยา) มหาวิทยาลัย รามคำแหง พ.ศ. 2525
ตำแหน่ง	นักวิชาการอิสระ